

მარიკა ჯიქია

თურქიზმები ქართველურ ანთროპონიმიაში

თბილისი

2008

წიგნში გამოვლენილია თურქულენოვან ხალხებთან საუკუნეთა განმავლობაში პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა შედეგად ქართველურ ანთროპონიმიაში დადასტურებული თურქული წარმომავლობის ერთეულები; აღწერილია ნასესხობათა დამკვიდრების თანმხლები ფონეტიკურ-ფონოლოგიური პროცესები; გაანალიზებულია თურქულ სიტყვაფორმათა ჯგუფები. მოპიებული მასალა სემანტიკურ მიკროელებშია დაჯგუფებული; გათვალისწინებულია ონომასტიკურ პროცესთა განვითარების სხვადასხვა ეტაპები; აღმინათა სახელდების ზოგადი ტენდენციების იზომორფულობის ფონზე ფორმულირებული უნივერსალიები. ნაშრომს ერთვის ნასესხებ ანთროპონიმთა ლექსიკონი და საძიებელი.

წარმოდგენილი მონოგრაფია განკუთვნილია ონომასტიკოსებისათვის, ქართველოლოგებისა და აღმოსავლეთმცოდნეთათვის. ეფიქრობთ. იგი დაინტერესებს პუბლიცისტურ პროფილით მომუშავე სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებს.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ციხანა აბულაძე

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
პაატა ცხადაია
ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი
შალვა გაბესკირია

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

კუმანიტარულ მეცნიერებათათვის მნშენელოვანი ფენომენია ანთროპონიმული სახელდება. ყოველი ენის ლექსიკურ ფონდში ადამიანთა საკუთარ სახელებსა და გვარებს მნიშვნელოვანი და მეტად თავისებური ადგილი უკავიათ. არცთუ იშვიათად ისტორიულ დოკუმენტში მიგნებული ანთროპონიმითა თუ ტოპონიმით შესაძლებელი ხდება ეთნოსის რომელიმე ისტორიული ეპიზოდის შესწავლა, იმის დადგენა, თუ ვინ ცხოვრობდა ამა თუ იმ ადგილას მრავალი წლის წინ. ცნობილია, რომ ეოლგისპირელ ბულგარებს არ გააჩნდათ წერილობითი ძეგლები და მეცნიერებაში არსებული წარმოდგენა ამ ენის შესახებ მხოლოდ და მხოლოდ სლავურსა და უნგრულ ქრონიკებში დაცულ ონომასტიკონს ემყარება. აწ გადაშენებულ ეუბანისპირელ ბულგართა ერთ-ერთი განშტოება, კუთურგურების ტომი, მოსახლეობდა დნეპრისა და დონის მიმდებარე დაბლობ ადგილებში. მათი მონათესავე უთურგურები ცხოვრობდნენ ეუბანის ნაპირებთან¹. კუთურგურები ხშირად ესხმოდნენ თავს თრაკიას. ამით შეწუხებული ბიზანტიელები ძლევითა და საჩუქრებით აქეზებდნენ უთურგურებს კუთურგურების წინააღმდეგ. ამ ბიზანტიური ცნობის კვალობაზე უთურგურების არსებობას ერთგვარად მხარს უჭერს ქართული ანთროპონიმისყული პირის სახელი უთურგა და ფშავსა და ხევში გავრცელებული გვარები: უთურგაიძე და უთურგაული. ამ თვალსაზრისით, დროულია და არა შემთხვევითი ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დასაცავ სახეობებში ტოპონიმების შეტანის მოთხოვნა. ასეთსავე მოაქრობას „იმსახურებს“ ადამიანთა სახელები, რომელთა ანალიზი კუმანიტარულ მეცნიერებათათვის და, პირველ რიგში, ლინგვისტიკისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია.

ანთროპონიმთა უმეტესობამ ჩვენამდე დიდი ხნის გარდასულ ეპოქათაგან მოადწია და თითქმის ყოველი სახელი შეიცავს ინფორმაციას თავისი წარმოშობის დროსა და ადგილზე. საკუთარი სახელის გენეზისითა და ფუნქციურ-ინფორმაციული სპეციფიკით არის განპირობებული ის ფაქტი, რომ ონომასტიკა ენათმეცნიერების ცალკე დარგად გამოიყო, რაც იშვიათად ხდება

¹ Гумилёв Л. Н., Древние тюрки, М., 1967, გვ. 115, 159.

ლინგვისტური სტატუსის მქონე ლოგიკური კლასის შესწავლისას. ხშირ შემთხვევაში ანთროპონიმები გვერდაუღებელი მასალაა სიტყვათა სემანტიკური ცვალებადობის, გრამატიკული აგებულებისა და ეტიმოლოგიური სათაუეების დასადგენად.

არა მხოლოდ ადამიანთა, არამედ საერთოდ სახელდებაში ყოველთვის აირეკლება სასოვადობის სოციალური ცხოვრება და კულტურა. ყოველი ერის ეპიკური ჟანრისათვის (თუკი, რა თქმა უნდა, ამ ერს ლიტერატურის ეს ჟანრი აღმოაჩინდება) დამახასიათებელია საკუთარ სახელთა წარმოჩენა. უპირველესად უნდა მოვიხმოთ მრავალგზისი ბიბლიისეული ჩამონათვალი (პირველი ნეშტა, 1-9; მათე 1, 1-16; ლუკა 3,23-38 და სხვ.). საკმარისია გაეიხსენოთ „ილიადას“ მეორე წიგნში ხომალდთა ჩამოთვლა, „ვეფხისტყაოსნის“ თავი – „წასვლა აეთანდილისაგან ფრიდონისასა“, ისლანდიურ ლიტერატურაში არსებობდა განსაკუთრებული ჟანრი – თულა, წყობილ-დექსური ნიმუში, რომელიც მხოლოდ საკუთარ სახელთაგან შედგებოდა.² თურქულენოვან ხალხთათვის „დედე ქორქუთის წიგნი“ ამ რიგში ჩადგება.

სუსხებისათვის ანთროპონიმია ყოველთვის ღია იყო და ამიტომაც ყველა ენაში ეროვნული საკუთარი სახელების გვერდით აღმოჩნდა უცხოური საკუთარი სახელები. გამონაკლისი არც ქართველური ენებია. უცხოური სახელების დამკვიდრება უკავშირდება რელიგიას, პოლიტიკურ მდგომარეობას, ლიტერატურულ გაელენას, ეკონომიკურ-კულტურულ ურთიერთობებს, ხალხთა კონტაქტებს და სხვ. ამიტომ გვხვდება ქართველურ არეალში ასე უხეად ებრაულ-ბერძნულ-რომაული სახელები, რომელთა ძირითადი ფორმის გაერცვლება ქრისტიანული რელიგიის დამკვიდრებასთან არის დაკავშირებული. ისტორიულ ურთიერთობათა შედეგია ირანული, არაბული, თურქული სახელები. შედარებით გვიანდელია – XIX-XX საუკუნეებისა – რუსული და ევროპული სახელების ფენა³.

² Стеблин-Кавенский М. Н., Древнеславянская топонимастика как материал к истории имени собственного, – Спорное в языкознании, 1-д., 1974, გვ 17.

³ ა. შანიძე, თურქოპოლი სახელები ქართველურ ენებში, – მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1967, გვ. 191.

რაც შეეხება ქართულ ანთროპონიმიში დამკვიდრებულ ნასესხობათა გამოვლენას: ს. ყაუხჩიშვილმა სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა მამაკაცთა ბერძნული სახელების გადმოცემას ქართულში⁴. ირანული წარმოშობის პირთა სახელები მ. ანდრონიკაშვილმა⁵ და თ. ჩხეიძემ⁶ შეისწავლეს არაბულიდან შეთვისებულ სახელთა ნაწილი ს. სიხარულიძემ⁷ განიხილა, ხოლო ებრაულ საკუთარ სახელთა ისტორიას ი. გაგულაშვილმა⁸ მიუძღვნა გამოკვლევა. უცხოური წარმომავლობის ანთროპონიმები გაანალიზებული აქვთ ნ. მარს, ე. თაყაიშვილს, იე. ჯავახიშვილს, ს. კაკაბაძეს, კ. კეკელიძეს, ი. აბულაძეს, გ.წერეთელს, ა.შანიძეს, გახელედიანს, ს.ჯიქიას, გ. მელიქიშვილს, ე. გაბაშვილს, შ. მესხიას, გ. ჟორდანიას, ალ. ლლონტს, ი. ცინცაძეს, თ. გამყრელიძეს, ჯ. გიუნაშვილს, ს. ჭუმბურიძეს და სხვ. 1973 წელს გამოქვეყნდა ჩემი სტატია ქართულში გავრცელებული თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმების შესახებ⁹. ოცდაათამდე გეარის ფუძეში შემორჩენილი აღმოსავლური (უპირატესად თურქული) ლექსემა მიმოიხილა ნ.გურგენიძემ¹⁰. გამომცემლობა "მეცნიერების" საქმიანობის შეწყვეტის გამო გეგმით გათვალისწინებული ნ. გურგენიძისა და მ. ჯიქიას დასაბუტდად გამოსადებული ნაშრომის – „თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში“¹¹ – გამოცემა ვერ მოხერხდა ტიპოგრაფიულ დონესე და კომპიუტერული უზრუნველყოფის არარსებობის გამო მანქანასე გადაბეჭდილი გამოვიდა 1994 წელს.

წინამდებარე ნაშრომში გამოვლენილია ქართველურ ონომასტიკონში დადასტურებული თურქული სიტყვები – იქნება ეს დღევანდლობა თუ

⁴ ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნულ მამაკაცთა სახელების გადმოცემისათვის ქართულში, „არილი“, თბ., 1925.

⁵ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966.

⁶ თ. ჩხეიძე, ნარკვევები ირანული ონომასტიკიდან, თბ., 1984.

⁷ Сихарулидзе З., Арабско-грузинские лексические взаимоотношения (Собственные имена), Автореферат кандидатской диссертации, Тб., 1989.

⁸ ი. გაგულაშვილი, ქართული გერები (ძირითადი ლექსიკური ფონდი), საკუთარი სახელები, ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი, ქუთაისი, 1993.

⁹ მ. ჯიქია, თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში, აღმოსავლური ფილოლოგია, III, 1973.

¹⁰ ნ. გურგენიძე, თურქულიდან ნასესხებ პატრონიმთა სტრუქტურისა და სემანტიკისათვის ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №4, 1984.

¹¹ ნ. გურგენიძე, მ. ჯიქია, თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში, თბ., 1994.

წარსული, მხოლოდ გეარის ფუძეში შემორჩენილი სახელი თუ საუკუნეთა განმავლობაში მნიშვნელობადაკარგული ანთროპონიმი. ქართულენოვანი წერილობითი ძეგლების მიხედვით ანატოლიურ-თურქული სახელები გვხვდება XII საუკუნიდან, განსაკუთრებით კი ვრცელდება XVI საუკუნიდან მოყოლებული. აზერბაიჯანულიდან შემოსული სახელები ფიქსირებულია XVII–XVIII საუკუნეების იურიდიულ დოკუმენტებსა და სტატისტიკურ აღწერილობებში. ჩრდილოკავკასიელ თურქ ტომთა ანთროპონიმები ხშირია სვანურსა და მთის დიალექტებში. ყარაჩაულ-ბალყარულია და ყუმუხურიდან შემოსული სახელები საუკუნეთა განმავლობაში კავკასიის თურქულენოვანი მოსახლეობისა და ჩვენი მთიელების მჭიდრო და ცხოველი კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობის შედეგი უნდა იყოს.

თურქული მოდგმის პირველი ხსენება იაკობ ხუცესის „*შეშანიის წამებაში*“: ვარსკენი მიდის „*აონთა* ზედა საბრძოლველად“. ცნობილია, რომ ვახტანგ გორგასალი ცდილობდა სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოეყენებინა ჩრდილოეთ კავკასიაში მომთაბარე თურქული წარმომავლობის *პუნთა* ურდოები. ადრეულ საუკუნეებში ხაზართა და ქართველთა მჭიდრო ურთიერთობაზე მეტყველებს ცნობა „ქართლის ცხოვრებიდან“, რომ ხაზარული იყო ერთი იმ ექვს ენათაგანი, რომელიც „ისრახებოდა ქართლსა შინა“.¹²

დავით აღმაშენებლის მიერ 1118 წელს ჩამოსახლებული „*ყივიალთა* უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს“. თამარის ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავენდედთან“ ქართლში მცხოვრებ *ყივიალთა* ცოცხალი მეტყველების მაგალითებიც კია დაფიქსირებული. „დიდი თურქობის“ დროს მემბტიანის ცნობით გეგონებოდა, რომ „ყოველი *თურქობა* ყოელისა ქვეყნისა“ ქართლში იყო ჩამოსახლებული.

ობიექტური ისტორიული პირობების გამო *თურქ-სელჩუკთა* სამხედრო აქტიუობა იზღუდება, ხოლო ფეოდალური საქართველო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ აღმავლობას განიცდის. მთელი რიგი ომების შემდეგ საქართველოზე დამოკიდებულნი აღმოჩნდნენ თურქული სასულთნოები არა

¹² ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 16.

მხოლოდ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, არამედ ირანის აზერბაიჯანშიც. მათ წარმომადგენლებს იღებდნენ ქართველთ სამეფო კარზე „პატივითა და ზარით“, იყო ხმა „მგოსანთა და მოშიარეთა“, ეწყობოდა დარბაზობა“, „ნადირობა და ბურთაობა“. ამგვარად, წყაროების ანალიზიდან გამომდინარე, ურთიერთობა ძველ თურქულენოვან სამყაროსთან მხოლოდ ომებით არ განისაზღვრებოდა და კულტურულ-ეკონომიკურ სფეროსაც მოიცავდა, რაც ენაში აისახა.

ისტორიის არენაზე მონღოლთა გამოჩენამდე, V-VIII საუკუნეებში, ცენტრალური აზიის სტეპებში ჩამოყალიბდა, განვითარდა, გაძლიერდა, დაიშალა, დაკნინდა და განადგურდა თურქულენოვანი ტომების სახელმწიფო, დიდი თურქეთის სახაკანო. მომთაბარეობის მიუხედავად, ძველ თურქებს პქონდათ დამწერლობა და თავიანთი ისტორიის უმნიშვნელოვანეს მომენტებს ქვებზე ვრცელ ეპიგრაფიკად ტეიფრავენენ. მხედველობაში გვაქვს ე.წ. ორხონ-ენისეის ძეგლები. ცნობილია, რომ თუნჯაბლუხანის ლაშქარში ხაზარებიც იყვნენ. გარდა ამისა, ყარაჩაელებსა და ბალყარებში იგულისხმება ბულგარული ეთნიკური ელემენტები.

თავისი კვალი, რა თქმა უნდა, მონღოლებმაც დატოვეს. მონღოლთა შემოსევების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შედეგთაგანი იყო სწორედ თურქული ელემენტის გაზრდა-გაძლიერება მახლობელ აღმოსავლეთში¹³, რაც ანთროპონიმთა დამკვიდრებასაც შეუხება. ისტორიიდან ცნობილია აგრეთვე ქართველთა ურთიერთობა პაჯანიკებთან, ყიფჩალებთან, პუნებთან.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში სამხრეთ-დასავლეთით საქართველოს დაუმეზობლდა ახალი თურქული წარმონაქმნი – *ოსმალეთი*. 1479 წლიდან ჭანეთი და აჭარა არაერთგზის ილაშქრება ოსმალთა მიერ. სამცხის დასავლეთ ნაწილშიც ოსმალებია. 1578 წელს კი, გამოეყო რა ახალციხის საფაშოს, ცალკე პოლიტიკურ ერთეულად შეიქმნა ჩილდირის ვილაეთი. ისლამი ამ რაიონში სწრაფად გავრცელდა. ოსმალთა და სპარსთა შორის არაერთგზისი საომარი მოქმედებების მიუხედავად ეს კუთხე ოსმალეთის სახელმწიფოს ნაწილად რჩებოდა. 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის

¹³ ე. გაბაშვილი, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბ., 1957, გვ. 197.

შემდეგ ფოთი, ახალციხე, ახალქალაქი და სამცხე გამოვიდა ოსმალთა ზედამხედველობის ზონიდან. ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით ბათუმი, ყარსი, არტაანი, ართვინი, არტანუჯი, ბორჩხა, შაეშეთი და ხოფის ქვემლფაშის ნაწილი რუსეთს დარჩა. გამაჰამდიანებულ მოსახლეობას მიეცა არჩევნის უფლება – მიეღო რუსეთის ქვეშევრდომობა ან ოსმალეთში გადასახლებულიყო. მუსაჯირობის ოფიციალური ვადაც კი იქნა დაწესებული, რაც, ფაქტიურად, 1921 წლამდე გაგრძელდა.

ყოველივე ამან განაპირობა თურქისშემების სიუსხე ქართველურ ანთროპონიმიულ არეალში.

წინამდებარე ნაშრომში განხილული გვაქვს 400-მდე თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმი, რაც ათასზე მეტ პირის სახელსა და გვარს დაედო საფუძველად. ეს სახელები ამოეკრიბეთ XI–XX სს. ქართული წერილობითი ძეგლებიდან. გამოვიყენეთ სტატისტიკური აღწერილობები, ანთროპონიმიოა ლექსიკონი და არქივსა და ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ძველი საბუთების კოლექციათა საკუთარ სახელთა საძიებლები. ძირითადად მასალა მოკოვებულია საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში (საბუთები ძველი ხანისა და XIX საუკუნის დასაწყისისა, ფონდი 226, III, ქართული ისტორიული დოკუმენტების პირთა კოლექციის 1449 აღწერილობა, წ. I, №2418, ძველი ხანისა და XIX საუკუნის საბუთების პირები, საინვენტარო აღწერა, წ. II, 2419. ძველი საბუთებისა და სასინოდო კანტორის რეგისტრები, შინაგანი აღწერა, ძველ სიგელ-გუჯართა კოლექცია და სხვ). გამოყენებულია აგრეთვე შემდეგი მასალები: „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთარი“, „ქართველ თავად-აზნაურთა გვარების აღწერა“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. №3729), „შემოკლებითი აღწერა ანუ ისტორია თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“, („ივერია“, №№ V, VI, VII, VIII, IX, X, 1884), საქართველოს სსრ მმანის რესპუბლიკური არქივის მეტრიკის წიგნები (1886–1915), ე. თაყაიშვილის „მასალანი საქართველოს სტატისტიკური აღწერილობისა XVIII საუკუნეში“, პ. ინგოროყვას „სეანეთის საისტორიო ძეგლები“, ქრ. შარაშიძის „სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები“, თ. ყორდანიას „ქრონიკები“ (ტ. I–II), ო. სოსელიას „ნარკვევები

ფეოდალური ხანის სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან“, პირთა ანოტირებული ლექსიკონი (I, II, III, IV), ი. ახუაშვილის „ქართული გეარ-სახელები“, ი. გაგულაშვილის „ქართული გეარები, საკუთარი სახელები“, ის. დოლიძის „ქართული სამართლის ძეგლები“ (ტ. I-VII), ი. მაისურაძის „ქართული გეარ-სახელები“, ლ. ღვინჯილიას მიერ ნაწერილი მეგრული გეარები (ხელნაწერი), ე. სუხბაიას „ქართული გეარები“ (ხელნაწერი), ალ. ღლონტის „ქართველური საკუთარი სახელები“, ზ. ჭუმბურიძის „რა გქვია შენ“, 1968 - 2007 წლების პერიოდული ლიტერატურა, და სხვ. და სხვ.

როგორც ცნობილია, ალთაურ ენათა ოჯახში აერთიანებენ თურქულ, მონღოლურ და თუნგუსურ-მანჯურულ ენებს. მოძიებულ მასალებში მხოლოდ რამდენიმე მონღოლური ანთროპონიმი, რომლებიც სხვა ენებშიცაა (მაგ., ოსურში) დადასტურებული. ჩვენი კვლევის რაკურსში იყო ის მასალა, რომელშიც შედის არა მხოლოდ ანატოლიის თურქებთან, არამედ ხასარებთან, ყივინაღებთან, ასურბაიჯანელებთან, ყუმუხებთან, ბალყარებთან, ყარაჩაელებთან სხვადასხვა სახის კონტაქტების შედეგად დამკვიდრებული ანთროპონიმები. ამ მომენტს წარმოვანიშნო იმიტომ, რომ ქართული (და არა მარტო ქართული, მაგ., გერმანული და თვით თურქულიც) ტერმინოლოგიურად არ არიეს ანატოლიურ თურქულსა და თურქულ ენათა ოჯახს, მათ დამახასიათებელ ფაქტებს, რაც კარგად სხვაედახა რუსულსა და ინგლისურში ლექსემებით: *турецкий-тюркский* – Turkish-Turkic, და ამა თუ იმ თურქული მოვლენის განხილვისას უნდა გაეთვალისწინოთ, რომ იგი მხოლოდ ჩვენი სამხრეთელი მეზობლისეულის ფარდი არ არის.

თურქული ენის ისტორიკოსები ანატოლიური თურქულის განვითარების შემდეგ ეტაპებს ასახელებენ: სელჯუკთა ენას ოღუზური ელემენტების დომინანტით XI-XIII საუკუნეებში; ძველ ოსმალურს XIII-XV საუკუნეებში, რომელიც სელჯუკთა ეპოქის თურქულსაც შეიცავს. ამ ენას ძველ ანატოლიურ თურქულსაც უწოდებენ. ძველ ოსმალურში, განსაკუთრებით მის საწყის ეტაპზე, არაბულ-სპარსული სიტყვების რაოდენობა უმნიშვნელო იყო, XVI საუკუნის შემდეგ კი ეს რიცხვი მკვეთრად გაიზარდა. XVI-XIX საუკუნეების შუა წლებში არაბიზმებითა და სპარსიზმებით გაჯერებულ ენას

- კლასიკურ ოსმალურს - დიენის (პოეტის ანბანზე განლაგებული რითმების შემცველი ლექსების კრებული) ენასაც უწოდებენ. იგი ხდება სამწერლობო და სამეფო კარის ენა და ძლიერ შორდება სასაუბრო ენას. ახალი ოსმალური ენა ფუნქციობდა XIX საუკუნის შუა წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. იგი თანზიმათის (ეპოქა, რომელიც 1839 წლის პოლიტიკური რეფორმების გატარებასთანაა დაკავშირებული) შემდეგ წარმოქმნილი განახლებული ლიტერატურის ენაა. თანზიმათელები ცდილობდნენ ენის გაწმენდას, ხალხური ენისაკენ მიბრუნებას. განვითარების ბოლო ეტაპზე თანამედროვე თურქული ენა. ქართულთა ანთროპონიმიკონში ანატოლიური თურქულიდან შეთვისებულ სახელთა დამკვიდრება ოსმალურ პერიოდს უკავშირდება.

თურქულ ენათა ოჯახში შედის 39 ცოცხალი და 15 მკვდარი ენა. ერთმანეთთან ახლოს მდგომ თურქულ ენათა ლექსიკური ელემენტები სხვა ენაში შესვლისას თითქმის ერთნაირ რეფლექსებს იძლევა.¹⁴ ეს გარემოება აძლევს წყაროების დადგენას და სიტყვის ამა თუ იმ ენისათვის მიკუთვნებას. ამ დროს ძირითად კრიტერიუმად რჩება, პირველ რიგში, ისტორიულ-ეკონომიკური ურთიერთობა და ტერიტორიული სიახლოვე. ამ თვალსაზრისით, თურქულ ანთროპონიმთა შემოსვლის წყაროდ მიგვაჩნია ძირითადად ოსმალური (თურქული), აზერბაიჯანული და ჩრდილოეთ კავკასიის თურქული ენები: ყარაჩაულ-ბალყარული და ყუმუხური. საერთოდ, ქართულში დამკვიდრებული თურქული წარმომავლობის საკუთარ სახელთა უმრავლესობა შემოსულია ენათა თურქული ოჯახის ოღუზურსა (ოსმალური, თურქული, აზერბაიჯანული) და ყივჩაღურ (ყივჩაღური, ყარაჩაული, ყუმუხური) ჯგუფებში შემავალ ენათაგან.

ამ თვალსაზრისით მოძიებული საკუთარი სახელები ზოგადად *თურქიზმებად* გვაქვს კვალიფიცირებული.

---

¹⁴ Н.К. Дмитриев. О тюркских элементах русского словаря – Лексикографический сборник, т. III, М., 1958, გვ. 11.

თურქული საკუთარი სახელები

თურქული მოდგმის ხალხთა ანთროპონიმიკონში ადვილად სხვაელება ისლამამდელი და ისლამის მიღების შემდეგდროინდელი სახელები: ისლამამდელ პერიოდში პირსახელები თითქმის ოდენ თურქულია, იმის მიუხედავად, რომ თურქები ეზიარნენ ბუდიზმს, მანიქეიზმს, სოროასტრიზმსა და ქრისტიანობას. ამ ხნის განმავლობაში მათთან სუფევდა სახელდების თურქული წეს-ჩვეულებანი და გამოიყენებოდა მხოლოდ თურქული ანთროპონიმები. ბუდისტი უიღური თურქების წმინდა წიგნებში ბევრი ინდური სახელი გვხვდება, თუმცა მათი ბავშვების სახელები თავანკარა თურქულია. უცხო რელიგიათა აღმსარებელი ხაკანები, უფლისწულები, ბეგები და მათი მეუღლეები თურქულ სახელებს ატარებდნენ.

თურქესტანის იედისუს ვილაიეთში ნესტორიანელ ქრისტიან თურქთა საფლავის ქვებზე ამოკითხული ასი სახელიდან მხოლოდ 5 იყო უცხო და სასაფლაოსე 885–1335 წლებში დაკრძალულთა სახელებად იკითხება მენგუთაში, თიგინი, ალთუნთაში, ქისტურქი, გუმუშათინი. ხოლო ასეთი მრევლის – ამ ქრისტიან თურქთა – მღვდლებსაც თურქული სახელები ერქვათ: აქბაშ მღვდელი, იულუქთულ მღვდელი და სხვ.

არაბები ირანსა და თურანის თურქებს საფუძვლიანად შეერივნენ, რასაც უკავშირდება თურქულ საკუთარ სახელთა შემდგომი ეპოქა. არაბები შეეცადნენ თურქების ეროვნული ყოფიერების მოსპობას და თავიანთი კულტურის თურქთათვის თავს მოხვევას. თურქი ისტორიკოსების კომენტარი ამ მოვლენებთან დაკავშირებით ასეთია: არაბები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რათა მოესპოთ ძველი თურქული ყოფიერებისეული რეალიები. ირკევა, რომ ასეთი გულმოდგინებით მათ საკმაო წარმატებებს მიაღწიეს. შემდგომ ხანებში თურქულ წეს-ჩვეულებებში (და ეს ანთროპონიმულ სახელდებაშიც შეიმჩნევა) არაბინაციის ძლიერი ტენდენცია მოჭარბებულია.

მესლიმ არაბებს თურქები შეხედნენ VII საუკუნეში ხორასნის რაიონში, ირან-თურანის საზღვარზე. თურქი ენათმეცნიერის, აბდულკადირ ინანის ნაშრომთა მიხედვით, ამ დროიდან თურქულ ანთროპონიმიკონში ერთდროულად იჭრება არაბული – ისლამთან ერთად და, ამავდროულად, სამანიდების ბატონობის გამო, ირანული სახელები. თურქულმა

არისტოკრატიაში სპარსული სახელები ჯერ ტიტულებად, შემდგომ კი სახელებადაც გამოიყენა. თაბურის ისტორიაში აღნიშნულია, რომ ხორასნელი თურქი ბეგის ნიშაქ თარხანის ამისწულთაგან ერთ-ერთს ოსმანი ერქვა; თურქი მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ თურქი, რომელმაც პირველად მიიღო არაბული სახელი, ეს ამისწულია, ხოლო თურქულ ენაში შემოსული პირველი არაბული სახელი ოსმანია.

ამ დროიდან მოყოლებული დიდებულებს ერქვათ არაბულ-სპარსული სახელები. უკანასკნელი ანატოლიელი სელჯუკები უფრო სპარსულ ონიმებს წყალობდნენ და თავიანთ შეილებს „შა-ნამეს“ გმირთა სახელებს არქმევდნენ.

მხოლოდ დიდი თურქეთის ისლამური სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ შეიმჩნევა ბეილიქთა დამაარსებელი პირების, რომლებიც ხალხის წიაღიდან იყვნენ გამოსულნი, შემობრუნება თურქული სახელებისაკენ. სელჯუკთა სახელმწიფოს დაშლის შემდგომ პერიოდში ხორასანსა და ანატოლიაში ბეგების სახელებად გვხვდება: აითიგინი, იაღმური, ბორრა, ინალი, დემირხანი, თურგუთი, იახში, დურსუნი. სინოპში უკანასკნელი სელჯუკების 1212–1445 წლების საფლავის ქვებზე იკითხება Tuğrul, Kutlugca, Yavaş, Artuk, Ayas, İldeniz, Törehatun, Gündüz, Kaymaz...

ანატოლიის ფარგლებს გარეთ დიდი თურქეთის ისლამური იმპერიის დამაარსებლებსაც და მთაურებსაც თურქული სახელები აქვთ. ღაზნეველთა სახელმწიფოს მესვეურებს ერქვათ ალფთიგინი, სევიუქთიგინი, ბორრაჯიქი, ბეითიგინ, ბელგეთიგინი და სხვ. ყარახანიდების სახანო ჩამოაყალიბეს ყარახანმა, თოგანმა, სათიკმა, ბორრებმა., სელჯუკიდების – თულრულ ბეგმა, ჩადრი ბეგმა, ალფარსლანი. პარსემის ქვეყანა დააარსეს ადსიზმა, თეკეშმა, ილარსლანმა. ბოლო მთავარი იყო მენგუბერდი. დანიშმენიდებში ვხვდებით Gümüşigin, Yağlıbasan; დამასკოელ ათაბეგებში – Toğtigin, Görü; სომხებს განაგებდნენ Bektemir, Kutluğ, Aksunkur, Segmen; აზერბაიჯანის ათაბეგებში მმართველებად იხსენიება – İldeniz, Kızılarslan, İnanç, Özbek და სხვ.

XIII-XIV სს-ში თურქები, რომელნიც თურქულ სახელებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ, იყენებენ თითქმის იმავე ან მსგავს სახელებს,

მიუხედავად იმისა, რომ ერთმანეთისაგან ძლიერ დაშორებულ უცხო ქვეყნებში ცხოვრობდნენ. ეგვიპტესა და ინდოეთში დაწერილი ისტორიული წიგნები საესეა იდენტური თურქული სახელებით.

არაბ მწერლებს არ გამოჰპარებიათ ის ვითარება, რომ ეგვიპტის მმართველისა და უმაღლეს ხელისუფალთა – მამლუქთა – სახელები თურქულია. ცნობილი არქეოლოგი ა. ქალქეშენდი კაიროში გამოცემულ წიგნში "Sub hul'asas" თურქული სახელების შესახებ ასეთ ცნობებს გვაწოდის: თურქები სახელდებისას უპირატესობას ანიჭებენ ცოცხალ, ძლიერ გმირთა სახელებს, უმეტესად ისეთთა, რომელთაც ხედავენ ან იცნობენ. მათ მიერ განსაკუთრებით მოწონებულ „ბუღას“ ურთავენ ან ზოოფორულ სახელს, ან ბუნების მოვლენის და ნიშან-თვისების აღმნიშვნელ სიტყვას ან ლითონის სახელწოდებას: Tayboğa – tay „კეიცი“, Yelboğa – yel „ქარი“, Benekliboğa – benekli „ხალებიანი“, Gümüşboğa – gümüş „ვერცხლი“, Altınboğa – altın „ოქრო“, Demirboğa demir „რკინა“. თურქებს გამორჩეულად უყვართ სახელი Demir, რომელიც ორმოცდაათამდე რთული სახელის პირველი ან მეორე კომპონენტია. ასევე ხშირია Arslan 'ლომი', Deniz 'სღვა' და ეგვიპტე ანთროპონიმები – რთულ სახელებში. არქეოლოგი ასე აგრძელებს თავის მსჯელობას: უნდა ვიცოდეთ, რომ თურქი ჯარისკაცის სახელად ხშირად გვხვდება Sayfeddin " რწმენის მახვილი", რადგან თურქების წარმოდგენაში ძალა და სიმაგრე მახვილთან იყო დაკავშირებული.

XIII-XIV საუკუნეებში ინდოეთში გაბატონებული თურქები იცავდნენ ანთროპონიმულ სახელდებასთან დაკავშირებულ ყველა წეს-ჩვეულებას. მათ სახელების დარქმევის ამგვარი გამოცდილება აღმოაჩნდათ: Kutlu „ბედნიერი“, Kutluk „ბედნიერება“, Aybeg İltutmuş, Boğrahan, Arslanatar, Toğrul, Kadırhan „მთვარე ბეგი“, „ქვეყანა დაუჭერია“, „ბოდრა ხანი“, „ლომი აგდებს“, „შეეარდენი“, „კადირხანი“, Alphan, Toğluk, Kūçlū და სხვ.

სახელმწიფოს დამაარსებელ თურქულ დინასტიათა შორის საკუთრივ თურქულ სახელებს ყველაზე იშვიათად მიმართავდა ოსმანთა დინასტია. თუმცა ოსმალთა პირველ სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციაში Ertuğrul, Gündüzlü, Savacı bey-ის მსგავსი სახელები გვხვდება, ექსკლუსიური ბატონობის

განმავლობაში ამ დინასტიის არც ერთ სულთანს ორჰანის შემდეგ თურქული სახელი არ რქმევია. ამ ხნის განმავლობაში ოსმალთა დინასტიის უფლისწულთაგან მხოლოდ 6 Orhan, 2 Cengiz, 2 Korkut, 2 Savacı, 4 Ertugrul, 1 Oğuzhan-ი, სულთნებში კი 3 Selcuk და 2 Beyhan-ია. ხელისუფალთა არაბულ-სპარსული სახელებით გატაცება დივანის ლიტერატურის გავლენით აიხსნება. ეპოქის გუნება-განწყობილების გამო თურქები აღქმული იყვნენ პრიმიტიულ ხალხად და, ალბათ, ამიტომაც არ ამკვიდრებდნენ თურქულ სახელებს. ხალხმა უწყოდა, რომ ერს კუთვნილი სიმდიდრე – წინაპართაგან მიღებული სახელები – აქვს თავისი უწმინდესი სახით და ცდილობდა მის გაცოცხლებას. წინაპართაგან დარჩენილი სახელები თურქებმა წარმატებით დაიცვეს იმით, რომ შეიღებესა და შეილიშვილებს პაპებისა და ბებიებისაგან წამოსულ სახელებს არქმევდნენ, მაშინ, როცა პრესტიჟული იყო ვაჟთათვის ქვიქუბადის ან ქეიუსრევის მსგავსი სახელების დარქმევა, რაც, თავის მხრივ, დახვეწილობის გამოვლენად ითვლებოდა ძველი არაბული ანთროპონიმის ხმარება, სწორედ მაშინ თაობიდან თაობას გადაეცემოდა, ცოცხლობდა და ცოცხლობს ბუნებისა და სიყვარულის სურნელის მქონე ადამიანური აზრებით აღბეჭდილი თურქული პირის სახელები.¹⁵

მრავალგვარია თურქ ხალხებში ბავშვისათვის სახელის დარქმევის რიტუალი:

ენისეისა და ალთაის თურქებს ერთ პერიოდში არც გაანდათ ანთროპონიმები. ისინი იყენებდნენ თავიანთ (მიკრო) ეთნონიმებს. საკუთარი სახელის ტარების უფლებას ის მოიპოვებდა, ვინც განსაკუთრებულ ნიჭს გამოაველენდა, ან ბრძოლაში თავს გამოიჩინდა. ენისეის ნაპირებზე მცხოვრები ბელთისისა და ქაიბოლის თურქ შამან ტომებში ბავშვის სახელდებასთან დაკავშირებული რიტუალი დაბადებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ეწყობოდა. მამა შესაძლებლობის ფარგლებში წვეულებას უმართავდა ნათესაებს, ახლობლებს, მეგობრებს. ბებიაქალიც მასპინძელი იყო. გამასპინძლების შემდეგ მამა ან ბებიაქალი სტუმართა შორის უხუცესს ბავშვისათვის სახელის დარქმევას სთხოვდა. ეს იყო ახალშობილის პირველი სახელი.

¹⁵ Kemal Zeki Gençosman, Türk isimleri sözlüğü. İstanbul, 1975. გვ. 11.

შემდეგ ბებიაკალი სტუმართაგან აგროეებდა საჩუქრებს, რომელთაც ეწოდებოდათ diḡ ‘კბილი’ და ბავშვის აკვანზე ჩამოკიდებდა. ნიშანდობლივია, რომ ანატოლიის სოგიერთ მხარეში დღესაც ცოცხლობს რამდენიმე შეცვლილი ეს ადამი: ელაზიგის რაიონში ხარშავენ ხორბალს, აყრიან ნიგოზს და ახალშობილის მოსალოცად მოსულ სტუმრებს უმასპინძლებიან ამ ხორბლით, რომლის სახელი Diḡ hediḡi-ა.

დღეს ალთაელ ბავშვს სახელს მამა აძლევს და ეს მეტწილად დაბადების შემდეგ სახელში შემოსული პირველი სტუმრის სახელია. შემდეგ ბავშვს მეორე სახელად ერქმევა მის მიერვე წარმოთქმული პირველი სიტყვა. რაც ხშირად აღმოჩნდება ხოლმე Konuk ‘სტუმარი’, Kdpek ‘ძალი’, Baltā ‘ნაჯახი’, Kılıç ‘ხმალი’ და სხვ. ძველად კი ალთაური დესტანების გმირები სახელებს იღებდნენ ღმერთისა და სულებისაგან.

იაკუტებში ძველი ტრადიცია მეტ-ნაკლებად შეცვლილი ფორმით გრძელდება: ბავშვს პირველ და დროებით სახელს არქმევენ დაბადებიდან სამი თვის შემდეგ. ნამდვილ სახელს კი მაშინ, როცა ბავშვი მშვილდის მოზიდვასა და ისრის სროლას შეუდგება.

შუაზიელ თურქებს ბავშვები მომწიფებამდე უსახელოდ დაუდიოდათ. უფრო სწორედ, ბავშვებს Adsız ‘უსახელო’ ერქვათ. სიჭაბუკის ასაკში, როცა ემაწილი თავისი მტრის დამარცხებასა და გმირობის გამოსენას შეძლებდა, მამა წვეულებას უმართაედა და ნამდვილ სახელს არქმევედა.

ძველი დროის მუსლიმი *ყირგიზები* წინასწარმეტყველთა და წმინდანთა სახელებს არქმევენენ შეილებს.

ყაზახები ბავშვს სახელს თხუთმეტი დღისას არქმევენენ. უმეტესწილად ეს იყო დაბადების დროს ან ცოტა ადრე მომხდარი მოვლენა, პირველად მოსული სტუმრის სახელი, მაგ. Konukgeldi ‘სტუმარი მოვიდა’, Kıpçakgeldi ‘ყივჩაღი მოვიდა’ და სხვ.

ანატოლიაში დღესაც ტრადიციისამებრ ახალშობილის მამა ან სასულიერო პირი ბავშვის დაბადების წელს, თვეს, დღეს, საათს და წუთსაც კი ყურანის შიდა გვერდზე წერს. ამის შემდეგ გადაშლის ყურანს ალაღბედზე და ეძებს სახელს, პირველსავე აიათში თუ რაიმე სახელია, თუ

არა და მის მომღეწოში, და მას დაბადების თარიღს აღნიშნავს. ამის გამოა ასე ხშირი თურქების სახელებად Yasin, Taha, Mükrimin თუ Yusup.

თურქეთში წესად იქცა სახელების შთამომავლობით გადაცემა. შეიღობილი შეიღობილი პაპებისა და ბებიების სახელთა გამგრძელებლებად გვევლინებოდნენ. არცთუ იშვიათია მამა-შვილი ერთი და იმავე სახელით. ჩვეულებრივია ბავშვისთვის იმ პირის სახელის დარქმევა, რომელმაც თავი გამოიჩინა გმირული საქციელით, ცნობილი შეიქნა ცოდნით, სამსახურით, ფილანტროპიით.

სოფლად ხოჯები და იმამები არქმევდნენ ბავშვებს სახელებს. ხოჯა სახლში მოვიდოდა, სამ სახელს დაწერდა ქალაღდსე და ერთ-ერთი ამორჩეოდა. შემდეგ ხოჯა ბავშვთან დაიხრებოდა, ხმადაბლა ესანს წაიკითხავდა და მერე ამორჩეულ სახელს წარმოთქვამდა. ამგვარად, ბავშვი ამქვეყნად მოვლინებისას პირველად ღვთის სახელს იგებდა, მერე – საკუთარს.

ძველი თურქები სახელის დარქმევას უმნიშვნელოვანეს მოვლენად მიიჩნევდნენ, სწამდათ სახელისა და ბედისწერას შორის ფარული კავშირის არსებობა. მათ ახალშობილის სახელდება სადღესასწაულო აღნიშვნის რანგში აქყავდათ.

უძველეს ანთროპონიმთა შორის ყველაზე ხშირია გმირობის აღმნიშვნელი სახელები. ასევე ხშირია ზოოფორული, ფიტოფორული სახელები, ტოპონიმები, მზის, მთეარის, ბუნების მოვლენათაგან – ელვის, ღრუბლის, წვიმის და მისთანათა სახელები.

თურქული სახელი უმეტესწილად თხსული ან წარმოქმნილია. კომპოზიტებში შედის უაღრესად პროდუქტიული და „პასიური“ კომპონენტები. „აქტიური“: alp „გმირი“, ak „თეთრი“, bey, bay „ბატონი“, er „მამაკაცი“. ასევე აქტიურია ზმნიდან სახელის მაწარმოებელი -Im სუფიქსი. მისი საშუალებითაა ნაწარმოები han-იდან Hanım, bal-Balım, sevi-Sevim, can-Canım და სხვ. -al-, -ağ-, -at-, -az- – ამ და სხვა (ორმოცდაათამდე) სუფიქსთა საკუთრივ თურქულ სიტყვებზე დართვით ახალი სახელი წარმოიქმნება. Ata და Bay, Gümüş და Tekin, Demir და Taş, Gün და Aydın სიტყვები უერთდება ერთმანეთს ან სხვა

ერთუფლებს და იქმნება ახალი სიტყვები. ინტენსიურად ითხზება ახალი სახელები ზმნებიდან: bilmek → ilge, hızlanmak → Hızlan, sevmek → Sevgi, inanmak → İnanç, Kurtulmak → Kurtul და სხვ.

შვილდაკარგული მშობლები ახალშობილს არქმევდნენ Dursun-ს 'დე, დარჩეს', Dumnuş-ს '(გა)დარჩენილია', Durdur-ს – '(გადა)რჩება' და სჯეროდათ, რომ იგი იცოცხლებდა. ამგვარ წარმოდგენებთანაა დაკავშირებული რამდენიმე ადათი. ასე, მაგალითად, ხელში აყვანილი ბავშვით ბებიაქალი გარეთ გადის და იქ თითქოს მამას მიჰყიდის შეილს. ახალშობილ გოგოს Sat -ს არქმევენ (salmak „გაყიდვა“), ვაეს – Satılmış-ს.

ბაშკირებში ამბობენ, რომ გაყიდვის საფასურად მამამ ბებიაქალს ბავშვის წონა რკინა უნდა მისცესო.

ჩუვა შებში ეს რიტუალი ოდნავ შეცვლილია: ბებიაქალი ბავშვს მამას კი არა, შამანს აძლევს, რომელსაც იქვე ალოდინებენ. სასულიერო პირს ბავშვი მამასთან მიჰყავს და ეუბნება: სანაგვეზე ბავშვი ვიპოვნე, უნდა გაყიდო. მამა ბავშვს ყიდულობს და შამანს აძლევს იმას, რაც მას სურს. მშობელს უკვე სჯერა, რომ იგი იცოცხლებს. ბავშვს კი, როგორც ნაგვიდან გამოხსულს, Süppm-ს უწოდებენ.

ოჯახებში, სადაც ზედიზედ იხოცებოდნენ ბავშვები, სიცოცხლის შესანარჩუნებლად ახალშობილთ Yaşar, Dursun-ის მსგავს სახელებს არქმევდნენ, იმ განსრახვით, რომ მოატყუონ სიკვდილის ანგელოზი აზრაილი. მათი რწმენით, ამ რიტუალის შესრულებით ისინი უბედურებას თავიდან იცილებდნენ და დევნიდნენ აზრაილს. ბავშვისათვის Domuz 'ღორი, italmaz 'ძაღლი არ წაიყვანს' მსგავსი ცუდი სახელების დარქმევით მშობლებს სჯერათ, რომ აზრაილი უსიამოვნო სახელის მატარებელ შეილზე უარს იტყვის და გაშორდება.

თურქის აზრით, ოჯახის შექმნის მიზეზი ბავშვის ყოლაა. დედე ქორქუთის პიქაეთებიდან ვიგებთ, რომ ხაკანიც კი არ ერიდებოდა უშვილო მამაკაცების დამცირებას. ამასთან დაკავშირებით მოვიხმობთ დედე ქორქუთის ერთ ამბავს: ხანთა ხანი ბაჰადირი წელიწადში ერთხელ ოლუსთა ბეგებს კრებდა და მათთვის დიდ წვეულებას მართავდა. წვეულების ადგილზე ხანი

რამდენიმე დღით ადრე აღგმეინებდა თეთრ, წითელ და შავ კარეებს. სტუმართაგან ვაჟთა მამებს თეთრ კარეებში აბინაებდა, ქალიშვილებისას – წითელში, ხოლო უშვილოებს – შავში. დედე ქორქუთი გვიყვება, თუ როგორ განკარგულებებს იძლევა ბაჰადური უშვილოების გამასპინძლების თაობაზე: „მოათავსეთ ასეთნი შავ კარავში, ლეიბად დაუგეთ შავი ქენა; წინ დაუდეთ შავი თხის იახნი. თუ შეჰამენ, ჭამონ, თუ არ შეჰამენ, წვაიდნენ“. ასეთი დამოკიდებულება სტუმრისადმი უკიდურესი უპატივცემლობის გამოხატება.

როცა თურქი ახალშობილისათვის სახელს არჩევს, დაბადების დღის ესა თუ ის მოვლენა მისთვის ხშირად ამოსაველი ხდება. ასე, მაგალითად, თუ იმ დღეს ბრძოლა იყო, ან მტრის მოულოდნელი თავდასხმა განიცადეს, უეცრად თავში მოუეიდოდა სახელი "Yağbastı", დილას დაბადებული ბავშვის სახელი ხშირადაა "Gündoğdu"; თუ ბავშვი ქვეყანას იმ ღამეს მოეელინა, როცა მგელი ცხერის ფარას დაესხა თავს, მისი სახელი Kurtgeldi 'მგელი მოვიდა' იქნება. დღესასწაულზე დაბადებულს Bayram-ს 'დღესასწაული' (ბაირამი) არქმევენ, ასევეა Ramazan, Şaban, გემზე დაბადებულს Deniz-ს, ხოლო ამნისტიის გამოცხადების დღეს დაბადებულს Af-ს 'პატიება' უწოდებენ.

გამოჩენილ ადამიანთა – გმირთა, ხელოვანთა, მეცნიერთა – სახელების დარქმევა ბავშვებისათვის თურქთა შორის დღესაც გავრცელებულია.

XX საუკუნის დასაწყისში, განსაკუთრებით ლიტერატურისა და ხელოვნების სამყაროში, გახშირდა ორი სახელის ხმარება – ლექსს თუ რომანს ხელს აწერდნენ: Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret და სხვ. ეს მოდა, სინამდვილეში, ერთი აუცილებლობიდან წარმოიშვა: პუსეინები, ოსმანები, მექმედები ერთმანეთისაგან სწორედ მეორე სახელით ირჩეოდნენ. ამ პროცესის მოსაწესრიგებელიც უნდა ყოფილიყო (და არა მხოლოდ ამ პროცესისა) 1934 წელს გამოსული ე.წ. „გვარის კანონი“. ამ კანონით ყოველ თურქს პიროვნული სახელის გარდა, გვარიც უნდა ჰქონოდა, რომელიც სახელის შემდეგ დაიწერებოდა. ქალი დაქორწინების შემდეგ მეუღლის გვარს იღებდა. ამ კანონის გამოსვლისთანავე თურქეთის რევოლუციის შემქმნელს, მუსტაფა ქემალს, კანონის მიხედვით მიეცა გვარი Atatürk „მამა თურქეთისა“.¹⁶

¹⁶ Utkan Kocaturk, Atatürk, Ankara, 1987, გვ. 78.

გვარის კანონის გამოხელებისთანავე მთელს ქვეყანაში დაიწყო პიროვნულ სახელთა „მოზილიზაცია“. ცნობილ ოჯახთა სახელები გვარებად შეიტანეს სიებში. სოფმა თავისი ოჯახის სახელს „ზადე“ მოაშორა და დარჩენილი ნაწილი გვარად დაიწერა. სოფიერთი უფრო პრაქტიკულ გზას დაადგა: გაათურქულა არაბულ-სპარსული სახელები: Fikri გახდა Düşünsel-ი, Hamdullah – Tannöver, İhsan – Sungu და ა.შ. ერთმა ნაწილმა ოჯახებისა ისტორიული წიგნებიდან ამოკრებილი ძველი თურქული სახელები მიიღო.

რეესტრებში გვარებად დაფიქსირდა დაბადების ადგილის მიკროტოპონიმები – შთის, ბორცვის, მდინარის სახელები. აიკრძალა მძაპეებულ, ასევე სასაცილო სიტყვათა გვარად რეგისტრაცია.

1934 წლამდე თურქებს მხოლოდ სახელები ჰქონდათ, რაც დიდ არეულობას იწვევდა. გვარის კანონის შემოღებით მოიხსნა მხოლოდ სახელით ან ტოპონიმით რეგისტრირებულთა აღრევის პრობლემა.

პირის სახელები ლექსიკის ის ნაწილია, რომელიც მეისიერად რეაგირებს სასოგადოების სოციალური, კულტურული თუ პოლიტიკური ცხოვრების ცვლილებებზე.

თურქული წარმომავლობის ხალხთა ანთროპონიმები მუდმივად ვითარდება, მისი სისტემატური შესწავლისას იკვეთება ანთროპონიმის ინტეგრაციული მოვლენები, რითაც ამ ხალხთა ისტორიისა და კულტურის ახალი ფურცლები იხსება.

საერთოდ კი თურქიზმები დაფიქსირებულია ოცდაათამდე ეთნოსის ანთროპონიმიაში. ადიღელები, ავღანელები, არაბები, აფხაზები, ბოშები, ერაყელები, ბულგარელები, დარგუელები, ლაკები, ლიბანელები, მაკედონიელები, მარიელები, ოსები, რუმინელები, რუსები, სერბები, სომხები, ტაჯიკები, უნგრელები, ქართველები, ყაზარდოელები, ხუნძები და სხვ. იყენებენ ძველთურქულ პირის სახელებს.

თურქიზმების დამკვიდრების ფონეტიკურ-ფონოლოგიური
კანონზომიერებანი

უცხოურ ლექსიკურ ერთეულებს ფონემატურსა და გრამატიკულ ინვენტართან შედარებით ენა ადვილად ითავისებს და აძლევს საკუთარ ფონეტიკურ ქრეადობას. ქართველის პირის სახელად თუ გვარსახელის ფუძედ დადასტურდა არა მხოლოდ თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმი, არამედ მრავალნაირი სიტყვაფორმა. ამით კარგი მასალა წარმოინდა სესხებისას თურქული და ქართული ენების ბგერითი სისტემების შესადარებლად. განხილულ სახელებში დაცულია ყველა ის ფონეტიკურ-ფონოლოგიური კანონზომიერება, რომელიც ახლავს თურქიზმების დამკვიდრებას ქართულ ენაში. ნასესხობათა მიხედვით თურქულის ბგერითი სისტემის გადმოცემას ქართულში მრავალი საყურადღებო ნაშრომი მიეძღვნა.¹⁷ ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში ბგერითი შესატყვისობების საკითხი მხოლოდ ანთროპონიმთა მაგალითზეა ილუსტრირებული.

ა) *ხმოვანთა გადმოცემა*. უკანარიგისმიერი ფართო არაბაგისმიერი /ა/ ხმოვანი ყველა პოზიციაში გადმოცემულია /ა/-თი: ალთუნა < /altun/, ბალთა < /balt/, ასლან < /aslan/.

წინარიგისმიერ ფართო არაბაგისმიერ /ე/-ს შეესაბამება ანალოგი /ე/ ხმოვანი ქართულში: ელგუჯა < /elgüç/, ბეგა < /beg/, დილენჯი < /dilençi/.

აზერბაიჯანულისა და ანატოლიურის დიალექტებისათვის დამახასიათებელ წინარიგისმიერ ფართო არაბაგისმიერ /ა/-ს ქართულში (ა) ბგერა მიესადაგა: გოზალა < /gözəl/.

წინარიგისმიერ ვიწრო არაბაგისმიერ /ი/ ხმოვანს ქართულში ეფარდება /ი/: დენიზა < /deniz/, გელდია < /geldi/.

¹⁷ ს. ჯიქია, XVIII საუკუნეში შედგენილი ქართულ-თურქული სასწავლო წიგნი – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, თბ., 1954, გვ. 199–206; ვ. ჯანგიძე, საღირ-ნუნის განსხვავებული რეფლექსები თურქულსა და აზერბაიჯანულ სალიტერატურო ენებში, – თსუ შრომები, ტ. 116, 1965, გვ. 264–265; მ. ბელთაძე, XVIII საუკუნის თურქულენოვანი ძეგლი ქართული ტრანსკრიპციით, – თსუ შრომები, ტ. 121, 1967, გვ. 150–153; ც. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვების თურქული თარგმანები, თბ. 1968, გვ. 25–36 და სხვ.

უკანარიგისმიერი ვიწრო არაბაგისმიერი /y/ ხმოვანიც /i/-ს გეაძლევს: ყიზილა < /k'yzyl/, გვაქვს შემთხვევები, სადაც y/ ქართულში /ა/ ხმოვნად გადმოვიდა: ყულუში < /k'ylyšbe/.

უკანარიგისმიერი ფართო ბაგისმიერი /o/ და ქართული ვოკალიზმისათვის უცხო წინარიგისმიერი ფართო ბაგისმიერი /ბ/ გადმოიცემა /ო/ ხმოვნით: ოლლანი < /oylan/, ქოროღლი < /k'oroɣlɑ/. ამ უკანასკნელს სოგჯერ ქართული /ე/ შეესაბამება: k'or g'ozm → ქერქესლი.

უკანარიგისმიერი ვიწრო ბაგისმიერი /ა/ და წინარიგისმიერი /ა/, რომლის შესატყვისი ქართულში არ მოიპოვება, გადმოიცემა /ა/ ხმოვნით: უზუნა < (uzun), ქუნუკი < (k'ünük).

როგორც საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, თურქული ენების ცხრა ხმოვანი (ა, ა, ე, ი, ი, ო, ბ, ა, უ) ქართულში გადმოიცემა ხუთი ხმოვნით (ა, ე, ი, ო, ა). ქართული ხმოვნებით ვერ ხერხდება თურქული ვოკალური სისტემის ადეკვატური გადმოცემა: თურქული ხმოვნებისათვის ფონოლოგიურად რელევანტური დაპირისპირება – წინარიგისმიერი – უკანარიგისმიერი – არ გადმოიცემა და ორ სხვადასხვა თურქულ ხმოვანს ეფარდება ერთი ქართული ხმოვანი: თურქ. /ა/, /ა/ > ქართ. /ა/, თურქ. /ი/, /ი/ > ქართ. /ი/, თურქ. /ა/, /ა/ > ქართ. /ა/, თურქ. /ო/, /ბ/ ქართ. /ო/.

რიგ შემთხვევებში თურქული ხმოვნის რიგისმიერობის დადგენა შეიძლება უშუალო მეზობელი გუტურალების საშუალებით, რომელთაგან, როგორც ცნობილია, /q'/, /x/ უკანარიგისმიერ ხმოვნებთან გეხედება, ხოლო /k/, /g/ – წინარიგისმიერებთან¹⁸. ასე, მაგალითად, anakiz ანთროპონიმისეული /q'/ ფონემა ქართულში გადმოვიდა /q'-ად (ანაყის), რითაც აშკარა ხდება წყაროენაში ამ ხმოვნის უკანარიგისმიერობა. თუმცა ყოველთვის მხოლოდ თანხმოვნების საშუალებით ხმოვანთა რიგისმიერობაზე დაკვირვება არ ხერხდება. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ხმოვანთა პალატალური პარმონია (ხმოვანთა მისგავსება რიგისმიერობის მიხედვით) უმეტესად დაცულია მარტივ ფუძეებში: ყარდაშ < /q'ardaš/, თილქი < /tilki/, დემირ < /demir/ და სხვ. კომპოზიტებში კი ირღვევა: ათაბეგ < /atabeg/, ჯანბეგ < /janbeg/. ლაბიალური

¹⁸ М. Ряснен, Материалы по исторической фонетике тюркских языков, М., 1955, გვ.129.

პარმონია დაცულია მარტივ სიტყვებში: დონგუსა < /donuz/, თოღლურ < /toylul/. აფიქსაციის შემთხვევებსა და თხსულ სახელებში ხმოვანთა ბაგისმიერობის მიხედვით არ არის გატარებული: /durmišan/ > დურმიშხან, /ajdolmıš/ > აიდოლმიშ, (k'afuk') > ყაიუხა და სხე.

ბ) თანხმოვანთა გადმოცემა. /h/ თანხმოვანი თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმებში არ გვხვდება. თხსულ სახელებში, რომელთა პირველი კომპონენტები არათურქულია, h თურქულშივე იკარგება: ალავერდა < /allahverdi/, შავერდი < /šahverdi/, შაყულა < /šahq'ulul/.

ველარული ყრუ სპირანტი /x/ საკუთრივ თურქულ სიტყვათაგან მხოლოდ ორ შემთხვევაში გვხვდება: /xan/ და /xazar/. ამ თანხმოვნის შემცველი დანარჩენი ლექსემები არაბულ-სპარსულია. /x/ ხშირად გამოდის {K} არქიფონემის ალოფონად: /q'orxmaz/ ყორხმასა, /xutlubeg/ ხუთლუბეგ და სხე.

ველარული მკვრივი სპირანტი /ç/, რომელიც თანამედროვე სალიტერატურო თურქულში საერთოდ არ გვხვდება, ქართულ შესატყვისებში ყველგან ფუნქციობს /ç/ თანხმოვნის სახით: ოღლი < /oçul/, ალადაღ < /aladay/ და სხე.

არქიფონემა {K} ოსმალურ ენაში რეალიზდება /g/, /ç/, /x/, /q'/, /k/ და /k'/ ალოფონების სახით, ანთროპონიმებში დადასტურდა ამ ფონემის ქართველურ კონსონანტურ სისტემაში რეალიზებული ყველა ალოფონი:

{K} > /g/ – გაფაჩი < (gapacı); ეს სიტყვა აზერბაიჯანულიდან არის შემოსული, სადაც მოხდა /k/ ფონემის გამჟღერება:

{K} > /ç/ : სოლაღა < /solayç/;

{K} > /x/ : ხუთლუბეგ < kutlubeg /xutlubeg/;

{K} > /q'/: ყორხმას < korkmaz /k'orxmaz/;

{K} > /k'/: ყაიუხა (kaçuk), კოსუნ < (kosun).

თურქულის ანლაუტისეული /k/ ქართულში დამკვიდრებულ საკუთარ სახელებში უპირატესად /q'/ თანხმოვნადაა ფიქსირებული: ყარა < /q'ara/, ყუთლუ /q'utlu/ /k/ > ქართ. /q'/ დადასტურებულია ქართულად

ტრანსკრიბირებულ თურქულ ტექსტებსა¹⁹ და აჭარული და გურული დიალექტების თურქული წარმომავლობის ლექსებში²⁰.

გედდ (II, 190)-ში დადასტურებულ სახელ ნომეაჟი *k>q/* აუსლაუტშიც: მაშუკა ნომეაჟსჟე, თეედორე ნომეაჟსჟე. სოფ. ფია.

უკანაენისმიერი ყრუ ფუჟინიერი */k/* ქართულში გადმოდის */k/-დ*: ქოქია </kɔkɪ/, ქურქი </kürkɪ/.

უკანაენისმიერი მჟღერი ხშული */g/ > /g/*: გელდია </gɛldi/; გ თანხმოვანი წინარიგისმიერ ხმოვანთა მესობლობაში პალატალიზდება და დახურული მარცვლის ბოლოს იძლევა */j/-ს*. მაგ.: ბეგი </bɛg/ თურქულში დღეს წარმოითქმის ასე: */bɛj/*, ხოლო ქართულში იგივე სიტყვა დამკვიდრებულია ძველი ფორმით – ბეგი²¹.

თურქულ ენათათვის დამახასიათებელი უკანაენისმიერი ხშული ნახალი */ŋ/* თანამედროვე თურქულ სალიტერატურო ენას აღარ შემორჩა.²²

ანთორონიმების მაგალითზე ეს ბგერა უკანარიგისმიერ ხმოვნებთან მესობლობაში იძლევა */ŋy/* კომპლექსს: თანდრია </tanɔry/, სანღურ </sanɔry/.

წინარიგისმიერი ხმოვნების გარემოცვაში */ŋ/ > /ŋg/*: თენგიზ </tɛŋgiz/.

ზოგიერთ მაგალითში */ŋ/* მარტივი სახით არის წარმოდგენილი */ŋ/ > /y/*: თადრი </tady/, საღირ </sadyr/;

/ŋ/ > /n/: დენიზა </deniz/ დ სხე.

შუაენისმიერი მჟღერი სპირანტი */j/* ყველა პოზიციაში გადმოიცემა */j/* ხმოვნით: იარალი </jaraly/, ყაია */q'ajaj/*, იალღუზ </jalɔuz/.

¹⁹ ს. ჯიქია, XVIII საუკუნეში შედგენილი ქართულ-თურქული სასწავლო წიგნი, – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, I, თბ., 1954, გვ. 202–203; ც. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვების თურქული თარგმანები,– გვ. 36.

²⁰ Н.А. Гургенідзе, Лексические элементы восточного происхождения в аджарском и гურიцком диалектах грузинского языка, Ажд, Тбилиси, 1968, გვ. 6, 18.

²¹ ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, I – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, III, თბ., 1960, გვ. 4.

²² ე. ჯანგიძე, საღირ-ნუნის განსხვავებული რეფლექსები თურქულსა და აზერბაიჯანულ სალიტერატურო ენებში, – თსუ შრომები, ტ. 116, 1965, გვ. 264.

წინაენისმიერი ყრუ სპირანტი /s~/s/: სათილმიშა </satylmyš/.

წინაენისმიერი მჟღერი სპირანტი /z~/z/: უსუნა </uzun/. ყრუ შიშინა სპირანტი /ʃ~/ʃ/: ყარდაშა </q'ardaš/.

შუაენისმიერი აფრიკატები: ყრუ /č~/č/: ქუნუკი </kũčũk/;

მჟღერი /ʧ~/ʧ/: ჯანყულა </ʧan q'us/, ყარაჯა </q'araʧa/.

წინაენისმიერი ხშულები, ყრუ /l/ და მჟღერი /d/ შესაბამისად გადმოცემულია /l/ და /d/ თანხმოვნებით: ყუთლუ </q'usl/, თანღრია </tanryr/, დემურ </demur/, დაღბაშ </daybaš/. რამდენიმე სახელში თავიკიდური მკეფთრი ტ, მაგ: ტაშლიგოლი ტაიბულა, ტაგანაშვილი და სხვ. ქართულით აიხსნება.

ლაბიოდენტალური მჟღერი სპირანტი /v/ გადმოცემულია შესაბამისად /v/ თანხმოვნით: ვერმიშა </vermiš/.

წყვილბაგისმიერი ხშულები: ყრუ /p/ და მჟღერი /b/ გადმოცემულია /b/ და /p/ თანხმოვნებით: ბალთა </balta/, თოფი </topfi/.

წინაენისმიერი ნაზალი /n~/n/: ანაყიზ </ana q'yz/.

ლატერალი /l~/l/: ასლან </aslan/.

ვიბრანტი /r~/r/: ელბერდი </elberdi/. ეს თანხმოვანი თანამედროვე თურქულშივეა ამოვარდნილი ლექსემიდან aslan < ძე.თ. /arslan/. ქართულში ძველი თურქული ფორმითაც არის შემორჩენილი: აღფარსლანი, ეგარსლანი.

გ) სხეადასხვა ფონეტიკურ-ფონოლოგიური მოვლენები. ერთ მაგალითშია კონტაქტური და დისტანციური მეტათეზისი: toyrul > toyrur (> თილღური) > tolyur > თოლღური.

თანხმოვანთა ასიმილაცია სამჟღერე-სიყრუის მიხედვით გატარებულია ყველა შესაძლებელ შემთხვევაში, დარღვეულია მხოლოდ ერთგან – თემურნი </temurñi/. როგორც ცნობილია, აზერბაიჯანულ ენაში -CI აფიქსის მხოლოდ ყრუთანხმოვნიანი ალომორფი -çI ფუნქციობს. ამდენად სავარაუდოა, რომ სახელი აზერბაიჯანულიდან იყოს შეთვისებული.

თურქულშივე მომხდარი ევლარი /g/-ს პალატალიზაციის (არტიკულაციურად წინ წაწევის: /g/→/ç/) მაგალითია /gũmũš/ → /çũmũš/ > ჯუმუშა (შღრ. /g/→/ç/): არ. /gamal/ →/çamal/; /k/ →č:/აზ. /kiilo/ →/čiilo/ და სხვ.).

და ოღუსური ენების განმასხვავებელი ძირითადი ფონეტიკური თავისებურება – მჟღერი და ყრუ ანლაუტი. ამ თვალსაზრისით ერთმანეთს უპირისპირდება თემური და დემური, თენგიზი და დენიზა, რომელთა ყრუანლაუტიანი ვარიანტები უპირატესად ყივალური ჯგუფის ენათაგან უნდა გექონდეს შეთვისებული, ხოლო მჟღერი – თურქულიდან და ასერბაიჯანულიდან.

თანამედროვე ოღუსური და ყივალური ენებისათვის დამახასიათებელია ხ~v მონაცვლეობა სიტყვის თავში. ასე, მაგალითად, ბერდია ანთროპონიმისეული *ber* – ფუძე უპირისპირდება *ver* – ფუძეს ანთროპონიმში ვერმიშა (შდრ. ოღუზ. *var* – ყიეფ. *bar*).

ოღუსური ენების მყარ /j/-ს სიტყვის ანლაუტში შეესაბამება /j-ჰ-ჰ/-ს არამდგრადობა ყივალურ ენებში. მაგ., მთაში გავრცელებული სახელი ჯურდა, ჯურხაი // ჯურხა და ქურგა (გვარში: ქურგაშვილი) უკავშირდება ყარაჩაულ-ბალყარულ-ყუმუხურ /ჯორჰ/-ს (სიტყვის თავშია /ჰ/) და /ჯურგა/-ს (სიტყვის თავშია /ჰ/); იგივე ფუძე ოღუსური ენებიდან შემოსულია ქართულში იორღა</ჯორჰ/-ს ფორმით, ოღონდ ანთროპონიმად არ იხმარება. შდრ. აგრეთვე /ქო- ჰო/ 'გ'ა', /ქიქი- ჰიქი/ 'ვაეკაცი', /ქყ- ჰყ/ 'წელი' და სხვ.

შეენერდებით თურქული ენის კიდევ ერთ ფონეტიკურ თავისებურებაზე.

ოსმალური ენის ისტორიაში აღსანიშნავია ხანგრძლივი პერიოდი, რომლის განმავლობაში მთელ რიგ სიტყვებსა და აფიქსებში ბოლოკიდურ დახურულ მარცვალში ძირითადად იხმარებოდა ეიწრო ბაგისმიერი ხმოვნები u, ü ნაცვლად არაბაგისმიერი u, ü-ისა. მაგ., *altun* ნაცვლად დღევანდელი *altın*-ისა. სოციერთი მკვლევარი ამას მიიჩნევს ძველი სალიტერატურო თურქულის წარმოთქმის დამახასიათებელ ნიშნად.²¹ ბოლოკიდურ მარცვალში ხმოვნის ლაბიალობას არა აქვს დისტინქციური ფუნქცია. ამგვარი ფორმები ხშირია დიალექტებში და ისინი განიხილებიან თურქული ენის არქაული

²¹ Э.В. Свортян, Примечания к "Турецкому языку" Н.К. Дашприсва, М., 1964, гл. 83.

მდგომარეობის (იგულისხმება პარმონიამდელი პერიოდი) მანეკნებლად, რომლის ანალოგიებიც უხეად არის ძველ თურქულში.²⁴

რამდენიმე თურქული სიტყვა, რომელთა თავში გეხედება *dil-*, ქართულსა და სხვა ენებში გადადის *doi-*ადეგევე მოვლენა გვაქვს ანთროპონიმში დოლენჯი < *dilenci* 'მათხოვარი'.²⁵ ეგევე სიტყვა ქართულში დასტურდება ფართო ლაბიალური ხმოვნით პირველ მარცვალში – დოლენჯი (ლაზარეს ძე) (გვდდ, 216) აღმოსავლურ ენათაგან ნასესხებ სიტყვათა ერთ ნაწილში სანლაუტისეული *d* ან *t* და მომდევნო არაღაბიალურხმოვნიათი კომპლექსი ქართულში დამკვიდრებისას იძლევა [*d/vt'* + *o*] კომპლექსს: მაგ., თურქ. *dilmeç* → რუს. *мошмак* → გერმ. *Dolmetscher* → ქართ. *თოღმაჯი*. შდრ. სპ. *dastar* > ქართ. *დოსტაქარი*, სპ. *dilarduxt* → ქართ. *დეღარდუხტი* და სხვ. ამ ბგერათშესატყვისობის შესახებ წერილში პირველ მაგალითად სწორედ თურქ. დოლენჯია მოყვანილი. ეს მოვლენა – /*di*→*do*/ – საკმაოდ ხშირია ანატოლიური თურქულის დიალექტებში. აღსანიშნავია, რომ იგი დადასტურდა ქართული ენის აჭარულ დიალექტში დამკვიდრებულ თურქულ ნასესხობებშიც. სავარაუდოა, რომ დოლენჯიც ქართულში ანატოლიური თურქულის აღმოსავლური და ჩრდილო-აღმოსავლური დიალექტებიდან იყოს შემოსული.

²⁴ Е.В. Гуднашвили, Фонетические особенности турецкой речи Ринзе и Трапезунда. Вопросы диалектологии тюркских языков, Баку, 1963, გვ. 118.

²⁵ ს. ჯიქია, ერთი ფონეტიკური კანონზომიერებისათვის ქართულში – თსუ შრომები, 186, აღმოსავლეთმცოდნეობა, 1978, გვ. 5–7.

თურქული სიტყვაწარმოების მორფოსინტაქსური
ანალიზი

საკუთარ სახელთა შესაღწევად ენათა შორის მინიმალური კონტაქტი კი საკმარისია. უცხო სიტყვებს მიმღები ენა თავის შინაგან კანონსომიერებებს უმორჩილებს და სადეროვაციო საშუალებებით ნასესხობათა შემცველ ახალ სიტყვებსაც წარმოქმნის.

მარტივი და ფლექსიური სიტყვაწარმოები

თურქულენოვანი ლექსემების შემცველ ანთროპონიმებსა და პატრონიმთა ფუძეებში მრავლად გვხვდება: არსებითი სახელები – თანღრია < tanrı 'ღმერთი', თემურ < demir 'რკინა', თოფა < top 'იარაღი', თოფრაკი < toprak 'მიწა', ილდიზი < yıldız 'ვარსკვლავი', კუდუხა < kuduk 'წოწორი', ოღლანი < oğlan 'ბიჭი', ოღულა < oğul 'ვაჟიშვილი', ტაგანა < tağan 'ვარცლი', ფუნდუკი < funduk 'თხილი', ყაზანა < kazan 'ქვაბი', ყაია < kaya 'კლდე', ყარდაშა < kardaş 'ძმა', ყაფლან < kaplan 'ფეხვი', ყოლბი < kulp 'სახელური', ყულა < kul 'მონა', ჩომახი < çomak 'ჯიხვი', ჯილა < cığa 'ჯილა', ჯურღა < çorça 'წორთმავალი ცხენი' და სხვ.

ზედსართავი სახელები – ალუღა < alık 'სულელი', არღუნ < argun 'წმინდა', აფაკი < apak 'უთუთრესი', აჯია < acı 'მწარე', გოსალა < gûzel 'ლამაზი', დელი < deli 'გიჟი', დოგრა < doğru 'მართალი', დოლუ < dolu 'სავსე', პარლაგა < parlag 'ბრწყინვალე', გევეზა < geveze 'ებედი', სარი < sarı 'ყვითელი', სოუხ < soğuk 'ცივი', უზუნა < uzun 'გრძელი', ქუნუკი < künük 'პატარა', ყარა < kara 'შავი', ყიზილა < kızıl 'წითელი', შიშმანა < şişman 'მსუქანი', ჩირკინა < çirkin 'უშნო', თეკა < tek 'კენტი', ოზა < öz 'წმინდა', ჩოლაყი < çolak 'ცალხელა' და სხვ.

ნაცვალსახელთაგან შეგვხვდა მხოლოდ ერთი: ბაშკა < başka 'სხვა'.

საკუთარ სახელებად და პატრონიმთა ფუძეებად დადასტურდა თითო-ოროღა რიცხვითი სახელი: ბირდუ < birdu 'ერთი იყო', გვარია ყირქესალი < kırk kiselî 'ორმოციისიანი', ყირყიზული (გეარში: ყირყიზუღაისშვილი) < kırk kızıl 'ორმოცი წითელი'.

ზნისზედა: ერკენა (გეარში: ერკენაშვილი) < erken 'ადრე', იალლუსი < yalnız 'მარტო'.²⁶

მოდალური სიტყვა ქერეკი < gerek 'უნდა', 'საჭიროა', და უარყოფითი ნაწილაკიც კი: იოხ (გეარში: იოხმუსაშვილი) < yok 'არა'.

არსებითი სახელის ფლექსიური სიტყვაფორმები იშვიათია. 'I პირის კუთვნილებითი აფიქსი სამ მაგალითში დაეაფიქსირეთ: აღიმხან < /ad-ym xan/ 'სახელი ჩემი ხანი(ა)', ბეგუმი < (beg-ım) 'ბატონი ჩემი', და ხანუმა < /xan-um/ 'ხანი ჩემი'.²⁷

უპირატესია III პირის კუთვნილებითაფიქსიანი ფორმები: აღასი < /ayasy/ 'ბატონი მისი', გონგლია < /ğonğ/ 'გული მისი', ყულიბეგ < /q'usı beg) 'მონა მისი ბატონი', აღიბეგ < /ady beg), სახელი მისი ბეგია, ელგისი < /el q'ızı) 'ხალხის ქალიშვილი', ელგუჯა < (el ɣığ) 'ხალხის ძალა' და სხვ.

ორიოდე მაგალითში გეაქეს მრავლობითი რიცხვის აღმნიშვნელი ფორმანტი -lar სახელთან: ბეგლარ < /beglar/ 'ბეგები', დაღლარა < /daylar 'მთები'.

იმ თურქულ სიტყვაფორმათაგან, რომლებიც თავის დროზე ქართველთ სახელებსა და გეარებს დასდებია საფუძელად, ყურადღებას იქცევს ზმნური ფორმების სიმრავლე. თურქულ ანთროპონიმიაში ბევრია როგორც პირიელი, ასევე უპირო ზმნური ფორმები – მიმღებები, რომლებიც სახელებად გეხდებოდა ცალკეც და სინტაგმებშიც.

რამდენიმე საკუთარი სახელი ბრძანებითი კილოს მხ. რიცხვის II პირის ფორმით დადასტურდა:

ბირახა < birak! 'დატოვე!' (ღლონტი, 1986, 90). ეს სახელი XVIII ს.-ის

სტატისტიკურ ცნობარშია დაფიქსირებული.

გელბაქ < gel bak – 'მოდი, ნახე'. ქართულ გეარში გელბაქიძე და სევანურ პატრონიში გელბახიანი საგეაროვნო ფორმანტების წინ ორი ზმნის ფუძეა – gel- და bak-, რაც ასევე ბრძანებითი კილოს

²⁶ მ. ბულთაძე, XVIII საუკუნის თურქულენოვანი ძველი ქართული ტრანსკრიპციით, თსუ შრომები, ტ. 121, 1967, გვ. 50.

²⁷ ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, I – საქ. სსრ მეცნიერებათა აკად. ენათმეცნიერების ინსტ. შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, ტ. III, 1960, გვ. 9–10.

მხოლოდობითი რიცხვის II პირის ფორმებია. საგულისხმოა, რომ ქართულ ტოპონიმიაში არაერთგზის გვხვდება *მოდინახეთი* სახელდებული მთა, ციხე და სხვ.

გობირახა < ko, birak! 'დადე, დატოვე' გვარის ფუძეში გობირახაშვილი (ი.გ. 26). ამ სახელში ორი – komak 'დადება' და birakmak 'დატოვება' – ზმნის ბრძანებითი კილოს მხ. რიცხვის II პირის ფორმა ივარაუდება.

კორხმა < korkma'ნუ გეშინია' (ქსს,147). ბრძანებითი კილოს III პირის ფორმებია:

დურსუნ < dursun 'დაე, გადარჩეს, იყოს, იცოცხლოს'. ეს სახელი გვარის ფუძეშიც არის: დურსუნძე.

კოსუნ < kosun 'იყოს, დარჩეს' (ქსს,147).

(ელ)დერა < der 'ამბობს' demek 'თქმა' ზმნის აწმყო განუსაზღვრელი დროის მხ. რიცხვის III პირის ფორმა უნდა იყოს de-r სემანტიკულდერაშვილი გვარის ფუძეში: ელდერა < (el der) 'ხალხი ამბობს'.

სსაკუთარ სახელებად გამოყენებულია ნამყო-კატეგორიული დროის მხ. რიცხვის III პირის ფორმები, რომლებიც ადვილად საცნობია დროის აღმნიშვნელი -di- აფიქსი(მხ. რიცხვის III პირი ამ დროის ფორმებთან უნიშნია):

ვერდი < ver-di 'მომცა, მიბოძა'(გუდლ, 337) კავკასიის თურქული წარ-

მომაელობის ერებში ეს სახელი berdi-ს ფორმით არის გავრცელებული. ოღუზური და ყივჩაღური ენებისათვის დამახასიათებელია b-v მონაცვლეობის შესახებ სიტყვის თავში იხ. აქვე გე.

ბერდი < ber-di 'უბოძა' (ქსს, 87). გვხვდება ბერდა და ბერდო. ამ

სიტყვის შემცველი ცოცხალი გვარი სანიანია: ბერდისშვილი

(ი.ა., 740). ეგვეე სიტყვა -ა სუფიქსით სახელადაც

იხმარება – ბერდია და გვარის ფუძეშიც გვხვდება – ბერდიაშვილი.

რუსული გვარის ВЕРДЯЕВ-ის ფუძეში ეს თურქული სიტყვაფორმა

ძეეს.

გელდია < gel-di 'მოვიდა' (ქსს, 100), არის გეარის ფუძეშიც: გელდიაშიელი. სახელადაც გვაქვს და გეარის ფუძეშიც ქელდი < keldi, რომელიც ეიქნალური (ე.ი. ყრუნანლაუტიანი) ენებიდან უნდა იყო შემოსული.

გირდია < gir-di 'შე(მო)ვიდა' (პალ., I, 666). გირდია 1621 წლის საბეგარო საბუთშია დასახელებული (ქსს., III, № 91).

დონდუა < dön-dm 'დაბრუნდა'. თურქულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონში Döndü ასეა განმარტებული: ის, ვინც სარწმუნოება გამოიცვალა (Gencosman, 1975, 80). დონდია საკუთარი სახელია (ღლ., 1967, 114), დონდუა და დუნდუა კი – გეარები. ამ ნასესხობის ორი ვარიანტი გეარის ფუძეშია დაფიქსირებული: დონდიაშიელი (ზუხბაია, I 973,29), დონდუაშიელი (ი.ა., 701). შდრ. ქართული ეტიმონური პატრონიმი დაბრუნდაშიელი.

ორ ანთროპონიმში გვაქვს ამავე დროის მრ. რიცხვის I პირის ფორმა:

ბერდიკა < ber- di- k ' მივეციტო ' გეარში: ბერდიკაშიელი (თბსც, 91).

იელბერდუე < yel berduk 'აე სულს მივეციტო' (ქსს, 134).

გეხედუბა ნამყო რეზულტატიური დროის -miş-მორფემიანი პირიელი ფორმები, როგორცაა (Ay) dolmuş, (Ay) doğmuş და სხვ. ნამყო დროის მიმღობათაგან მათ განსახელებლად პირიელ ფორმად ჩაითვადა სუბიექტდასახელებული, ჩვენს შემთხვევაში – სინტაგმური, სიტყვაფორმები.

ნამყო დროის მიმღობაა:

ბილმიშ < bil-miş 'მცოდნე' (გედდ, 373).

გირმიშა < gir-miş 'შესული' (Hd-1453). შდრ. ქართული გეარის, მოსული-შიელის, ფუძე.

დურმიშ < dur-miş 'გადარჩენილი' (1448-1087). გეარის ფუძეშიცაა – დურმიშიძე.

ელმიშა < eñ-miş 'მოხრილი', მხოლოდ გეარის ფუძეშია: ელმიშაშიელი (პალ., I, 162)

ვერმიშა < ver-miş 'ბოძებული' (ქსს, 123), ვერმიშასშიელი (Hd-5271), ვერმიშისძე (გედდ, 365).

სათილმიშა < satılmıř 'გაყიდული' (გედდ, 277).

უნდა აღინიშნოს, რომ -mız- სუფიქსიანი ფორმა მხედართმთავრის სახელად – ალფელეთში – უკვე VII საუკუნის ბოლოს ორხონის ერთ-ერთ წარწერაშია ფიქსირებული.²⁸ ამგვარი სახელდება თურმეოებითი პარადიგმიდან III პირის ფორმის საკუთარ სახელად გამოყენების ხანდასმულობაზე მეტკეველებს. იხ. აგრეთვე თქმულებაში დადასტურებული სახელი ალფამიში.²⁹

ზმნის უპირო ფორმათაგან ხშირად გვხვდება აწმყო განუსაზღვრელი დროის უარყოფითი ასპექტის მიმდევობის რთული -maz აფიქსდართული ფორმები:

ბათირმაზ < batır-maz' (ის, ვინც) არ დაღუპავს (არ ჩაძირავს)' (ქსს,80),
იგულისხმება, რომ ღვთისგან არ გაიწირება.

დოლმაზ < dol-maz 'აუესებელი, გაუმაძღარი' (გვედ, 442); დოლმა-
ზას'შეილი (Hd-1777), დოლმასა'შეილი.

დონმაზ < dñn-mez '(ის, ვინც) არ (მო)ბრუნდება; მტკიცე, თავისი რწმენის აღმსრულებელი' (Hd-14664). შდრ. გვარი დონმასა'შეილი.

დოღმაზ < doğ-maz '(ის, ვინც) არ დაიბადება' (ქსს, 177).

კორკმაზ < kork-maz '(ის, ვისაც) არ ეშინია' (გვედ, 348). ეს სიტყვა გვარის ფუძეშიც დევს: კორხმასა'შეილი (ქსს,147).

ურკმაზ < ùrk-mez '(ის, ვინც) არ დაფრთხება' (ქსს, 197);
გვარის ფუძეში აღმონდა ეს სახელიც : ურკმასა'შეილი.

უთანმაზ < utan-maz '(ის, ვისაც) არ რცხენია' (გვედ, 146).

ყაითმაზ < kayt-maz '(ის, ვინც) არ გადათქვამს, არ დაბრუნდება' (გვედ, 23). გვარის ფუძეშიცაა: ყაითმასა'შეილი.

წარმოქმნილი სახელები

ნასესხობათა კორპუსში ყურადღებას იქცევს წარმოქმნილ სახელთა სიმრავლე. დერივაციულ საშუალებათა მიხედვით შეგვხვდა მორფოლოგიური (სუფიქსაცია) და სინტაქსურ-მორფოლოგიური (შეთანხმება, მართვა, მირთვა) საშუალებებით წარმოქმნილი ერთეულები.

²⁸ Гумишев Л.Н., Древние тюрки, ... გვ. 281.

²⁹ В. Жирмунский, Сказание об Алпамыше и богатырские сказки, М., 1960.

მორფოლოგიური საშუალებებით წარმოქმნილ სახელებში სტარბობს -CI და -LI-სუფიქსდართული სახელები. -CI თურქულში ერთეის ისეთ ფუძეებს, რომლებიც აღნიშნავენ ობიექტს, ან საგანს. ამ აფიქსის მეშვეობით თურქული *nomen agentis*-ის გამოყოფა ქართული ონიმებიდან არაა ძნელი. ეს სახელებია: ავჯი (av 'ნადირობა') – მონადირე, ათჯი (at 'ცხენი') – მეჯინბე, არხნი (გვარში: არხნიშვილი) > (ank 'არხი') – 'შეარხე', ბალნი (bal 'თაფლი') – მეთაფლე, გაფანი > (აზ. (gapy) 'კარი') – კარისკაცი, დემირნი < (demir 'რკინა') – მჭედელი, ელნი(ბეგ) (el) 'ხაღხი') – ელნი, კომურჯი (გვარში: კომურჯიშვილი) < (kõmür 'ნახშირი') – მენახშირე, ფაფახნი < papaklı 'მეფაფახე', ქურქნი (გვარში: ქურქნიშვილი) (kürk 'ქურქი') – მექურქე, ულარჯი < (yular 'აღვირი') – მეაღვირე, ყეინნი (გვარში: ყეინნიშვილი) < (kuyum 'საიუველირო ნაწარმი') – ოქრომჭედელი, თოფნი (გვარში: თოფნიშვილი) < (top 'ზარბაზანი') – მესაჭურელე, ყაუხნი (გვარში: ყაუხნიშვილი) < (kavuk 'ქედის სახეობა') – მექედე, თოქმაჯი (გვარში: თოქმაჯიშვილი) < (tokmak 'ხის ნაქუნი') – 'მთეგაეი', 'თითბერზე მომუშავე ხელოსანი' და სხვ. ერთ მაგალითში ზმნური ფუძეა: სახელში დილენჯი (dilen ფუძეა dilenmek 'ზმნისა 'მათხოვრობა') – მათხოვარი. არათურქული წარმომავლობის სიტყვებთან *nomen agentis*-ის ამავე აფიქსის მიერთებით წარმოქმნილ სახელთაგან რამდენიმე ქართულ გვარს დასდებია საფუძელად: მულამში (გვარში: მულამშიშვილი) < (muyam) 'მულამი' – მემულამე, მულამის შემსრულებელი, ქილარჯი (გვარში: ქილარჯიშვილი) < სპ. (kiler) 'საკუჭნაო' – 'მეკუჭნაე', ყალაიჯი (გვარში: ყალაიჯიშვილი) < (qala), კალა, მკალაეი (შდრ. იმავე შინაარსის ქართული გვარი მკალაეიშვილი), ბალარჯი (გვარში: ბალარჯიშვილი) < სპ. balar 'ყავარი' – მეყავრე, ჩინიჯი (გვარში: ჩინიჯიშვილი) < სპ. çini 'ფაიფური, ქაშანური' – მეფაიფურე, ყულეიჯიშვილი < არ. (kule) 'კოშკი' – მეკოშკე (შდრ. ამავე შინაარსის გვარი მეკოშკიშვილი), თუმცა ამ გვარის ფუძეს მხოლოდ აფიქსაცია აქვს ქართული: კოშკი < თ. kōşk 'კოშკი' და სხვ.

როცა არსებით სახელებს ერთეის ქონების -II სუფიქსი, ხშირად სადაურობა აღინიშნება: ბაღდადლი (გვარში ბაღდადლიშვილი) < Bağdadlı

'ბაღდადელი', Kirimli < ყირიმელი. იგივე ტოპონიმი სადაურობის ქართული სუფიქსითაც გვხვდება გვარის ფუძეებში: ყირმელიშვილი, ყირმელაშვილი

მიმართებითი ზედსართაეები თურქულში უპირატესად -II აფიქსით იწარმოება; რამდენიმე მათგანი ქართულ ანთროპონიმიკაშიც მოვიძიეთ: სოილ < soy ('წარმომავლობა', 'გვარი'+II 'კეთილშობილი', ბუილლი (გვარში: ბუილლიშვილი) < büyük ('ულვაში') + II 'ულვაშიანი', იარალი < yara 'ჭრილობა'+II yaralı 'დაჭრილი'. თათლა (ხან) < tat 'გემო'+II 'გემრიელი', 'ტკბილი'; უღრულუ < uğur (კარგის მომასწავებელი ნიშანი) + II 'იბლლიანი'; თოფლი < top 'იარაღი'+II, 'იარაღიანი'. თხსული სახელების – ყუთლუარსლანი, ყუთლულა/შვილი, ხუთლუბელ/აშვილი – პირველ კომპონენტშიც ეს სუფიქსია: ყუთლუ < kut 'ბედნიერება'+II 'ბედნიერი'; ქართულ გვარს ქერქულიშვილი დასდება საფუძვლად კომპოზიტი ვითარებითი kür > 'ბრმა' და მიმართებითი ზედსართაეით < გზში 'ბრმა თვალიანი'. მაგალითებიდან ორ შემთხვევაში ეს სუფიქსი დაერთო არაბულ /ისარლი< არ. (hysar) 'ციხე'+II მეციხოვნე (და სპარსულ) ყირქესალი < თ. (kyrk) 'ორმოცი'+ სპ. (kese) 'ქისა'+II ორმოცქისიანი) სიტყვებს.

თითო-ორილა მაგალითით დასტურდება: უქონლობის აფიქსი -siz : პარმასისი (გვარში: პარმასისიშვილი parmak('თითი') + -siz 'უთითო', ბურნუსუს (გვარში: ბურნუსუსაშვილი burun (ცხვირი) + -siz 'უცხვირო'.

ზედსართაეი სახელის წარმოქმნელ სუფიქსთაგან შეგვხვდა -mAn, რაიმე თვისების ინტენსიურობის მაჩვენებელი: შიშმანა < şişman 'მსუქანი', -cA აფიქსი ქართული მო-ო-ს ფარდია: ala-ca > ალაჯა 'მოჭრელო', kara-ca > ყარაჯა 'მოშავო' და სხვ.

განყენებულ სახელთა აფიქსთაგან არის: -gI (ზმნისგან სახელის მაწარმოებელი აფიქსი): საიგი < say ('ჩათელა', 'ჩარიცხვა') + gI 'პატივისცემა' და – lik სახელიდან სახელისავე მაწარმოებელი: ბეგლიკი < beg-lik 'სიმაგრე', 'სიმტკიცე', კულუს (გვარში: კულუსაძე) < kul-lik 'მონობა', ტოკლიკა (გვარში: ტოკლიკაშვილი) < tokluk 'სიმაძღრე'; ქონაკი (გვარში: ქონაკიძე) < könlük 'მამაცი', 'ყოჩაღი'. könlük შეიძლება ასოცირებდეს როგორც ზმნის könmak 'შემთხვევა', 'გადახვევა', ძირთან, ასევე არსებითთან könlük 'ყოჩი', რომელიც

შესიტყვებაში *kođ yğıu* (სიტყვასიტყვით: ყოჩი ვაყაცი) ნიშნავს 'ღამაზ, წარმოსადგე ჭაბუკს'. -*lk* სუფიქსი ფუნქციობს *kačik*-ში (*kačmak* 'გაქცევა', ზმნის ძირი + -*lk*) > კანუხა (გვარში: კანუხაშვილი) 'გაქცეული'.

თხზული სახელები

თურქული ენის ნორმატიულ გრამატიკებში თხზვა სიტყვაწარმოქმნაშია დასახელებული, ხოლო კომპოზიტები სიტყვაწარმოების სინტაქსურ-მორფოლოგიურ საშუალებათა შედეგადაა მიჩნეული. ასე, მაგალითად, ა.ნ. კონონოვი ამ ხერხით სიტყვაწარმოქმნის თოთხმეტ ტიპს გამოყოფს.³⁰ შეკრებილი მასალის სათანადო ნაწილს ჩვენც ამ კუთხით წარმოვაჩინო.

ქართულში დამკვიდრებული თურქული საკუთარი სახელებისათვის ნიშანდობლივია რთული სახელების სიმრავლე. ანთროპონიმულ კომპოზიტებში გამოიკვეთა ორი მარტივი სტრუქტურა: I – სახელი / + აფიქსი / + სახელი / + აფიქსი /; II – სახელი / + აფიქსი / + ზმნა + აფიქსი. არცერთ თხზულ სახელში არ ფუნქციობს ორ სიტყვაფორმასე მეტი, ხოლო მორფემების რაოდენობა (ე.ი. შესიტყვების სიღრმე) ხუთ ერთეულს არ აღემატება. კომპონენტთა რაობის მიხედვით ჭარბობს არსებითი და ზედსართავი სახელები, ნაკლებია ზმნები და იშვიათი – სხვა მეტყველების ნაწილები. რაც შეეხება შერწყმის საშუალებებს: განხილულ თხზულ ანთროპონიმთა დიდი ნაწილი ერთგვარად თითქოს უფრო მოსალოდნელი ორწევრა დეტერმინატული კომპოზიტები კი არა, სახელთა უბრალო მიერთება აღმოჩნდა, რომელშიც შედის ე.წ. თურქული იზაფეტის წესით დაკავშირებული სიტყვები, ე.ი. არსებითი სახელი + არსებითი სახელი. ფაქტობრივად ეს ლექსემები მარკირებულია მირთვით. ანთროპონიმთა ტიპოლოგიური კვლევის პოზიციიდან აუცილებელი არაა თხზული სახელის კომპონენტებს შორის სემანტიკური მიმართებების წარმოჩენა. ასე,

³⁰ А. И. Кононов, Грамматика современного турецкого литературного языка, М.-Л., 1956, გვ. 124–129.

მაგალითად: გერმანული სახელი Siegfried არც 'მშვიდობის გამარჯვებაა' (Sieg des Friedens) და არც 'გამარჯვების მშვიდობა' (Frieden des Sieges). შენიშნულია, რომ კომპოზიციის წყურთა მიუსადაგებელ შინაარსს ხშირად ახლდა მისტიკური გააზრება.³¹

სახელეზად დამკვიდრებული და პატრონიმთა ფუძეებად გამოყენებული თურქული შესიტყვებები მორფოსინტაქსური მანევრებლების მიხედვით 7 ქვეტიპად დავაჯგუფეთ. სახელურ სისტემებში გაერთიანდა სამი, ხოლო ვერბალურში – ოთხი ქვეტიპი.

ა) სახელთა შემცველი კომპოზიტები

კომპოზიტი I იზაფეტია:

ათაქიში < (ata kişi) 'მამა აღამიანი' (პირთა სახ. საძ., 262). ს

აიგუნე < (aj gün) 'მთიარე მზე' (1448–2313); შდრ. პატრონიმი აიგუნაშვილი (პირთა სახ. საძ., 8–42).

აიდემურ < (aj demür) 'მთიარე რკინა'; აიდემურ ბებურიშვილი (1448. 1–2418), აიდემურ ეანნაძე (1449, 111).

ალთიბეშა < (altybeş) 'ოქროსთავა' (1448, 226; 11). ეს ანთროპონიმი წარმოადგენს შესიტყვებას altn baş 'ოქროს თავი'. Altn > ალთინში ნ-ს დაკარგვა სხვა სახელებშიც გვაქვს. დაიშვება baş > beş რაც, შესაძლოა, ქართული ბოლოკიდური ა-ს გამოა.

ალთუმიშარ < (altn myşar) 'ოქროს ხერხი' (საქ. სიძე, 11, 37; მ.ჯ., 216), ალთუმიშარ ამნაბაძე (ჟორდ. 111, 234).

ანაყიზ < (ana kyz) 'დედა ქალიშვილი' (ქსს, 72); ეს სახელი ასერბაიჯანული ონიმიის სისტემური მიმოხილვისას ასეა თარგმნილი 'девочка матери'.³²

ასლანბეგ < (aslan beg) 'ლომი ბატონი'. ასლანბეგაანთ ასლანი (1448.226.1) ასლანბეგის დეზინტეგრირებული ფორმაა ასლანბი (ქსს, 76).

³¹ W. Fleischer, Die Deutschen Personennamen. Berlin, 1968, გვ. 8.

³² А. Садыков, Система азербайджанских личных имен. – Тюркская ономастика, Алма-Ата, 1984, გვ. 214.

აღაბეგი < (aya beg) 'უფროსი ძმა ბატონი', უფროსისადმი პატივმისაგები მიმართვის ფორმა (თბ., 13. 11.1980).

დემურტაში < (demir taş) 'რკინა ქვა' (ქსს, 112).

ელბადურ < თ.- მონღ. (el baadur) 'ხალხი გმირი', ელბადურ გოშიძე (ქორდ., 111, 696; 934); ელბადურიც: „ამილახორსა ელბადურის საუკუნომც, არც სახსენებელი მისი და თანამეცხედრისა მისისა ხურციძის ასულისა ნესტოსა –“ (ათაბ., 20).

ელდემურა < (el demir) 'ხალხი რკინა', გეარში: ელდემურასშვილი (ფარემუზ) (1769., 1548., 1–2415).

ელდინი < არ. (el din) 'ხალხის სარწმუნოება' (ქსს, 19).

ფარანგოზა < (para göz) 'ფული თვალი' (გადატანით: 'ფულის წუწკი', 'ფულის მოყვარული') ეგევე სიტყვაა ფშაეში დადასტურებული საკუთარი სახელი ფარგოზი (მაკალ., ფშ., 148) და ფალგოზიც (დლ., 1, 129).

ფირბუდახა < სპ.-თ. (pir budak) 'რელიგიური სექტის წინამძღოლი', 'მოძღვარი'; 'ტოტი'. ფირბუდახა ეუბადისძე (გედდ., 373).

კომპოზიტი II იზაფეტი

II იზაფეტი მართვით ორგანიზებული შესიტყვებაა. მსაზღვრელი პირეული არსებითი სახელი – განუსაზღვრელობით ბრუნვაშია, მართულ მეორე არსებით სახელს (საზღვრულს) ერთვის III პირის კუთვნილებითი აფიქსი:

დაღბაში < (day başy) 'მთის თავი' (პირთა სახ. საძ, 2695).

ელბეგი < (el begi) 'ხალხის ბატონი' (გეარში: ელბეგიძე), (ქორდ. 111, 701).

ელკიზი < (el kyzy) 'ხალხის ქალიშვილი' (ქსს, 117).

ელგუჯა < (el güm) 'ხალხის ძალა' (მ.ჯ., 217). შდრ. პატრონიმი ელგუჯაური (თბ., 04.09.1973), ელგუჯაისძე. სოციურთი სახელი კონკრეტული ფაქტისაგან სახელის შექმნის პროცესს ერთგვარად ააშკარავენს. თურქული ანდაზის – el güm – sel güm 'ხალხის ძალა ნიაღვრის ძალაა' პირეული სინტაგმა el güm ჩვენში გავრცელებული სახელის ელგუჯას, წყაროა.

თანდროყულა < (tanrı kulu) 'ღუთის მონა' (პირთა სახ. საძ., 1611), შდრ. პატრონიმი თანდროყულაშვილი (პაღ., I, 289).

უზბაზა < (üz başı) 'ასისთავი'. ამავე შინაარსის ქართული ეტიმონი უნდა იყოს პატრონიმი ასისტიშვილი (ასისთავი ასისტი).³³

ურდუბეგ (გეარში: ურდუბეგაშვილი) მონღ.-თ. (ordu begi) 'ურდოს (ჯარის) ბატონი'.

ურდოელი (გეარში: ურდოელაშვილი) < (ordu eli) 'ურდოს ტომი, ხალხი' (1449–1171). ქართულში **ურდო** თურქ-მონღოლთა ფეოდალური სახელმწიფოების მმართველის ადგილსამყოფელსაც გულისხმობდა.³⁴ მაგრამ ამ ანთროპონიმში ქართული სადაურობის აფიქსდართული ფორმა ხომ არა გვაქვს? ჩინელი, ინდოელი, ურდოელი? ამას ისიც გვაფიქრებინებს, რომ რთულ სახელთა ერთ-ერთი აქტიური ელემენტი *el* > *ელ* ამ სიტყვის გარდა თხზულ ანთროპონიმებში მუდმივად პირველი კომპონენტია: ელბადური, ელბეგი, ელგუჯა, ელდერი, ელბერდი და სხვ.

ყორჩიბაში < (k'oruşa başı) 'მცველთა უფროსი'; 'მსახურთუხუცესი', ყორჩიბაში ციციშვილი(1450–37/160); დაიძებნა პატრონიმი ყორჩიბაშიშვილი (1739 წ. – დოკ. VII).

ყულარაღასი < (k'ullar aşası) 'მონების უფროსი, მონათუხუცესი' (საქ. სიძე, 11, 170) ამ სიტყვაფორმაში კუთენილებითი აფიქსისეული ბოლოკიდური ხმოვანი ქართულის სახელობითის ბრუნვის *ღ* ნიშანთანაა გაათანაბრებული და მოკეცილია. ეს სახელი ხუთი მორფემისაგან შედგება: 1) *kul* 'მონა', 2) *-lar* -ებ-, 3) *aşa* 'ბატონი', 4) *-si* (<sin) 'მათი' დაა) *-ə* – ფონეტიკურად ცარიელი მორფემა განუსაზღვრელობითი ბრუნვის ნიშანია.

ყულოდღი < (k'ul oylu) 'ყმის ეაჟი' (Hd – 812).

³³ ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბ., 1981, გვ. 24.

³⁴ ც. აბულაძე, თურქული ლექსიკური მასალა ს.-ს. ორბელიანის ქართულ ლექსიკონში, ფილ. მეც. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1964, გვ. 31.

II იზაფეტის სტრუქტურის მქონე მრავალი თხზული ანთროპონიმის კომპონენტებია არაბულ-სპარსული სიტყვები.

შაჰუსული < სპ.-თ. (šah k'usu) 'შაჰის მონა'.

ეშიკაალასი < (ešik ayašy) ('მანდატურთუხუცესი') ნ. ბერძ. I, 51).

ხურდაყული < სპ.-თ. (Huda k'usu) 'ლეთის მონა' (1450–20–28), შდრ. პატრონიმი ხურდაყულაშვილი (დოკ. 11).

გულბუდახი < სპ.-თ. (gūl budaxi 'ვარდის ტოტი'. გულბუდახ ჩხეტიძის ქალი (ო. სოს. I, 195). გულბუდახ ორაეჟანდას მეუღლე (ეორდ., III, 696). იხ. აგრეთვე ამილახორთა გვიანდელ მოსახსენებლებში: „ასულისა მისისა გულბუდახისა და თანამეცხედრისა მისისა ედიშერისა მრავალმცა არიან წელნი ცხოვრებისა მათისნი აწ.“ (ქ. შარ., 161,36).

ბეგ-ის შემცველი კომპონენტები

ბეგ-ისგან მომდინარეობს სახელები: ბეგა (პალ., I) , ბეგი (ქსს, 86), ბეგია (ქსს, 86), ბეგოია (ქსს,86), ბეგუა (პალ., I). ამ სახელთაგან გვარებია წარმოქმნილი: ბეგაია, ბეგაშვილი, ბეგაძე, ბეგიაშვილი, ბეგიშვილი (თბსც), ბეგოაშვილი (ახუაშვილი, 691), ბეგოიძე (ქსს,86), ბეგოძე (თბსც), ბეგუაშვილი (ახუაშვილი, 691).

თურქული სოციალური ტერმინი **ბეგ** ქართველთა ანთროპონიმიკონში 150-მდე რთული სახელის პირველი ან მეორე კომპონენტია (ნ.გ.მ.ჯ., 29-32). მიმართვისას ხშირი გამოყენების შედეგად იგი მრავალ პირის სახელს შეერწყა. წყაროებში მოქმედი ფონეტიკური კანონების მიხედვით თუ ქართველური ენების (მაგ. სევანურის) ფონოლოგიურ-ფონეტიკურ სისტემასთან მორგების შედეგად ეს სიტყვა 10 ალომორფის სახით გეხვედება: (ათა)ბაგი, ბა(სლოლუ), ბა(აბ), (ელ)ბა(ჩისძე), ბ(სლანი), (ელ)ბეგი, (ქელეშ)ბეი, (ხუთლუ)ბე(აშვილი), ბე(ჩმირზა) და ბ(თემირ). ბეგ-ის ეს უკანასკნელი ალომორმა ჩრდილოეთ კავკასიის თურქული ენებიდან უნდა იყოს შეთვისებული. ეს სიტყვა 15 თხზულ ანთროპონიმში პირველი კომპონენტია (მათგან რვა თურქულია):

ბაისაღურ < /bay saɣyr / ბატონი ყრუ (ქსს, 118).

ბაისოღულა < /baj soɣul/ ' ბატონი შევარდენი' (საქ. სიძე, II, 378).

ბაისოღულ ბაითარისძე (გვედ, 441); შდრ. პატრონიმები გელა ბაისოღულისძე (გვედ, 278), ბაისოღულიშვილი.

ბესლანი < /bej aslan/ 'ბატონი ღომი' (ქსს, 88). შდრ. ტოპონიმი ბესლანი. ეს სახელი, ისევე როგორც ამავე კომპონენტის შემცველი, თუმცა ფონეტიკურად განსხვავებული, ბაისლანი, სენათშია დადასტურებული რაც მოწმობს მათ შეთვისებას ყუმუხურიდან ან ყარაჩაულ-ბალყარულიდან; გვაქვს ბისლანიც (სტატ. ცნ., XVIII ს., 433).

ბექუზა < /bek yüz/ 'ბატონი სახე, ბეგის სახიანი' (ქსს, 88).

ბითემირ /bey temir/ ბატონი რკინა (ქსს, 89).

ექვს სახელში მეორე კომპონენტად არაბული ან სპარსული სიტყვების: ბაისულ < თ.-არ. /bay sulh/, (დოკ. I, 5/), ბეგალა < თ.-არ. /beg al/ (დოკ., I, 60 გვარშიც ბეგალაშვილი (თბსც)); ბეგიჯან < თ.-სპ. (begi çan) მისი ბატონის სული. ბეგნაზარი < თ.-არ. (beg nazar) 'ბატონი მინისტრი' (გვედ. 142). ბეგსოღთან < თ.-არ. (beg sulfan) 'ბატონი სულთანი' (ქსს. 86). ბეჩირზა < (bek mirza) 'ბატონი უფლისწული' (ქსს, 89). იდენტური კომპოზიტია ბიშირზა.

ასოცდაათამდე თხზულ სახელში მეორე კომპონენტი ბეგი. ამათგან ოცდახუთში პირველი კომპონენტიც თურქულია: ასლანბი ასლანბეგის დეზინტეგრირებული ფორმაა. შდრ: ბათაღბი, ბეჭირბი, სარბი და სხვ. (aslan bey) 'ლომი ბატონი/ ორივე სახელი (ასლანბეგი და ასლანბი) სენათშია დადასტურებული (ქსს, 76). შდრ. ძველ საბუთებში: ასლანბეგანთ ასლანი (1448, 226, I, 1786წ.). აღაბეგი < თ. (Ağa beg) 'უფროსი ბატონი' (თბ., 13.02. 1980) (უფროსისადმი პატივისცემით მიმართვის ფორმაცაა). დარაბეგი (გვარში დარაბეგიშვილი) < (dere begi) 'ხეის უფროსი' (მაის, 54). დულბეგი < (dul beg) 'ქერი ბატონი' (გვედ, 348). ელბეგი (გვარში ელბეგისძე) < (el begi) 'ხალხის ბატონი' (ქორდ. III, 696): გულამშარ ელბეგიძე, შელეაყის მეუღლე. ამავე შინაარსისაა ფუძე პატრონიმისა ელბაქიძე და ტოპონიმისა ელბაქიანთ

კარი. (ჟორდ. II, 386). დადასტურდა ელზაგიც. ელნიბეგა (გეარ'ში ელნიბეგაშვილი) < (elci beg) 'ელნი ბატონი' (მაის., 60). თემურბეგ < (temur beg) 'რკინა ბატონი' 19ქსს. 130). ყერბეგა (გეარ'ში იერიბეგაშვილი) < (yer begi) 'ადგილის ბატონი' (ი.ა., 362). კულბეგ (გეარის ფუძეშიც არის: კულბეგაშვილი) < (kulus beg) 'მისი ყმა ბატონი' (1448, 296, I, 1724წ.). ყაფლანბეგ < (k'aplan beg) 'ეფესხე ბატონი' (1450-1513). ყულუნბეგ < (kylyč beg) 'ხმალი ბატონი' (ქსს, 217).

აქ ჩამოვთვლით იმ თხზულ ანთროპონიმებსა თუ პატრონიმთა ფუძეებს, რომელთა პირველი ან მეორე კომპონენტი ბეგი ან მისი ფონეტიკური ვარიანტია, ხოლო სახელთა პირველი, შესაბამისად მეორე წვერი ან არაბულია, ან სპარსული, ან დაუდგენელი წარმომავლობისაა. ამ სახელების არათურქულ ნაწილებს არ ვაანალიზებთ: აღბეგა (ქსს, 71), აღბეგ (6. ბერძ., I, 33), აშაბეგ (პალ. III, 124), აშაზბეგ, ამირბეგ (პალ., III, 6), ამუთბე (ქსს, 72), ასამბეგ (ქსს, 76), ასანბეგი (შეილი (დოკ, V), ბათალბი (ქსს, 80), ბეგალი (შეილი) (თბსც, 83), ბეგიჯანა(შეილი) (თბსც, 84), ბეკირბი (ქსს, 88), გულბეგა(შეილი) (1448-5032), გურგენბეგ (პალ, I, 747), დანბეგა(შეილი) (მაის.54), დინბეგა (ქსს, 113), ვინალბეგ (Hd-5208), ზანბეგ (ქსს, 124), ზარბეგ (საქსიძე, I, 10), ზარიბეგ (ქსს, 124), ზაურბეგ (ყარაჩაული ხალხური ბალადის გმირის სახელია), ზაქუმბეგ (პალ, I, 88), ზორაბეგ (ქსს, 126), თაბეგ (ქსს, 127), თალიბე (ქსს, 128), თიარბი (ქსს, 131), თინიბეგ (ქსს, 131), იმამბეგ, იმანბეგ, მარათბი (ქსს, 155), მასარბი (ქსს, 163), მირათბი (ქსს, 163), მირზაბეგ (ქსს, 188), მურთუსალიბეგ (პალ, III, 223), მურაღბეგი (გვლდ, 27), ნარიბეგა(შეილი) (პალ, III, 270), ხალაურბეგი (1448-226.I), ხაიბეგ (6. ბერძ., I, 151), ხაინბეგა(შეილი) (1449-1627), ხალამბეგ (ქსს, 184), ხალბეგი (ქსს, 184), ხალიბე (ქსს, 184), ხალითბე (ქსს, 184), ხამადბეგა(შეილი) (თბსც. 582), ხარბეგ (გვლდ, 27), ხარბი (ქსს, 185), ხეფიყულიბეგი (პალ, III, 223), უსეინბეგი(შეილი) (Hd-81), უსუბეგი(შეილი) (Hd-1707), უსუნბეგა(შეილი) (Scd-28), უმამბეგა(შეილი) (მაის.160), ქამარბეგ (1450-15/132), ქეისბეგი (ქსს, 206), ქელესბი (ქსს, 206), ყაზბეგი (1450-15/132), ყალაბეგა(შეილი) (1450-5/42), ყამბეგა(შეილი) (თბსც, 693), ყაურბეგ (ქსს, 215), ყაფარბეგ (დოკ. I, 52), ყიასაბეგ (პალ, III, 221),

ყულუმბეგა(შეილი) (თბსც. 699) შახიბეგ(ისაშეილი), სულუმბეგა(შეილი) (თბსც. 747), ხიდირბეგა(შეილი) (თბსც. 811), ხოჯაბეგ(ასშეილი), ჯამბეგა(შეილი) (ნ. ბერძ., I, 52), ჯანბეგი (ქსს, 248), ჯანიბეგ (ქრონიკ., 17, 383), ქაჯიბეგი (ქსს, 254).

ყულ-ის შემცველი კომპოზიტები

ქართულ სინამდვილეში დაგვიდასტურდა -ყულ-ის შემცველი ოცდაათამდე თხზული ერთეული. ამათგან პირველ კომპონენტად ყული მხოლოდ ოთხშია: ყულიბეგ < (k'ul'i beg) 'მისი მონა ბატონი'; ყულილლი < (kul oylu) 'მონის ვაეიშეილი'; ყულარალასი < (k'ullar aylasy) 'მონათუხუცესი' (საქ. სიძე, II, 170), თ.-სპ. ყულიჯან < (k'ul'i ჯი) 'მონა მისი სული(ა)', გეარია ყულიჯანაშეილი, (მაის. 186). მეორე კომპონენტად ამ სიტყვის შემცველ ანთროპონიმთაგან მხოლოდ ორი სახელია თურქულივე პირველი წევრით: თანდრიყუ(ლუ) (გეარში: თანდრიყულაშეილი) < (tandy k'ulu) 'ღვთის მონა' (პალ, I, 289) და დელიყული < (deli k'ulu) 'გიჟის მონა' (ქ. ღიალ. 16) ამ შედგენილობის დანარჩენ სახელთა პირველი კომპონენტი არაბულ-სპარსულია: ალიყული < არ.-თ. (ali k'ulu) 'ალის მონა' (დოკ. VI, 1803), ახაყულა, ბარამყულა < სპ.-თ. (bahram k'ulu) 'ბარამის მონა', ბიქრიყული < არ.-თ. (bikri k'ulu) 'უბიწოების მონა' იარყულა < სპ.-თ. (jar k'ulu) 'სატრფოს მონა', იმანყულა < არ.-თ. (iman k'ulu) 'სარწმუნოების მონა' (1451.230.5), მურსაყულა, სეფიყულა (პალ, I, 105), სულთანყული < არ.-თ. (sultan k'ulu) 'სულთნის მონა' (საქ. სიძე, II, 470), ფირყულა < სპ.-თ. (fir k'ulu) 'მოხუცის, ბერის მონა' (ქსს, 202). *აქ ცოტათი გადაუხეხვეთ ჩვენი კვლევის ძირითად ობიექტს – საყუთრივე თურქულ სახელებს. ჩვენ არ ვიხილავთ ანთროპონიმ ფიროსმანს არათურქულობის გამო (ფიროსმანი – სპ.-არ. (fir osman) 'მოხუცი ოსმანი'). არსებობს თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც ეს სახელი ფარსმანიდან მომდინარედ ითვლება, რაც არ უნდა იყოს მართებული. ფიროსმანი ისეთივე თხზული სახელია, როგორცაა ფირბუდახი < სპ.-თ. (fir budak) 'მოძღვარი', ფირველი < სპ.-არ. (fir veli) 'მოხუცი ვალი (ვილაიეთის მმართველი)', ფირნაზარი < სპ.-*

არ. *pir nozar*) 'შოხუცი ზედამხედველი (მინისტრი)'; ფირმაშვილი < სპ.-არ. *pir nomed*) 'შოხუცი მამული' და სხვ. ამგვარად. ფირი არაერთგზის იხმარება რთულ სახელთა პირველ კომპონენტად და, ჩვენი აზრით, ფიროსმანიც ამ სახელთა რიგში დგას. შაყულა < სპ.-თ. (*šah k'usu*) "შაჰის მონა" (ლოკ, I, 94) შდრ. გვარი შაყულაშვილი, ხურდაყული (გვარში: ხურდაყულაშვილი) < სპ.-თ. (*xuda k'usu*) 'ღუთის მონა' (ნ.გ., 168), ჯანყული < სპ.-თ. (*ჯანი k'უსუ*) 'სულის მონა' (გვდღ, 279), შდრ. გვარი ჯანყულაშვილი. ქოშყულა < სპ.-თ. (*ხოჰ k'უსუ*) 'ქარგი მონა' (ქსს, 318) ქალის სახელია.

ხან-ის შემცველი კომპოზიტები

ნასესხებ ანთროპონიმებში მრავლად გვხვდება ხან-ის შემცველი კომპოზიტები. მხოლოდ სენათში -ხან-ის შემცველი ორკომპონენტიანი ქალის ასი(!) სახელი არის დადასტურებული (გურგენიძე - ჯიქია, 35-38,79). ერთი ნიუანსია ხაზგასასმელი: ხანი თხზული ანთროპონიმის მუდმივად მეორე კომპონენტი. ამათგან მხოლოდ ათიოდე ანთროპონიმის პირველი წევრია თურქულივე სიტყვა: ადიშხან < (*adyu xan*) 'სახელი ჩემი ხანი(ა)' (ქსს, 225), ზაბახან < (*zaba xan*) 'შამა ხანი' (ქსს, 120), ბურდუხანი < (*burduk xan*) 'თხის ან ხარის გადამბრუნებული ტყავი, ხანი' (ღლ., I, 173), შდრ. რუსული პატრონიმები *Бурдукос, Бурдюкос*. დურმიშხან < (*durmuş xan*) 'გადარჩენილი ხანი' (ლოკ. I, 126), შდრ.: პატრონიმი დურმიშხანისშვილი, რომელიც XVIII საუკუნის (1736წ.) საარქივო დოკუმენტში შეგვხვდა. თათარხან < (*tatar xan*) 'თათარხანი' და არა 'თათარი ხანი', რადგან თათარ ძველი თურქული ანთროპონიმია, (ღლ., I, 62)³⁵ თათარყანი ყარაჩაული ხალხური ეპოსის პერსონაჟია. თათლახან < (*taily xan*) 'ტკბილი, გემრიელი ხანი' (ქსს, 274) ქალის სახელია. თემირყან < (*temir xan*) 'რკინა ხანი' (ქსს, 130), ფგითხან (გვარში: იგითხანიშვილი) < (*ijit xan*) 'ეაქყაცი ხანი' (მაის., 78) თურქთა ბატონობის დროს შერქმეული გვარსახელია. იგითხანიშვილები

1. Къарачай халк джырла. М., 1969. გვ. 68.

ნუტკერაშვილები იყვნენ. კარახან < (kara xan) 'დიდი ხანი' (ქსს, 278) ქალის სახელია. აქვეა განსახილველი ყარახანა (ყარახანა იეგანაშვილი, 1687წ., 1450-47/27) და გვარსახელი ყარახანაშვილი (1450-18/55). სალიმხან < (salim xan) 'სამხედრო ხანი' (საქ. სიძე, I, 71) და სხვ. ამ უძველესი თურქული სოციალური ტერმინის შემცველ ყველა სხვა დანარჩენ სახელში პირველი კომპონენტი თურქული არ არის: ალიხან < არ.-თ. (alı xan) 'შღრ. გვარი ალიხანიშვილი, ამირხან < არ.-თ. (amir xan) 'მბრძანებელი ხანი' გვარში: ამირხანაშვილი, დაველეთხან < არ.-თ. (devlet xan) 'ქეყანა ხანი' (დღ., I, 176), კადრიხან < არ.-თ. (kadyr xan) 'ღირსება ხანი' (დღ., I, 145), ქალის სახელია. მამაკაცის სახელებია: ბაბიყან (ქსს, 79), გორხან (ქსს, 105), გუჯმახან (ქსს, 109), დარისხან (ქსს, 111), სალიმხან (ქსს, 184), როსტოხან (ქსს, 182). ქალის რამდენიმე თურქულკომპონენტის სახელები უკვე ვახსენეთ. დანარჩენებია: აბაშხან (ქსს, 255, უშგული), ბახლახან (ქსს, 260), ბედხან (ქსს, 260), გოშაყან (ქსს, 263, მესტია), დამხან (ქსს, 265, მესტია), დარუხან (ქსს, 266), დარხანი (ქსს, 266), დიგორხან (ქსს, 267, მესტია), ღიორხან (ქსს, 267, მესტია), ღიურხან (ქსს, 268, ღახამულა), დედუშხან (ქსს, 268), დუდუხანა (ქსს, 268), დუშხან (ქსს, 268, მესტია), ეზროხან (ქსს, 269), ერქახან (ქსს, 270, მესტია), ეჯახანი (ქსს, 271), ვარახან (ქსს, 271, მულახი), ვარდახან (ქსს, 271), ზალიხან (ქსს, 272), ზელეხან (ქსს, 272), ზენახანი (ქსს, 272), ზილიხანი (საქ. სიძე, II, 287), თერმუხანი (ქსს, 275) იმახანი (ქსს, 277, მესტია), ისმახან (ქსს, 278, ხაიში), კაზეხანი (ქსს, 273), კალამხანი (ქსს, 278) კარამხანი (ქსს, 278), კესომხან (ქსს, 279, მესტია), ლადიმხან (ქსს, 281, მესტია), მელეხან (ქსს, 286, მესტია), მესისხან (ქსს, 286, მესტია), მესურხან (ქსს, 286, მულახი), მიდიხან (ქსს, 287), მისლახან (ქსს, 288, უშგული), მისრახან (ქსს, 288, მულახი), მისრიხან (ქსს, 288, მესტია), მისხან (ქსს, 288, მულახი), ორსახან (ქსს, 291, მესტია), რადიმხან (ქსს, 294, მესტია), რისიმხან (ქსს, 294, მესტია), სადიმხან (ქსს, 295, მესტია), სალდათხან (ქსს, 296, მესტია), სალემხანი (ქსს, 296), სელიმხან (ქსს, 297, მესტია), სელუმხან (ქსს, 297, ფარი), სერეხან (ქსს, 297, მესტია), სიდიხან (ქსს, 297, მესტია), სიმხან (ქსს, 297, მესტია), სირმახან (ქსს, 298, მესტია), სიხახან (ქსს, 298), სოფილხან (ქსს, 298, ბერო), სულემხან (ქსს,

298, მესტია), უსტახანი (ქსს, 300, მუჟაეა), ფერეხან (ქსს, 301, მესტია), ქაბახან (ქსს, 303, ცხუმარი), ქაშახან (ქსს, 304, მესტია), ქერემხან (ქსს, 305, მესტია), ყაზმარხან (ქსს, 306, ცხუმარი), ჩემლეთხანი (ქსს, 308, მულახი), ძალიხან (ქსს, 312), ძილიხან (ქსს, 313), ძინუხან (ქსს, 313), ხაჯიმხან (ქსს, 316), ჯაბურხან (ქსს, 317), ჯაღლხანა (ქსს, 317), ჯამარხან (ქსს, 317, მულახი), ჯამირხან (ქსს, 317, ფარი), ჯამლეთხან (ქსს, 317, მესტია), ჯარამხან (ქსს, 317), ჯარიმხანი (ქსს, 317), ჯარუმხანი (ქსს, 317, ხაიში), პამლეხან (ქსს, 318, ბეჩო).

მსაზღვრელ-საზღვრული

კომპოზიტა მესამე ქვეტიპის სიტყვაფორმები ატრიბუტულ მსაზღვრელ-საზღვრულს წარმოადგენენ. უპირატესია ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი. სტარბოხს საზღვრულის დახასიათება ფერის მიხედვით.

ალადაღ < (ala day) 'ჭრელი მთა'. (ისტორ. საბუთ., 45; მ. ჯ., 216). დადასტურდა პატრონიმი ალადაღიშვილი (1450–28/156).

ალათემურ < (ala temir) 'ჭრელი რკინა' (მ. ჯ., 216).

აღბულა < მონღ. (ay buya) 'თეთრი ხარი' (1448–63; ქსს, 77).

აღმაუშა (გვარში: აღმაუნასშვილი) < (ay çavuş) 'თეთრი ჩაუში' (1450–59/92).

გოზალბეგა < (güzel beg) 'ლამაზი ბატონი' (1547 წ.). შდრ. პატრონიმი გოზალბეგასშვილი (1609 წ. II, 14; 1448–1891), გოზალბეგაშვილი ალექსა (1450– 53/100).

დოლუბეგ < (dolu beg) 'საესე (მდიდარი, უხვი) ბატონი' (გვდდ, 204).

სარუყაფლანი < (sary kaplan) 'ყეითელი ვეფხვი' (Hd -2358).

ულუბეგა < მონღ. თ. (ulu beg) 'დიდი ბატონი' (დოკ., I, 4), შდრ. გვარი ულუბეგაშვილი.

ულუხანი < მონღ. თ. (ulu xan) 'დიდი ხანი' (მ. ჯ., 218).

ყარაბაშ < თ. (karabaş) 'შაეი თავი ('შაეთაეა)' (გვდდ, II, 261).

ყარაბეგ < (kara beg) 'დიდი ბატონი' (გვდდ, 433).

ყარაბუდახი < (qara budax) 'ძლიერი ტოტი, შთამომავლობა' (დოკ. I, 36; ღლ. I.138). კომპოზიტის ორივე კომპონენტი თურქულია. „დოლმაზა

პაპუნამ ყარაბუდახს წერილი მოსწერა“ (1633–1658 წწ., Hd –4771). შდრ. პატრონიმი ყარაბუდახიშვილი (1448. 226. 1, 1763 წ.) .

ყარაგოზი < (kara göz) “შაეი თეალი” (გედდ, 117). მღვდელი მუხთარის ძე (გედდ, 277). შდრ. აქედან ნაწარმოები პატრონიმები: ყარაგეესაშვილი (თბ., 20.06.1978); გრიგოლ ყარანგოზაშვილი (1448. 226. 11). ვაქეს აგრეთვე ყარაგოზისშვილიც (ასნაური) (გეორგ. ტრაქტ., გვ. 59).

ყარადალა < (kara day) “შაეი მთა”, ყარადალა (1450–17/74). „მოწმე ყორღანაშვილის მიერ ფარემუს ბეჟანისშვილისათვის მიცემული ადგილის ნასყიდობის წიგნისა“ (1612 წ.).

ყარაიგით < (kara çyuy) “შამაცი ჯიგითი”, ‘ყოჩალი’. ყარაიგით, ძმა მისი (გედდ, 102) ყარაიგთ (საქ. სიძე. 11, 24); ყარაიგით...სძე (გედდ, 365); უსქუნდოდ ყარაიგითისძე (გედდ, 368); ყარაიგით, ძე მისი (გედდ, 418); სახელად ყარაიგით (გედდ, 366); შალიკა ყარაიგითისძე (გედდ, 161); ვარძელ ყარაიგითისძე (გედდ, 45); ყარაიგით ბაინდურისძე (გედდ, 152); ყარაიგით მახარებლისძე (გედდ, 336).

ყარაოღლან < (kara oylan) “შაეი ბიჭი” (A–13076, 1684 წ.). საგეაროენო შტოს აღსანიშნავად ქართულში გამოიყენება სუფიქსი –იან→აან–, რომელსაც ნართანიანი მრავლობითის –თ-ც ერთვის. აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებისათვის დამახასიათებელი გეარსახელია ამ აფიქსის – ან – სემენტადაა გაგებული ყარაოღლან სიტყვის აუსლაუტისეული –ან–, რომელსაც მრ. რიცხვის ფორმანტი ერთვის: ყარაოღლანთ ბეჟანა, გიორგა.

ყიზარსლან < (kyzyl arslan) ‘წითელი ღომი’ (პირთა სახ. საძ., 1146).

ყიზელბაქი < (kyzylbeg) ‘წითელი ბატონი’ (ქსს, 216).

ყირყიზულა (გეარში: ყირყიზულაისშვილი (ხუჭულია) < (k'yrk k'yzy) ‘ორმოცი წითელი’ (Hd –2270, 1570). ამ კომპოზიტის მეორე კომპონენტი გაარსებითებული ზედსართავია (აღნიშნავს ფულს).

რთულ სახელებში კეიორატულად შეიძლება ჩაითვალოს deli-ს (‘გეჟი’) შემცველი კომპოზიტები:

დელბაში (გეარში დელბაშიშვილი) < (deli baş) 'გიეთაეა' (თბ. 7.06.1980).

დელიყული < (deli kulu) 'გიეი მონა' (ქ. დიალ. 716). აქ II იზაფეტიცაა მოსალოდნელი და მაშინ თარგმანი შეიცვლება: (deli kulu) 'გიეის მონა'.

რამდენიმე თხზულ ანთროპონიმში საზღვრული არ არის თურქული:

თექთუმან < თ.-მონღ. (tek tuman) 'ერთი ათიათასი'; ან 'ერთი სამართავი რაიონი'; ან 'ერთი თუმანი' (=ირანული ფულის ერთეული), (1448, 226. 11); თექთუმან ფიცხელაური (1786 წ.); ძველ სიგელ-გუჯრებში – თევთუმანიძე (1654 წ., დოკ.V. 1732 წ., დოკ.IV), თევთუმანიძე ალიბეგ და გონა (1633 წ., 1445, 111). აქედანაა აგრეთვე გეარსახელი თექთუმანაშვილი (ლამისყანა, თბ., 22.I.1980), თექთუმანიძე (კომ. I.III.1980) და სხვ. სახელი თუმანი საუკუნეთა მიღმა უაღრესად გაერცვლებული სახელი იყო მონღოლ ხალხებში.

თექთურმან (გეარში: თექთურმანიძე) < თ.- სპ. (tek turman, türmen) თექთურმანიძე (1695წ., Qd 1670); თექთურმანიძე (1449–1191) და სხვ. ამ პატრონის საფუძველად დასდებია თურქულ-სპარსული მსაზღვრელ-საზღვრული, რომელიც ასეც შეიძლება ითარგმნოს: ერთადერთი მეწამლე. ეს გეაფიქრებინა თურმანიძეთა, ცნობილ მეწამლეთა გეარმა. კომპოზიტის II კომპონენტი < სპ. (დურმან) 'წამალი', 'საშუალება', 'გადარჩენა'. ძნელი არ უნდა იყოს თურმანიძეთა გეარის დაკავშირება წამალთან. ამ ვარაუდს მაინცდამაინც არ ეხმიანება სპარსულიდან შემოსული მკლერ-ანლაუტიანი სიტყვები, რომლებიც ინარჩუნებენ მკლერს სიტყვის თავში (სიტყვა რუსულშიცაა შესული – мураш) და ნ.კ. დმბტირეის ეჭვი არ ეპარებოდა მის თურქულიდან მომდინარეობაში.

ულუშეის < თ.-არ. (ulu şeix) 'დიდი შეიხი' (დერეიშების სამეყოფელი, თქქეს მამამთავარი).

ყარამურზა < გეაქეს პატრონიმი ყარამურზა ძლიერი უფლისწული < (CKTT, 316) < თ.-სპ. (kara myrza), რომლის რამდენიმე რედუცირებული

ფორმა დაგვიდასტურდა: ყამარსა (ისტ. დოკ. I, 59; ქსს,214),
ყამურსა (ქსს, 214).

ბ) ევრბალური კონტექსტის სინტაგმები

ზმნური ფორმების შემცველ სინტაგმებში შემასმენელთან შეწყობილი სახელების მიხედვით გამოიყო შემდეგი ქვეტიპები: ქვემდებარე + შემასმენელი, პირდაპირი დამატება + შემასმენელი, გარემოება + შემასმენელი. ადამიანის სახელად გვხვდება მხოლოდ შედგენილი შემასმენელი, მოდალური სიტყვები შემასმენლობითი აფიქსებით და სხვ.

წინადადებები ანთროპონიმებად არცთუ უცხოა ენათათვის. შდრ.: ქართული მსვეინარი, ღვთისაყარი, რუსული Богдан, Владимир, გერმანული Bleibimhaus 'დარჩი სახლში', Borgenicht 'ნუ დამალავ' და სხვ. თურქულენოვან ხალხთა სინამდვილეშიც ამგვარი სახელდება მრავალჯის დადასტურდა მეტნაკლებად მოტივირებული წინადადებებით, რომელთა ნაწილი ქართულ ანთროპონიმებშიც აღმოჩნდა.

პოსესიური სტრუქტურები

პოსესიური სიტყვაშეერთების განსაკუთრებული სახეობაა აღიდემურის /ady demür/ სტრუქტურის ანთროპონიმები. ესაა ენობრივ ერთეულთა თურქულ ენათათვის დამახასიათებელი მორფოსინტაქსურ წარმონაქმნი, რომელიც ფაქტიურად სიტყვაფორმათა სპეციფიკური რიგის მქონე წინადადებაა. ამ კონსტრუქტის მოდელი ასეთია:

(არსებითი სახელი + III პირის მხ. რიცხვის კუთვნილებითი აფიქსი) = ქვემდებარე + შედგენილი შემასმენელი) = არსებითი სახელი + კოპულა, რომელიც ფონეტიკურად ცარიელი მორფემით გადმოიცემა).

მორფემათა მიმდევრობის პოსესიური ტიპისა სულ თორმეტიოდე სახელია, მათგან ოდენ თურქული ლექსემების შემცველია შვიდი ანთროპონიმი:

ადიბეგა < ad სახელი + -მისი ხეჯ -'ბატონი', - Ø არის (საქ. სიძე, II, 257),
ადიდემურ < /ady demur/ 'მისი სახელია რკინა', ადიმხან < ჩემი
სახელი ხანია (ქსს, 255).

ელიხან < /el-i xan/ 'ხალხი მისი ხანია' (1450-53/100).

ელიგუნ < /el-i gūn/ 'ხალხი მისი მზეა' (ქართლ. ცხ., II, 229).

ელიჯარ < /el-i čer/ 'ხალხი მისი ჯარია' (საეკლ. საბ., I, 41).

ყულიბეგ < /qul-u beg/ 'მონა მისი ბატონია'.

ამ ტიპის დანარჩენ ანთროპონიმებში თითო კომპონენტი ან
სპარსულია, ან - არაბული:

ბეგიჯანა (გვარში: ბეგიჯანაშვილი) < თ.-სპ. /begi čan/ 'ბატონი მისი სულია';

ეგეე ლექსებშია ადგილშეცვლილი სახელში ჯანიბეგა.

დინიბეგა < /dini beg/ არ.-თ. 'რწმენა მისი ბატონია' (ქსს, 113).

ელიშახუ < თ.-სპ. < /el-i šah/ 'ხალხი მისი შაჰია' (საეკლ. საბ., I, 105).

ყულიჯან < თ.-სპ. < /quly čan/ 'მონა მისი სულია' (6. ბერძ. I, 37).

ჯანიბეგა (გვარში: ჯანიბეგაშვილი) < სპ.-თ. /čany beg/ 'სული მისი ბატონია'
(მაის., 241).

ქვემოთხსენებულ შემთხვევებში სახელები:

აიდოლმიშ < /aj dolmuš/ 'მთვარე გაესებულა' (პირთა სახ. საძ., 8-42, 36-31).

აიდოლმიშ < /aj dıymuš/ 'მთვარე შობილა' (1450-10/12). ეს სახელიც გვარის
წარმოქმნელია: აიდოლმიშასშვილი (Sd-795).

აღავერდა < /aya berdi/ 'უფროსმა (ბატონმა) მომცა'.

ბეგვერდა < /beg verdi/ 'ბატონმა მომცა'. ძველ საბუთებში გვაქვს გვარსახელი
ბეგვერდისშვილი (1448.226, III). ბეგვერდისშვილი (1448.226).

ელალდი < /el aldi/ 'ხალხმა წაიყვანა' (გვდდ, II, 181). მგმ

ელალმაზ < /el almaz/ 'ხალხი არ წაიყვანს' (გვდდ, 135, 294, 362).

ელბერდი < /el berdi/ 'ხალხმა მოგვცა' (მომცა, მისცა). თბილისში
დადასტურდა ელვერდი და ელვარდი (თბ., 22.10.1982; ქსს, 76). /ნ/
თანხმოვნის დაკარგვით უნდა იყოს მიღებული ელვერდა (ქსს, 76).
მისგან ნაწარმოები პატრონიმია ელვერდაშვილი.

ელდერა (გვარში: ელდერაშეილი) < /el der/ 'ხალხი ამბობს' (მაის. 60).

თარივერდი < /tanry verdil/ 'ღმერთმა მოგვცა' (1448.226.1). როგორც ეხედავთ, ამ შემთხვევაში სეგმენტიდან /tanry/ ამოვარდნილია ინლაუტის /v/.

ხანვერდი < /xan verdil/ 'ხანმა მომცა' (ქ. დიალ., 720).

ორფუძიან ანთროპონიმთა ურავლესობა არაბულ-სპარსული კომპოზიტებია.

ალავერდი < არ.-თ. /allah verdil/ 'ღმერთმა მოგვცა' (1448.226.1). ანთროპონიმი ალავერდა იხსენიება ჯერ კიდევ 1799 წლის ძველი საბუთების დედნების კოლექციაში (დოკ. VI). ეგვეე ანთროპონიმი, უკვე პატრონიმად ქცეული, დადასტურებულია 1799, 1756, 1758, 1743 წლებში (დოკ. V, VI). 1793 წელს მოხსენიებულია პატრონიმი ალავერდასშეილი.³⁶ ცნობილია შემდგომდროინდელი ტენდენცია უსანო ვარიანტების გაბატონებისაკენ და დღეს გვაქვს პატრონიმი ალავერდასშეილი (თბ., 19.07.1980). შდრ. ანალოგიური შინაარსის რუსული პატრონიმი Богданов 'ღმერთის მოცემული', ტოპ. Богдановска და სხვ.³⁷ ეს შესიტყვება სრული სახით დადასტურდება ანთროპონიმში ალავერდია (გვდღ, 281, 340, 367, ქ. დიალ., 715). შდრ. რუს. გვარები Алахвердов, Алахвердисв, Алавердов (Баск., 250).

ახვერდა < არ.-თ. /hak verdil/ 'სიმართლე მომცა' ან 'სამართალმა მომცა' (Hd-9660). ეს წინადადება გვარის ფუძეცაა: ფილიეე ეგნატეს ძე ახვერდიანი, დროებით მცხოვრები აზნაური სოფ. ზემო ხოდაშენში, 1913 წ. ამ გვარის სანიანი ვარიანტიც მოიძებნება: ახვერდასშეილი (Hd-1698, 1699). ეგვეე პატრონიმი დღესაცაა: ახვერდასშეილი (კომ., 21.1980). ნ. ბასკაკოვი აღნიშნავს, რომ რუსულში დადასტურებული გვარი Ахвердов, რომელიც თარიღდება 1852 წლით, წარმოდგება საუთარი სახელიდან Ахверди ← /Allax verdil/.³⁸

ვიზიარებთ რა აკად. ს. ჯიქიას აზრს მოცემული ანთროპონიმის წარმოშობის შესახებ, ვთვლით, რომ კომპოზიტის პირველ

³⁶ ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბ., გვ. 19.

³⁷ Н.А. Баскаков, Русские фамилии тюркского происхождения, გვ.250.

³⁸ იქვე.

კომპონენტს წარმოადგენს არა არაბული /allah/, რომლის შემთხვევაში ქნელად თუ აიხსნება /-lla/ ბგერათკომპლექსის ამოვარდნა, არამედ არაბული სიტყვა /hak/ 'ჭეშმარიტება', 'სიმართლე', რომლის თავკიდური /h/-ს დაკარგვა ქართულშია მომხდარი.³⁹ ეს სახელი ისევე, როგორც ანალოგიური შინაარსის სხვა ანთროპონიმები, ერთგეარად ხარიზმატულია.

იმამვერდი < არ.-თ. /imam verdi/ 'იმამა მოგეცა' (1448.226.1).

იმანვერდი < არ.-თ. /iman verdi/ 'სარწმუნოებამ (რწმენამ) მომცა' (6. ბერძ., 1, 373).

შავერდა < სპ.-თ. /šah verdi/ 'შაჰა მოგეცა': არდაშელაშვილი შავერდა (1638 წ., 1448, 1–2415), შავერდა (საქ. სიძე. II, 409), შავერდი (საქ. სიძე. III, 2), მიკელეულია აქედან ნაწარმოები პატრონიმების სანიანი ფორმაც: შავერდასშვილი თადეოზ (1799 წ., 1448, 226), შავერდაშვილი (1823 წ., 1448.226.111). ეს პატრონიმი ამჟამადაც გვაქვს: შავერდაშვილი (თბ., 24.04.1980). ეგევე სიტყვებია პატრონიმში შავერზაშვილი, მაგრამ /d/ → /z/ არარეალურია და ვერდი-ს ოსმალური დაწერილობისას აღრეულია არაბული ანბანის ორი ასო, ა (დადი) და ა (ზადი), რომლებიც ერთმანეთისაგან მხოლოდ წერტილით განსხვავდებიან: ა /d/ და ა /z/, ე.ი. ا د ا ز-ის (>შავერდა) ნაცელად დამახსოვრებული თუ ამოკითხული შავერზა < ا د ا ز არასწორი ჩაწერის ან უყურადღებო წაკითხვის შედეგია: ნაცელად /d/-ისა ამოკითხულია /z/.

ხუდავერდი < სპ.-თ. /xuda verdi/ 'დემერთმა მომცა'. ხუდავერდი შაჰაზისის ძე (გელდ, 477). გვარიცაა ხუდავერდასშვილი (1448.226.1).

ჯინვერდი < არ.-თ. /žin verdi/ 'ავმა სულმა (ჯინმა) მომცა' (დლ., 1,162); დასტურდება ჯინეარდიც (დლ., 1,214).

იორდაიორი დამატება-შემოსმენელია სახელებში:

იუზვერდი < /jüz verdi/ 'სახე მომცა, ან ასი მომცა' (გელდ, 495).

³⁹ ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, 1.- გვ. 12.

ტაშვერდა < /taʃ verdi/ 'ქვა მოგეცა' (ჩოცხათი). თურქულში აბრუპტივები არ არის, ამდენად ანლაუტის (i) ქართულში გამკვეთრდა. დამატება ხან არაბული ლექსებაა, ხან სპარსული.

აბულვერდი (აბულვარდი) (გვარში: აბულვერდიშვილი) < /abul verdi/ მისგან ნაწარმოები პატრონიმებია: აბულვარდისშვილი იასე (1449,111), აბულვერდისშვილი თომა (1801 წ., 1448. 1–2415). აბულვერდიშვილი: ეგევე პიროვნება 1785 წლის დოკუმენტში მოხსენიებულია, როგორც აბულვარდისშვილი (1785 წ., 2448.226), რაც მოწმობს კომპოზიტური პატრონიმის მეორე ნაწილის (ვარდი, ვერდი) < /verdi/ იდენტურობას. შეგვხვდა ზაზა და ზაალ აბულვარდიშვილები (ნ. ბერძ., III,891), აბულვარდისშვილი შედანი (1448, 1–2415) აბულვერდისშვილი (1714 წ. 1448.226.1).

როგორც ეხედავთ, ხსენებული პატრონიმი საკმაოდ ყოფილა გაერცვლებული XVIII საუკუნის საქართველოში. ამჟამად ეს სახელგეგარი აღარ უნდა იყოს.

ჩვენი ვარაუდით, პატრონიმის ფუძე წარმოადგენს შესიტყვეებას, რომლის პირველი წყერი არაბული /kabul/ ('მიღება', 'დათანხმება') სიტყვაა, ხოლო მეორე ნაწილი კი თურქული vermek მიცემა ზმნის ნამყო კატეგორიული დროის III პირის ფორმაა. ეს სავარაუდო საკუთარი სახელი სიტყვასიტყვით ასე ითარგმნება: 'თანხმობა მომცა'. მხოლოდ ვარაუდის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ამ გვარის თავდაპირველი წარმომადგენელი, ეპონიმი, დათანხმდა სარწმუნოების შეცვლას, რაც აისახა პატრონიმში.

გულვერდა (გვარში: გულვერდაშვილი) < სპ.-თ. /gül verdi/ 'ვარდი მომცა' (თბ., 10.III.1967). ერთი შეხედვით ამ სახელში სპარსულიდან მომდინარე /gül/ 'გულის' ნაცვლად შესაძლოა ვიგულისხმოთ ქართული 'გული'. ანთროპონიმი დილავერდასეული (გვდღ, 135) 'დილას' ქართულობაც ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. მაგრამ ის აზრი ვარაუდის დონეზეც კი უნდა უარიყოს. ათასზე მეტ სახელსა თუ პატრონიმის ფუძეში არ დაიძებნა არც ერთი ქართული ლექსება (გრამემა-კი), რაც გვაეალებს მეტად ფრთხილი ვიყოთ ამგვარი დაშვებისას. ამ

პოზიციას ისიც ამტკიცებს, რომ ანთროპონიმი საერთოდ და, მითუმეტეს, ნასესხები შინაარსობრივად არ (ან იშვიათად) გაიზრებოდა. აქედან გამომდინარე, ნასესხებ სახელთან ქართული ლექსემის მისასადაგებლად ძნელად წარმოსადგენია. გამონაკლისად აღიქმება ციხითათრიშვილი (CKTT, 574) და თათარგიორგაშვილი (CKTT, 513).

საზვერდი < სპ.-თ. /saz verdi/ 'საზი მოგეცა' (1448, 1–2415): საზვერდი ჩოლოყა-შვილი.

ჯანვერდი < სპ.-თ. /jan verdi/ 'ხული მიბოძა' (ქსს, 249).

ჯოლბორდი (გეარია) < /jol bolda/ 'გზა იპოვა'.

გარემოება-შემასმენელი

თექთურმაზ < /tek iurmaz/ 'მარტო (კენტად) არ დადგება (დარჩება)' (მაკალ., ხევს. 168). ამ ძველ თურქულ ნასესხობას ვითარების გარემოება - შემასმენლად წარმოეჩინათ.

გირგელი < /giri geldi/ 'უკან მოვიდა (დაბრუნდა)' (პირთა სახ. საძ., 128). ამ მაგალითში კი ადგილის გარემოება - შემასმენელი უნდა იყოს.

ბირდი < /biridi/ 'ერთი იყო' (ქსს, 90) სახელად ნაწილში რიცხვითი სახელის მომცველი შედგენილი შემასმენელია.

თურქული სიტყვაფორმების შემცველი საკუთარ სახელთა სინტაქსურ-მორფოლოგიური ანალიზის შედეგად შეიძლება ითქვას შემდეგი: განხილულ მაგალითებში მსაზღვრელი უსწრებს საზღვრულს ფართო გაგებით (ე.ი. სუბიექტისა და პრედიკატის დამოკიდებულებასაც მოიცავს). თურქულ ენათა ეს გამჭოლი მახასიათებელი – პრეპოზიციული წყობა – ანთროპონიმულ სტრუქტურებშიც დასტურდება.

მოძიებულ ანთროპონიმთა უმრავლესობის სემანტიკა თურქული ენის თვალსაზრისით საკმაოდ გამჭვირვალეა და იფარგლება თურქული ძირის მნიშვნელობის დადგენით. ამის საფუძველზე სახელები დაიყო რამდენიმე ჯგუფად. გამოიყო ეთნონთროპონიმები, ტოპონიმები პირის სახელთა ფუნქციით; საკუთარ სახელებად შეგვხვდა თურქული ხელობა-მოსაქმობისა და სოციალური ტერმინები, ხარიზმატული თუ რელიგიურ წარმოდგენებთან დაკავშირებული სახელები, ზოოფორული ანთროპონიმები და სხვ. და სხვ.

მასალის თანამიმდევრული მოწოდების თვალსაზრისით ჯერ წარმოვადგენთ პირის სახელთა ანთროპოცენტრული თემატიკით გათვალისწინებულ (human being-ის ჩათვლით, რა თქმა უნდა) სახელებს. ესაა: სხედასხვა ნიშან-თვისების აღმნიშვნელი სახელები, ხელობა-მოსაქმობის ტერმინები, სოციალური და წოდება-თანამდებობის ტერმინები და ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები. დანარჩენებია: ეთნონთროპონიმები, ტოპონთროპონიმები, ხარიზმატული თუ რელიგიურ წარმოდგენებთან დაკავშირებული სახელები, ზოოფორული ანთროპონიმები და სხვ.

სხვადასხვა ნიშან-თვისების აღმნიშვნელი

სახელები

ადამიანის ამა თუ იმ ნიშან-თვისების მიხედვით სახელდება ანთროპონიმიზაციის ადრეული ეტაპია. ფიზიკური აღნაგობის, თმის ფერის, ადამიანის მოჭარბებული თვისების, კაბიტუალური ნაკლისა თუ ღირსების აღმნიშვნელი არაერთი სიტყვა ქცეულა მეტსახელად და ამ გზით გვარის ფუძეში „ჩაბუდებულა“. თურქულ ანთროპონიმებში ხშირია მახასიათებელი ერთეულები, რომელთაც ენათა უმრავლესობაში დაეძებნება სემანტიკური შესატყვისები. შდრ. თურქული აღაჯა და ქართული ჭრელა (გვარში: ჭრელაშვილი), თურქული უზუნა და ქართული გრძელი (გვარში: გრძელიძე, გრძელიშვილი). თურქული დელი და ქართული გიჟუა, თურქული ყარა და ქართული შავი (გვარში: შავიშვილი), თურქული ყირმიზა და ქართული წითელა (გვარში: წითელაძე) და სხვ. და სხვ.

ალაჯა < (alaja) „მრავალფეროვანი, ჭრელი“ (გედდ, 497). შდრ. ქართული ეტიმო-
ნები ჭრელი, ჭრელა, ჭრელო, ჭრელუა (ქსს, 239).

ალულა (გვარში: ალულიშვილი) < (alyk) „სულელი, მოსულელი“ (თბ., 09.03.1982;
26.11.1980).

ბაადურ < (bahatur) „გმირი, გოლიათი“ – ბაადურ ათაბაგი ყვარყვარეს ძე (გედდ,
286, 289, 297, 299, 320; უორდ., III). მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით,
ბაადური მონღოლური წარმოშობისაა. საკუთარ სახელად იგი გვხვდება
ოსური ენის უძველეს ძეგლში, ე.წ. „ზედენიუკის წარწერაში“. უფრო
ადრე ეს სიტყვა გვხვდება „ქართლის ცხოვრებაში“ ოსი ბელადის
აღსანიშნავად. შდრ. აგრეთვე საკ. სახელი Бадур.¹

ამ ცნობებიდან ჩანს, რომ ფორმები Пахатар, Багатар და Batur, Бадур პარალე-
ლურია. ორს. (Bayatur) (bayatar čigsi) და батур (батыр)-ისა და ორხონ-ენისეის წარწე-
რებზე ბევრად ადრე იყო ცნობილი. აღანებს მონღოლებთან ურთიერთობა ჯერ
კიდევ ჩვენი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში ჰქონდათ.

ე. რადლოვიც თელეუთურ нагъу-ს სპარსულიდან (bahadûr) ნასესხებად
თვლის. ამდენად, ბაადურის სპარსული (bahadur)-იდან შესაძლო მომდინარეობას
მხარს უჭერს აგრეთვე ოსურში არსებული ბაყათარ, ხეესურეთში
დადასტურებული ბალათურა, ბათირა, პატრონიმები ბალათურია (ანდრ., 134, 135),
ბადურაშვილი და სხვ.

მაგრამ საკმაოდ დამაჯერებელი ფაქტების მოხმობით მსჯელობს ე.
სევიორთიანი ამ სიტყვის ორ ფორმაზე, багатур-სა და батур-ზე და განიხილავს
მათ, როგორც საერთო ალთაურ ძირს, რომელიც შეიცავს თურქულსა და
მონღოლურ ფორმებს (Сев., II, 84). თურქოლოგთა უმრავლესობა (ბ. ბანგი, გ.
დოერფერი, ე. მენგესი, მ. რესენენი, გ. რამსტედტი) იზიარებს ამ შეხედულებას.
მათ ნაშრომებში დასაბუთებულადაა გათვალისწინებული ამ ლექსემათა
შემდგომი ალოფორმული ევოლუცია (Doerf., II, 817).

ბუიღლი (გვარში: ბუიღლიშვილი) (byjykly) „ულეაშიანი“ (თბსც, 118).

გევეზა < (geveze) „ეხედი, ხუმარა“ (ხულო, ქედა). ეს სიტყვა მხოლოდ ორ ენაში
გვაქვს: თურქულსა და აზერბაიჯანულში (Сев., III, 7).

გენჯელა < (genč) „ახალგაზრდა, ბავშვი“ (ქსს, 65). თურქულის დიალექტებში
არის ფორმა (genče) (Zenk., II, 763). უზბეკურში кенже საკუთარი

¹ მ. ანდრონიკაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 134–135.

სახელია. ეს სიტყვა სპარსული წარმომავლობისადაც იყო მიჩნეული (ა. ბოროეკოვი, მ. რესენენი). ამ დროს იგი მონღოლურიდანაა შემოსული. სემასიოლოგიურად (реш) და реше-ს ძირითადი მნიშვნელობები ერთმანეთს ემთხვევა: „ახალგაზრდა“, „ბავშვი“, „ყველაზე პატარა“, „უმცროსი შვილი“. თუმცა მონღოლური მნიშვნელობები აღნიშნავენ საქონელს, თურქული კი – ადამიანს. ეს მდგომარეობა რამდენადმე აძნელებს სიტყვის მონღოლურად მიჩნევას (Сев., III, 21). ქართულში ამ ძირს ემატება საკუთარი სახელების კნინობითი სუფიქსი –ელა (შდრ. კაკიტელა, ქაქუჩელა).

გოზალ < (gözäl) „ღამაზი“; გოზალ მურადბეგისძე (გვდღ, 27, 28), გოზალი (დოკ. I, 57; დღ., I, 68). შდრ. გავრცელებული ქართული პატრონიმი გოზალი-შვილი (1448.226, 1796 წ.). იხ. აგრეთვე გოზალიშვილი (ქორდ., III, 695). გოზალიძე გოგობა (H-140), სიტყვის გახმოვანების გამო ივარაუდება, რომ ის ან აზერბაიჯანულიდანაა შემოსული, ან ანატოლიის დიალექტებიდან, რომელთა ხმოვნის გაფართოება ახასიათებთ: (güzcl→gözel) (ნ.გ., 112). აღ. ღლონტი აღნიშნავს, რომ გოზალა შემონახულია ბეიტრიშვილის გეარის სახინჯარში: გოზალაანი (დღ., I, 204).

დელია < (deli) „გიჟი“ (ქსს, 176). გეხედება ორ თხზულ სახელში: დელიყარდამ (deli k'ardaš) „გიჟი ძმა“ (H-555), დელიყული (deli k'ulu) „გიჟი მონა“ (ქ. დიალ., 716). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თურქ ხალხებში სიტყვა deli იხმარება არა მხოლოდ 'გიჟის' არამედ 'სალოსის' მნიშვნელობითაც.

დოგრა (გვარში: დოგრაშვილი) < (dogru) „მართალი, ჭეშმარიტი, სწორი“ (თბ., 24.06.1965, მაიაკოვსკის რ-ნი). ეგვევ ძირია პატრონიმში დოგრაძე (მაის., 57).

დოლუ (გვარში: დოლუაშვილი) < (dolü) „სავესე, უხვი“ (თბსც, 228). ეს სიტყვა იხ. აგრეთვე თხზულ სახელში: დოლუბეგ < (dolü beg) 'უხვი ბატონი' (გვდღ, 264).

თექა < (tek) „კენტი, ერთადერთი“ (ქსს, 130). იხ. პარტ. თექაძე (თბ., 16.09.1968). ეგვევ სიტყვაა გვარების თექთუმნიძე, თექთუმნიშვილი (მაის., 74) – ფუჟებში.

იალღუზ < (jalnyz) „მარტო“ (გვდდ, 145). იალღუზ ვარძელაძე (გვდდ, 181), იალღუზ მებაღე (გვდდ, 145), იალღუსა (პ. ინგორ., 12), იალღუსა ტყემალასძე (გვდდ, 181). დაიძებნა აგრეთვე გეარში იალღუსაშვილი (1450–31/211, Hd–2124). ეს სიტყვა ბევრ თურქულ ენაშია: ჩად., თათრ. (jalguz, yalaguz), ძვ. თ. (jalnyuz, jalnyuz), (დოკ.V, 227, 229), ასევე გვაქვს თურქმენულშიც – (jalnyuz) „მარტოდმყოფი“, ოსმ. (jalnuz), ყარაიმ. (jalynyuz) (Räs., 182) და სხვ.

იანღული < (janyl) „ახალი“; გიორგი იანღულის ძე (გვდდ, 23); ჩვენი ვარაუდით, ანთროპონიმი იანღული წარმოადგენს ძველ თურქულ ძირს (janyla) „ხელახალი, ახალი“, (MK, III, 381). მ. რესენენთან გვაქვს (janil, jānil), უილფრედისთვის (jirnil), ჩად., ოიროტული (janäl) და ყველგან მსუბუქს ნიშნავს (Räs., 198).

იარალი < (jaraly) „დაჭრილი“ (1448. 226, 179), იარალი მენითე (1798 წ., 1448. 226). გეარი იარალაშვილი (1450. 67), იარალი ყორღანაშვილი (1703 წ., 1448. 226. 1), მიმცემნი: იარალი და სხვ. (1683 წ., 1448, 226), იარალის შვილი-შვილი (გვდდ, 199), იარალი (საქ. სიძე, I, 140, ღლ. I, 87), იარალი ზაქარასძე (გვდდ, 22), იარალ ბარათიანი (ჟორდ., III, 707) პატრონიმი იარალისშვილი (ჟორდ. III, 707, 713), თავადი იარალისშვილი (გეორგ. ტრაქტ., 58) და უსანო ვარიანტი, უფრო გვიანდელი, იარალიშვილი (პაპუნა) (Sd–568).

კაჩუსა (გეარში: კაჩუსაშვილი) < (kačyk), (თბ., 12780; 264). მომდინარეობს ზმნიდან kačmak „გაქცევა“, „დამალვა“ (იხ. აქვე, გვ. 20). შდრ. თ. დიალ. kač 'მორყეული, მოსულელო'.

ოზა < (öz) „საკუთარი, მშობლიური“ (წითელწყაროს რ.). აქედანვეა სოფლის სახელწოდებაც ოზაანი (მაის., 127), სადაც ოზიაშვილები და ოზაშვილები ცხოვრობენ. ოზაშვილი (გეორგ. ტრაქტ., გვ. 64).

პარმაქსიზ (გეარში: პარმაქსიზაშვილი) < (parmaksyz), „უითო“ (ახალციხე). ი. მაისურაძის ცნობით, თბილისში მცხოვრებ ამ გეარის წარმომადგენლებს გეარი შეუკვეციათ და იხსენებიათ როგორც პარმა (მაის., 131). გადმოცემით მათი ძველი გეარი ვანაძე ყოფილა.¹

¹ ზ. ჭიჭინაძე, აბატი ხარისჭირაშვილი, ტფ., 1895, გვ. 34.

სიგრძის ერთეულსაც აღნიშნავს, რასთანაც ჩვენი კონკრეტული მაგალითის მიხედვით არ შეიძლება დაკავშირებული იყოს ანთროპომიმისა და პატრონიმის ფუძის მნიშვნელობა.

სონღურ ძე. თ. (sanur) „ყრუ“ (პ. ინგორ., 68). სიტყვის ძველთურქული (სადირნუნი) იყ (ბგერათა კომპლექსითაა ჩვენამდე მოღწეული) ფორმის გარდა სახელად გვხვდება ამ ცხვირისმიერი თანხმოვნის გამარტივებული ვარიანტის (ყ)-ს, შემცველელი სიტყვა საღირ (იერუსალ., 72., ქართლ. ცხ. II, 54; პ. ინგორ., 120; მაკალ. ფშ., 148). აღსანიშნავია, რომ ოსმალური (არაბული) ანბანის ერთ-ერთი ასო – ე. წ. საღირ-ნუნი, რომელიც მრავალგზის ვახსენეთ, ამ სიტყვაშია ჩვეულებრივი ნუნ-ისგან განსახსხვავებლად. მას ყრუ ნუნს უწოდებენ. პატრონიმებს საფუძვლად დაედო როგორც საღირა – საღირასშეილი (ქორდ. III, 721), საღირაშეილი¹ (თბ., 05.04.1966), ასევე საღირი – საღირაშეილი (კომ., 23.03.1980). შდრ. ქართული ყრუა (ქსს, 218) და გვარი ყრუაშეილი (თბილისი).

სოილ < (sojux) „ლამაზი, წარმოსადგეი, ჯიშიანი“, კეთილშობილი წარმოშობის (ათაბ., 76); სოილ კოპასძისა და მთელი მისი სახლის წვერთა მოსახსენებელი.

სოულახ < (solak) „ცაცია, მემარცხენე“ (ქსს, 123); ქართულში დადასტურების მიხედვით სხვაედასოვლა სოლაღი (იხ. აქვე) „სულთნის მარცხნივ მდგარი მცველი“ და სოულახი – „ცაცია“.

სოუხი < (soyuk) „ცივი“ (ქსს, 13). ფარნაოზ სოუხის ძე ჭკადუა (ე. ბარდ., 224). შდრ. ქართულში იმავე შინაარსის ფუძე გვარისა ცივაძე.

ტოპლია (პატრონიმში: ტოპლიაშეილი) < (toplux) „გასუქებული“ (მაის., 155).

უზუნა < (uzun) „გრძელი“ (გვდდ, 14). აქედან წარმომდგარი პატრონიმებია: უზნასძე, უსუნასძე (ქავთ., 162), უზუნისშეილი (ქ. შარ., საქ, უზნაძე (თბილისი), უსუნაშეილი (ანაბა), „კალმახელი სასაფლაოთა და მონასტერთა უსუნაშეილს აქვს“ (ათაბ., 35).

ულურღუ < (uyurux) „ბედნიერი“ (გვდდ, 39): ამირმირ ულურღუსძე. სახელში ულურღუ (Hd-14679) დაკარგულია თანხმოვანი. იხ. პატრონიმი ულულახსშეილი (1450–14/13).

¹ ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992, გვ. 64.

- ქესკინა < (keskin) 'შოსაზრებული, სხარტი' (დლ. I, 204, სოფ. გულიანი).
- ქურუკი < (kũñk) 'პატარა' (თბ., 25.12.1982). ქურუკ ცირაკის ძე (გედდ, 390), ქურუკ ბუდახას ძე (გედდ, 450). ეს სიტყვაცაა ქართული პატრონიმის ფუძეში: ქურუკაშვილი.¹ შდრ. ქართული შინაარსობრივად შესატყვისის სახელი და გვარ-სახელი: პატა, პაატა, პატარიძე. ძველი თურქების მეორე სახაყანოში არსებობდა ქურუკ-ხანის ტიტული (ჭუმბ., 64).
- ყარა < (k'ara) 'შავი; ძლიერი, დიდი' (ქსს, 138). მერაბა ყარასძე (გედდ, 202), ხარება ყარასძე (გედდ, 160), ყარა ყარას ძე (გედდ, 55) ყარა ყუბადის ძე (გედდ, 362). დასტურდება პატრონიმში ყარაშვილი. შდრ. ქართული სემანტიკური შესატყვისის მქონე გვარის ფუძე შავიშვილი. ყარა მრავლადაა თხზულ ანთროპონიმებში, რომლებშიც ნიშნავს მთავარს, დიდს, ძლიერს. ყარა იხმარება აგრეთვე ხანთა, გოლიათთა და გმირთა ეპითეტად. შდრ. ყარახანიდთა ტიტული (ქარა ხან) 'დიდი ხანი'. იმავე ძირისა უნდა იყოს ანთროპონიმი ყარაშაც; ყარაშა გამყრელიძე – ბაადურ მაჩაბლის ყმა (1666 წ., Qd-8925), „დედე ქორქუთის წიგნში“ ბერია ამ სიტყვის შემცველი ანთროპონიმი. მათგან ყარაგუნეს ეკის სახელი ყარაბუდახი ჩვენშიც არის ფიქსირებული.
- ყარაგოზა < (k'ara gōz) 'შავთვალა' (1450-II/112, Hd-14479).
- ყარაჯი < (k'arajy) „მოშავო“ (ქსს, 214). ამ ლექსემიდან უნდა იყოს გვარ-სახელი ყარაჯაშვილის ფუძე (თბ., 20.10.1982; 23.12.1967).
- ყიზილა < (k'yzył) „წითელი“ (მაკალ., ფშ., 148), არის გვარი ყიზილაშვილი (ქსს, 218).
- შიშმანა < (šišman) „მსუქანი“ (პირთა სახ. საძ. 6367), ეს ლექსემაც არის ქართულ გვარში: შიშმანაშვილი (თბ., 25.02.1982). შდრ. ამავე შინაარსის ქართული გვარი მსუქნიშვილი.
- ჩირკინა < (čirkin) 'უშნო' (გედდ, II, 189). არის გვარი ჩირკინაშვილი.
- ჩილია (გვარში: ჩილიაშვილი) < (čig) 'უმი' (თბსც, 624).
- ჩოლაყა (გვარში ჩოლოყაშვილი) < (čolak) „ცალხელა“ (მაის., 202) კახეთის ფეოდალთა ცნობილი შტო. აღსანიშნავია, რომ თურქულ სახელთა ენციკლოპედიურ ლექსიკონში ჩოლაყ ფიგურირებს (čolak). თურქულში აპელატივი (čolak) ფუნქციობს. მაშინ, როცა ქართულში ჩოლაყა დესე-

¹ ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992, გვ. 64.

მანტიზირებულია. ასეთი მოტივირებული შემთხვევის გარდა, ნაკლებ საეარაუდო უნდა იყოს ამ სიტყვით სახელდება. არა და, იგი სწორედ მოქმედ სახელადაა დაფიქსირებული.¹

ხელობა-მოსაქმეობის ტერმინები

ფონემატურ და გრამატიკულ ინვენტართან შედარებით ლექსიკურ ერთეულებს ენა ადვილად სესხულობს. ამისათვის საკმარისია მინიმალური კონტაქტი ენათა შორის. ნასესხობებს ენა საკუთარ ფონეტიკურ ქდერადობას აძლევს და თავის შინაგან კანონზომიერებებს უმორჩილებს, სადერივაციო საშუალებებით ნასესხობათა შემცველ ახალ სიტყვებსაც წარმოქმნის. ხდება სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება-დავიწროება, რაც რიგი ფაქტორებით არის განპირობებული.

საკუთარი სახელები მსესხებულ ენაში უპირატესად მარცვალთა უბრალო შეერთებად აღიქმებიან (სხვა შემთხვევაში გაუგებარი იქნებოდა, ჩეილისათვის ათჯი-ს 'შეჯინიბე' დარქმევა). დესემანტიზირებული ხელობა-მოსაქმეობის აღმნიშვნელი ლექსემები ანთროპონიმებად მართლაც იშვიათია. სამაგიეროდ ამ შინაარსის სიტყვაფორმები არაერთი ქართველური პატრონიმის ფუქეშია დამკვიდრებული.

ამაგდარმა ონომასტიკოსმა ილია მაისურაქემ გეართა ფუქეებში "ჩაქეით-კირებული" ხელობა-მოსაქმეობის აღმნიშვნელ სიტყვათა მიხედვით ქართველური *nomen agentis*-ის შემცველი გეარსახელები შემდეგნაირად დააჯგუფა: 1) სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული საქმიანობა; 2) ქველი სოფლის მოხელეთა თუ თანამდებობის პირთა აღმნიშვნელი სიტყვები; 3) გლებთა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამომხატველი ტერმინები; 4) წოდება-თანამდებობის ტერმინები; 5) შინამრეწველობის სხვადასხვა დარგში, საქალაქო ცხოვრებაში, ვაჭრობა-მრეწველობასა და ტრანსპორტის სფეროში დასაქმებულებზე პირდაპირ წარმოდგენას იძლევა საკმაოდ დიდი რაოდენობის გეართა ფუქეები; 6) ზოგიერთი მოხელე-ოსტატის გეარის ფუქე იმ საგნის დასახელებაა, რომლის მკეთებელიც ის იყო; ჩვენი კვლევის რაკურსში უპირატესად მომდევნო, მეშვიდე ქვეჯგუფში ჩამონათვალის გეარსახელები აღმოჩნდა. ამიტომ ამ დანაყოფის შესახები ტექსტი სრულად მოგვაქვს: „7) ცალკე უნდა იქნეს მითითებული ხელობა-პროფესიისა და

¹ K. Z. Gencosman, Türk isimler sözlüğü, Ansiklopedik, A'dan Z'ye kadar Türk adları ve soyadları, İstanbul, 1975, გვ. 72.

თანამდებობა-წოდების აღმნიშვნელი ის გეარსახელები, რომლებიც შეიქმნა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძველ სამთავროში, ტაო-კლარჯეთსა და აჭარა-სამცხეში თურქოსმალთა ბატონობის დროს (XVI-XVIII სს.). დადასტურებულია, რომ ე. წ. გურჯისტანის ვილაიეთის (სამცხე-საათაბაგოს) მოსახლენი, უმთავრესად მოქალაქენი, რომლებიც უშუალოდ იყვნენ ჩაბმულნი სამეურნეო-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იძულებულნი ხდებოდნენ დამკვირობელთა კარნახით უკუეგდოთ ტრადიციულ-ეროვნული სახელ-გეარები და მიეღოთ არაბულ-სპარსულ-თურქული ზედწოდებანი, ეტარებინათ მეტსახელები, რომელთა შინაარსი ძირითადად მოსაქმეობის ამა თუ იმ დარგის უცხოურ ტერმინებთან ან სხვა დამახასიათებელ ნიშნებთან იყო დაკავშირებული” (ი.მ.,სსე,49-50).

ქართველთა სახელებად არის გამოყენებული ან/და გეართა ფუძეებში დაფიქსირებული ხელობის -CI აფიქსით წარმოქმნილი ტერმინები. აფიქსის ასეთი დაწერილობა განპირობებულია სინაპარმონიული პარალელების არსებობით. აქვე აღვნიშნავთ, რომ აზერბაიჯანულ ენაში -CI აფიქსის მხოლოდ ყრუ თანხმოვნიანი ალომორფი – CI – ფუნქციობს.

ავეჯი < avci (av 'ნადირობა' + -ci) 'მონადირე' (თბ., 20. 08. 1982). ეგვეე სიტყვა გეარის ფუძეშიც შეგვხვდა – ავეჯიშეილი (ი.გ.,9).

ათჯი < atci (at 'ცხენი' + -ci)1. 'მეჯინიბე'; 2. 'მეცხენე' (შუახვევი).

ამბარჯი < ambarci (არ. ambar 'ბელელი, საკუჭნაო' + -ci) 'მეკუჭნავე' (გვდდ, 113, 120, 136, 267, 454).

არაბაჯი < arabaci (araba 'ურემი' + -ci) 'მეურმე'. ეს თურქული სიტყვა ქართული გეაროვნული ფორმანტის გარეშე ფუნქციობს პატრონიზმად (ი.გ.,11). შდრ. ქართული გეარსახელი მეურმიშეილი.

არხჩი < ar(i)k (ar(i)k 'არხი' + -ci) 'არხის გამყვანი'. arik || ark საერთო თურქული სიტყვაა. მაშინდელ ქაშღარელთან არკ ფორმითაა მოცემული. სულხან-საბა ორბელიანი არხს რუს თათრულ შესატყვისად მიიჩნევს. -ს- დერივატი გეარის ფუძეში გვხვდება მანთროპონიმიკული -ა აფიქსით: არხნიაშეილი. ამ გეარის კაცი 1692 წლის თავნასყიდობის წიგნის მოწმეობას ადასტურებს (პალ., 177).

ბალარჯი < balarci (სპ. balar'ყავარი' + -ci) 'მეყავრე' გვხვდება გეარის ფუძეში ბალარჯიშეილი (თბსც, 66).

ბალჩი < *balçı* (*bal* 'თაფლი' + *-çi*) 'მეთაფლე' (ქსს, 82). ქართული ონომასტიკის ფუძემდებელს, ალექსანდრე დლონტს, ბალჩი მამაკაცის სახელად მესტიაში აქვს დაფიქსირებული. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში მოსაქმეობის ეს ტერმინი არ ფიგურირებს, თუმცა გვარის ფუძეში კი არის „მოკალათებული“ – მეთაფლიშვილი (თბსც, 451).

დემურჩა < *demürçi* (*demür*'რკინა' + *çi*) 'მჭედელი'. დემურჩა ყუავეილაძე – ამილახორის ყმა (1649 წ.) (პალ., II, 73). გეხედება პატრონიმის ფუძეშიც – დემურჩასშვილი ზაქუტა (1630 წ.). ძველი დოკუმენტებიდან ამოკრებილი მასალა ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გვიჩვენებს ქართული გვარების ჯერ სანიან ვარიანტებს, ე.ი. როცა მსაზღვრელ წევრთან ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი შენახულია, რაც მამაშვილობას გამოხატავს და გვარის წარმოშობის პირველი საფეხურია, და მერე – უსანო ვარიანტებს. შდრ. დემურჩასშვილი და დემურჩაშვილი. ამგვარი მასალა გვართა წარმოქმნის პროცესზე უშუალო დაკვირვების საშუალებას იძლევა და ისტორიული ონომასტიკონის შესასწავლად აუცილებლად გასათვალისწინებელია. უფრო ძველი ნასესხობა იგივე ლექსემა ყრუ ანლაუტით – თემური (ქსს, 130). უნდა ითქვას, რომ თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმებში ყოქმალური და ოღუსური ენების ძირითადი ფონოლოგიური თავისებურება – მჟღერი და ყრუ ანლაუტი საკუთარ სახელებშიც წარმონდება და ერთმანეთს ერთგვარად უპირისპირდება თემური და დემური, თენგიზი და დენიზა, რომელთა ყრუანლაუტიანი ვარიანტები უპირატესად ყოქმალური ჯგუფის ენათაგან არის შეთვისებული, ხოლო მჟღერი – თურქულ-სერბოაჯანულიდან.

დილენჯი < *dilenci* (*dilen-* *dilenmek* 'მათხოვრობა' ზმნის ფუძე + *-ci*) 'მათხოვარი'. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დაეთარში მოხსენიებულია დილენჯი ოტიას ძე (გვდღ,386); 1679 წლის ნასყიდობის დოკუმენტში კი ეს სიტყვა უკვე გვარის ფუძეშია: დილენჯაშვილი ბერუკა, ძმა ქიტია დილენჯაშვილისა (პალ., II, 890). სიტყვა ძველი თურქულიდან მოდის. ძველ უიღურულში *tile-* ფუძეს აქვს 'თხოვნის' მნიშვნელობა. წყალობის, გამოთხოვნის შინაარსი სიტყვას დაახლოებით XIV საუკუნიდან ეძლევა.

ძველ საქართველოში პირის სახელად გეხედება აგრეთვე დოლენჯი: დოლენჯი " აწ გადმოსული მესხიღამ"(ქართლ. ცხ. IV, 1008), დოლენჯი ქუჩუკის ძე (გვდდ, 216), დოლენჯი ლაზარეს ძე (გვდდ, 225). შდრ. ქართული პერსონული სახელები ამავე მნიშვნელობის ფუძიდან: გლახა, გლახო, გლახუა, გლახუკი, გლახუნა; მეგრული: გახუ, გახუნია). პირის სახელად დოლენჯი ამჟამად არ გეხედება, თუმცა ის "ნაბუღებულია" დღემდე ცოცხალი გვარის ფუძეში: დოლენჯისშვილი არსენი (1448, I-2415, 1713წ.), დოლენჯისშვილი ქაიხოსრო (1448, I-2415, 1723წ.), დოლენჯაშვილი (თბსც, 226).

Elci < (el 'ხალხი' + -ci) დადასტურებულია ქართველის სახელად (ქსს, 82). ეგვევ სიტყვაა თხზული სახელის შემცველ გვარშიც არის: ელჩიბეგაშვილი (მაის., 60).

თოფნი < **topci** (top'იარაღი' + -ci)'მეთოფე, მეიარაღე' (ქსს, 118) გვარის ფუძეში შეგვხვდა როგორც თოფნი- (თოფნიშვილი), ასევე თოფნია –მანთრო-პონიშებელი -ა აფიქსით. თოფნიაშვილები ებრაელები არიან. მე-ე და მე-ურ- კონფიქსით გაქართულებულია მეთოფე და მეთოფური. ამათ-გან მეთოფე შეგვხვდა გვარის ფუძეში: მეთოფიშვილი (თბსც, 451).

თოქმაჯი < **tokmakci** (tokmak 'კეერი; ურო' + -ci) 1. 'კეერის მცემელი.

თოქმაჯი < **tokmakci** (tokmak 'კეერი; ურო' + -ci) 1. 'კეერის მცემელი სამკედლოში'; 2. 'ნამომსხმელი, თითბერზე (რკინეულზე) მომუშავე ხელოსანი'. გეხედება მხოლოდ გვარსახელის ფუძეში – თოქმაჯიშვილი (ი.მ., 76).

კალაიჯი < **kalayci** (kalay 'კალა' + -ci) 'მკალაეი' გვარებში: კალაიჯიშვილი (თბსც, 314) და ყალაიჯიშვილი (ი.მ., 182). შდრ. ამავე შინაარსის ქართული გვარებია მკალაეიშვილი და მეკალუაშვილი (თბსც, 47).

კომურჯი < **kömürçü** (kömür 'ნახშირი' + -cü) 'მენახშირე'. ამ სიტყვის ფონეტიკური ვარიანტებია შემდეგ ქართულ გვარებში: კომურჯიშვილი (ი.მ., 90), ქიმურჯიშვილი (ი.მ., 174), კომურჯიშვილი (თბ., 19.03.1987).

- კურახნი < kürekçi (kürek 'ნისაბი + -çi) 'მენიხბე' გვარში: კურახნიშვილი.
- მულამში < არ. mulyam 'მულამი + -çi) (გვარში: მულამშიშვილი) 'მემულამე, მულამის შემსრულებელი' (11451 - V/102).
- სოფუჯი < sopaçi (sopa 'კეტი, კომბალი' + -çi) 'შეკომბლე; მსხვილკეტიანი პატრული'. საკუთარ სახელად სოფელ საბერიოშია დადასტურებული.
- ულარჯი < yularcı (yular 'უნაგირი' + -cı) 'მეუნაგირე' „შენახულია“ გვარ ულარჯიშვილის ფუძეში (მაის., 158).
- ფაფახნი < papakçı (papak 'ფაფახი' + -çı) 'ფაფახის მკერავე'. ეს სიტყვაც ოდენ გვარის ფუძეშია – ფაფახიშვილი (ი.გ., 75).
- ქილარჯი < kilerci (ს.პ. kiler 'საკუჭნაო' + -cı) 'მეკუჭნავე'. ამ სიტყვას ეხედებით ორი გვარის – ქილარჯიშვილისა (მაის.,173) და კილარჯიშვილის ფუძეში.
- ქურქჩი < kürkçü (kürk'ქურქი' + -çü)'ჭონი (ბეწვის, ტყაის მკერავე)'. ხელობის ეს ტერმინი ფიქსირებულია გვარში ქურქჩიშვილი. ვვარაუდობთ, რომ იგივე ლექსემა გვარებში ქუქჩიშვილი (ფუძეს აკლია რ თანხმოვანი) და ქურჩიშვილი (ფუძეს აკლია ქ თანხმოვანი).
- ქურქჩიბაში < kürkçübaşı 'უფროსი ჭონი'. მესხეთში საქმიანობა ისე ყოფილა სტრუქტურირებული, რომ ქურქების რიგითი მკერავის გარდა პყოლიათ უფროსი მკერავე – ქურქჩიბაში. ეს სიტყვაც გვარს დასდებია საფუძვლად: ქურქჩიბაშიშვილი (მაის., 50).
- ყაზანჯი < kazancı (kazan 'ქვაბი' + -cı)'მექვაბე' შეგვხვდა გვარის ფუძეში ყაზანჯიშვილი (მაის., 50). შდრ. ამავე შინაარსის მექვაბიშვილი.
- ყაუხნი < kavukçu (kavuk 'ერთგვარი ქული' + -çu) მექუდე; ქულის გამყიდველი' გვარში ყაუხნიშვილი. ი. მაისურაძის ცნობით ყაუხნიშვილთა წინაპრის გვარი დარდაგანიძე ყოფილა.
- ყაფიჩი < kapıcı 'მეკარე, კარისკაცი' (პირთა სახ. საძ., 785). ყაფიჩი მოხელე მეკარეა გვიანდელ ფეოდალურ საქართველოში, რომელიც ასრულებდა საპოლიციო-ადმინისტრაციულ ფუნქციებს (სასახლის დაცვა, სხვადასხვა დავალების, გადაწყვეტილების თუ განაჩენის სისრულეში მოყვანა). ყაფიჩი ხელჯოხიანთა უწყებას მიეკუთვნებოდა.

ყვინჩი < *kuyuncu* (*kuyun* 'საოქრომჭედლო ნაწარმი' + *-cu*) 'ოქრომჭედელი'. ხელობა-საქმიანობის ამ ტერმინს მეგრული საგეაროვნო(-ი)ა ფორმანტი ერთვის ორ გეარში: კეინჩია და ყვინჩია (მაოს., 185). შდრ. იმავე შინაარსის ფუძის შემცველი ოქრომჭედლიშვილი.

ყულუხჩი < *kullukçu* (*kulluk* 'საყარაულო პოსტი, სამსახური' + *-çi*) (1) უნტეროფიცერი; (2) მორიგე ჯარისკაცი; (3) მოსამსახურე'.

ჩინიჯი < *çinici* (სპ. *çini* 'ფაიფური, ქაშანური' + *-ci*) 'მეფაიფურე'. შეგვხვდა გეარის ფუძეში – ჩინიჯიშვილი.

ჯარჯი < *carci* (*car* 'მოწოდება, შეძახილი' + *-ci*) 'მაუწყებელი, გამომცხადებელი'. ჯარჯი პირის სახელიც არის და გეარის ფუძეშიც დაფიქსირდა – ჯარჯიშვილი (ი.მ., 241).

ზემოთ განხილული არცერთი სახელი არ ფიგურირებს თურქულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონებში, ხოლო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ თურქულ პირის სახელთა ე. წ. ანთროპოცენტრულ ქვეჯგუფში (*Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. Антропонимия. М., 2001, გვ. 707-711*) –CI აფიქსით წარმოქმნილი ადამიანთა კოლექტივის რამდენიმე კონკრეტული რეპრეზენტანტი შეგვხვდა: *Başçı* 'მეთაური', *Borlukçı* 'მევენახე', *Elçi* 'ელჩი' და *Tamğacı* 'ღამღის მცველი'.

შემდეგი გეარების ფუძისეულ ლექსემები: ელჩიბე < *elçibeg* 'ელჩი ბატონი', ლაფაჩი < *lapacı* 'ფაფის მოყვარული', სოფუჯი < *sopacı* 'მეკომბლე, ქილარჯი < *kilerci* 'მეკუჭნავე', ყაფიჩი < *kapıcı* 'მეკარე, კარისკაცი', ყულეჯი < *kuleci* 'მეკოშე', ლაფაჩის გარდა, თანამდებობის ნათურქალი ტერმინებია და არა ხელობა-მოსაქმეობისა. ჩვენ ისინი მაინც მიმოვიხილეთ, რადგან სიტყვაფორმის აუსლაუტში -ჯი/-ჩი სეგმენტი ადასტურებს თურქულ ხელობა-მოსაქმეობის ტერმინთან მიმართებას.

სოციალური და წოდება-თანამდებობის ტერმინები

ახლო აღმოსავლეთისა და შუა აზიის ხალხთა ანთროპონიმის თავისებურება ისაა, რომ ბევრი ტიტული ან წოდება, სოციალური მდგომარეობისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი სიტყვა იქცა საკუთარ სახელად ან თხზული სახელის კომპონენტად. სულთანი და შაჰი, მირზა და მელიქი, ალა და ხანი, ბეგი თუ ამირა ანთროპონიმებად ქცეული წოდებებია. არაბულ-სპარსულ-ოსმალური ტიტულატურა, სამხედრო-სამოხელეო წოდებები და

სოციალური მდგომარეობის აღმნიშვნელი ტერმინები მრავლად გვხვდება ქართულთა საკუთარ სახელებად და გეარსახელთა ფუძეებად.

ქართველურ ანთროპონიმიაში დადასტურებულია თურქული წარმომავლობის სოციალური და წოდება-თანამდებობის ტერმინები. ესენია:

ათაბეგ < / ata beg / 'მამა ბატონი' (გვდდ , 337, 381) ათაბეგა (პალ., I, 88).

ათაბეგაშვილი (თბს(ც). სელჯუკიან თურქთა სულთნის შვილის (უფლისწულის) აღმსრდელი ხშირად ინიშნებოდა პროვინციის მმართველად და დამოუკიდებელი ხელისუფალი ხდებოდა. საქართველოს სახელმწიფოებრივ პრაქტიკაში ეს წოდება "უცხოეთითგან იყო შეთვისებული" (ათაბაგის ფორმით) და პირველად მიენიჭა XII საუკუნის დასასრულს ივანე მხარგრძელს. შემდგომში "ათაბაგობა სამცხის მმართველთა საგვარეულო სამკაულად იქცა" (ჯაფახ,179); ათაბაგა (მაის., 18), ათაბაგი (თბს(ც, 17). გვარები ათეულ თაობათა განმავლობაში დამკვიდრებულ ალფორმათაგან წარმოიჩინენ დღევანდელ სიტუაციას, ხოლო ძველი დოკუმენტებიდან ამოკრებილი მასალა ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გვიჩვენებს ქართული გვარების ჯერ სანიან ვარიანტებს, ე.ი. როცა მსაზღვრელ წვერთან ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი შენახულია, რაც მამაშვილობას გამოხატავს და გეარსახელის წარმოშობის პირველი საფეხურია, და მერე – უსანო ვარიანტებს. სანიანი ვარიანტები დღეისათვის არ არსებობენ. შდრ. ათაბეგისშვილი (პალ., I, 88) და ათაბეგისშვილი (ი. ა., 684).

აღა < / aya / 'ბატონი, უფროსი' გვარში: აღაშვილი (გეორგ. ტრაქტ. 64), აღა პოლისემიური ტიტული იყო. ოსმალეთში იგი ეძღვოდა როგორც უმცროსსა და საშუალო ოფიცრებს, ისე წვრილ ხელოსანთა და მოხელეთა შორის დაწინაურებულებს და თანამდებობრივი იერარქიის მიხედვით – ზოგიერთ უფროსს.

აღა ათიოდე თხზული სახელის პირველი ან მეორე კომპონენტია. აღაბეგ < / ayabeg / 'უფროსი ბატონი'; გვარის ფუძედ ეს სახელიც ფუნქციობს. გვაქვს როგორც სანიანი, ასევე უსანო ვარიანტები: აღაბეგასშვილი (პალ.-I, 196), აღაბეგისშვილი (ი.ა., 687); აღამირ < თ.-არ. / aya amir / 'უფროსი მბრძანებელი' გვარში აღამირაშვილი (1450-23/103). დღეს ეს გვარი აღარ ჩანს; აღაჯანა < თ.-სპ. / aya Jan / 'ბატონი სული' გვარში აღაჯანასშვილი (პალ. I) აღაჯანაშვილი (გაგულაშვილი, 19); ყუთლულა <

/kʰutlɪ aɣɑ/ 'ბედნიერი ბატონი' გეარში ყუთლუდასშეილი (1450/42), რომელიც 1675 წლის ნასყიდობის საბუთშია დადასტურებული. ამირალა < /amir aɣɑ / 'მბრძანებელი ბატონი' (პალ, I) (შდრ. შებრუნებული წყობის აღამირ გეარში: ამირადასშეილი (პალ, I), ამირადაშეილი (პალ., I, 131-132); გულალა < სპ.-თ. /gʷl aɣɑ/ 'ვარდი ბატონი' გეარში: გულადასშეილი (პალ., I, 731). გულადაშეილი (გაგულაშეილი, 29); ნადირალა < არ.-თ. /nadir aɣɑ/ 'იშიათი (უცხო) ბატონი' (გეარში ნადირადაშეილი (პალ., III, 251), ნურალა < /nur aɣɑ / 'სინათლე, სხივი ბატონი' ((პალ., III, 316), ნურალაშეილი (პალ., III, 316).

ჩვენ შევეცადეთ, განგვეხილა თურქული წარმომავლობის ის სახელები, რომლებიც ქართველებს ერქვათ. ასე, მაგალითად, აღამირა და აღაჯანა ხმარების ყველა შემთხვევაში სომხების სახელებად დასტურდება. თუმცა შეგვხვდა გეარები: აღამირაშეილი და აღაჯანაშეილი. ქართულ გეართა ფორმანტები -შეილი და -ძე ამ საქმეში ყოველთვის საიმედო დასაყრდენი არ გამოდგა. ისინი ფუნქციობდნენ არაერთი ასატურასა თუ ოსეფას თანმხლებ პატრონიში. ამიტომ ძველი დოკუმენტებისეული მასალის გამომსუურებისას სახელებს ამ მიზნითაც ვაკვირდებოდით.

ბეგი < / beg / 'თავადი, ფეოდალი; ბატონი; წარჩინებული; სხვადასხვა სამოქალაქო და სამხედრო დარგის მაღალი თანამდებობის მოხელე; მაღალი თანამდებობის პირთა საპატიო ტიტული - ესაა ამ ლექსემის ლექსიკონებიდან ამოკრებილი განმარტებები. ოსმალთა იმპერიაში bey (beg-ის გეიანდელი ფორმა) დაერთოდა დიპლომატიის, თარჯიმნებისა და დიდი მოხელეების სახელებს. დროთა განმავლობაში იგი მიმართვის ფორმის კომპონენტად იქცა. თანამედროვე თურქულისათვის beg ძველია ან დიალექტისეული, მაშინ როცა ქართულისათვის უპირატესია ფორმა ბეგი. ყარაჩაულსა და ბალყარულში კი bi გეაქვს (ს.ჯ., I, 6).

ბეგთაბეგ < (begler begi) 'ბეგების ბეგი' (დოკ. I, 1808წ.) იხ. აგრეთვე გეართა ფუძეებში: ბეგთაბეგისშეილი (დოკ. III, 1794წ.), ბეგთაბეგიშეილი (დოკ. VI, 1757წ.) ნ. ა. ბასკაკოვი თვლის, რომ რუსული გეარი Бекчибеков წარმოდგება ქართველ თავადთაგან და ჩანს 1783 წელს სრულიად რუსეთის მიერ ერეკლე II-სთან დადებულ ტრაქტატში და, როგორც გენეალოგიურ ცნობარშია ნათქვამი, წარმოადგენს თათარ (!) თავადთა ტიტულს.

საფუძვლად კი გეარს ფეოდალური ტიტული *begler begi* უდევს¹. საქართველოში გავრცელებული ბეგთაბეგი ნ. ბასაკოვს მიანია *böktär begi*-დან ნაწარმოებად. ს. ჯიქიას აზრით, ბეგთაბეგ-ში-თა წარმოადგენს ქართული თანიანი მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელ აფიქსს და *Бектабеков* იდენტურია თურქული წარმოშობის პატრონიზისა *Беглербеков*, სადაც ინლაუტის *-лер* ქართული -თას მსგავსად მრავლობით რიცხვს აწარმოებს. პატრონიმი *Бектабеков* ქართულიდან რუსულშიშესულად უნდა მიეიწინოთ სიტყვის ქართული ფორმის გამო².

გეაქეს აგრეთვე პატრონიმი ბეგაბეგაშვილი (1449-564, გვ. 230).

ღარაბეგი < | *dere begi* | 'ხევის ბატონი, მმართველი' გეარში: ღარაბეგაშვილი (მაის, 54). შდრ. თ. *derebey* 'ფეოდალი, მიწათმფლობელი'.→

ელჩიბეგ < / *elçibeg* / 'ელჩი ბატონი' გეარში: ელჩიბეგაშვილი (თბსც). ელჩიბეგი თანამდებობის ნათურქალი ტერმინია.

ეშიკაღა < / *eşik aya* / 'ზღურბლი ბატონი' (ნბერა., I, 51). ეს სამოხელეო სახელი ისევე, როგორც უფრო მაღალი რანგის ეშიკაღაბაში, ქართულ სამოხელეო წყობილებაში პირველად XVII საუკუნის 30-იან წლებში ჩნდება სპარსული სამოხელეო წყობილების მიბაძვით. ეახუშტის ცნობით ეშიკაღაბაშობა როსტომ მეფის დროიდან დაწესდა მანდატურთუხუცესობის მაგიერ (გაბაშვილი, 185). იგი ერთ-ერთი დიდი სახელი იყო საქართველოს მეფის კარზე – წესისა და რიგის (ცერემონიალის) გამგე; მეფის კარის დაცვის ხელმძღვანელი. 1815 წელს დასტურდება გეარის ფუძეშიც: ეშიკაღაბაშისშვილი (ნ.გ., 169) .

თარხან < / *tarxan* / თურქულ ენებში ფართოდ გავრცელებული, თუმცა საბოლოოდ დაუდგენელი წარმომავლობის სიტყვაა. მაჰმუდ ქაშდარელის ცნობილ ლექსიკონში ეს სიტყვა განმარტებულია თავადად – *چا. ل ک. بروجکلمانس* თარხანი გაგებული აქვს წარმართულ საკუთარ სახელად –*Heidnischer Name* – და ხაკანის ტიტულადაც – *Titel des regierender Chakans und der Fürstin* .³

2. ¹ Н. А. Баскахов, Русские фамилии торкского происхождения, М., 1979. გვ. 238

3. ² ს. ჯიქია აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, I, – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, III, თბ., 1960. გვ. 6

4. ³ C. Brockelmann, *Mittelürkischer Wortschatz*, Budapest, გვ. 204, 249.

ა. ფრემიანის აზრით თარხანს უწოდებდნენ თურქებზე დამოკიდებულ სოლდიელ ფეოდალებს.¹ არის აზრი, რომ ეს ტიტული მონღოლურიდან გადავიდა თურქულ ენებში. აბულ ღაზის მიხედვით, თარხანი არის ის ადამიანი, რომელიც თავისუფლად შედის ხანის კარავში და რომელსაც ეპატიება ცხრა დანაშაული. ეს უფლებები მემკვიდრეობით გადადის მეცხრე თაობამდე. მონღოლურად tarhan- ის მნიშვნელობებია: 'მჭედელი'; 'ოსტატი'; 'თავისუფალი ადამიანი'. თქმულების მიხედვით მჭედელს გამოუყვანია მონღოლები Эркене-кунь-ის უდაბნოდან და სწორედ მის საპატივცემოდ იქნა დადგენილი თარხნის წოდებაც. თარხნობა ქალებსაც ეძლეოდა (Буд.1,349). თურქულ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში დაფიქსირებულია tarhan- ის 13 (!) მნიშვნელობა, რომელთაგან ერთ-ერთი ქართულშიც არის დადასტურებული: თავისუფალი რაიმე ვალდებულების ან სულაც გადასახადისაგან. შდრ.: Freiherr (tarhan) sein², გათარხნებული, გათავისუფლებული, თარხნობა – თავისუფლება (1449. III, 1747 წ.). ისტორიიდან ცნობილია, რომ თავადობის მიღებასთან დაკავშირებით გიორგი სააკაძის შთამომავლებმა, მოურავი შეილებმა, ნათესავ აზნაურთაგან გასარჩევად გეარს მიუმატეს თარხანი. თარხან-მოურავი დღეს გეარის ფორმანტის გარეშე ფუნქციობს. ქართულ გეარს ეს სიტყვაც დასდებია საფუძვლად: თარხანასშეილი (პაღ.,II,290), თარხნისშეილი, თარხნიშეილი .

სოლაღა < / solak / 'სულთნის პირველი მცველი, რომელიც მისი ცხენის მარცხნივ იდგა ხოლმე (ნ.ბერძ., I, 135) .

ომის დროს სოლაღი ჯარის მარცხენა ფლანგების უფროსად იგულისხმებოდა. სულთნის კარზე 400-მდე სოლაკი ჰყავდათ (, 135).

გეორგიევსკის ტრაქტატს თავადი სოლოღაშეილიც აწერდა ხელს.

სუბეი < / subaj / 'ჯარის უფროსი, ოფიცერი' (ქსს, 190).

უზბაში < / yüz baş / 'ასისტაეი' ამ სამოხელეო ტერმინისგან ნაწარმოებია გეარი უზბაშიშეილი, რომელიც 1745 წლის საბუთშია დადასტურებული (დოკ. IV).

ქეშიკა < / keşik / 'მეფის მცველი' გეარში: ქეშიკაშეილი (მაისურაძე,173). შ. გაბესკირიას აზრით, თურქული keşik ქართულში via persica დამკვიდრდა.

5. ¹ А.А.Фрейдман. Из истории Согдианы – Известия ЦИК СССР и ВЦИК, 30. 03.1935, №77, გვ. 4.

6. ² С. Brockelmann, Mitteltürkischer Wortschatz, Budapest, გვ. 204, 249.

ყაიაბეგი < / kayabegi / 'კლდის ბატონი' გვიარის ფუძედ ქცეული წოდება-თანამდებობის სიტყვა ყაიაბეგი კლდის (კლდე სოფელია ახალციხის რაიონში) ბატონს, უფროსს ნიშნავს. მესხეთში თურქთა ბატონობის დროს ყაიაბეგი სამოხელეო ტერმინი იყო (მაის., 182).

ყალაბეგი < / kala begi / 'ციხის უფროსი' (მაის., 182). ციხის უფროსიც თურქთა ბატონობისდროინდელი თანამდებობის ტერმინია (მაის., 182).

ყორჩიბაში < / qorcu başı / 'მსახურთუხუცესი' (1450-37/160). საარქივო მასალებში ყორჩიბაში შეგვხვდა პირის სახელადაც (ყორჩიბაში ციციშვილი) და გვარსახელის ფუძედაც: ყორჩიბაშისშვილი (1710 წ., დოკ. V). ვახუშტი ბატონიშვილი ადასტურებს, რომ ყორჩიბაში ძველი მსახურთუხუცესის შეცვლილი სახელია. ივ. ჯავახიშვილმა დაადგინა, რომ ყორჩიბაშის საკითხავი იყო სასახლის შინაური მეურნეობის დაწესებულებები (ჯავახ., II, 185).

ყული < / kul / 'მონა' (1571წ., 1448, 1-9415), ყულია (პალ., I), ყულა (1793წ., 1448-226-1). ყულები საქართველოში მეფის პირადი მცველები და ზედამდგომელები იყვნენ (გაბაშვილი, 200). შეგვხვდა გვარსახელები: ყულასშვილი (1448წ., 1448, 226. III), ყულაშვილი, ყულიაშვილი, ყულაშვილი (თბსც). ყული განსაკუთრებით პროდუქტიულია კომპოზიტიური წარმოების სახელებში. მისი შემცველი ოცდაათამდე თხსული ანთროპონიმი დაგვიდასტურდა. ამათგან ყული მხოლოდ ოთხშია პირველ კომპონენტად: ყულიბეგ < / kuli beg / 'მონა მისი ბატონი', ყულოღლი < / kuloglu / 'მონის ვაჟიშვილი', ყულიჯანა < თ.-სპ / kuli jan / 'მონა მისი სულია' (ნ.ბერძ., I, 37), ყულიჯანაშვილი (მაის., 186) და ყულარაღასი /მასზე ქვეით შეგნერდებით/. მეორე კომპონენტად ამ სიტყვის შემცველ ანთროპონიმთაგან მხოლოდ ორი სახელია თურქულივე პირველ წევრით: თანდრიყუ(ღუ) < / tıny kulu / 'ღეთის მონა' გვიარში თანდრიყულაშვილი (პალ., II) და დელიყული < / deli kulu / 'გვიის მონა' (ქართ.დიალ., 16). ამგვარი შედგენილობის დანარჩენ სახელთა პირველი კომპონენტი არაბულ-სპარ-სულია, ან გაურკვეველი წარმომავლობისაა (ნ.გ.მ.ჯ., 36-38,78).

ყულარაღასი < / kullar ayasy / 'მონების უფროსი' საქ. სიძე. II, 170), ყულარაღასისშვილი (ე.ზ., 158) – მეფის მცველ მეთოფეთა უფროსი გვიანდელ ფეოდალურ საქართველოში. ყულარაღასი მეფეს თავს ადგა და

ყორნიბაშთან ერთად მის პირად სამსახურს ხელმძღვანელობდა. ამასთანავე იგი სასახლის დიდი მოხელე იყო და აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სამეფოს მართვაში. XVIII საუკუნის II ნახევარში ყულარადასობამ დაკარგა რეალური შინაარსი და მხოლოდ ტიტულად დარჩა. ცნობილია, რომ საქართველოში როსტომ მეფემ მონათუხუცესს უწოდა ყულარადასი. ქართველი ყულარადასი ყულების, ე.ი. მეფის მცველების უფროსი იყო (გაბაშვილი, 200).

ხანი < / xan / 'მეფე, იმპერატორი' შდრ.: გეარები ხანიშვილი, ხანიაშვილი (თბსც). ყარახანიდების მმართველობის პერიოდში (X საუკუნიდან) ეს ტიტული მოედო ირანს, ავღანეთსა და ინდოეთს. ამ ქვეყნებში ხანი ამშვენებდა წინოვნიკებისა და მხედართმთავრების სახელებს. შუა აზიასა და ოსმალეთში ხანის ტიტული ეძლეოდა მხოლოდ სულთანს, ტახტის მფლობელს, ფადიშაჰს. ამავე დროს ხელისუფალთა პარემების ქალებს თავიანთ პატრონთა სახელზე *ხანის* დართვით იხსენიებდნენ. უმაღლესი ფენის წარმომადგენელთა ცოლებისადმი მიმართვის ეს ფორმა თანდათან გავრცელდა და ნაკლებად წარჩინებული ქალების სახელებსაც დაერთო. თურქულენოვანი ხალხების ქალთა სახელებში ხანის სიხშირე ჯერ კიდევ ერთდლოეს აქვს შენიშნული¹. /xan/ დღესაც არის ტაჯიკ და უზბეკ ქალთა სახელების პროდუქტიული კომპონენტი. აღმოსავლურ თხზულ სახელთა ასეთი სიცოცხლისუნარიანი და რაოდენობრივად შთამბეჭდავი ფენა დღევანდელ სვანეთში იმიერკავკასიელ თურქულენოვან ხალხებთან მრავალსაუკუნოვანსა და მჭიდრო ურთიერთობაზე მეტყველებს.

ჯიბლა < / jablu / 'მეფისნაცვალი, მოადგილე, სახაკანოში ღირსებით მეომარი' – უმაღლესი სამხედრო ტიტულია დიდი თურქეთის სახაკანოში. ხანის შემდეგ პირველი კაცი იყო ჯაბლუ (ან იაბლუ). ქართულ წერილობით ძეგლთაგან ეს ტიტული "ქართლის ცხოვრებაშია" დადასტურებული ხაზართა ამიერკავკასიაში ლაშქრობის ამბებთან დაკავშირებით². ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში იაბლუ//ჯაბლუ "ხაზართა ხაკანად" მიიჩნეოდა. ვ. გოილაძემ გაარკვია, რომ ჯუანშერისეული ჯიბლა თურქთა ერისთავი, თურქთა დასავლეთ კავანატის მმართველი აშინას დინასტიის უფლისწულია¹. yabghu ენისეისა და ორხონის წარწერებშიც

¹ В.В.Радлов. Опыт словаря тюркских наречий, т. II, Санкт-Петербург, 1893, 13, 1663.

² მ. ბელთაძე, ხაზარული და საკუთარი სახელები ტიტულები "ქართლის ცხოვრებაში" (ხელნაწერი).

გვხედება. დაუდგენელი წარმომავლობის ეს სიტყვა თურქულ ენებში ფართოდაა გავრცელებული. ქართულში *yabğ-u-s* ა დავიწროვდა და ი-შ გადავიდა, რადგან მახვილიანი მარცვლის წინ იდგა. სიტყვის ანლაუტში /*ქ-ჭ-ყ*-ს შესაბამისობის შესახებ იხ აქვე, გვ.??

ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები

ანთროპონიმის ისტორიაში ნათესაობის ტერმინები ერთ-ერთი უძველესი ფენაა. ოჯახის წევრთა სახელების ონმად გადაქცევა ტაბუისტური ჩანაცვლების გადმონაშთი უნდა იყოს. თურქულ ანთროპონიმიაში ადამიანის საკუთარ სახელად ფუნქციობს მამა, დედა, ქალიშვილი და ვაჟიშვილი, ბაბუა და ბებია, ბიძა და რძალი და სხვა. ამათგან ქართულ სინამდვილეში შემდეგი სიტყვები დადასტურდა:

აბაღა < (*abaya*) “ბიძა, მამის ძმა” (ქართლ. ცხ., II, 234). სახელი მონღოლური წარმოშობისაა, იხმარებოდა ძველ თურქულში, ჩალათურში, უიღურულში, ალთაურში, ხაკასურსა და იაკუტურში (Zenk). ამ ენებში აბაღა ნიშნავს მამის უფროს ან უმცროს ძმას, ბაბუას, მოხუცს და უფროსსადმი პატივისცემით მიმართვისას იხმარება. სახელი თხზულია, I კომპონენტია აბა < (*aba*) “მამა”, II – აღა (*aya*) “ბატონი”. ა. კონონოვისა და ლ. პოკროვსკაიას აზრით, აბაღა მიღებულია (*aba*)-ზე კინობითობის მაწარმოებელი (-*ya*) აფიქსის მიერთებით (Сев., I, 665). აბაღა საკუთარ სახელად გვხვდება “ქართლის ცხოვრებაში”. შდრ. გვარი ანბაღაშვილი (Hd-1886) . ნარი ქართულ ნიდაღზეა ბ-ს წინ “გაჩენილი”.

ათა < (*ata*) “ბაბუა, წინაპარი, მამა” (ქსს, 69), ათაია (ქსს, 69). გაქართულებულია -ია სუფიქსით. ეს სიტყვა გვხვდება თხზული სახელების პირველ კომპონენტადაც.

¹ ვ. გოილაძე, ჯუანშურის თხზულებაში მოხსენიებული “თურქთა მეფე საბა” და “ჯიბლა ერისთავი”, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1977, №2.

ათაქიში < (ata kiši) “მამა ადამიანი” (პირთა სახ. სამ., 2621). აქაც ისევე, როგორც წინა მაგალითში, I იზაფეტის წესით მიერთებული სიტყვებია.

ათამა < (ataman) “მეთაური, უფროსი” (ქ. დიალ., 715). -man აფიქსი თურქულში nomens agentis-ის მაწარმოებელია (აფიქსი უფროსი ბოლოკიდური თანხმოვანი ქართულში მოიკეცა). აქ კი მას მელიორატული ფუნქციაც შეუთვისებია: ata-man “დიდი მამა”. ყირიმელ მწყემსთა უძველეს ერთობაში, იაილაში, უფროს მწყემს ადამანს ეძახდნენ (aya-man) < (ata man) ატამანებმა კახაკთა სინამდვილეში თავი ომებში გამოიჩინეს. ნ. დმიტრიევის აზრით, ეგევე სიტყვა თურქმენულში – атаман “მეომარი”, “მამაცი, უშიშარი” – ataman-ისა და atmak ზმნის კონტამინაციას წარმოადგენს.¹

ბაბა < (baba) “მამა” (საქ. სიძე, II, 83). როგორც ვხედავთ, სემანტემა მამა თურქულ ანთროპონიმებში სრულადაა წარმოდგენილი. ეს სიტყვა ქართულ გეარსაც დასდებია საფუძვლად: ბაბაშვილი (მაის., 26). იგი დადასტურდა თხზულ ანთროპონიმებში ბაბაგული თ.–სპ. (baba გუმ) “მამის ვარდი” და “ბაბაჯანა” (გეარში: ბაბაკანაშვილი) < თ.–სპ. (baba žany) “მამის სული” – ორივე შემთხვევაში ორწევრა სახელის კომპონენტები II იზაფეტის წესით ერთდებიან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართული სიტყვა უცხოური ლექსების შემცველ თხზულ ანთროპონიმში არ გვხვდება (იხ. აქვე, გვ.), ამიტომ გამოერიცხეთ ბაბას ქართველური წარმომავლობა (მეგრულად ბაბა ნიშნავს მამას).

ანაყიზ < (annaqyz) “დედა ქალიშვილი” (ისტორ. საბუთ., 86). ამ კომპოზიტიში სიტყვაშეერთების I იზაფეტის წესია (იხ. აქვე, გვ.).

ყიზია < (kyzy) “ქალიშვილი” (ქსს, 215), ყიზია ჩვენში მამაკაცის სახელად არის დადასტურებული. ქართულში ამ სახელის ფარდად შეიძლება ჩაეთვალოთ გოგონა (ქსს, 263).

ებე < (ebe) “დედა, ბებია, მოხუცი ქალი; ბებიაქალი” (ქსს, 116). ამ სიტყვით თურქულ ენებში აღინიშნება ასაკობრივი სიდიდე, ე.ი. უფროსი და, უფროსი ბიცოლა, დედის უფროსი და და სხვ. ნათესაურ ტერმინოლოგიაში ებეს დართვით ქალი ნათესაეები ემიჯნებიან მამაკაცებს (Сев., III, 221).

¹ Н.К. Дмитриев, Строй тюркских языков, გვ. 524.

ეკიზა < (ikiz) “ტიუპი” (ქსს, 120), შდრ. პატრონიმი ეკიზაშვილი, ეკიზაშვილი (მაის., 62). სემანტემა “ტიუპის” მიჩნევა ნათესაობის ტერმინად საბოლოოდ გადაწყვეტილი არ არის.

ეშა < (eš) “მეუღლე” (ცოლქმრული წვეილის ერთ-ერთი წვერი), (ქსს, 120, 270). მამაკაცსაც ჰქვია და ქალის სახელიცაა. – ხანდართული სახელები კი – ეშხან, ეშახან, ეშეხან – (ქსს, 270) ქალებს ჰქვიათ. ამის შესახებ იხ. აქვე გვ.

ეენე < (יעე) “რძალი” (ძმის ან ბიძის ცოლი), (დღ., 1.184) ქალის სახელია.

ოლლი (გვარში: ოლლიშვილი, ოლლიაშვილი) < (ოყს) “მისი ვაჟები” (CKTT, 423); პოსესივის აფიქსდართული ფორმა კუთვნილების სუბიექტის გარეშეა მოცემული. თურქულ ენათათვის დამახასიათებელი მორფოლოგიური რელაციის შედეგად ოლლი < oğlı ნიშნავს “მის ვაჟს”, თუმცა ნაცვალსახელი **მისი** არაა ფონეტიკურად რეალიზებული. ასეთ შემთხვევაში ადვილი შესაძლებელია კუთვნილების სუბიექტად ღმერთის ჩათვლა.¹

ოლულა < (ოყს) “ვაჟიშვილი” (გვდღ. 224), ოლულა ხუციშვილი (1450–1/67, 1450–16/165. ამ სახელის ქართული ეტიმონია ვაჟა, ვაჟია, ვაჟიკა, ქსს, 121).

ყარდაშ < (qardaş) “ძმა” (Hd-10413). თუ გაეითვალისწინებთ ლექსემის – ძმა – მომდინარეობას ძამა-საგან, ამ ანთროპონიმის საეარაუდო ქართულ შესატყვისად შეიძლება დავასახელოთ **ძაძა** (გვარში: ძამაშვილი).

ეტიმოლოგიური კვლევა

ენა ეთნიკური კულტურის ყველაზე მდგრადი, ამასთანავე საოცრად მოძრავი და ცვალებადი ნაწილია. სწორედ ამიტომ, რომ ექსტრემალურ პირობებში საზოგადოებაში მომხდარი ცვლილებანი, სულიერი და ნივთიერი კულტურის სიახლენი პირველად ენაში აისახება. ეთნოსი და მისი ენა, ამავდროულად, არამარტო სოციალური კატეგორიაა, არამედ ერთგვარად ბიოლოგიურიც. ამიტომ უცხო ლექსიკური ელემენტების მოჭარბება ენაში ჯერ კიდევ ვერ ცვლის მის ხასიათს.

¹ А. Гафуров, Имя и история, М., 1987, გვ. 36.

ამ ქვეთავეში გამოუქვნილია ქართველურ ანთროპონიმიში დადასტურებული თურქული წარმომავლობის ეთნონიმები.

სიტყვები საუკუნეთა განმავლობაში სხვადასხვა ენებში „მოგზაურობისას“ კარგავენ კავშირს პირუანდელ მნიშვნელობასთან და იცვლებიან მიმღები ენის ნორმების მიხედვით. ქართული გვარების, ოზბეგაშვილისა და ოზგეგაშვილის, ფუჟეში ძველი თურქული ეთნონის – უზბეკის – ფარდი სიტყვაა ჩაკირული (ოზგეგ- ფუჟეში ხ-გ-ს მეტათეზისით). ზოგჯერ სახელი ისეა სახეშეცვლილი, რომ მისი წყარონის დადგენისას მხოლოდ საეარაუდო მსჯელობაა შესაძლებელი. ეს განსაკუთრებით საკუთარ სახელებს შეეხება, რომელთაც ისედაც იშვიათად ახასიათებთ ასოციაციები და მსესხებულ ენაში ძირითადად მარცვალთა უბრალო შეერთებად აღიქმებიან. ადამიანის საკუთარ სახელთა სიმრავლიდან არ ხდება მხოლოდ ეთნოანთროპონიმთა დესემანტიზაცია.

ადამიანს არქმევდნენ ტომის სახელს და პირუკუ – ტომთა, თემთა, გვართა გაერთიანებებს ეძლეოდა ადამიანის საკუთარი სახელი. ამ უკანასკნელის მაგალითია *ოსმალთა*. სულთანთა დინასტიის დამაარსებლის, ოსმან I-ის სახელი ეწოდა ანატოლიაში დაწინაურებული თურქული ტომების გაერთიანებას (XIII ს.), *ოსმალთა* <*Osmanlu* (-LI წარმომავლობის აფიქსია). ინტერდენტალური ყრუ სპირანტის /θ/-ს შემცველი არაბული საკუთარი სახელი ორი დომინანტური ფორმით გაერცვლდა ამ ბგერის არმქონე ენებში, მაგალითად, თურქულსა და ქართულში ამ თანხმოვნის პირობითად „მეორე კომპონენტით“ – /s/-ით დამკვიდრდა: თურქ. Osman – ქართ. ოსმანი, თურქ. Osmanlu ქართ. ოსმალთა (ქართულის ნიადაგზე ორი სონორიდან ერთი - /n / - დაიკარგა). ხოლო ევროპულ ენებში დომინირებს „პირველი კომპონენტის“ /u/-ს გემინირებული რეფლექსი: გერმ. ottomanisch ‘ოსმალური’, რუს. Оттоманская империя, ფრანგ. Ottomans ‘ოსმალეები’, ინგლ. Ottoman Porte ‘მადალი პორტა, სულთნის კარი’. ინგლისურში ეს თანხმოვანი არის, მაგრამ სახელი შუაღობითი ნასესხობაა. შდრ. აგრეთვე ფრანგ. ottoman და რუს. оттоманка ‘თურქული დივანი’, რაც რუსულ-ქართულ ლექსიკონში ოტომანად, შესაბამისი მკვეთრი ხშულით, არის გადმოტანილი, თუმცაღა დგამის ამ სახეობას საუბრისას ატამანკად იხსენიებენ. მ აპიკალური სპირანტი ქართულში ორგზის გადმოიცა ფშვინიერით: (1) ოსმალური მონეტების აღსანიშნავად XV-XVI საუკუნეების ალაპებში გამოყენებულია *ოთმანური* (=თეთრს ანუ ახნას და ფლურს ანუ ალთუნს); (2) ოთომანიზმი – პოლიტიკური

დოქტრინა ოსმალეთის იმპერიაში. მაშინ ისიც უნდა აღინიშნოს რომ, გერმანულსა და ინგლისურშიც გვაქვს ალტერნატიული, ნაკლებადხმარებული ფორმები: გერმ. *der Osmane* 'ოსმალო', *osmanisch* 'ოსმალური'; ინგლ. *Osmanli* 'ოსმალური'.

მასალის მიხედვით უოგ შემთხვევაში მხოლოდ ვარაუდის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ეთნონიმური სახელები მიეცემოდათ ანთროპონიმში დასახელებულ ტომთა წარმომადგენლებს.

არღუნ < /aryun/. (პ. ინგორ., 147; ქრონიკ., II, 234; ქსს, 75): „დიდი ნონის, ბუღა ჩინგიზ ხანის მომხრეებმა აჰმადა ყაენი საბლით მოაშთეს და ყაენის ტახტზე არღუნი დასვეს“ (ქართლის ცხოვრება, I, 210). არღუნი ეწოდა მონღოლურ-ყირგიზული ურდოს ერთ-ერთ ტომს (Padd., 19, 301). შერვაშიძე არღუნა (ქრონიკ., III, 688, 728); არღუნ კორძიანი (პ. ინგორ., 147). ერთგან სახელი შეგვხვდა არღონ ფორმიტაც (პ. ინგორ., 14). ამ სახელისაგან ნაწარმოებია გვარი არღუნაშვილი (საქ. სიძე, I, 251), რომელიც დღესაც ცოცხალია.

ბაინდურ < /bajyndur/. 'ბაინდურის ტომი' (ქრონიკ., III, 702 ; საქ. სიძე, II, 128, 1730 წ.) ერისთავი ბაინდურ (1626-1650 წწ.); ბაინდურა ჯიმითელი თავისი სახელით ალექსანდრე მეფემ შესწირა სვეტიცხოველს (1601 წ.). ეს ეთნონიმი გვაქვს აგრეთვე პატრონიმ ბაინდურაშვილის ფუძეში, რომელიც დღეს მრავალრიცხოვანი გვარია.

ა. სამოილოვიჩი თვლიდა, რომ სიტყვა ეტიმოლოგიურად მონათესავეა ნაჰ, ნაპ-ნაპ, მონღ-მანჯურ. ბაჯან ტომის სახელწოდებისა (bajandur) და ნიშნავს მდიდარს (Cam., 35; Серб., II, 28).

XI საუკუნეში მცირე აზიაში აღმოსავლეთიდან დაიძრა თურქული ტომების ძლიერი ტალღა. ესენი იყვნენ თურქი სელჩუკები, რომელთა ძირითად მასას წარმოადგენდნენ ოღუზები (24 ტომი) და თურქმენები. ამათგან ერთ-ერთი იყო ბაინდურის ტომი. ცნობილია ის ფაქტიც, რომ ბევრი ტომის სახელი შერჩენია გეოგრაფიულ პუნქტებს, სოფლებს, ქალაქის კვარტლებს. მაგალითად, იზმირის ვილაიეთში არის სადაბო ცენტრი ბაინდირი. სელჩუკთა ქრონიკებში იხსენიებიან ბეგები ბაინდურთა ტომიდან. ტომობრივი სახელები ოღუზებსა და თურქმენებს ძალიან ხშირად ანთროპონიმებად აქვთ გამოყენებული. მაგალითად, „დედე ქორქუთში“ არის საკუთარი

სახელები: ავშარ ბეგი (ავშარი ირანში მცხოვრები ერთ-ერთი მცირერიცხოვანი თურქული ეთნოსის სახელია), ბაინდურ ხანი. ყველა ეს ანთროპონიმი ასე თუ ისე დაკავშირებულია ოღუზურ ტომობრივ გაერთიანებათა სახელებთან¹.

როგორც დამოწმებულ მასალაში ვნახეთ, ქართულში ანთროპონიმად ბაინდური ძირითადად ძველ ქრონიკებში გვხვდება. სავარაუდოა, რომ ბგერათა უმადგენლობის მსგავსების გამო იგი გაიგივებულ იქნა ანთროპონიმ ბალათურ//ბადურ-თან.

ბაშკირი, ბაშკირა < /baškyrt/. ბაშკირი ანთროპონიმად დასტურდება სვანეთში (ღლ. I,84, 55). ამ ეთნონიმის რამდენიმე ეტიმოლოგიური ახსნა არსებობს: ბაშკირი, ბაშკირა < /baškyrt/. ბაშკირი ანთროპონიმად დასტურდება სვანეთში (ქსს, 55, 84). ამ ეთნონიმის რამდენიმე ეტიმოლოგიური ახსნა არსებობს:

1. baš 'თავი'+kurt 'მგელი', baš qurt 'მეთაური მგელი', 'წინამძღოლი', როგორც ბაშკირთა ტოტემი;
2. baš 'თავი, მთავარი' + qurt 'ფუტკარი' > bas qurt 'დედა ფუტკარი'.
3. baš 'თავი; მთავარი' + qurt 'უხუცესი, ტომის მთავარი, აკსაკალი'.
4. baš 'თავი'+ქურტ 'ტომი' > baš qurt 'მთავარი ტომი'.

გარდა ამისა, არსებობს ლეგენდა, რომლის მიხედვითაც, ოდესღაც ბუხარელი მისიონერები წამოსულან ისლამის გასავერცელებლად. ისინი ორჭოფობდნენ, საით წასულიყვნენ, ვინაიდან ყველგან ურწმუნონი ეგულებოდათ. აქ მოველინათ მათ მგელი და წაიყვანა ისინი ურალის მთებში, სადაც ცხოვრობდნენ ბაშკირთა წარმართი წინაპრები. აქედან მიიღეს მათ სახელწოდება Башкырт ე.ი. მგლის თავი (შდრ. რუსული გვარები Башкиров და Башкирца (Башк., 122).

თათარ < /tatar/. (ქრონიკ. II, 250). თათარ კოჭაერიძე; თათარი ჯალაბაური (ქ. დიალ. 717). ამავე ძირისაა პატრონიმი თათარაძე. გადმოცემით, თათარაძეების ადრინდელი გვარი ქავთარაძე ყოფილა. ერთ-ერთი ქავთარაძე თათრებს მთიულეთიდან გაუტაცინათ. დიდი ხნის შემდეგ ტყვეობიდან თავი დაუხსნია და მცხეთაში დასახლებულა. მის ჩამომავლობას ამის გამო თათარაშვილობა მიუღია (მაის., 71).

¹ Е. Еремеев, Этногенез турок, М., 1971, გვ. 86 -88.

ეთნონიმი თათარი პოლისემიურია. იგი დაუმკვიდრდა იმ თურქული წარმომავლობის ხალხებს, რომლებიც შემდეგ აღწერილად სახელდებოდნენ: ყაზანელი თათრები, ციმბირის თათრები, ასტრახანელი თათრები, ყირიმის თათრები, ლიტვის, პოლონელი, დობრუჯინელი, ბულგარეთის, ნოღაეთის თათრები. ახლახანს გავიცანი ფინელი თათარი. სულ 33(!) მსაზღვრელი ახლავს ამ ეთნონიმის შემცველ სინტაგმებს.

თათარ თურქული ტომის სახელად ჯერ კიდევ VIII საუკუნეშია მოხსენიებული ორხონის წარწერებში.

შესაძლოა, რომ საკუთარი სახელი თათარ სემანტიკურად დაკავშირებული იყოს თურქულ სიტყვასთან *tatar* 'შიკრიკი', 'ელჩი'. ნ. ბასკაკოვი მიუთითებს, რომ რაშიდ ად-დინის მატთანა კრებულში გვხვდება საკუთარი სახელი თათარი; ასე რქმევია ჩინგიზ ხანთან მისულ უიღურელ ელჩს. შესაძლებელია, აღნიშნავს მკვლევარი, რაშიდ ად-დინმა საზოგადო სახელი *tatar* საკუთარ სახელად მიიჩნია.

ნ. ბასკაკოვის მიხედვით, ეთნონიმის შესაძლო ეტიმოლოგიაა: *tat* 'სხვა ტომის წარმომადგენელი' + მრ. რიცხვის აფიქსი: *tat* /<lar/ > *tat* (t)ar.

ეს ეთნონიმი 22(!) ალონიმის სახით დაეაფიქსირეთ ქართველთა სახელად თუ გეართა ფუძეებში : თათარ, თათარა, თათარაი, თათარაიძე, თათარასშვილი, თათარაშვილი, თათარაძე, თათარგიორგის-შვილი, თათარიშვილი, თათარიძე, თათარსაბაშვილი, თათარყანი, თათარხანი, თათარახანი, თათარაყანი, თათარიაშვილი, თათარიშვილი, თათარულაიძე, ნათათარალაშვილი, ნათათარიშვილი, ციხეთარიშვილი, ციხითათარიშვილი...

თურქა < /türk/. (მ. ჯ., 217; მაკალ., ფშ., 147). ამ ეთნონიმიდან ნაწარმოები გეარებია: თურქაძე, თურქია, თურქოშვილი, თურქიშვილი, თურქანაისძე (ღ-1563).

ეტიმოლოგიური პიპოთეზები türk-ის შესახებ მრავლადაა. ერთ-ერთი მათგანია ამ ეთნონიმის წარმოშობა მონღ. *ᠲᠠᠲᠤ* 'გათხოვილი ქალი', ბურიატ. *ᠲᠠᠲᠤ*, მრ.რ. *Türxemuüd* 'ცოლის ნათესავები', 'მზახლები'. აქედან სახელწოდება ხალხისა, რომელიც მონღოლთათვის იყო ახლობელი, მაგრამ არა სისხლით ნათესავი

ტომი, რომელთა წარმომადგენლებთან მონღოლებს უკონდათ ნათესაობა მოყვრის, მძახლის დონეზე (Бак., 75).

თურქი მთელ აღმოსავლეთში გამოიყენებოდა ხასარების, პაჭანიკების, ყიფჩალების აღსანიშნავად ან ამ მომთაბარე ტომების კრებით სახელად და მხოლოდ VII-VIII საუკუნეებიდან შეიძლება გავრცელებულიყო ჩვენში არაბების მეშვეობით.

თუქლამ </tuklam/. (სოს., II, 30) „ციხისთაეობა თუქლამ ჭილაძეს უკონდა“. თუქლამ ერთ-ერთი მცირერიცხოვანი თურქული ტომის სახელია ირანში (Бзд. I, 369).

იურუკი </juruk/. ‘უეხოსანი’, ‘იანიჩარი’, ‘სწრაფმავალი’. შეგეხვდა გვარში იურუკიძე. თურქულენოვანი ნახევრადმომთაბარე ტომის სახელია.

ნოლაი </noyaj/. ქართულ გვარში ნოლაიდელი უნდა იყოს ამ თურქული ტომის სახელი წარმოდგენილი. ჩვენი ცხვარი ნოლაეთის საძოვრებზე ზამთრობდა.

ოზბუკი, უზბუგი </özbek/. ოზბუკ იდაძე, შვილი ექვთიმე იდაძისა (XVI ს.), „(ო)ზბუგნი ხუარასანს წამოეჩინდეს“ (ათაბ., 61, 56, 176); ოზბუგის შვილი – იყიდა დუშია ოზბუგის შვილისგან სამი დღის მიწა (1622 წ., დ-6782); ოზბუგა შვილი. იხ. აგრეთვე უზბუკი (პ. ინგორ., 14); უზბუკი იოსელიანი (ქსს., 17); უზბუგი ეთნონიმად გადაიქცა ჩინგის ხანის შვილთა შვილის (მენგი-თემურის შვილი შვილის, რომელიც იყო ბათუს შვილი შვილი, ბათუ კი იყო მეორე შვილი ჯუჩისა და ჩინგის ხანის შვილი შვილი) სახელის მიხედვით. ასეთი ეთნონიმები ტომთა ბელადების სახელების მიხედვით ოქროს ურდოს დაშლის პერიოდში მრავლად წარმოიშვა.

ოლუზა </oluz/. გვარში ოლუზა შვილი. IX საუკუნის შუა წლებში ოლუზები შეერივნენ პაჭანიკებს, დაიპყრეს სირ-დარიის შუა წელის მიმდებარე მიწები და არაღისპირეთი. სოგი წყაროს მიხედვით ოლუზები მოდებული იყვნენ დიდ ტერიტორიაზე (სტეპებზე) ვოლგიდან ირტიშამდე, კასპიის ზღვიდან მავერანნაჰრამდე. დღეს ეს თანამედროვე ყაზახეთისა და ყარაყალფაკეთის ტერიტორიაა. უკვე XI საუკუნის შუა წლებში, ორი საუკუნის შემდეგ, ოლუზთა კავშირი დაიშალა ჩრდილოელ მესობელ ყიფჩაღთა შემოტევების შედეგად. აი, ამ წიაღში და არა თურქულ გარემოში იშვა ეთნონიმი თურქმენი, რაც

გვევლინება ზოგადად მუსლიმი თურქის (тюрк) აღმნიშვნელად, შემდეგ იგი მომთაბარე ოღუზებს გულისხმობდა. ბოლოს ოღუზი XII საუკუნის წყაროებშია დაფიქსირებული. სხვა მკვლევართა აზრით ოღუზთა ტომმა სახელი ოღუზ ხანიდან მიიღო. ოღუზები X საუკუნეში მაჰმადიანობის მიღების შემდეგ თურქმენების სახელით ანატოლიაში დასახლდნენ. სელჩუკთა სახელმწიფოს, ოსმალთა იმპერიასა და თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებელნი ოღუზთა შთამომავალნი არიან. რაც შეეხება ეპონიმს, ოღუზის მამა იყო ულუთურქი, დედა – გენეი ხათუნი. თქმულების მიხედვით, ახალდაბადებული ოღუზი დედამ დილით კლდეზე დასუა, მისი ამოსვლას დაელოდა. დედამ მზეს შესთხოვა, სახელი მიეც ჩემს ვაჟსო. სამი დღის ბავშვმა Adım Oğuz 'ჩემი სახელი ოღუზიაო', წამოიძახა. რომ გაიზარდა, დიდად ღირსეული ვაჟკაცი შეიქნა, ციდან მოვლენილ ორ ქალიშვილზე დაქორწინდა, მათგან ექვსი ვაჟი მიეცა, რომელთა სახელებია: Gün 'მზე', Ay 'მთვარე', Yıldız 'ვარსკვლავი', Gök 'ცა', Dağ 'მთა', Deniz 'ზღვა'. იგი ოღუზთა ხაკანი გახდა.

უთურგაული, უთურგა, /uturgur/. უთურგური ეთნონიმი, უთურგა – პირის სახელი. ხოლო უთურგა, უთურგაიძე, უთურგაული ფშავსა და ხევში გავრცელებული პატრონიმებია. აუსლაუტში /რ/ /ლ/ ქართულ ნიადაგზეა. ამ ტომის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში მწირი ცნობებია. ცნობილია, რომ ძველ ყუბანისპირელ ბულგართა ერთ-ერთი განშტოება, კუთურგურების ტომი, მოსახლეობდა დნეპრისა და დონის დაბლობ ადგილებში. მათი მონათესავე უთურგურები ცხოვრობდნენ ყუბანის განაპირას. კუთურგურები ხშირად ესხმოდნენ თავს თრაკიას. ამით შეწუხებული ბიზანტიელები ძველნი და საჩუქრით აქეზებდნენ უთურგურებს კუთურგურების წინააღმდეგ (Гуь., 115).

ურდო /urd/ (ქსს, 173), რამდენიმე მომთაბარე ტომის კავშირი, ოქროს ურდო. რუს. орда ნიშნავს ხანის კარავს (Гуь., 159). ქართულში ურდო თურქ-მონღოლთა ფეოდალური სახელმწიფოების მმართველის

ადგოლსამყოფელსაც გულისხმობდა.¹ ორღუ ყაზახურში, აზერბაიჯანულსა და ჩალათაურში არმიას აღნიშნავს, მონღოლურსა და უიღურულში - ხანის კარავს. თანამედროვე თურქულში ordu 'ჯარი, არმია'. ამ ეთნონიმის შემცველია პირის სახელები ურდბეგი, ურდუბეგა და გეარები ურდუბეგაშვილი, ურდუბეგისშვილი.

ურდოელი < (ordu eli) 'ურდოს ტომი, ხალხი'(გვარში: ურდოელაშვილი) (1449–1171). გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთრისეული „ორდული“ შესაძლოა, ურდოდან მოსულს, ურდოელს აღნიშნავდეს. გასათვალისწინებელია აგრეთვე ქალაქ ორდუდან (თურქეთი) წარმომავლობა, მაგრამ ამ ანთროპონიმში ქართული სადაურობის აფიქსდართული ფორმა ხომ არა გვაქვს? ჩინელი, ინდოელი, ურდოელი? ამას ისიც გვაფიქრებინებს, რომ რთულ სახელთა ერთ-ერთი აქტიური ელემენტი el 'ტომი, ხალხი' ამ სიტყვის გარდა თხზულ ანთროპონიმებში მუდმივად პირველი კომპონენტია: ელბადური, ელბეგი, ელგუჯა, ელდერი, ელბერი და სხვ.

ურუმა < /urum/ 'ბერძენი; რომაელი'. შეგვხვდა გვარში ურუმაშვილი (მაის, 159). ამ წარმომავლობისავე უნდა იყოს კოლხეთში დადასტურებული საკუთარი სახელები : ურუმია და პურუმია (ქსს, 197, 254). ეს ეთნონიმი დადასტურდა თხზულ ანთროპონიმში ურუმბეგ 'ბერძენი ბატონი'.

ურუმელა < /urum eli/ 'ბერძენი ხალხი; ბერძნის ტომი'. აქედან წარმოებულა გეარსახელი ურუმელაშვილი.

ყაზახა < /k'azax/. (საქ. სიძე. II, 497). ამ სიტყვის ზუსტი წარმოშობა ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი. ყუმუხურში казах ნიშნავს სამხედრო მოსამსახურეს. ქართულში ეს ეთნონიმიც გეარის წარმომქმნელია: ყაზახაშვილი.

¹ ც. აბულაძე, თურქული ლექსიკური მასალა ს.-ს. ორბელიანის ქართულ ლექსიკონში, ფილ. მეც. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1964, გვ. 31.

ყაჯარი < / k'ajar/. გვარში: ყაჯარიშვილი. თურქული ტომია ირანში. ყაჯართა დინასტიის დამაარსებელია აღა-მამად ხანი. ამ თურქული წარმომავლობის დინასტიამ 1925 წლამდე იარსება.

ყიფჩაყი < / k'yɣɕak/. გვარში: ყიფჩაყიძე. (საეკლ. საბ. 33). XIV საუკუნეში ამ გვარსახელის დადასტურება მოულოდნელი არ იქნება, თუ გაეთვალისწინებთ, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ ჩამოსახლებულ ყიფჩადთა 40 000 ოჯახი არსად არ გაბრუნებულა, დარჩა „გაწვევის“ ადგილას.

ყუმახა < / k'umyk/. გვარში ყუმახაშვილი (Sd-748). ყუმუხები დაღესტანში მცხოვრები თურქულენოვანი ხალხია, მათი მცირე ნაწილი სახლობს ჩრდილო ოსეთში, ჩეჩნეთსა და ინგუშეთში.

ხაზარა < /xazar/. ხაზარი უძველესი თურქული ეთნონიმი. ხაზარების წინარე საცხოვრისი კასპიისპირა სტეპები იყო. დღესდღეობით აღნიშნავენ მათ გენეტიკურ კავშირს ჩუვაშებთან.

ეს ეთნონიმი ქართველურ ანთროპონიმიკონში ხუთგზის გამოჩნდა: პირსახელად ხაზარა (ქსს, 241) და გვარებში: ხაზარაშვილი (გაგულ., 95), ხაზარაძე (მაის., 224), ხაზარბეგიშვილი, ხაზარია (მაის., 224).

ჯაღათა < /ǰayata/. ჩაღათა საკუთარი სახელია (ქართლ. ცხ., IV, 1099). გვარში **ჯაღათაშვილი** (ნ.ბერძ., 44). პატრონიმის თურქულ ფუძეს ასეთი ისტორია აქვს: ჩაღათა ერქვა ჩინგიზ ხანის მეორე ვაჟს, რომლის საუფლისწულო მამულსაც კასპიის ზღვიდან აღთაის მთებამდე შუა აზიის ჩართვით მისი სახელი ეწოდა – ჩაღათას ულუსი. ამ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებული ენა – ჩაღათური – შუა აზიის სალიტერატურო თურქული ენა იყო (ალიშერ ნავოი ამ ენაზე წერდა). ეს ეთნონიმიც ანთროპონიმიდან იშვა.

აეტოენონიმ ქართველისაგან განსხვავებით, რომელსაც რამდენიმე ალოეთნონიმი მოეპოვება – რუსული გრუზინ, სომხური ვრაც, სპარსული გორჯ, არაბული ქურჯ, გერმანული გეორგიერ, ინგლისური ჯორჯიენ, ფრანგული ჟორჟიენ, ბერძნული იბერიკოს და სხვ., აეტოენონიმ თურქს და სხვა თურქული წარმომავლობის ეთნონიმებს იშვიათად ეძებნებათ ალოფორმები: თურქი, ბაშკირი, თათარი, ყაზახი, უზბეკი თუ ყირგიზი სხვადასხვა ენებზე ასევე გამოითქმის.

ქართველურ ანთროპონიმიკონში დამკვიდრებულ თურქიზმებში შეგვხვდა როგორც მაკროეთნონიმები – თურქი, ოღუზი, ყივჩაყი, უზბეგი, თათარი, ყაზახი, ასევე მიკროეთნონიმები – უთურგური, ხაზარი, იურუკი, თუქლამი, ყაჯარი და სხვ.

20 თურქული ეთნონიმის შემცველი აღმონდა 60 ონიმი. ამ გეარსახელთა რაოდენობა გაზრდილია აღმონიმების ხარჯზე.

თურქიზმების ნაწილი გვხვდება როგორც პირის სახელად, ასევე გვარის ფუძეშიც: არღუნ – არღუნაშვილი, ბაინდურ – ბაინდურაშვილი, თათარ – თათარაშვილი, თურქა – თურქაძე, ოზბეგ – ოზბეგაშვილი, უთურგა – უთურგაძე, ხაზარა – ხაზარაძე.

თუქლამ და ბაშკირა მხოლოდ პირთა სახელებად შეგვხვდა.

ხოლო დანარჩენი – იურუკი, ნოლაი, ორდუელი, ოღუზა, ურუმა, ურუმელა, ყაზახა, ყაჯარი, ყივჩაყი, ყუმახა და ჯალათა – ქართველთა გვარებიდან ადვილად „რეკონსტრუირებადი“ თურქული ეთნონიმებია.

ტოპონიმოლოგიები

ცნობილია, რომ ანთროპონიმია მჭიდროდაა დაკავშირებული ტოპონიმიასთან. ამის ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ბევრი ანთროპონიმი ტოპონიმთაგან არის წარმოქმნილი და პირიქით. ეს მოვლენა დადასტურებულია ჩვენს შემთხვევაშიც:

არღუნი < (arun) 'მონღოლთა ტომი' (Pam., 1, 302). (პ. ინგორ. 147). სახელთა ამ ჯგუფში არღუნს ეიხილაეთ მის ქართულ სინამდვილეში მდინარის სახელად დადასტურების გამო. არღუნი გვხვდება პიდრონიმად: მდ. არღუნი ხეესურეთში. ეთნონიმ არღუნზე იხილეთ აქვე, გვ.52; არ არის გამორიცხული ამ პიდრონიმის კავკასიურ ენათაგან წარმოშელობა.

ბესლან < (bej aslan) 'ბატონი ღომი' (ქსს, 88). აქედან გავრცელებული საკუთარი სახელი და ტოპონიმი ოსეთში.

დანგიზი < (teyiz) 'სღვა'. ტოპონიმად გვხვდება სიტყვის ძველი ფორმა „დანგიზი“. ასე ჰქვია იორისა და ალაზნის შესართავთან მდებარე სოფელს.

- ეხისკა** (გვარში: ეხისკელაშვილი) < ( ) ahisxa,¹ „ახალციხე“. ამ პატრონიმის ფუძე ქართული სადაურობის აღმნიშვნელი -ელ სუფიქსდართული ოიკონიმ ახალციხის თურქულში დამკვიდრებული ფორმაა.
- იზმირელი** < (izmirli) იზმირში მცხოვრები (ი. მაის. 79) ი. მაისურაძე აღნიშნავს, რომ გეარადქვეული ეს სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვა მოდის თურქეთის ქალაქ იზმირის სახელწოდებიდან. დავამატებთ, რომ ამ ქალაქს ერქვა სმირნა. მისი თურქული წარმოთქმის ტრანსფორმია იზმირი (თურქული ენა ვერ გუობს სიტყვის ან მარცვლის თაეში ორ თანხმოვანს და მათ თიშავს (ეკენტეხა) ვიწრო ხმოვნით (i), ან წაუძღვარებს ამ ხმოვანს სიტყვას ან მარცვალს და ახალი მარცვლის წარმოქმნით თავიდან იცილებს თანხმოვანთა შეყრას (პროთეხა). ამ შემთხვევაში სწორედ პროტეული i ხმოვნით გაითიშა (sm), გამკლერდა ანლაუტისეული (s).
- ყარაყუმა** < (k'ara qum) 'შავი ქვიშა'. სახელი სოფელ მულახშია დადასტურებული (ქსს, 139).
- ყიზლარ** < (k'yzlar) ტოპ. ყიზლარი. ქალაქი დაღესტანში, თერგის დელტასთან (Hd-6558). ამ ტოპონიმისაგან ნაწარმოები გეარიც დადასტურდა: ყიზლარაშვილი (Hd-6558, 1739 წ.)
- ყირიმ** < (k'yrym) 'ღრმული', 'თხრილი' (ქსს, 216). ყირიმ დაღესტელიანი (სოს., 194), ყირიმ (ღღ. I, 140). ეს სახელიც სვანეთშია ფიქსირებული (მეტტია). გეარად იქცა სადაურობის აფიქსდართული სიტყვა: ყირიმელი (მაის. 185), აგრეთვე ყირმელაშვილი (მაის. 185), ყირიმელაშვილი (CKTT, 282). შღრ. რუს. პატრონიმი Крымов.
- ჯაღათა** (გვარში: ჯაღათაშვილი) < (џағата) 'საკუთარი სახელი ჩაღათა' (ქართ. ცხ. IV, 1099). პატრონიმის თურქულ ფუძეს ასეთი ისტორია აქვს: ჩაღათა ერქვა ჩინგიზ ხანის მეორე ვაჟს, რომლის საუფლისწულო მამულსაც მისი სახელი ეწოდა (ჩაღათას ულუსი). შუასაუკუნეებში ამ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებული ენა - ჩაღათური - შუა აზიის სალიტერატურო თურქული ენა იყო (ალიშერ ნაეოი ან ენაზე წერდა) როდესაც გეხედება ტოპონიმი ადამიანის სახელად, ძნელი დასადგენია, ტოპონიმია ნაანთროპონიმალი, თუ პირიქით, სახელია ნატოპონიმარი. ქართულში

¹ Л. Будагов, Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, I, Санкт-Петербург, 1871, გვ.18.

სახელად ქცეულ ტოპონიმს სადაურობის სუფიქსი ერთვის, რომლითაც ანთროპონიმი ადვილად ამოსაცნობი ხდება: გორელიშვილი, კახელიშვილი და სხვა. პირიქითი მოვლენაა კაიშაურთა, სეთურები. ჩვენს მასალაში ერთი პიდრონიმი გამოვრია. დანარჩენი სახელების იდენტიფიკაცია ტოპონიმებთან ძნელი არ აღმოჩნდა.

ხარიზმატული და თეოზორული სახელები

ქველ დროში ადამიანებს სწამდათ, რომ სახელს შეეძლო კეთილი სულების მფარველობის მოპოება და ბოროტ სულთა მოქმედებისაგან მათი დაცვა. ქართველი ტომები ადრიდანვე არქმევდნენ ბაეშეებს სულთა სახელებს. მთაში ახლაც არის შემორჩენილი სახელის დარქმევის უძველესი წესების ნაშთები.¹ ქრისტიანობის გავრცელებამ გამოიწვია კალენდარული სახელების დამკვიდრება, რის შედეგადაც წარმართული სახელები აქა-იქ თუ ამოტიუტივდებოდა. ასევე მოხდა თურქ ტომებში: ისლამის მიღების შემდეგ ბაეშეებს უმეტესად არქმევდნენ მამადიანურ რელიგიასთან დაკავშირებულ სახელებს (წინასწარმეტყველის, მისი ნათესაების, წმინდა დღის ან თვის და სხვა). საკუთრივ თურქული სახელები დაეიწეებას მიეცა. ფრიად ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ დღემდე შემორჩენილი გადახრები მამადიანური ონომასტიკონიდან ძირითადად ხარიზმატული შინაარსისაა. ამგვარ სახელთა უმრავლესობა დღეს თურქულ ენებში ნაკლებად იხმარება. ისინი შემოგვინახა (აღბათ არა მარტო) ქართულმა წერილობითმა ძეგლებმა, ძველმა დოკუმენტებმა. წყაროებში ამ სახელებმა მუსლიმანურ კანონიკურ სახელებს ვერ გაუწიეს მეტოქეობა.

ხარიზმატულ, ე.ი. ბოროტ სულთაგან დასაცავ, სახელებს მიმართავენ მამადიანურ, როდესაც ოჯახს თავს ატყუებოდა რაიმე უბედურება. ასეთ დროს მუსლიმანის ასრი ინსტინქტურად მიემართებოდა წარსულში და ბედთან ბრძოლაში მხარდაჭერას ისლამამდელ რწმენაში ეძებდა.² ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია სახელის შერჩევისას იმ ოჯახებში, სადაც ბაეშეები ზედიზედ იხოცებოდნენ. სიცოცხლის შესანარჩუნებლად ახალშობილთ ასეთ სახელებს არქმევდნენ:

გირმიშა < (girmiş) "შე(მო)სულა" შდრ. ქართული გვარის, მოსულიშვილის, ფუჟე (H-1453).

¹ აღ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1967, გვ. 26.

² Самойлович А.Н., К вопросу о наречении имени у тюркских племен, – "Живая старина", выпуск II, 1911, Санкт-Петербург. გვ. 299.

დურმიში < (durmuş) 'გადარჩენილია' (1148–1087, 1450–5/38). შდრ. აქედან ნაწარმოები პატრონიმი დურმიშიძე (CKTT, 209), ეს ზმნური ანთროპონიმი ორფუჰიან სახელშიც ფუნქციობს: დურმიშხანი (Sd–2298, ქსს, 115) ძველ საბუთებში შეგვხვდება ანთრ. დურმიშაც: დურმიშა გალუაშვილი – მოწმე (1450–5/38, 1619 წ.). დურმიშა დაუთაშვილი (1448–1087).

დურსუნ < (dursun) 'დაე, გადარჩეს, იყოს, იცოცხლოს' (ს. აჭ., 2.10.80), ყაზახურშია Tursun. თურქმენეთში დურსუნს გოგონას არქმევენ, უზბეკებიც არ ერიდებიან ამ სახელს.

კოსუნ < (kosun) 'იყოს', 'დარჩეს' (ქსს, 147).

ბირახა < (birak) 'დატოვე' (სტატ. ცნ., 419).

სათილმიშა < (satılmış) 'გაყიდული' (გედდ, 277); სათილმიშა დოღმაზაშვილი (–763, 764). ამ სახელში ბავშვის ფიქტიური გაყიდვა იგულისხმება, ე.ი. ახალშობილი სხვა პირის კუთვნილება და ბოროტ სულს მასზე ძალა ეკარგება¹ (შდრ. ქართული ნასყიდა), პატრონიმი ნასყიდაშვილი.

გობირუხა (გვარში: გობირუხაშვილი) < (ko birak) 'დადევი, დატოვე'.

სახელთა ამგვარ ხარიზმას ყველა თურქ ხალხთან ეხედებით.

გელდი < (geldi) 'მოვიდა' (გ. ლეონ., ლლ., I, 133). ამ სახელის დარქმევისას მშობლები თითქოს ადასტურებდნენ სასურველი ვაჟის ამ ქვეყნად მოსვლას. თურქმენეთში ვაჟის სიკვდილის შემდეგ ან რამდენიმე ქალიშვილის შექენის შემდეგ შექენილ ბიჭს არქმევენ გელდის.²

ეს სახელი გვხვდება როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში. გვაქვს მისგან ნაწარმოები პატრონიმი გელდიაშვილი. ამავე პირის რუსულში დადასტურებულ პატრონიმს ეხმიანება სვანურში ანთროპონიმად დაფიქსირებული ქელდიშ (პ. ინგორ. 16) თავიკდური (k) თანხმონით. ვფიქრობთ ამ სიტყვაში სარწმუნოებაში მოსულიც იგულისხმება. ნ. ბასაკაოვის მიხედვით³ ფუძეს keldi ემატება კინობითობის -ჭ- > keldiჭ. ლიტველ თათართა მეტყველებაში keldiჭ – kildiჭ-ს აქვს ასეთი მნიშვნელობა: ის, ვინც მოვიდა საპატარძლოს სახლში.

¹ В.А. Горулевский, К личной ономастике у османцев, – Избранные сочинения, т. IV, გვ. 132.

² Туркменский язык, ч. I, Учебник для русских вузов ТССР, Туркмениздат, 1964, გვ. 110–111.

³ Н.А. Баскаков, Фамилии тюркского происхождения... გვ. 110–111.

ბათირმაზ < (batırmaz) 'არ ჩაძირავს' – ნაგულისხმევია, რომ ღმერთი არ გაგწირავს (ქსს, 80).

დოლმაზ < (dolmaz) 'აუესებელი, გაუმაძღარი' (გვდდ, 442); გ. ლეონ.; დოლმაზ შანშიაშვილი (1681 წ., Hd-1781); გვარში: დოლმაზასშვილი (1450–9/29; Hd-1777).

დოღმაზ < (doğmaz) 'ის, ვინც არ დაიბადება' (ღლ., I, 177); რადგან ეს ანთროპონიმი ქალის სახელია, ვფიქრობთ, რომ აქ მის (ქალის) მშვენიერებაზე იყო მინიშნება (ე.ი. ასეთი ლამაზი არ დაიბადება). მაგრამ სათანადო ლიტერატურის გაცნობაში დაგვარწმუნა, რომ თურქ ტომებში არცთუ დიდი კმაყოფილებით ხედებოდნენ ქალიშვილის შექმნას (ხშირად გოგონებს yeter-ს 'კმარა' არქმევდნენ). ამდენად, ამ მაგალითში მომავალში გოგოს არდაბადების სურვილია გამოხატული.

ბერდია < (berdi) 'მომცა' (მაკალ., თუშ., 163); ბერდა (მაკალ. ხევ. 87); ბერდო (ქსს, 87).

რელიგიურ წარმოდგენებთან ბერი საკუთარი სახელია დაკავშირებული, მაგალითად, ქართულში: ღვთისო, ღვთისავარი, უფლისა და სხვა. ადამიანი ღმერთს ანდობდა - სწირავდა - ავედრებდა ახალდაბადებულს. მშობლის თვალსაზრისით ამგვარი სახელდება ბავშვის სიცოცხლის დაცვის ერთგვარი საწინდარი იყო.

ნასესხებ ანთროპონიმებში გვხვდება თურქული თეოფორული სახელებიც:

თანღრია < (tanrı) 'ღმერთი' (1449–1556) სიტყვა ძველი ფორმითვეა შემოსული ქართულში, რაც მის დიალექტური გზით სესხებაზე მიუთითებს. ღვთაების აღმნიშვნელი უძველესი თურქული სიტყვა ქართული გვარის მაწარმოებელიც გახდა: თანღრიაშვილი ელიზბარ, გოგიტა (1685 წ., 1450–1/86).

თანღრიყულა < (tanrıku) 'ღვთის მონა' (A-1563.772, H-276).

თარივერდი < (tanrı verdi) 'ღმერთმა მოგვცა' (1448.226.1).

სხვა თეოფორულ სახელებში არაბულ-სპარსული კომპონენტებია. სინტაგმები 'ღმერთმა მომცა' და 'ღვთის მონა' ღვთაების აღმნიშვნელი არაბულ-სპარსულ-თურქული ლექსემებითაა წარმოდგენილი:

არ.-თ. ალავერდი	} 'ღმერთმა მომცა'	არ.-თ. ალაყული	} 'ღვთის მონა'
სპ.-თ. ხუდავერდი		სპ.-თ. ხურდაყული	
თ. თანრივერდი		თ. თანრიყული	

სულთაგრა < არ.-თ. (sulhtaury) 'მწიდილობა ღმერთი' (გვედ, 132).

ხოსროთანგი < სპ.-თ. (Hosro tary) 'კეთილი ღმერთი' (საეკ. საბ., 11). სხვა დანარჩენი სახელები ლექსემას ღმერთის მნიშვნელობით არ შეიცავენ. ორ ანთროპონიმში დადასტურდა წინასწარმეტყველის სახელი მუსა:

იოხმუსა (გვარში: იოხმუსაშვილი) < (jox musa) 'არა მუსა' (CKTT, 234).

მურსაყულა (გვარში: მურსაყულაშვილი) < (musa kulu) 'მუსას მონა' (1805 წ., დოკ. 11). ამ პატრონიმის ფუძეში ხურდაყულას მსგავსად (r) თანხმოვანი განეითარდა. სავარაუდებელია იესო ქრისტეს თურქული სახელი İsa გვარში ისაშვილი. შდრ. ქრისტესაშვილი. რამდენიმე ანთროპონიმის მნიშვნელობის განხილვისას მიზანშეწონილად ჩაეთვაღეთ მათი განხილვა რელიგიასთან მიმართებაში. ეს სახელებია:

დონმაზ < (dönmez) 'მტკიცე, თავისი გზით მავალი, თავისი რწმენის აღმსრულებელი' (საქ. სიძე., II, 124). დონმაზ გოგობაშვილი (1653 წ., Hd-14664), დონმაზა ბერიკაშვილი (1450-8181). საკითხის დასმის წესით: ხომ არ იგულისხმება აქ გამამაღლიანებული ქრისტიანი, რომელიც პირვანდელ რელიგიას არ დაუბრუნდა? შდრ. პატრონიმი დონმაზაშვილი (თბ., 11.10.1979).

დონდია < (döndü) 'მოიქცა, დაბრუნდა' (1448-2353).

დონდუა < (döndü) 'დაბრუნდა', თურქულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონში Döndü ასეა განმარტებული: 1) (ჯერ კიდევ) გაუთხოვარი ქალიშვილი. 2) ის, ვინც სარწმუნოება გამოიცვალა. თურქეთში ეს სიტყვა ქალის სახელად გამოიყენება. შდრ. Döndühatun(გენჩოსმანი, 1975, 80). დონდია საკუთარი სახელია(დლონტი, 1967,114), დონდუა და დუნდუა კი - გვარები. ამ ნასესხობის ორი ვარიანტი გვარის ფუძეშია დაფიქსირებული: დონდიაშვილი(ე.ხ.,29), დონდუაშვილი (ი.ა., 1994, 701). შდრ. ქართული ეტიმოლოგიური პატრონიმი დაბრუნდაშვილი (ქსს, 114).

ყაითმაზ < (qajitmaz) 'არ დაბრუნდება' (გვედ, 23); ყაითმაზა ნარიმანაშვილი (1619 წ., 1450-26/5); ყაითმაზასძე (გვედ, 277). შდრ. გვარი ყაითმაზაშვილი (გეორგ. ტრაქტ., 63). ამ სახელთა მნიშვნელობების სარწმუნოებრივ კონ-

ტექსტში გააზრება შეიძლება არც იყოს სწორი. მხოლოდ ერთ დეტალს წარმოვანიწვინთ: შემოსულ ონიმიაში ბეერი და არაერთნაირია ზმნური (იორიელი) ფორმები, რომელთაც თითქმის ყოველ თურქულ ენაში ეძებნება პარალელები. მხოლოდ დონდუ, დონმას და ყაითმას (თუ არ გათანაბრდება სპ. ყაითამასთან) აღმოჩნდა ანალოგების გარეშე. და ან რატომ უნდა დაძებნილიყო თურქულ ონომასტიკაში ამ შინაარსის სახელი.

რიგ შემთხვევებში გაძნელდა ხარიზმატულისა და ისლამთან დაკავშირებული სახელების ზუსტი გამიჯვნა. მაგ., ანთროპონიმი თაღრივერდი (tanrı verdi) 'ღმერთმა მომცა', ერთი მხრივ, რელიგიასთან არის დაკავშირებული, მეორე მხრივ, შეიძლება ეივარაუდოთ, რომ ამ სახელსაც იყენებდნენ ბოროტ სულთაგან (იქნებოდა ეს შაითანი თუ ბავშვების მომტაცებელი სიკედილის ანგელოზი აზრაილი) თავის დასაცავად. იმანვერდი (iman verdi) 'სარწმუნოებამ მომცა' (ნ. ბერძ., 1, 378), ელბერდი < (el berdi) 'სხვამ მომცა' (ქსს, 117), ალაყული (allah kulu) 'ალაჰის მონა' (Sd-41) – იგულისხმება, რომ ბავშვები ღვთისა თუ რწმენის, ალაჰისა თუ სხვისი ნების გამოვლენაა, და ამიტომ ისინი ბოროტი ძალისაგან შეუუღალნი დარჩებიან. ამდენად, ამგვარი ანთროპონიმები ხარიზმატულადაც შეიძლება ჩაითვალოს.

ზოგიერთი სახელის სემანტიკური ნაირობის განსაზღვრა და ამა თუ იმ ჯგუფისათვის მიკუთვნება დამატებით შესწავლას მოითხოვს.

ზოოფორული სახელები

ტოტემურ ცხოველთა და, საერთოდ, ცხოველთა სახელების გამოყენება ადამიანთა საკუთარ სახელად ანთროპონიმთა ისტორიის უძველეს ეტაპად წარმოგვიდგება, რომლის კვალი კარგადაა შემონახული უძველეს წერილობით ძეგლებსა და ხალხის წარმართული ყოფის ჩვენამდე მოღწეულ გადმონაშთებში. სწორედ საქართველოს მთაში, სადაც ბეერი ქრისტიანობამდელი წეს-ჩვეულება და რიტუალია დაცული, შემორჩენილია ცხოველთა სახელებისაგან მიღებული ანთროპონიმები: მგელიკა, ძაღლიკა, ვეფხია და სხვ. თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმებშიც შეგვხვდა ზოოფორული სახელები, რომელთაგან რამდენიმე საკმაოდ გავრცელებულიც კი იყო ძველ საქართველოში.

არსლანი < ძვ. თ. (arslan) 'ლომი', უძველესი თურქული სახელია.

527 წელს სახაყანოს ტახტზე ავიდა თიბო-ხანი, რომლის ცხოველთა სამყაროსეული საკუთარი სახელი იყო არსლანი.¹ ეტიმოლოგიურად ამ სიტყვაში გამოყოფენ /arsyl/-ს (ინტენსივის ფორმა 'უელსართავისა ar 'წაბლისფერი') და /an/-ს 'მხეცი'.² სელჯუკები გამოიწველეს მამაცობისათვის ამ სახელით აჯილდოებდნენ სამხედრო პირებს, რის გამოც არსლანი ერთგვარ უელწოდებადაც იქცა. ამითაც აიხსნება მისი სიხშირე თხზულ ანთროპონიმებში. თამარ მეფის კარზე აქტიური მოღვაწე იყო მეჭურჭლეთუხუცესი ყუთლუ-არსლანი < (k'utlu arslan) 'ბედნიერი ლომი'. ძველ-თურქული ფორმით ეს სიტყვა 1493 წელს დაფიქსირებულია პატრონიმში არსლანიშეილი (A-1085), შდრ. რუსულ მატრიანებში, ლეგენდებსა და ზღაპრებში დამკვიდრებული Арслан, Еруслян, Руслян.³ არსლანი დიდი ხნის წინაა ანთროპონიმიზებული თურქებშივე და გეხედება ქალის სახელად. ალფარსლან < ძვ. თ. (alp arslan) 'გმირი ლომი' (ქართლ. ცხ., I, 306). ამ ანთროპონიმის პირველი კომპონენტი alp გეხედება VII საუკუნის ორხონის ერთ-ერთ წარწერისეულ აგრეთვე თხზულ სახელში – (Alp eletmiş).⁴ ეგარსლან < (eg arslan) (eg-ის მნიშვნელობა და წარმოშობა გაურკვეველია). ეგარსლან ბაკურციხელი (ნ. მარი, I, 65). მირარსლან < არ-თ. (mir arslan) 'მეთაური ლომი' (გვდდ, 55). ყარაარსლან < ძვ.თ. (qara arslan) 'ძლიერი ლომი' (გვდდ, 365). ვფიქრობთ. კომპოზიტისეული (qara) უნდა ნიშნავდეს არა 'შავს', არამედ 'ძლიერს'. შდრ.: კარახანი (qara+xan) 'ძლიერი ხანი' და არა 'შავი ხანი', ყარაიგითი < (qara iyıyt) 'ძლიერი ვაჟკაცი', ყარა ბეგი 'დიდი ბატონი' და სხვა. ამ სახელის ორი ფონეტიკური ვარიანტიც შეგვხვდა: ყარახლანი (ჟორდ. III, 727) და ყარსლანი (ორივე ჰ ქართულშია ამოვარდნილი) (გვდდ, 130). ყიზარსლანი < ძვ. თ. (qyzyl arslan) 'წითელი ლომი' (პირთა სახ. საქ., 1946). ასლანი < თ. (aslan) 'ლომი' ასლანბეგაანთ ასლანი (1787 წ. 1446. ასლან ვერმიშის ძე (გვდდ, 371), ასლან ყაფლანის ძე (ჟორდ. III, 689; 448.226.1); ასლანა, ასლო (ღლ., I, 49). ამ საკუთარი სახელიდან ნაწარმოები პატრონიმი XVI საუკუნის

¹ Л.Н. Гумилев, Древние тюрки, ... გვ. 281.

² А.М. Щербак, Названия домашних и диких животных – Историческое развитие лексики тюркских языков, М. 1961.

³ Н.А. Баскаков, Русские фамилии тюркского происхождения, М. 1979, გვ. 281.

⁴ Л.Н. Гумилев, Древние тюрки, ... გვ. 281.

დასაწეისშია ნახსენები: ასლანისშვილი (1528 წ. 1446, I, 49), ასლანაშვილი მელიქინა (1733 წ., 1451.230), ასლანისშვილი დათუნა (1736 წ. 1449, 111). დღეს ბევრი არიან ასლანისშვილები, ასლანაძეები, ასლანიაშვილები. შდრ. აზ. Асланов, პოლონური Аслановичев.

ასლანი გვხვდება არათურქულ კომპონენტებთან: შაპასლანი, ჯან-ასლანი, ამირასლანი.

ქართულში ამ შინაარსის ლექსემები გვხვდება ანთროპონიმებადაც და პატრონიმთა ფუძეებშიც: ლომა, ლომი, ლომია, ლომია, ლომინა, ლომუა (ქსს, 153–154); ლომია, ლომაშვილი, ლომაძე, ლომია, ლომინაძე, ლომიძე, ლომიტაშვილი, ლომოური. ლომუაშვილი დ სხვ. (მაის., 98).

ბულა < თ.–მონღ. (буя) 'ხარი'. ანთროპონიმად ფიქსირებულია ჯერ კიდევ უიღურთა ძველ იურიდიულ დოკუმენტებში, რაბლუმის „წინასწარმეტყველთა ისტორიაში“.¹ დიალექტებში გვაქვს ხoga (Сев., II, 231). ასევეა ბულგარულშიც. ბულა დღეს ანთროპონიმად აღარ იხმარება. თუმცა ერთი ბულა შეგვხვდა სოფ. ვედიდარში (მარტვილის რაიონი). ბულა დადასტურებული გვაქვს „ქართლის ცხოვრებაში“ (ქართ. ცხ., I, 256). ქართულ გვარს ეს ზოოფორული სახელიც დასდებია საფუძვლად: ბულაძე. ამ სიტყვის შემცველია იასიბულა (Sd–256). შდრ. ქართული სემანტიკური შესატყვისის ფუძე გვარისა ხარაძე. აღბულა < თ.–მონღ. (ay buya) 'თეთრი ხარი' (ჟორდ., III, 233, 293, 298, 302; ო. სოს. I, 119; ქრონიკ. II, 255. აღბულა ვარსამისძე, ნ. ბერძ., III, 391); „მონღოლთა მორჩილებაში მოვიდნენ შანშა ზაქარიას ძე მხარგრძელი, მთავარი ვარამ (გაგელი) და მისი ძენი აღბულა და პასან – მეტსახელით ჯალალ ერისთავი ხაჩენის მხარეთა და სხვანი მრავალნი (მთავარნი) და (მონღოლები)“, (ნ. ბერძ., I, 91). აღბულა ერისთავი რაჭის (ქსმ, II, №1607); აღბულა ფანიასშვილი (1448–63). ლაკუსას ძე აღბულა – შვილი ქავთარ ლაკუსასძისა (1399–1419 წწ., 1448). გვხვდება აბულაც: გურაზა აბულაძე (გედდ, 130). პ. ინგოროყვას მიერ სევანეთში დადასტურებულია ანთროპონიმები აბულვან (პ. ინგოროყვა, 144) და აბულვან (პ. ინგოროყვა, 143). დემურბულა (გვარში: დემურბულაშვილი) < (demur buya) 'რკინის ხარი' (Hd–789). ყარაბულა < თ.–მონღ. (qara buya) 'შავი ხარი' (ათაბ., 273), იხ.

¹ С.Е. Малов, Памятники древнетюркский письменности, М.–Л., 1951, გვ. 374.

პატრონიმი ყარაბულაშეილი (ბასილა), (1800; 1448, 226.III), ყარაბულაშეილები (XIII ს., 1448.226.III). გეარსახელი დასტურდება ამჟამადაც (მაის., 183). *კაბუღა* < (taj buya) ‘კეიცი ხარი’ (იერუსალ., 751), არის ტაიბულეაც (პ. ინგორ., 86).

გონბახი < (kəpek) ‘ძალი’ (პ. ინგორ., 133). გონბაქი ფორმით ეს სიტყვა გურულ დიალექტშიც გვხვდება, ოღონდ არა საკუთარ სახელად.¹

დონგუზა < ძვ.თ. (donuz) ‘ღორი’ (ქსს, 114) მეტსახელია. ეს ლექსემა შეიდი სახელისა თუ გეარსახელის ძირში შეგვხვდა საღირ-ნუნის განსხვავებული რეფლექსებით: (ი)→(იუ) დონღუზა, გეარში დონღუზაშეილი (ქსს, 114); (ი)→(იგ) დოგუზა (გეარში: დოგუზაშეილი) (CKTT, 203); (ი)→(იგ) დონგუზა (მეტსახელია, ქსს, 114); დონგუზაშეილი (ქსს, 114); (ი)→(ი) დომუზა (გეარში: დომუზაშეილი) (CKTT, 206); (ი)→(ი) დოდუზია ქომიხერდა, ხიბულას მცხოვრები (ქსს, III, №91, 1621 წ.). არის გეარის ფუძეშიც: დოდუზაშეილი (თბსც, 229) და

ქართულში თურქული სიტყვების ინლაუტისეული საღირ-ნუნის შეიდანირად გადმოცემა ამ ლექსემის სხვადასხვა დიალექტებიდან შემოსვლაზე მეტყველებს.

თილქი (გეარში: თილქიაშეილი) < (tilki) ‘მელა’ (Sd-596). შდრ. ქართული გეარი მელაშეილი, მელაძე.

თილღურ < (toyl) ‘მტაცებელი ფრინველი’, ‘შევარდენი’ (მაკალ. 147), ეს სიტყვა საკუთარ სახელად მაჰმუდ ქაშდარელთანაც არის დადასტურებული. ფრადლოვი მას ასე განმარტავს:

1) *Какая-то охотничья птица*; 2) *Собственное имя.*² ქართულში გადმოსვლისას თურქული სიტყვის ანლაუტისეული (ti-to)-ს მონაცვლეობა უკვე ვახსენეთ.³ ფორმაში თოდრულ (ქსს, 132) ინლაუტში მეტათეზისია წყაროების ფორმასთან მიმართებით. შდრ. ქართულში იდენტური შინაარსის ანთროპონიმი შევარდენი (ქსს, 219), და გეარის ფუძე შევარდნაძე.

კუდუზა < (გეარში: კუდუზაშეილი) < (kudux) ‘ჩოჩორი’, ‘კეიცი’ (თბ., 14.10.1983).

¹ ნ. გურგენიძე, აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკური ელემენტები აჭარულსა და გურულში, თბ. 1973, გვ.

² Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий, III, СПб, 1905, გვ. 1167.

³ ს. ჯიქია, ერთი ფონეტიკური კანონზომიერების შესახებ ქართულში, – გვ. 6.

ოქუზა < (შკუზ) 'ხარი' (ღლ., I, 174, CKTT 305), მეტსახელია, ძველ საბუთებში არის გვარი ოქუზაშვილი (Hd - 9313). შდრ. ამავე შინაარსის ქართული პატრონიმი ხარაძე.

სონღურა // სონღულა // სონღულ // სუნღულ < songur 'შეგარდენი' (სტატ. ცნობარი, XVIII ს., 159); იაინა სუნღულის ძე (ქორდ. III, 711), სონღულა ბაინღურის ძე (გვდღ, 232), სომღულაც (ბერძ., I, 7) აქ უნდა მოთავსდეს. ამ ლექსემას რამდენიმე გვარის ფუძეში ვხედებით: სონღურაშვილი (თბ., 13.V.1979), სანღულია (ი.გ.), სონღულაშვილი (სოფ. დიდოში, თბ., 07.03.1980) და სონღულია (თბსც, 610).

კუზია (გვარში: კუზიაშვილი) < (kuzu) 'ბატკანი' (თბსც, 375).

ყაფლან < (kaplan) 'ვეფხვი' (ნ. ბერძ., I, 332) ყაფლან ორბელის ძე ბარათაშვილი- ორბელიანი (ქორდ., III, 727) (ქართლ. ცხ., II, 435), ბარათაშვილი პაუნბეგ ყაფლანის ძე (ქორდ., III, 690), ყაფლანა (ნ. ბერძ., I, 13), ნაგომარი, ზუგდიდი, გორი. ეს სახელი ძველ საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული ჩანს. მისგან გვარიცაა ნაწარმოები - ყაფლანიშვილი. დიდი სულხან-საბა ორბელიანთა საგვარეულოს ყაფლანიშვილთა შტოს წარმომადგენელი იყო.¹ თხზულ ანთროპონიმთაგან ეს ლექსემა ერთში პირველი კომპონენტი: ყაფლანბეგ < (kaplan beg) 'ვეფხვი ბატონი' (1450-15/132) და მეორეში - მეორე: ალიყაფლან ლაინაშვილი (Hd-2246). ქართულში ამ შინაარსის ანთროპონიმიც არის და პატრონიმის ფუძეც: ვეფხია და ვეფხეაძე. სარყაყაფლანი < (sary k'aplan) 'ყვითელი ვეფხვი' (Hd - 235).

ყოჩი (გვარში: ყოჩიშვილი) < (qoç) 'ყოჩი, ვერძი' (მაის., 186). იქვე იხ. ყოჩიაშვილი.

ჯურღა/ჯურხა < ყარაჩ.-ბალყ. (џиrџа) 'ჩორთმავალი ცხენი' (ქსს, 253; ხეეს, მაკალ., 192). ეს სახელი საქართველოს მთაშია გავრცელებული. მისი ფონეტიკური სახე (ე.ი. ჯურღა და არა იორღა) ცხადს ხდის ამ სახელის შეთვისებას ჩრდილოეთ კავკასიის თურქულ ენათაგან.

¹ ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII საუკუნის I მეოთხედში, ნაწკ-4, ტფ., 1938, გვ.67; გ. ჯამბურია, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 33.

თურქულენოვანი ხალხების ანთროპონიმულ ფუძეთა აპელატიურ ინვენტარში კიდევ ორმოცდაათამდე სახელია (მხედველობაში გვაქვს ქართველური არეალი). ეს სახელები მნიშვნელობის მიხედვით დაჯგუფდა მიკროელებში.

ა) სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელ სახელთა ომონიმური ანთროპონიმებია: **ბაშია** < (baş) “(მისი) თავი” (ქსს, 84). შდრ. ქართული შესატყვისის თავა (ქსს, 127). **ბილა** < (biyye) “ულვაში” (ქსს, 90). სიტყვა ბილი ქველში ასეა განმარტებული: განსე გაბზეილი მსხეილი ულვაში (თუმცა მისი თურქული წარმოშობა მითითებული არაა). საკუთარ სახელად გვხვდება აგრეთვე ბილია (ქსს, 90). იხ. იგივე თურქული სიტყვა ქონების –II აფიქსის დართვით.

გოზია < (göz) “(მისი) თვალი” (მაკალ., ფშ., 147). შეგვხვდა პატრონიმი გოზაშვილი (1448.226.111). შდრ. ქართული ფარდი “თვალია” (ნ. ბერძ., 11, 205); თვალია (პ. ინგორ., 97). გვარები: “თვალაქე”, “თვალიაშვილი” (მაის., 74).

გონგლია < (göngü) “მისი გული” (ქრონიკ., 11, 246). იხ. პატრონიმები გონგლიაშვილი (თბილისი). ძველ საბუთებში გონგლიასშვილი, ნასყიდა (Hd-1636); გონგლიასშვილი-მეკულუხე (1449–1525). ეგვევ სიტყვაა პატრონიმში გონგლაქე (თბ., 7.V.1980); ცხვირისმიერი რთული თანხმოვანი (ე), საღირნუნი, რომელიც ისტორიულად ყველგან დაკარგულია,¹ აქა-იქ თუა შემორჩენილი თურქულის დიალექტებში. ჩვენს შემთხვევაში სწორედ იმ დიალექტთა თუ კილოკავთა გზით აღმოჩნდა ქართულ ანთროპონიმში. სახელთა საღირნუნიანი ფორმები ამ ბგერის ისტორიის არქაულ ეტაპს ასახავს.

საღრი (გვარში: საღრიშვილი) < (sağrı) “გავა” (CKTT, 412).

ბ) რამდენიმე სახელი გავეართიანეთ მცენარეულ მიკროელებში:

ალმა < (alma) “ვაშლი” (ქსს, 256).

¹ ნ. ჯანაშია, ზემო წალკის თურქული მეტყველების თავისებურებანი. ფილ. მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სამეცნიერო ნაშრომი, თბ., 1954, გვ. 40.

ბუდახა < (budak) “ტოტი” (გვდდ, 25). აზარა ბუდახასქე (გვდდ, 117); ბუდახა ზაეელის ძე, ბუდახა – დმანისს მცხოვრები, ერგო იოთამ ბარათაშვილს (1537 წ., 1450–11/112). ზურაბ ბუდახასქე (გვდდ, 55). ამ ლექსემის შემცველია გვარები: ბუდახასშვილი (Hd-149123), ბუდახაშვილი (Qd-7017); შდრ. რუსული პატრონიმი Будагов, Бутаков.¹ ბუდახა II კომპონენტია თხზული ანთროპონიმებისა: გულბუდახ < (gül budax) “ვარდის რტი”, ჩხეტისძე (სკ III, 51–52); ყარაბუდახი < (qara budax) “ქლიერი ტოტი” (6. ბერძ., I, 36); ეგვეე ლექსემა გვარში ყარაბუდახიშვილი (1448.226.111). არის ყაბუდალიშვილიც, რომელშიც ყარა სემანტია შეკვეცილი.

სოგუთი < (səğüt) “ტირიფი” (ქ. დიად., 719).

ფუნდუკ < (fyndyk) “თხილი” (ქსს, 303); გვაქეს ბოლოთანხმოვანმოკვეთილი ფუნდუ (ქსს, 303) და –ია აფიქსით გაქართულებული ფუნდუია (ქსს, 303) (ქალის სახელგებია).

ქუჭუა (მეტსახელი) < (kəkü) “ფესვი მისი”. ძველი თურქული სიტყვაა, გვხვდება მაჰმუდ ქაშღარელის ლექსიკონში “ძირის” მნიშვნელობით. ქართულში ნიშნავს გვარს, ჯილაგს. ვხვდება წყეელის ფორმულაში: “თქვენი ქოქი გაწყედეს...” შდრ. პატრონიმები ქოქიაშვილი, ქოქიშვილი, ქოქიაური, ქოქუაშვილი (მაის., 176).

ჩიჩანა < (çiçek) “ყვავილი” (ქსს, 309). ქალის სახელია. იხ. პატრონიმი ჩიჩახიშვილი (CKTT, 600). სომხ. Чичакян, რუს. Чичагов. ქართული შესატყვისია “ყვავილა” (ქსს, 306), შდრ. თანამედროვე პატრონიმი ყვავილაშვილი და ძველ საბუთებში დადასტურებული გვარი ყუავილაძე (Hd-14478).

გ) დედამიწის რელიეფის ამსახველი სიტყვებია:

არღუთა (გვარში: არღუთაშვილი) < (argyt) “ხეობა”, “ვიწრო გასასვლელი მთებს შორის” (Рад., I, 300). მთავარეპისკოპოსი იოსებ არღუთაშვილი (1797 წ., 1448.226.111, საქ. სიძე. I, 403); იქვე, არღუთაშვილი თაყა.

დაღა (გვარში: დაღაშვილი) < (day) “მთა” (თბ., 24.04.1980); დაღლარა < daylar “მთები” (ქსს, III). ეს სიტყვა ანთროპონიმად ორგზისაა დადასტურებული და ამათგან ერთ შემთხვევაში მეტსახელია, რომლის მოტივაცია-

¹ Н.А. Баскаков, Русские фамилии тюркского происхождения, გვ. 54.

მაც. შესაძლოა, არ დაადასტუროს ჩვენი ვარაუდი ანთროპონიმის თურქ. dağlar-იდან მომდინარეობის შესახებ. სიტყვა დალ – პირველი კომპონენტი ორი თხსული სახელისა, რომლის წვერებიც II იზაფეტით არიან დაკავშირებული.

დაღელ (გვარში: დაღელაშვილი) < (day eli) “მთის ხალხი”, “მთიელი” (თბ., 23.V.1980); დაღბაშ < (daybaşy) “მთის წვერი” (პირთა სახ. საძ. 2695).

თენგიზი < (teniz) “ზღვა” (გ. ლეონ.). ერთ ანლაუტი და საღირუნის შესატყვისი ნგ ბგერათკომპლექსი ამ ლექსემის დიდი ხნის წინ სესხებაზე მეტყველებს. ეგვიპე სიტყვა, ოღონდ თანამედროვე ჟღერადობით – “დენიზა” (კომ., 17.11.57) გვაქვს სახელადაც და გვარის ფუძედაც: დენისაშვილი (კომ., 30.XI.67). აღსანიშნავია, რომ *ძველად* შეთვისებული სიტყვა “თენგიზი” დღეს ერთ-ერთი გავრცელებული სახელია საქართველოში.

ტოპრაკ (გვარში: ტოპრაკაშვილი) < (toprak) “მიწა, ხმელეთი” (თბ., 18.XI.63). პატრონიმ ტოპრაკაშვილის ფუძეც ეს სიტყვა უნდა იყოს (მაის., 155).

ყაია < (qajaj) “კლდე” (საქ. სიძე., 11, 122, 269, 1448–2316; ჟორდ. 111, 464, 465, 727). მონღოლურში ეს სიტყვა თურქიზმია. ყაიას შემცველ კომპოზიტზე (ყაიაბეგ-ყაიაბეგაშვილი). იხ. აქვე, გვ.

დ) მასალიდან ამოკერიფთ გარკვეული დანიშნულების საგანთა ომონიმური 15 ანთროპონიმი

ალაჯუყი < (alajyk) “კარაყი” (პ. ინგორ., 125) : ალიჩაყ ბოცოსხე (S-1245, 213-218). (alajyk) საერთო თურქული სიტყვაა, რუსულში алачык სახითაა დამკვიდრებული. ¹ ქართულში დასტურდება შუა საუკუნეებიდან. ქართულში ალაჩუყ/ალაჯუყის გარდა, ვხვდებით ალაჩოყსაც.

აღდუზ < (jaldyz) “ვარაყი” (ს. აჭ., 4.1, 1978).

არაბა (გვარში: არაბაშვილი) < (araba) “ურემი”, ოთხთვალა, საზიდარი (მაკალ., ხეგ., 18, 19). არაბა მოხსენიებულია ზარზმის ტაძრის წარწერაშიც. ი. მაისურაძე ამ ფუძეს ცნობილ ეთნონიმს უკავშირებს.² ჩვენი აზრით, არაბიდან უნდა მომდინარეობდეს გვარები: არაბიძე, არაბული. ეს ეთნონიმი არაბა ფორმით არ იხმარება. ამიტომაც დაუუკავშირეთ იგი

¹ А.Т. Преображенский, Этимологический словарь русского языка, М., 1959, გვ. 439.

² ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, გვ. 22.

საყოფაცხოვრებო საზიდარს (თურქულში დღეს აეტომობილსაც არაბათი აღნიშნავენ). შ. გაბესკირია ამ ფუძეს ეთნონიმს უკავშირებს.

ბაირალა < (bajrak) “დროშა” (ქსს, 81).

ბალთა < (balta) “ნაჯახი” (პ. ინგორ., 72). ყაზახურ სახელთა უმეტესობა ნააქელატივარია; მათ შორისაა ბალთა.¹

ბოია < (boja) “საღებავი”, მეღვინე, ფერი” (ქსს, 91). შდრ. ქართულში შესაბამისი სიტყვის შემცველი პატრონიმი ფერაძე.

ბურდუკი < (burduk) “ტიკი, თხის ან ხარის გადაბრუნებული ტყავი” (ქსს, 94); ბურდუკია (ქსს, 94). შდრ. რუსული პატრონიმები: Бурдуков, Бурдюков. ამავე ძირიდანაა სვანეთში დადასტურებული სახელები: ბურდუხანი და ბურთუხანი (პ. ინგორ., 15), ქალის სახელია. შდრ. ქართული პატრონიმი ტიკაძე.

თოფ (გვარში: თოფაძე) < (top) “იარაღი” (CKTT. 526) თოფნი < (topña) მეიარაღე (ქსს, 132), მეზარბაზნე (ქსს, 239) ესეც საერთო თურქული სიტყვაა.

სადალა (გვარში: სადალაშვილი) < (sadayā) “საისრე” (მაის., 141).

ტაგანა (გვარში: ტაგანაშვილი) < (tagana) “ხის ჭურჭელი” (მაის., 152). საერთო თურქული სიტყვაა. ტაგანი ფშავში აღნიშნავს ფერის საწველულ ხის ვედროს. მისი კინობითია ტაგანა... ეს კი მთიულეთსა და ხევში ზურგზე წამოსაკიდებლად წყლის საზიდ კასრს აღნიშნავს. მთიულის ახსნით: „ბატარას ტაგანას ვეძახდით და დიდს – ტაგანს“.

ყაზან < (k'azan) “ქვაბი” (ქართლ. ცხ., 11, 293), ყაზანა (ქსს, 213).

ყანდურ < (k'andyr) დასათრიმლად გამზადებული ტყავი, ნედლი ტყავი. შდრ. ეგვეე ანთროპონიმი ბურიატულში (qandyr), რაც თურქიზმადაა კვალიფიცირებული. ² გვხვდება თხზული სახელის I წვერად. ყანდურალი თ.–არ. თეოდორე ყანდურალის ძე, ყანდურალის შვილიშვილი, ყანდურალი ყუბადის ძე, ყანდურალი შაჰინ შაჰის ძე, ყანდურალი გოგინასძე (გვდდ, 260, 23, 178, 117, 691). ძველ საბუთებში შეგვხვდა გვარსახელი ყანდურალისშვილი.

ყილიჯი < (k'ylyč) “ხმალი” (ქორდ., 111, 715) : ორდულაშვილი ყილიჯი არსლანის ძე. ეგვეე აქელატივს ასახელებს ნ. ბასკაკოვიც რუსული პატრონიმის

¹ Т. Жанизаков, Казахи, – Системы личных имен у народов мира, М., 1986, გვ. 146.

² А.Г. Митрофанова, Бурятская антропонимия, Новосибирск, 1987, გვ. 91.

Коллчв - ის ფუქედ. ¹ მამაკაცის ეს საკუთარი სახელი დღესაც ფართოდაა გავრცელებული თურქულენოვან მოსახლეობაში სვანურში დადასტურებულია ყილუჩუქ < (k'ylyč bej) “ხმალი ბატონი” (ქსს, 217). შდრ. ქართული გვარსახელი ხმალაძე.

ჩიბუხი (გვარში: ჩიბუხაშვილი) < (čybuχ) “ჩიბუხი” (მაის., 199). საერთო თურქული სიტყვაა, მამულ ქაშღარულთან ნიშნავს წერილ ჯოხს. ი. მაისურაძე ასეთ ცნობას გვაწვდის ამ ფუძის მქონე გვარის შესახებ: „შერქმეული გვარი უნდა იყოს, აღნიშნავდა მკეთებელს (მეჩიბუხეს), ანდა როგორც გადმოცემა გვაუწყებს, მიუთითებდა ყმა გლეხზე, რომელიც ბატონს ჩიბუხს უკიდებდა“.² ეს ლექსემა ანლაუტის გამჟღერებელი თანხმონით შუა სეგმენტში გვაქვს ქართულ გვარში ჯანჯიბუხაშვილი (მაის., 241).

ჩომახი (გვარში: ჩომახიძე) < (čomak) “ჯოხი, კომბალი” (მაის., 202). ქართული ეტიმოლოგიური პატრონიზია ჯოხაძე.

ჩახმახა (გვარში: ჩახმახაშვილი) < (čakmak) “ტალ-კეესი” (CKTT, 586). ც. აბულაძის თვალსაზრისით, ჩახმახი čak-ზმნის საწყისია: „დარტყმისაგან ხმის გამოცემა, ორი საგნის მიხლა“. აქედან უნდა მომდინარეობდეს სუბსტანტური მნიშვნელობა – კეესი.³ ადამიანთა საკუთარ სახელებად არსად არ გვხვდება თურქული საწყისი, -mak სუფიქსდართული ფორმა. გამონაკლისია ჩახმახი. მაგრამ ამ ფორმის ომონიმია არსებითი სახელი ტალ-კეესის მნიშვნელობით. ეფიქრობთ, ჩახმახი გაეიზაროთ არა როგორც საწყისი თუ მოკმედეგის სხვა სახელი, არამედ როგორც არსებითი სახელი. მითუმეტეს, რომ თავად საბა მას ასე განმარტავს: „ჩახმახი თურქული ენაა, ქართულად მოკეესილი ჰქვიან“.⁴

ე) ციურ სხეულთა სახელები

ასტრონომებს ანთროპონიმებად ბევრი ერი იყენებს. მათ შორის ქართველებიც და თურქებიც. შდრ. ქართ. მზევაბუკი, მთვარისა, მზისა.

¹ Н.А. Баскаков, Русские фамилии тюркского... გვ. 91.

² ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები... გვ. 199.

³ ც. აბულაძე, თურქული ლექსიკური მასალა ს.-ს. ორბელიანის ქართულ ლექსიკონში, – ვილ. მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1964, გვ. 27.

⁴ იხ. იქვე.

თურქულში მნათობთა ომონიმური სახელები უპირატესად მელიორატულია. მზე და მთვარე ფიგურირებს თხზული სახელების სხვადასხვა კვეტიკებში.

აქვე უნდა შეინიშნოს, რომ მნათობთა სახელების შემცველი ანთროპონიმები თურქულენოვან არეალში აღნიშნავენ ბრწყინვალეობას, ძლიერ სინათლეს, შუქმფინარობა-ღიდებას და არა გაღმერთებულ ციურ სხეულებს.

აიგუნა < (aj gün) “მთვარე, მზე” (1448–2319). აიდემური < (aj demur) “მთვარე რკინა” (1449, 11, 1797). აიდემურ ვანაჰე (1448, 226, 111).

აიგული თ.-სპ. < (aj gül) “მთვარე ვარდი” (ბათუმი, თბილისი, შუახხევი).

აიღინ < (ajdyn) “შუქი”, ნათელი (ს. აჭ. 20.1.1978; 20.11.1977). ყირგ. აღთ. თეე. უიდ. айдын “მთვარის ნათელი, სინათლე, მთვარის შუქით განათებული ადგილი” (Сез., 1, 109, Рад., 1, 51).

აიდოღმიში < (ai doymış) “მთვარე შობილა” (1450–10/12, 1608). დადასტურდა ეს სახელი პატრონიმის ფუძედაც : აიდოღმიშისშეილი (Sd–795).

დოღუნგი < ძვ. თ. (tolun) “სავესე მთვარე” (დღ., 1, 74). ძვ. თურქულში (tolun) საკუთარ სახელად დასტურდება (იხ. DC, 573).

ვილდუზი < (jyldyz) “ვარსკვლავი”; არბაქისძე ვილდუზი (ქრონიკ., 11, 457). ანლაუტიხეულ (j)-ს ქართულში ჩაენაცვლა (v) თანხმოვანი.

თულა < თ. - მონღ. (tula) “თანავარსკვლავედი სასწორი” (გედდ, 261; ქსს, 132). თულა ( ) ჩინგის ხანის შვილს ერქვა (Буд., 1, 403). იხ. პატრონიმი თულაშეილი (1448. 126, 1707; 1448. 226. 111, 1630; კომ., 26. 111, 1980; თბ., 14.4.1980).

ე) ახალშობილთა ჯანმრთელობისა და კეთილდღეობის დაბედების სურვილი უნდა იყოს გამოხატული ლექსმეგობის – რკინა, ოქრო, ვერცხლი – ომონიმურ ანთროპონიმებში. თურქებში სახელდების ეს სახეობაც – სახელი-სურვილი (დესიდერატივი) დიდადაა გაერცვლებული.

აღთუნა < (altun) “ოქრო” (პ. ინგორ., 118; ნ. ბერპ., 1, 296). ჩვენში ეს სიტყვა ანატოლიური თურქულის დიალექტიბიდან უნდა იყოს შემოსული, რომლებშიც იგი ძველი გახმოვანებითაა შენარჩუნებული. ე.ი. ხმოვანთა პარმონია მხოლოდ რიგისმიერობის მიხედვითაა გატარებული. ეგვე სიტყვა ქალის სახელად დასტურდება ოსურში: „აღთუნი – ოვისის

ქალი, მეფე დავით VI-ის მეუღლე. ¹ოსურში ამავე შინაარსისაა Zxrina “ოქრო”, და ისიც ქალის სახელად გამოიყენება. ქართულში ამ ქრემატიონისა და დაეძახება სემანტიკური შესატყვისი: ოქრო, ოქრუა, არიან ალთუნაშვილები (თბ., I.VII.1980 : 14.III.1980), რომლებიც კოჯორსა და მანგლისში სახლობენ. ოქრუაშვილები ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოში არიან.

დემურ < (demur) “რკინა” (ქრონიკ., 11, 208; ნ. ბერძ., 1, 55; გვდდ., 259). ეს ლექსემაც ანთროპონიმად თანამედროვე თურქული სალიტერატურო ფორმითაც შეგვხვდა: დემირ (თბ., 6.IV.1982). თუმცა ქართულ პატრონიმთა ფუძეებს ეს სახელი ძველი ფორმით შემორჩათ: დემურაშვილი, დემურია, დემურიშვილი; დაეიგულა დემურიშვილი (1448.1-2418.1821 წ.).

დემურტაში < (demur taš) “რკინა ქვა” (ტბეთის მატთანე, 11). სიმაგრის აღსანიშნავად ქართულში ეგვეე შესიტყვება შებრუნებული რიგით გვაქვს, ქვა და რკინა – ასე ვამბობთ.

ვალადემურ < არ.–თ. (vala demur) “ამაღლებული რკინა” (ჟორდ., 111, 702; ო. სოს., 11, 43; დღ., 1, 78). ვალადემურ წულუკიძე (ქრონიკ., 11, 268).

თემურ < (temür) “რკინა” (ნ. ბერძ., 11, 204). დრომ წაშალა თემურ ლენგის უსასტიკესი ლაშქრობების კვალი და პირსისხლიანი მხედართმთავრის სეხნიები საქართველოში დღეს მრავლადაა. აღსანიშნავია, რომ დიდი უმრავლესობა თემურებისა პასპორტით თემურაზები არიან, რაც მათ სახელმდებელთა თურქული თემურის სპარსული თემურაზიდან მომდინარეობაში დარწმუნებულობის შედეგი უნდა იყოს; ამიტომ საგარეოდ „წყარონისეული ფორმაა მიღებული, ხოლო საშინაო, მოსაფერებელ სახელად კი უფრო მოკლე – თემური, რომელმაც –იკო სუფიქსიც უკეთ იგუა – თემურიკო, თემიკო, და ეანო–კაკოლადოს ანალოგი ფორმაც დაიმკვიდრა ქართულში: თემო (ქსს, 130). იხ. აგრეთვე თემოა (ნ. ბერძ., 1, 349), თემუ, თემუია (ქსს, 130), ვფიქრობთ, არკადი გაიდარის მოთხრობის გმირის პოპულარობამაც უთუოდ შეუწყო ხელი ამ ანთროპონიმის გავრცელებას.

¹ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან... გვ. 132.

თემურბეგ < (temur beg) (ქსს, 130). საუკუნეთა მიღმა ფუნქციობს თემური თურქულენოვან ხალხებში ანთროპონიმად. ამიტომ ამ შემთხვევაში თემურბეგის თარგმანი “რკინის ბატონი” კი არ უნდა იყოს, არამედ “თემურ ბატონი”. მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ ბეგის გამოყენების სიხშირეს მიმართვის შემთხვევებში.

თემირყან < (temür xan) “თემურ ხანი”. ზემოთქმული ამ სახელის თარგმანზეც ვერცელდება.

ჯუმუშა (გვარში: ჯუმუშაძე) < (ჯამაშ || ჯამაშ) ‘ვერცხლი’.

არ მოხერხდა ყველა ანთროპონიმის ამა თუ იმ სემანტიკური ნიშნით გაერთიანება.

ზ) „ცალეული“ სახელებია:

ბაირამა < (bajram) ‘დღესასწაული, ბაირამ’ (საქ. სიძე, 11, 390); ბაირამა (საქ. სიძე, 11, 147). უ. დენი, ჯ. კლოსონი, ა. კანისტო, ი. გაფაროვი საეტიკოდ არ მიიჩნევენ სიტყვის თურქულ წარმომავლობას. მართლაც, სიტყვის ფიქსაცია მ. ქაშღარელის ლექსიკონში ასუსტებს მისი სპარსული წარმომავლობის ვერსიასა. ე.ვ. სევიორთიანი ბაირამს თურქულად თვლის და გამოყოფს –am/–ым მაწარმოებელ ელემენტებს, ხოლო ფუძე ნაწი-ზმნის ძირიდან მომდინარედ მიაჩნია, რომელიც, თავის მხრივ, ნაწარმოებია ზმნათა მაწარმოებელი –ыр აფიქსის მიერთებით ნაწ-სთან, რაც ხაკასურში ზეიმსა და ქეიფს ნიშნავს (Сев., 1, 35). ქართულში გვაქვს ბაირამიდან ნაწარმოები პატრონიმიც – ბაირამაშვილი (ჩ თთ 52).

ბორჯა (გვარში: ბორჯაშვილი) < (borç) “ვალი” (თბ. 11.XI.1988). თურქულში ამ ლექსემის ბოლოკიდური თანხმოვანი ხმოვნით დაწყებული აფიქსის დართვისას ქდერდება → (borç) ბორჯი. ბორჯალი ს.-ს. ორბელიანთან პაემნის ჟამს აღნიშნავს, ხოლო ქართულის დიალექტებში ეს სიტყვა ორი მნიშვნელობით იხმარება: 1. (გურ., იმერ.) მორიგეობის დრო, ჯერი, ვადა; 2. (კახ.) ვალი (ქვბლ), ეგვევ სიტყვაა გვარში ბორჯაძე (თბ., 7.V.1988).

ბუზუკი (გვარში: ბუზუკური) < (buzuk) “ნახევარი”.

ბუჯახი (გვარში: ბუჯახიშვილი) < (buçak) “ადმინისტრაციული დარაიონების ერთეული”.

- დილიმა** (გვარში: დილიმაშვილი) < (dilim) “ნატეხი, ნაგლეჯი” (თბ., 17.XI.1983).
 ზაქარია დილიმაშვილის ბატონ ერეკლესგან ნასყიდი ნავენახები
 წყაროსთან (1637 წწ. – ს.ს. №280).
- თუმანა** < (tuman) 1. ათი ათასი, ძალიან ბევრი; 2. 10000-კაციანი ლაშქარი: *თბრძ
 თყმან ყუ კალყ* “მოვიდა 40000-იანი ჯარი”; 3. “ძალიან დიდი თანხა”
 (ბერძნული ტალანტის მსგავსი); 4. “მხარე, კუთხე, რომელსაც 40000
 მეომრის გამოყვანა შეუძლია”; 5. (იაღ) “ქალაქი, რომელსაც 100 სოფელი
 ექვემდებარებოდა” (PDAI., III, 1602), (6. ბერძ., 1, 70). შდრ. პატრონიმი
 თუმანიშვილი, სომხ. Туманян.
- იანქო** < (janky) janku ← ქე. თ. (jany) (DC, 233). (Буд., 11, 343), “ექო, გამოძახილი”
 (ქსს, 133). პატრონი იანქოსგან ღმერთი განრისხდა (ათაბ., 42, 61); ათაბა-
 გი იანქო (ქრონიკ., 11, 293, 299, 322, 707); საგინაშვილი იანქო (1448, 1-
 2415, 1619 წ.). იანქო და შერმაზან აბაშიძეები (ო. სოს., 1, 154). ეს ძველი
 თურქული ნასესხობა შემოგვინახა გვარსახელ იანქოშვილის (თბ.,
 5.VII.1967) ფუძეში.
- იასაკ** < (jasak) “აკრძალვა” (6. ბერძ., 11, 124; ღლ. 1, 87); თ.-მონღ. *яса, ясак, yasa,*
yasaq ← *yasaq* ← *jasaq/qasaq* “აკრძალვა, კანონი”, “მეფის ბრძანება”, “სას-
 ჯელი”, “მთავრობა” (Doerf., IV, 75); უაზახ. *qasaq*, მონღ. *qasahu*.¹ აქედანვეა
 ნაწარმოები პატრონიმი იასალაშვილი (გლდანი, თბ., 1, 3, 1980; თბ., 8, 1,
 1980)
- იასამა** < (jasam) “კანონმდებლობა, კანონების გამოცემა” (ღლ., 1, 87); (Doerf., IV,
 92).
- იადი** < (jary) “მტერი, მოწინააღმდეგე” (საქ. სიძე., 11, 518; ღლ., 1, 87)-
- საიჯი** < (sajcy) “პატივისცემა” (მაკალ., თუშ., 16 153. ღლ. 1, 184). თურქულში იხმა-
 რება პატრონიმად.
- ტოკლიკი** (მეტსახელი) < (tokluk) “სიმაძღრე” (მაის., ღლ. 1, 184) იხ. გვარში
 ტოკლიკაშვილი (მაის., 54).
- ყორღანა** < (k'urgan) “ყორღანი”; “ციხე-სიმაღრე, ციხე” (საისტორიო მასალები,
 103). გვარის ფუძეცაა: ყორღანაშვილი (ი.ა., 737).

¹ Н.К. Дмитриев, Глоссарий тюркизмов в русских арг., – Строй тюркских языков... გვ.501.

ქართველურ ანთროპონიმთაგან თურქული ლექსემების შემცველია 525 გეარსახელი. ეს არამც და არამც არ ნიშნავს ამ პატრონიმებით პირველად სახელდებულთა თურქულ წარმომავლობას, რადგან ამ გეართა დიდი უმრავლესობის ეპონიმებს მეტსახელად ერქმეოდათ თურქული სიტყვები ამა თუ იმ ნიშანთვისების აღსანიშნავად. ასეა ჩოლაყა—ცალხელა, ქუჩუკა—პატარა, უსუნა—გრძელი და სხვ. და სხვ.

ოთხასზე მეტ ანთროპოლექსემაშია თურქიზმები (იხ. ქართველურ ანთროპონიმოკონში დამკვიდრებული თურქიზმების ლექსიკონი). თურქულ ელემენტის შემცველ ქართველურ პირსახელთა და გეარსახელთა საძიებელში კი 1225 ერთეულია აღნუსხული. ანთროპონიმთა თავმოყრა განაპირობა ორმა ფაქტორმა. ერთი, ლექსიკონში არაბულ-თურქული და სპარსულ-თურქული თხზული სახელები არ შევიდა; ოდენ თურქიზმების შემცველი ანთროპონიმებია თარგმნილი. საძიებელში კი დაფიქსირდა გეარი ციხითათრიშვილიც. მეორე, რაოდენობა გაზრდილია ალონიმების არსებობის გამო. მაგ., თურქული პირის სახელი ააშარ ლექსიკონში ორგზის გვხვდება: თათარ და თათარხან; ხოლო თურქული ლექსემების შემცველ ანთროპონიმთა საძიებელში ამ ეთნონიმის შემცველი 22 ერთეულია: თათარა, თათარაი, თათარაიძე, თათარასშვილი, თათარაშვილი, თათარაძე, თათარგიორგიშვილი, თათარიშვილი, თათარიძე, თათარსაბაშვილი, თათარყანი, თათარხანი, თათარახანი, თათარაყანი, თათრიაშვილი, თათრიშვილი, თათრულაიძე, ნათათრალაშვილი, ნათათრეიშვილი, ნათათრიშვილი, ციხითათრიშვილი, ციხეთარიშვილი...

საკუთარი სახელის ეტიმოლოგია ტერმინალურად იმ აპელატივის განსაზღვრა გამოდის, რომლის ბაზაზეც წარმოიშვა ანთროპონიმი. ამ კუთხით თურქული აპელატივების ის კორპუსი, რომელიც საფუძვლად დაედო ჩვენში პირის სახელებს, მზა ანთროპონიმებია, რადგან ქართველისათვის თურქული სახელები არ სემანტიზირდება. უცხო, გაუგებარი ლექსემების შემცველი სახელები ეტიმოლოგიურ საწყისთან დაშორების გამო ფონეტიკურად მეტად კოროზირდება. თურქულ ლექსემათა ფონეტიკურ-ფონოლოგიური დახასიათება არ აღმოჩნდა ყველა მაგალითის მომცველი და ამის გამო ბგერითი მოვლენები გზადაგზაა მიმოხილული.

თურქიზმების ნაწილი გვხვდება როგორც პირის სახელად, ასევე პატრონიმის ფუძეშიც. ასეთია 105 ერთეული:

აბაღა-აბაღაშვილი
ადიბეგა-ადიბეგაშვილი
აეჯი-აეჯიშვილი
ათა-ათაშვილი
ათაბეგა-ათაბეგაშვილი
აიგუნ-აიგუნაშვილი
ალადაღ-ალადაღაშვილი
ალთუნა-ალთუნაშვილი
აიდოღმიშ-აიდოღმიშაშვილი
ასლან-ასლანიძე
არღუნ-არღუნაშვილი
აღა-აღაშვილი
აღასი-აღასიაშვილი
აჯია-აჯიაშვილი
ბაბა-ბაბაშვილი
ბადურ-ბადურაშვილი
ბეგი-ბეგიშვილი
ბაუნდურ-ბაინდურაშვილი
ბალაბანი-ბალაბანიშვილი
ბაირამა-ბაირამაშვილი
ბაისოღულ-ბაისოღულაშვილი
ბაღა-ბაღაშვილი
ბეგთაბეგი-ბეგთაბეგიშვილი
ბეგვერდა-ბეგვერდიშვილი
ბეგლარ-ბეგლარიშვილი
ბეგლიკ-ბეგლიკიშვილი
ბეგუნ-ბეგუნიშვილი
ბერდია-ბერდიაშვილი
ბიღია-ბიღიაშვილი
ბიჯია-ბიჯიაშვილი
ბუდახა-ბუდახაშვილი
ბუზუქა-ბუზუქაშვილი

ბულა-ბულაძე
ბუჩუქა-ბუჩუქური
გოსაღა-გოსაღიშვილი
გონგლია-გონგლიაშვილი
დანგა-დანგაძე
დემური-დემურიშვილი
დემური-დემურიშვილი
დენიზა-დენიზაშვილი
დოღენჯი-დოღენჯიშვილი
დონღუზა-დონღუზაშვილი
დურმიშ-დურმიშიძე
დურმიშხან-დურმიშხანაშვილი
ელბეგი-ელბეგიშვილი
ელღუქა-ელღუჯაური
თათარა-თათარაიძე
თანღრია-თანღრიაშვილი
თანრიყულა-თანრიტულაშვილი
თარხან-თარხანიშვილი
თექა-თექაძე
თოფნია-თოფნიაშვილი
თულა-თულაშვილი
თუმანი-თუმანიშვილი
იაღღუზ-იაღღუზისძე
იანქო-იანქოშვილი
იარაღი-იარაღიშვილი
იასაღ-იასაღაშვილი
ინაღი-ინაღიშვილი
კორკმაზა-კორკმაზაშვილი
ოზა-ოზაშვილი
ოზბეგა-ოზბეგაშვილი
ოზგება-ოზგებაშვილი
ოთარი-ოთარაშვილი

ოქუსა-ოქუსაშვილი
 სარიბეგა-სარიბეგაშვილი
 საღირა-საღირაშვილი
 სოღალა-სოღალაშვილი
 სონღულ-სონღულია
 უზბაში-უზბაშიშვილი
 უსუნა-უსუნაშვილი
 უთურგურ-უთურგაური
 ულუბეგა-ულუბეგაშვილი
 ურდობეგა-ურდობეგაშვილი
 ურუმა-ურუმაშვილი
 ურუმბეგ-ურუმბეგაშვილი
 ურქმაზა-ურქმაზაშვილი
 ქოროღლი-ქოროღლიშვილი
 ქოქია-ქოქიაშვილი
 ქუსუბაბა-ქუსუბაბაშვილი
 ქუნიუკი-ქუნიუკიშვილი
 ყაზახა-ყაზახაშვილი
 ყაიბეგა-ყაიბეგაშვილი
 ყარა-ყარაშვილი

ყარაბუღდალ-ყარაბუღდალშვილი
 ყარაბულა-ყარაბულაშვილი
 ყარაგოსა-ყარაგოსაშვილი
 ყარაულა-ყარაულაშვილი
 ყარახანა-ყარახანაშვილი
 ყარაჯა-ყარაჯაშვილი
 ყაფღან-ყაფღანიშვილი
 ყიზილა-ყიზილაშვილი
 ყიზლარა-ყიზლარაშვილი
 ყირმიზა-ყირმიზაშვილი
 ყორღანა-ყორღანაშვილი
 ყორინიზა-ყორინიზაშვილი
 ყონია-ყონიაშვილი
 ყულა-ყულაშვილი
 შიშმანა-შიშმანაშვილი
 ჩოლაყა-ჩოლაყაშვილი
 ხაზარა-ხაზარაძე
 ჯიბლა-ჯიბლაშვილი
 ჯილა-ჯილაური

მხოლოდ პირის სახელად ფუნქციობს 115 სიტყვა:

ადიდემურ	აღბულა	ბაშია
ადიმხან	ბაბახანა	ბაშკირა
ათამა	ბათირმაზი	ბაშქა
ათჯი	ბაითამი	ბეგსოღლთან
აიდემურ	ბაირაღა	ბურდუხან
აიღინ	აღთინბეშა	ბესლან
აიდოღმიშ	აღთუმეშარ	ბითემირ
აღაჯა	ბაისაღურ	ბიღმიშ
აღაჯუყ	ბაღთა	ბირახა
ანაყიზ	ბაღნი	ბირდუ
აღავერდა	ბაიბი	ბოია

ბურღუკი	თუქლამ	ქერეკემეზ
გაფნი	იალა	ქერექ
ბევესა	იელბერღუყ	ქესკინა
ბენჯელა	იუზევერდი	ქიშია
გირგელდი	კოსუნ	ყაზანა
გირდია	ლაჩინა	ყაია
გირმიშა	ორღული	ყარადალა
გოსია	ოღლანი	ყარაიგით
გურჯიბეგ	ოღულ	ყარაოღლან
ღელია	სათილმიშა	ყარაარსლან
ღელიყარდაშ	საიგი	ყარაყუმ
ღელიყული	სარიყაფულან	ყარდაშ
ღერმიზა	სოგუთ	ყაფლანბეგ
ღოლუბეგი	სოუხა	ყაჩალა
ღოლუნგი	სუბაი	ყიზარსლან
ებე	ტაიბულა	ყიზილბაქ
ელაღმაზ	ტაშევერდა	ყიზია
ელბერდი	ტაშლიგოღლა	ყილიჯი
ელჯი	უთანმაზ	ყირიმ
ვერდი	ულუ	ყუთღუარსლანი
თათლიხან	ულუხან	ყულარაღასი
თაღრივერდი	ურუმია	ყულუხინი
თემირბეგ	ულუზა	შუქია
თენგიზ	ულურღუ	ხაკან
თექთურმაზ	ფუნღუკი	ხანვერდი
თოღღურ	ქელეშბეი	ხანუმი

110 სახელი რეკონსტრუირებულია შემდეგი გვარებიდან:

აიდარაშვილი	არხინაშვილი	ბორჩაშვილი
აივაზაშვილი	აღმურაშვილი	ბოლაქე
აღულიშვილი	აღნაუშასშვილი	ბუიღლიშვილი
არაბაჯი	აჯიბეგაშვილი	ბურნუსუსაშვილი
არღუთაშვილი	ბიკაშვილი	ბურღაშვილი

ბურღულიშვილი	კომპურჯიშვილი	ქონაკია
გიურჯაშვილი	კულუხაშვილი	ქურქინიშვილი
დარაბეგაშვილი	კულალაშვილი	ყაზანჯიშვილი
დალაშვილი	კულუხაძე	ყაუხინიშვილი
დალბაშიშვილი	ლაბაძე	ყაჯრიშვილი
დაღელიშვილი	ოღლიშვილი	ყეინია
დემირბულაშვილი	პარმახისიაშვილი	ყიეაყიძე
დილიმაშვილი	სადღიშვილი	ყირიმლიშვილი
დოგრაშვილი	სარიშვილი	ყირქესალიშვილი
დოლუაშვილი	სარუხანაშვილი	ყუთლუაშვილი
დოღმაშაშვილი	საღრიშვილი	ყოლბაია
ელდემურაშვილი	სურმაეა	ყუთლუაშვილი
ელნიბეგაშვილი	ტაგანაშვილი	ყულეიჯიშვილი
ერკენაშვილი	ტოკლიკიშვილი	ყუმახაშვილი
ეფენდიშვილი	ტოპლიაშვილი	ჩახმახაძე
თილქიაშვილი	ტოპრაკაშვილი	ჩიბუხაშვილი
თოფაძე	ულარჯიშვილი	ჩირქინაშვილი
თოქმაჯიშვილი	ურდოელაშვილი	ჩომახია
თუმანბეგიშვილი	ფაფაზაშვილი	ხაზარბეგიშვილი
იგიტხანაშვილი	ფაფახინიშვილი	ხუთლუბელაშვილი
იგიტა	ქერქეზლიშვილი	ჯარიაშვილი
იურუკიძე	ქილარჯიშვილი	ჯარჯიშვილი
კალაიჯიშვილი	ქოქრაშვილი	ჯაღათაშვილი

ბაქართულებული ნასესხობანი

ქართულში თურქული ანთროპონიმების დამკვიდრების თვალსაზრისით უნდა გაირჩეს ორი დონე: I. როცა შემოდის საზოგადო სახელი და ქართველი მისგან აწარმოებს მეტსახელს: ჩიბუხ-ა, უზუნ-ა, თურქ-ა და სხვ. ნასესხებ სახელთა დიდი უმრავლესობა ქართულში ამ მაანთროპონიმებელი -ა სუფიქსითაა ადაპტირებული.

II. ნასესხები საკუთარი სახელის შინაარსი ქართველმა უპირატესად არ იცის. სავარაუდოა, რომ ასეთ შემთხვევებში იგი არ იყენებს

მანთროპონიშებულ ა-სუფიქსს, ანუ არ ითავისებს ნასესხებ სიტყვას. შდრ. აეჯი, ბალთა, დაღბაში, ვერდი და სხე.

ქართულ გვარსახელებს ერთეის სადერივაციო ფუნქციით აღჭურვილი ფუძე-ფორმანტები: -შილი, -ძე, საგვაროენო აფიქსები -ური, -ანი, და -(ი)ა.

პატრონიშები უკეე ათეულ თაობათა განმავლობაში დამკვიდრებულ ალოფორ-მათაგან წარმოადგენენ დღევანდელ სიტუაციას. ხოლო ქეელი დოკუმენტებიდან ამოკრებილი მასალა ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გეინვენებს ქართული გვარების ჯერ სანიან ვარიანტებს, ე.ი. როცა მსაზღვრელ წვერთან ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი შენახულია, რაც მამაშიელობას გამოხატაეს და გვარსახელის წარმოშობის პირველი საფეხურია, და მერე – უსანო ვარიანტებს. შდრ: ასლანის-შიელი და ასლანიშიელი და სხვა მრავალი. განხილული მასალა გვართა წარმოქმნის პროცესზე უშუალო დაკვირვების საშუალებას იძლევა და ისტორიული ანთროპონიმიკონის შესასწავლად აუცილებლად გასათვალისწინებელია.

ბან- ლექსემის შემცველ ქალთა სახელებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, ქართველი ქალის სახელად მხოლოდ ორიოდ თურქული ანთროპონიმი დადასტურ-და. თუმცა მხედველობაშია მისაღები შემდეგი ფაქტი: დაეთრის ტიპის დოკუმენტში ქალი არ ფიქსირდებოდა.

თურქული წარმომავლობის ანთროპონიშთაგან ქართულ ონიმიას გვარებში სამუდამოდ დამკვიდრებული თურქული ლექსემების გვერდით სახელთაგან დღეს თითქმის მხოლოდ თემური, თენგიზი, ასლანი და ხათუნა შერჩა. ათასზე მეტი სახელისა და გვარის ფუძე წარსული ეითარების უშუალო მაცნედ წარმოინდა, რადგან მათ ქართულ ყოფაში არსებობას რეალური ისტორიული ეითარება განსაზღვრავდა.

ნასესხებ ანთროპონიშთა მატარებლების სოციალური მდგომარეობა ვერ აისახა. მხოლოდ ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ დესემანტიზირებული თურქული სახელები ერქმეოდათ როგორც დაბალი (იგულისხმება ნასყიდობის საბუთების მონაწილენი), ასევე მაღალი ფენის (მხედველობაშია თავად-აზნაურთა აღწერის მასალები) წარმომადგენლებს.

შესაძლებლობის ფარგლებში მხოლოდ ის თურქულძირიანი სახელები იქნა მოიქებული, რომლებიც ქართველებს ერქვათ. ასე, მაგალითად, აღამირა და აღაჯანა ხმარების ყველა შემთხვევაში სომხების სახელებად დადასტურდა. ამიტომ ეს სახელები არ განხილულა. მაგრამ გეხედება პატრონიშები: აღამირასშიელი და აღაჯანასშიელი. ქართულ გვართათვის დამახასიათებელი -შიელი და -ძე ამ

საქმეში ყოველთვის საიმედო დასაყრდენი არ გამოდგა: ისინი ფუნქციობდნენ არაერთი ასატურას თუ ოსეფას თანმხლებ პატრონიმში. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სომხურ ანთროპონიმიკონში, განსაკუთრებით პატრონიმებში, უამრავი თურქული ლექსემაა.

რამდენიმე სიტყვის თურქული წარმომავლობის მტკიცება გაჭირდა ქართული გეარის არსებობის ხანგრძლივობის დაუდგენლად ან ეპონიმის ცხოვრების წლების არცოდნის გამო. მაგ.: პატრონიმი მამაიაშვილი შეიძლება შეიცავდეს თურქულსა და მონღოლურენოვან მოსახლეობაში უაღრესად გავრცელებულ პირის სახელს მამაის (შდრ. ტოპონიმი მამაის ყორღანი). ამავე დროს სავარაუდოა ამ გეარის ფუძის ქართველური ძირიდან მომდინარეობაც.

ნასესხობის ბადალი პირის სახელი ქართულში უმრავლეს შემთხვევაში ფუნქციობს (ნაშრომში მითითებულია სემანტიკური შესატყვისები). არამონათესავე ორი ხალხის სახელდებით ხატებში ანთროპონიმული აზროვნების ერთგვარი პარალელიზმია – ეთნოანთროპონიმები ენათა ორივე ჯგუფშია; თეოფორულია Tannkulu და უფლისა; გეხედება ოქრუა და Altin, Çiçek და ყვავილა; ზოოფორული სახელები ქართველურ ენებშიც არის (მგელიკა, ჯოლორია, ვეფხია) და თურქულშიც (Aslan, Kaplan, Tolgur) და სხვ. და სხვ. ამის საფუძველზე ინდუცირდა უნივერსალური ტენდენციების ვარაუდი. კონტაქტის მქონე ქართველური და თურქული ენებისათვის საერთო თვისებრიობის თანაკვეთა არეალურადაც გამართლებულია და საკმაოცაა. მაგრამ შედარებისას ფაქტები მაინც ორ ობიექტზე დაიყვანება. უნივერსალიის ფორმულირებისათვის კი მხოლოდ ორი ჯგუფის ენათა მასალის შედარება არ არის საკმარისი. ამიტომ პირის სახელებისა და გვართა ფუძეებში დაფიქსირებული სემები შემოწმდა ასამდე ეთნოსის პირის სახელებზე. შედარებისას დავეყრდენით იმ ანთროპონიმულ მოდელებს, რომლებიც მოცემულია მსოფლიოს ხალხების საკუთარ სახელთა სისტემების ამსახველ ნაშრომში – Системы личных имен народов мира. М., 1989.

ენებში განვითარების ამა თუ იმ ისტორიული ეტაპის გაგლისას აღმოჩნდა ადამიანის სახელთა თითქმის იდენტური ელემები. სახელდების ტიპოლოგიურობა აიხსნება ექსტრალინგვისტური ფაქტების აღქმის სტერეოტიპურობით, რაც ონომასტიკური ტენდენციების ანალოგიურობის ფონზე საფუძვლად დაედო უნივერსალიების ფორმულირებას.

საენათმეცნიერო დისციპლინების დესკრიფციული, შედარებით-ისტორიული, შედარებით-ტიპოლოგიური და არეალური კვლევის მეთოდები ონომასტიკაშიც გამოიყენება. ამათგან საკუთარ სახელთა ტიპოლოგიურ შესწავლას თეორიულ ონომასტიკაში მნიშვნელოვანი ნაშრომები მიეძღვნა¹.

სამეცნიერო-კვლევითი მეთოდი გულისხმობს თეორიისა და კვლევის ხერხების კომპლექსს, რაც განსაზღვრულია ამ მეთოდის ლინგვისტური საფუძველითა და ტექნიკურ პროცედურათა წყებით.

¹ Теория и методика ономастических исследований. М., 1989; А.В. Супранская. Общая теория имени собственного. М., 1969; В.А. Никонов, Имя и общество, М., 1974.

ანალოგიური მოვლენების კლასიფიკაციისას როგორც მონათესავე, ისე არა-მონათესავე ენების ანთროპონიმთა ჩამონათვალს ერთმანეთს უდარებენ. ის კრიტერიუმები, რომლებიც ენათა ტიპოლოგიური შესწავლისას ტრადიციულ ენათმეცნიერებაშია შემუშავებული, ერთმანეთს სრულად არ თანხვდება. ანთროპონიმული უნივერსალიები მხოლოდ ნაწილობრივ ემთხვევა ზოგად-ენობრივს, ენაიდან ონიმები სპეციფიკურ ლექსიკას განეკუთვნება.

ანალოგიური ველების არსებობას ადასტურებს სხვადასხვა ჯგუფების ენათა მონაცემები. აღმოჩნდა, რომ მსოფლიო ანთროპონიმთა შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ერთი და იმავე უნივერსალური თემის სახეობები, ხოლო განსხვავებები ენათა ვარიანტებში ტიპოლოგიური ხასიათისაა. სწორედ ინდივიდების ნომინაციის პრინციპებისა და ევოლუციის გზის ერთიანობის გამო შესაძლებელი გახდა ანთროპონიმული უნივერსალიების პოსტულირება.

საკუთარ სახელთა შინაარსობრივი სტრუქტურირების განზოგადებისა და პროპრიალური მოდელების მიყენებით გამოიკვეთა ხუთი ექსტრალინგვისტური და სამი ლინგვისტური უნივერსალია. ჩაწერის არასიმბოლური ფორმის მიუხედავად მარტივი, ტრივიალური, დიაქრონიული უნივერსალიებით წარმონდება როგორც ანთროპონიმთა სპეციფიკა – ინდივიდის აღნიშვნა (ეს, ფაქტობრივად, ონიმთა გნოსეოლოგიური საწყისია), ასევე საკუთარ სახელთა ლინგვისტური თვისებები.

უნივერსალია 1. ყველა ხალხის ანთროპონიმთა დესკრიპტივები – აღწერითი სახელები.

ადამიანის სახელდება ამა თუ იმ ნიშნის მიხედვით ანთროპონიმზაციის ადრეული ეტაპია. ფიზიკური აღნაგობის, სიმაღლის, თმის ფერის, ადამიანის ქაბიტუალური ნაკლისა თუ ღირსების აღმნიშვნელი არაერთი სიტყვა ქცეულა მეტსახელად, შემდგომ – სახელად და ამ გზით გვარის ფუძეში მოხვედრილა.

ამგვარი ნომინაცია ახასიათებს ყველა ანთროპონიმულ სისტემას გამონაკლისის გარეშე. შდრ. ქართული გრძელი(ძე), თურქული Kızıl 'წითელი', გერმანული Schwarz 'შავი', რუსული Белый, ივრითისეული Admoni 'წითური' და სხვ. აღწერითი ანთროპონიმული სახელდება გვხვდება: ადიღეელების, ავღანელების, აზერბაიჯანელების, აკანების (დასავლეთ აფრიკა), ალთაელების, არაბების, ბალყარების, ბაშკირების, ბირმელების, ბულგარელების, ბურიატების, დუნგანების, ებრაელების, ევენკების, ესკიმოსების, ესპანელების, თათრების, თუვეელების, თურქების, თურქმენების, იაკუტების, იაპონელების, ინგლისელების, ინდოელების, ირლანდიელების, კამპუჩიელების, კარელების, კაჩინების, კომოპერმიაკების,

კორეელების, კორიაეების, ლუიციების, მანდინგოების (დასავლეთ სუდანი), მანსიელების, მარიელების, მორდინების, მოლდოელების, მონღოლების, ნანაელების, ნგანასნელების, ნიგების, ოსების, რუსების, სელკუპების, სომხების, სპარსელების, სუახილელების, ტაჯიკების, უზბეკების, უკრაინელების, უნგრელების, ფრანგების, ფულბელების (სამხრეთ აფრიკა), ქართველების, ყალმუხების, ყარაყალფაქების, შორების, ჩინელების, ჩუქჩების ხაკასების, ხანტიების, ხორვატების ანთროპონიმიში.

კვაზიუნეერსალია 2. ეთნოსთა უმეტესობაში განსხვავებულია ქალისა და მამაკაცის სახელები.

იმ ენებში, რომელთაც არ გააჩნიათ სქესის გრამატიკული კატეგორია, უმეტეს შემთხვევებში ქალთა და მამაკაცთა სახელები არ სხვავდება. მაგ. აზერბაიჯანულში İzzet, Şövkət, Şirin კქვიათ როგორც კაცებს, ისე ქალებს. XI - XV საუკუნეებში საფრანგეთში ვაჟიშვილის სახელს გვაროვნული კავშირის აღსანიშნავად ხშირად უმატებდნენ მამის სახელს. მაგ., Jean, fils de Pierre 'ჟანი, პიერის ძე'. ფრანგი ქალი უპირატესად მამის სახელს ატარებდა, რომელიც მდებარეობითობის ფორმას იღებდა რომაული წესით: Alda Engilberta – fille d'Engilbert 'აღდა ანჟილბერტა, ანჟილბერტის ქალიშვილი'. ტაჯიკთა ანთროპონიმულ სახელდებებში ქალისა და მამაკაცის სახელები მკვეთრად არ იმიჯნება. სქესის აღსანიშნავად მამაკაცთა სახელებს უმატებენ -bek, -boj, -xon კომპონენტებს – Istadbek, Monadboj, Mukaddaxon, ქალთა სახელებს – -oj, -gul: Istadoj, Monadgul. ხოლო არაბული წარმომავლობის სახელებს -a ემატება: Karim, Nodir, Said მამაკაცთა სახელებია, Karima, Nodira, Saïda – ქალის. ესკიმოსებში საუკუნეთა განმავლობაში სახელთა ნაწილი დაუმკვიდრდა მამაკაცებს, ნაწილი – ქალებს, რაც ძირითადად სახელთა სემანტიკას უკავშირდება. არც უგრო-ფინურ ენებში არ არის სქესის გრამატიკული კატეგორია, იაკუტებს არა აქვთ ქალისა და მამაკაცის სახელების სპეციალური მორფოლოგიური მანიფესტაციები და სხვ. და სხვ.

კვაზიუნეერსალია 3. ეთნოსთა დიდი უმრავლესობის ანთროპონიმიში ირაციონალური სახელდებობა.

ძველად ადამიანებს სჯეროდათ, რომ საკუთარ სახელს აქვს კეთილი სულების მოზიდვის, მათი შემწეობის მოპოვების და ბოროტი ძალების შემოქმედებისაგან დაცვის უნარი. აღსანიშნავია, რომ ასეთი სახელები უპირატესად ხარიზმატული ან დაცვითი შინაარსის არის. მათ მიმართედნენ მაშინ, როცა ოჯახს რაიმე უბედურება დაატყდებოდა თავს. ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია სახელთა

არჩევნისას იმ ოჯახებში, სადაც ბავშვები ზედიზედ იხოცებოდნენ. მაგ. თურქული Satılmış გულისხმობდა ახალშობილის ფიქტიურ გაყიდვას. ე.ი. ბავშვი სხვისი საკუთრება და ბოროტ სულს მასზე ძალა ეკარგება. რელიგიურ წარმოდგენებს მრავალი სახელი უკავშირდება. ადამიანი ენდობოდა და უძღვნიდა ღმერთს ახალშობილს და შესთხოვდა. მშობელთა შეხედულებით ასეთი სახელი ერთგვარი წინაპირობა იყო ბავშვის სიცოცხლის გადასარჩენად.

უნივერსალია 4. ყველა ენაში ისეთი პიროვნული სახელები, რომელთა არსებობა დროით არის შემოსაზღვრული.

ყოველ ენობრივ კოდში თვისებრივ, რაოდენობრივ და ტიპოლოგიურ მანველებელთა გვერდით მნიშვნელობას იძენს ლინგვისტური დროის ფაქტორი. დრო საზღვრავს ამა თუ იმ სიტყვის არსებობის შესაძლებლობებს, ხოლო საკუთარი სახელი მით უფრო მოიაზრება გარკვეულ დროის მონაკვეთში და ენობრივ სივრცესთან ერთად სიტყვის გენეტიკური დახასიათების კომპონენტი. ანთროპონიმი შეიძლება განვიხილოთ ერთგვარ კოდად, რომელიც შეიცავს ინფორმაციას ძველ დროში წარმოქმნილ სახელთა მოტივაციაზე. პირის სახელები იქმნებოდა სახელდების დროის შესაბამისი კანონების მიხედვით – მხედველობაში გვაქვს სტერეოტიპის ცვლა დროსა და სივრცეში. *ეფროსინესა და ხარლამის*, საკმაოდ გავრცელებულ სახელებს, თანამედროვე ქართველები ფაქტობრივად აღარ არქმევენ ახალშობილთ.

უნივერსალია 5. ყველა ენაში არეალით განსაზღვრული ნასესხები ანთროპონიმები.

ნასესხობა უმეტესწილად უკავშირდება ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებს, რომელთაც შეიძლება მივაკუთვნოთ ერთი ხალხის კულტურის ზემოქმედება-გავლენა მეორისაზე. სახელთა სესხება, როგორც წესი, განპირობებულია არეალით. მაგალითისათვის, ქართველურ ანთროპონიმიშიაში ზშირია თურქული სახელები, რადგან ქართველები და თურქები მეზობელი ერები არიან, ხოლო ჩვენში, ვთქვათ, კორეული სახელები არ გვხვდება.

შემდეგი უნივერსალიები ლინგვისტურია:

უნივერსალია 6. ყველა ენაში დასტურდება სახელდების უძველესი სისტემა – ერთფუძიანი ანთროპონიმები.

ყოველი ერის ანთროპონიმიის უძველესი ფენაა ერთკომპონენტიანი სახელები, რადგან ისინი უკავშირდებიან საზოგადოების განვითარების ადრეულ სტადიას. ეს

სახელები არ იწვევენ ასოციაციებს და, რაც მთავარია, არ მიემართებიან აპელატივებს. მაგ., გერმანული Hans, ქართული გვანცა.

უნივერსალია 7. ყველა ენაში ანთროპონიმული მარკერები.

მხედველობაში გვაქვს უპირატესად გვარის წარმომქმნელი მორფემები, რომელთა საშუალებით სხვა ლექსიკური ჯგუფებიდან გამოიყოფა ადამიანთა გვარები. მაგ. ქართველური გვარების ონომორფემებია -შიელი, -ძე, -იანი, -ური, -ია და სხვ. სიტყვა – ლექსიკური სუბიექტი – მარკერით ონომასტიკურ კოდად გარდაიქმნება. ამით საკუთარ სახელთა სისტემა იძენს გარკვეულ ავტონომიას.

უნივერსალია 8. ყველა ენაშია თხზული პიროვნული სახელი ან გვარი.

თხზული საკუთარი სახელების კომპონენტებად უპირატესად ვხვდებით არსებითსა და ზედსართავ სახელებს, ნაკლებად – ზმნებს. რაც შეეხება თხზვის საშუალებებს: მოსალოდნელ დეტერმინანტულ კომპოზიტებს სჭარბობს მირთვით წარმოქმნილი სახელები.

უნივერსალიათა და კვაზიუნივერსალიათა რაოდენობა გაიზრდება კვლევითი პროცესის განვითარების კვალობაზე. უნივერსალიებმა უნდა წარმოაჩინონ ანთროპონიმული სტრუქტურა ზოგადად, რომლის შესწავლის გზა არის ტიპოლოგიური კვლევა და საკუთარ სახელთა რეკონსტრუქცია. და მიუხედავად იმისა, რომ ამ ქვეთაეში მსჯელობა უნივერსალურ ტენდენციებზე იყო, აქვე უნდა ითქვას უცილობლად: ანთროპონიმული სახელდების თესაურუსი ყოველ ენას თავისებური და განუმეორებელი აქვს.

ერთი რამ კი წამოსაწვეია: საკუთარ სახელთა ტიპოლოგიურ რაკურსში კვლევისას უნივერსალიები არ ფიგურირებს არც სამამულო და არც უცხოურ ლიტერატურაში.

ქართულ-თურქული ენობრივი ურთიერთობის ეს მონაკვეთი – თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართველურ არეალში – საჭიროებდა: (1)დამკვიდრების დროისა და, შეძლებისდაგვარად, გზების დადგენას, რადგან თურქიზმები არც მხოლოდ ერთი გზით არ შემოსულა და, მით უმეტეს, არც ერთბაშად არ შეთვისებულა; (2)სახელთა შექმნის მოტივირებასა და ნასესხებ ლექსიკურ ერთეულთა ეტაპურ შესწავლას; (3)არეალურ საფუძველზე არსებული ვარიანტების სტრუქტურულ ანალიზსა და სემანტიკურ კლასიფიკაციას.

საკვლევი მასალის დიდი მოცულობა ჩვენთვისაც მოულოდნელი იყო. თურქულ ლექსებათა ქართულში დამკვიდრების თვალსაზრისით ფონეტიკურ-ფონოლოგიური დახასიათება აღარ აღმოჩნდა ყველა მაგალითის მომცემი და ამის გამო ბევრითი მოვლენები გზადაგზაც არის მიმოხილული.

თურქულენოვან ხალხებთან საუკუნეების განმავლობაში მჭიდრო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა შედეგად ქართველურ ენებში დადასტურებული თურქიზმები გამოკვლეულია რამდენიმე მეთოდით. ონომასტიკურ პროცესთა განვითარების სხვადასხვა ეტაპები და ადამიანის სახელდების უნივერსალიების ფორმულირება ითვალისწინებს კვლევის ტიპოლოგიურ მეთოდს; საკუთარ სახელეში ფუძეთა იდენტურობის საფუძველზე გამოვლენილია თურქული ონიმური მოდულები; ნასესხები ანთროპონიმები სხვადასხვა ხასიათის წერილობითი ძეგლებიდან აღწერითი მეთოდითაა მოძიებული.

ქართულ-თურქული ლექსიკური ურთიერთობების შესწავლის შედეგად სწორად შუქდება ქართული საისტორიო ქრონიკების, ქართველური ფოლკლორის, დიალექტოლოგიის, ონომასტიკის სხვაეასხვა საკითხი. მოძიებული პირთა სახელები მნიშვნელოვანია თვით თურქულენოვანი ხალხების ანთროპონიმების შესასწავლად თუნდაც იმიტომ, რომ ბევრი მათგანი დაკავშირებულია ისლამამდელ წარმოდგენებთან და ამდენად მნიშვნელოვანია თურქეთის ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და კულტურის მკვლევართათვის, რომ არაფერი ვთქვათ ენათმეცნიერებზე.

ანთროპონიმოკული სახელდების თურქული კორპუსის სიმყარე ორი ფაქტორით არის განპირობებული: პირველია ძველი ეთნიკური ტრადიციები, რომელთა ხსონა ხალხში დღესაც ცოცხალია. მეორეა თურქების მყარი ტრადიციულ-პატრიარქალური თვითშეგნება.

ქართველურ სინამდვილეში მრავალი არაბული და სპარსული საკუთარი სახელი აღმოჩნდა *via turcica*. სემიტურსა და ირანულ პირის სახელებზე მომუშავეთათვის ჩვენს ნაშრომში განხილული ორენოვანი თხზული ანთროპონიმების შესწავლა ფრიად საშური.

ქართველური ანთროპონიმია კი მუდმივად ახლდება, იცვლება, დროთა განმავლობაში ითავისებს, თავის კანონებს უმორჩილებს ნასესხებ სახელებს და შეადგენს ანთროპონიმული სახელებების მრავალფენოვან ეროვნულ სისტემას.

ნაშრომში მოცემულია ანთროპონიმთა ახალი ეტიმოლოგიები და ჰიპოთეტური მსჯელობები ზოგიერთი მათგანის წარმოშობის შესახებ. შესაძლოა, ყველა ინტერპრეტაცია თუ საკვალიფიკაციო კრიტერიუმი არ იყოს ბოლომდე თანამიმდევრული და მისაღები. ეს, ალბათ, გამოიწვევს მკითხველთა შენიშვნებს, რომელთაც შემდგომ გაეთვალისწინებთ და გამოვიყენებთ ხარვეზების აღმოსაფხვრელად. დიდად მადლიერი ვიქნებით დამატებითი მასალის მოწოდებისათვის.

ა

- აბაღა < /abaxa/ – მამის ძმა
ადიბეგ < /adybeg/ – სახელი მისი ბატონი
ადიდემურ < /adydemür/ – სახელი მისი რკინა
ადიმხან < /adymxan/ – სახელი ჩემი ხანი
აეჯი < /avzy/ – მამის ძმა
ათა < /ata/ – მამა, წინაპარი
ათაბეგა < /ata beg/ – მამა ბატონი
ათაქიში < /ata kiši/ – მამა აღამიანი
ათჯი < /atzy/ – მეჯინიბე
აიგუნ < /aj gün/ – მოვარე მზე
აიდარ (გვარში: აიდარაშვილი) < /ajdar/ – ქორორი
აიდემურ < /aj demür/ – მოვარე რკინა
აიღინ < /ajdyn/ – სინათლე
აიდოღმიშ < /aj dolmyš/ – საესე მოვარე
აიდოღმიშ < /aj doymyš/ – მოვარე დაბადებულა
აივაზა (გვარში: აივაზაშვილი) < /ajvaz/ – მსახური
ალადაღ < /ala day/ – ჭრელი მთა
ალათემურ < /ala temür/ – ჭრელი რკინა
ალაჯა < /alaža/ – ჭრელი
ალაჯუყ < /alažuy/ – კარავი
ალდუზი < /jaldyz/ – ვარაყი
ალთიბეშა < /altynbaš/ – ოქროს თავი
ალთუმიშარი < /altun myšar/ – ოქროს ხერხი
ალთუნა < /altun/ – ოქრო
ალმა < /alma/ – ეაშლი
ალულა (გვარში: ალულაშვილი) < /aluk/ – სულელი, მოსულელი
ალფარსლან < /alp arslan/ – გმირი ლომი
ამბარჯი < /ambarzy/ – მეკუჭნავე < სპ. /ambar/ – საკუჭნაო
ანაყიზ < /ana qyz/ – დედა ქალიშვილი

არაბა (გეარში: არაბაშეილი) < /araba/ – ურემი
არაბაჯი (გეარია) < /arabaჯy/ – მეურმე
არლან < /aryan/ – ბაგირი
არლუთა (გეარში: არლუთაშეილი) < /aryut/ – ხეობა
არლუნ < /aryun/ – სუფთა, წმინდა
არხნი (გეარში: არხნიაშეილი) < /arykčy/ – მეარხე
ასლან < /aslan/ – ლომი
ასლანბეგ < /aslanbeგ/ – ლომი ბატონი
აფაქი < /apak/ – განებიერებული, ლამაზი; უთეტრესი
აღა < /aya/ – ბატონი, უფროსი
აღაბეგ < /ayabეგ/ – ბატონი
აღავერდა < /aya verdi/ – ბატონმა მომცა
აღაჯა < /ayaჯ/ – ხე; სიგრძის საზომი
აღბულა < /ay buya/ – თეთრი ხარი
აღია (გეარში: არხნიაშეილი) < /ay/ – საწამლაეი, შხამი
აღნაუშა (გეარში: აღნაუშასშეილი) < /ay čavuš/ – თეთრი ჩაუში (ქადაგი)
აჯია (გეარში: აჯიაშეილი) < /aჯy/ – მწარი

ბ

ბაადურ < /bahadur/ – (მონღ.) გმირი
ბაბა (გეარში: ბაბაშეილი) < /baba/ – მამა
ბაბახან < /baba xan/ – მამა ხანი
ბათირმას < /batyrmaz/ – არ დაღუპაეს
ბაიაი < /baj aj/ – ბატონი მთვარე
ბაიდარ (გეარში: ბაიდარაშეილი) < /bajdar/ – მონღოლური სახელი
ბაინდურ < /bajyndur/ – ბაინდური (თურქული ტომის სახელი)
ბაირამა < /bajram/ – დღესასწაული
ბაირალი < /bajrak/ – დროშა
ბაისაღურ < /baj sayyr/ – ბატონი ყრუ
ბაისოღულა < /baj soyul/ – ბატონი შვეარდენი
ბალაბანა (გეარში: ბალაბანაშეილი) < /balaban/ – 1. წყლის ბულა; 2. უზარმაზარი
ბალარჯი (გეარში: ბალარჯიშეილი) – მეყავრე < სპ. /bālār/ – ყავარი

ბალთა < /balta/ – ნაჯახი
 ბალჩი < /balčy/ – მეთაფლუ
 ბალა < /baya/ – კუ, ბაყაყი
 ბაშია < /baš/ – თავი
 ბაშკირა < /baškyr/ – ბაშკირი
 ბაშქა < /baška/ – სხვა
 ბეგა < /beg/ – ბატონი
 ბეგვერდა < /beg verdi/ – ბატონმა მომცა
 ბეგლარ < /beglär/ – ბატონები
 ბეგლიკ < /berklik/ – სიძლიერე
 ბეგუმი < /begüm/ – ჩემი ქალბატონი; ღირსეული, პატივსაცემი ქალი
 ბერდია < /berdi/ – მომცა
 ბექთაშა < /bek taš/ – სალი ქვა
 ბექუზა < /bek jüz/ – ბატონის სახე
 ბიათა < /bijata/ – ბატონი მამა
 ბიასლანი < /bej aslan/ – ბატონის ლომი
 ბითემირი < /bej temir/ – ბატონის რკინა
 ბილმიშ < /bilmiš/ – მცოდნე
 ბირახა < /byrak!/ – დატოვე!
 ბირდუ < /birdw/ – ერთი იყო
 ბილა < /biyik/ – უღვაში
 ბიჭი < /pič/ – ბუში
 ბოია < /boja/ – საღებავი
 ბორჩი (გვარში: ბორჩიშვილი) < /borč/ – ვალი
 ბოქოლი (გვარში: ბოქოლიშვილი) < /bok ol/ – განაველი გახდი
 ბოლი (გვარში: ბოლლორწოშვილი) < /bok/ – განაველი
 ბოჯახა (გვარში: ბოჯახაშვილი) < /božak/ – მასრის ნაწილი, ბუჯახი
 ბუგუნა (გვარში: ბუგუნაშვილი) < /bugün/ – დღეს
 ბუდახა < /budak/ – ტოტი, შთამომავალი
 ბუზუკა (გვარში: ბუზუკაშვილი) < /buzuk/ – გატეხილი, გაფუჭებული
 ბუილლი (გვარში: ბუილლიშვილი) < /byjykly/ – უღვაშიანი
 ბურდუკა < /burduk/ – ტიკი

ბურდუხა < /burduk xan/ – ტიკი ქალი
ბურნუსუს (გვარში: ბურნუსუსაშვილი) < /burunsuz/ – უცხვირო
ბურღა (გვარში: ბურღაძე) < /burǵa/ – ბურღი
ბურღული (გვარში: ბურღულაშვილი) < /burǵul/ – ბურღული
ბუღა < /buǵa/ – ბუღა
ბუჩუკ (გვარში: ბუჩუკური) < /bučuk/ – ნახევარი

ბ

ბევეზა < /geveze/ – ვბედი
ბელბაქ (გვარში: ბელბაქიძე) < /gel bak/ – მოდი, შეხედე (ნახე)
ბელდია < /geldi/ – მოვიდა
ბენჯელა < /ǵenǵel/ – გაახალგაზრდაებული
ბირგელდი < /geri geldi/ – დაბრუნდა
ბირდია < /girdi/ – შემოვიდა
ბირმიშ < /girmiš/ – შემოსულა
გობირეხა (გვარში: გობირეხაშვილი) < /ko birak/ – დადე დატოვე
გოგუს (გვარში: გოგუსანია) < /ǵöjüs/ – მკერდი
გოზალა < /ǵözäl/ – ლამაზი
გოზალბეგა < /ǵözäl beǵa/ – ლამაზი ბატონი
გოსია < /ǵöš/ – თვალი (მისი)
გოთა < /ǵöt/ – უკანალი
გოთია < /ǵötš/ – მისი უკანალი
გოისა (გვარში: გოისაშვილი) < /ǵöǵüs/ – მკერდი
გომში (გვარში: გომშიაშვილი) < /komša/ – მესობელი
გონბახი < /köpək/ – ძაღლი
გონგლია < /ǵönǵiš/ – გული მისი
გურჯია < /ǵürǵiš/ – ქართველი
გურჯიბეგ < /ǵürǵiš beǵ/ – ქართველი ბატონი

ღ

დანგი (გვარში: დანგაძე) < /danǵ/ – ხურდა
დანმას < /danmaz/ – ის, ვინც არ გაიკვირებს

დარაბეგ (გვარში: დარაბეგაშვილი) < /därä begi/ – ხევის ბატონი
დალა (გვარში: დალაშვილი) < /day/ – მთა
დაღბაში < /day baši/ – მთის წვერი
დაღელა (გვარში: დაღელაშვილი) < /day eli/ – მთის ხალხი, ტომი
დეღბაშ < /deli baš/ – გიჟთაგა
დეღი < /deli/ – გიჟი
დეღიბალთა < /deli balta/ – გიჟი ნაჯახი
დეღიქსი (გვარში: დეღიქსიშვილი) < /deliksiz/ – უნახვრეტო, უნაკლო
დეღიყარდაშ < /deli ქარდა / – გიჟი ძმა
დეღიყული < /deli q'uli/ – გიჟი მონა
დემურბულა (გვარში: დემურბულაშვილი) < /demür buya/ – რკინა ხარი
დემურტაშ < /demür taš/ – რკინა ქვა
დემურხან (გვარში: დემურხანაშვილი) < /demür xan/ – რკინა ხანი
დერმიშა < /dermiš/ – თქმული
დიღიმ < /dilim/ – ნატეხი, ნაგლეჯი
დოგრა (გვარში: დოგრაძე) < /doɣra/ – მართალი
დოღმაზ < /dolmaz/ – აუესებელი
დოღუ (გვარში: დოღუაშვილი) < /dolux/ – საესე, უხვი
დოღუბეგ < /dolu beg/ – უხვი ბატონი
დოღუნგი < /tolux/ – საესე მთვარე
დონგუზა < /donux/ – ღორი
დონდუა < /döndü/ – მობრუნდა
დონმაზ < /dönmäz / – არ მობრუნდება
დოდღაი < /doɣdu/ – დაიბადა
დოღმაზ < /doymaz/ – არ დაიბადება
დოღმიშა < /doymuš/ – დაბადებულა
დულბეგი < /dul beg/ – ქერივი ბატონი
დურმიშ < /durmuš/ – გადარჩენილი
დურმიშხან < /durmyš xan/ – გადარჩენილი ხანი
დურსუნ < /dursun/ – დაე, გადარჩეს, იყოს!

ებე < /ebe/ – 1. ბებიაქალი; 2. ნათესავი ქალი
ეგარსლან < /eg arslan/ – მამაცი ლომი
ეკიზა < /ikiz/ – ტყუპი
ელაღდი < /el aid/ – ხალხმა წაიყვანა
ელაღმაზი < /el almaz/ – ხალხი არ წაიყვანს
ელბადურ < /el badur/ – ხალხი გმირი
ელბეგი < /el begi/ – ხალხის ბატონი
ელბერდი < /el berdi/ – ხალხმა მომცა
ელგიზი < /el gizi/ – ხალხის ქალიშვილი
ელგუჯა < /el gūǰa/ – ხალხის ძალა
ელდემური < /el demür/ – ხალხი რკინა
ელდერა (გეარში: ელდერაშვილი) < /el der/ – ხალხი ამბობს
ელიგუნ < /eli gūn/ – (მისი) ხალხის მსე
ელიხან < /eli xan/ – (მისი) ხალხის ხანი
ელნიბეგა (გეარში: ელნიბეგაშვილი) < /elxi beg/ – ელნი ბატონი
ენიბეგი < /jeni beg/ – ახალი ბეგი
ერბაკი (გეარში: ერბაკიძე) < /er bak/ – მამაკაცი ბატონი
ერკენა (გეარში: ერკენაშვილი) < /erken/ – ადრე
ეკიზა < /ekiz/ – ტყუპი
ელმიშა (გეარში: ელმიშაშვილი) < /cymiš/ – მოხრილი
ემ < /eš/ – მეწყვილე, თანასწორი, მეუღლე
ემსანი < /eš han/ – თანასწორი ხანი

3

ვერდი < /verdi/ – მომცა
ვერმიშა < /vermiš/ – მოცემული (ღვთის ბოძებული)

თ

თათარა < /tatar/ – თათარი
თათარხან < /tatar xan/ – თათარ ხანი
თათლახან < /tatly xan/ – ტკბილი ხანი
თანღრია < /taǧry/ – ღმერთი

თანღრეყუ < /taŋɣɹ q'ʊsʌ/ – ღმერთის მონა
 თარხან < /tarhan/ – თავისუფალი
 თაღრეყერდი < /taŋɣɹ verdi/ – ღმერთმა მომცა
 თემირყან < /temir q'an/ – რკინის ხანი
 თემურ < /temür/ – რკინა
 თემურბეგ < /temür beg/ – რკინა ბატონი
 თემურჩი < /temürç'i/ – მჭკედელი
 თენგიზ < /teŋiz/ – ზღვა
 თეკა < /tek/ – კენტი, მარტო
 თექთუმან < /tek tuman/ – ერთი თუმანი
 თექთურმაზა < /tek turmaz/ – მოუსვენარი
 თიღქი (გეარში: თიღქიაშვილი) < /tilki/ – მელა
 თიღღურ < /toɣɹʌ/ – შვეარდენი
 თოფა (გეარში: თოფაძე) < /top/ – იარაღი
 თოფაღა < /topal/ – კოჭლი
 თოფღი (გეარში: თოფღიშვილი) < /toplʌ/ – იარაღიანი
 თოფრაკი (გეარში: თოფრაკიშვილი) < /toprak/ – მიწა
 თოფჩი < /topçʌ/ – მეიარაღე, მესაჭურველ
 თოქმაზ (გეარში: თოქმაზაშვილი) < /tokmaz/ – არ დაარტყამს
 თოქმაჯი (გეარში: თოქმაჯიშვილი) < /tokmaɟy/ – უროს მცემელი
 თულა < /tulʌ/ – სასწორის თანავარსკვლავედი
 თუმან < /tuman/ – ათი ათასი
 თურქა < /türk/ – თურქი
 თუქღამ < /tuklam/ – თუქღამი (ეთნონიმი)

Ō

იაღღუზი < /jal(a)nyz/ – მარტო
 იანღული < /janɣy/ – ახალი
 იანქო (გეარში: იანქოშვილი) < /janky/ – გამოძახილი, ექო
 იარაღი < /jaraly/ – დაჭრილი
 იარაღ < /jaray/ – იარაღი
 იასაკ < /jasak/ – აკრძალვა
 იაღი < /jary/ – მტერი

იაღმურა (გვარში: იაღმურაშვილი) < /jɑymur/ – წვიმა
იგითა (გვარში: იგითაშვილი) < /jigit/ – ვაუკაცი
იგითხანი < /jigitxan/ – მამაცი ხანი
იელბერდუყ < /jel(e) berduq'/ – აქ სულს მიეცეთ
იელმაზ < /jylmaz/ – უშიშარი
იენე < /jene/ – რძალი
იერიბეგა (გვარში: იერიბეგაშვილი) < /jeri beg/ – ადგილის ბატონი
ილდიზი < /jyldyz/ – ვარსკელაევი
ინან (გვარში: ინანიშვილი) < /inan/ – ირწმუნე! დაიჯერე!
იუზვერდი < /juz verdi/ – პირი მისცა, შეუთანხმა
იურუკი (გვარში: იურუკიძე) < /jürük/ – მალემსობოლი; იურუკი (ეთნონიმი)
ილლუყარა (გვარში: ილლუყარაშვილი) < /syurlu qara/ – ბედნიერი ყარა

კ

კაჩუხა (გვარში: კაჩუხაშვილი) < /kačyk/ – გაქცეული
კომურჯი (გვარში: კომურჯიშვილი) < /kõmürjã/ – მენახშირე
კორკმაზი < /korkmaz/ – უშიშარი
კოსუნ < /kosun/ – დაე იყოს, დარჩეს
კუდუხა (გვარში: კუდუხაშვილი) < /kuduk/ – კეცი, ჩოჩორი
კუზიბაბა (გვარში: კუზიბაბაშვილი) < /kuzu baba/ – ბატკანი
კულალაღა (გვარში: კულალაღაშვილი) < /kullar aya/ – მონების ბატონი
კულიბეგ < /kuli beg/ – მონა მისი ბატონი
კულუხა (გვარში: კულუხაძე) < /kulluk/ – საგუშაგო; მონობა
კურახნი (გვარში: კურახნიშვილი) < /kürekcü/ – მენიზბე ხელოსანი,
ნიჩბების გამყიდველი

ო

ოზა < /oz/ – ლეიძლი
ოზგელდა (გვარში: ოზგელდაშვილი) < /õz geldü/ – თვით მოვიდა
ოთარი < /otar/ – წარმავალი, ამაოება
ორდა < /ordã/ – ურდო
ოქუზა < /õküz/ – ხარი

ოლლანი < /oɣlan/ – ბიჭი

ოლლი (გვარში: ოლლიშვილი) < /oɣly/ – მისი ვაჟი

ოლუზა (გვარში: ოლუზაშვილი) < /oɣʒuz/ – ოლუზი (ეთნონიმი)

ოლულა < /oɣul/ – ვაჟიშვილი

პ

პარლავა (გვარში: პარლავაშვილი) < /parlak/ – ბრწყინვალე ან პრიალა

პარმახსიზ (გვარში: პარმახსიზაშვილი < /parmaksyz/ – უთითო

ს

სადალა < /sadak/ – საისრე

სათილმიშა < /satylmyš/ – გაყიდული

საიგი < /sajgy/ – პატივისცემა

სარი (გვარში: სარიშვილი) < /sary/ – ყვითელი, ქერა

სარიბეგ < /sary beq/ – ყვითელი (ქერა) ბატონი

სარიყაფლანი < /sary qaplan/ – ყვითელი ვეფხეი

სარუხან < /sary xan/ – ყვითელი (ქერა) ბატონი

სალინა (გვარში: სალინაძე) < /saɣin/ – ჯანმრთელი

სალირა < /saryr/ – ყრუ

სალრი (გვარში: სალრიშვილი) < /saryr/ – გავა

სოგუთი < /söjüt/ – ტირიფი

სოილ < /sojil/ – კეთილშობილი

სოლალა < /solaya/ – მარცხენა

სოლთაშა < /sol taš/ – მარცხენა ქვა

სონდულ < /sonul/ – შეეარდენი

სოულახ < /solak/ – ცაცია

სოუხ < /soɣuk/ – ცივი

სუბეი < /sübeji/ – ჯარის უფროსი

სურმა (გვარში: სურმაეა) < /sürme/ – სურმა, წასმა

ტ

ტაგანა (გვარში: ტაგანაშვილი) < /tagana/ – ვარცლი

ტაიბუღა < /taj buya/ – კეცი ბუღა

ტაშვერდა < /taš verdi/ – ქვა მომცა

ტაშლიგოლი < /tašly gól/ – ქვიანი ტბა

ტოკლიკი (გვარში: ტოკლიკიშვილი) < /tokluk/ – სიმაძღრე

ტოპლია < /topla/ – გასუქებული

უ

უსბაში < /jüz bašy/ – ასისტაი

უსბეგი < /uzbeg/ – უზბეკი

უსუნა < /uzun/ – გრძელი

უთანმას < /utanmaz/ – უსირცხვილო

უთურგაური < /uturgur/ – უთურგური (ეთნონიმი)

ულუ < /ulu/ – დიდი

ულუბეგა < /ulu beg/ – დიდი ბატონი

ულუხანა < /ulu xan/ – დიდი ხანი

ურდოელი < /ordu eli/ – ურდოს ხალხი

ურდუბეგ (გვარში: ურდუბეგაშვილი) < /ordu beg/ – ურდოს ბატონი

ურუმა (გვარში: ურუმაშვილი) < /urum/ – ბერძენი, რომაელი

ურუმბეგი < /urum begi/ – ურუმთა ბეგი

ურუმელა (გვარში: ურუმელაშვილი) < /urumeli/ – ურუმი (ბერძენი) ხალხი

ურქმას < /ürkmäz/ – უშიშარი

ულურლუ < /uyurlu/ – ბედნიერი

უ

უაფახნი (გვარში: უაფახნიშვილი) < /papakñi/ – მეფაფახე

ქ

ქელ (გვარში: თავქელაშვილი) < /kel/ – მელოტი

ქელეშბი < /keleşbi/ – ლამაზი, მამაცი ბატონი

ქერეკ < /qerek/ – საჭირო

ქერეკმეზ < /qerekmez/ – საჭირო არაა

ქერქესლი (გვარში: ქერქესლიშვილი) < /kër gëzli/ – ბრმა თეალიანი

ქესკინა < /keskin/ – წვეტიანი

ქეშიკა (გვარში: ქეშიკაშვილი) < /kešik/ – (მეფის) მცველი

ქიშია < /kiši/ – აღამიანი

ქოროღლი < /kʰor oγly/ – ბრმის შვილი

ქოქია < /kʰk/ – ფესვი

ქოქრა (გვარში: ქოქრაშვილი) < /kʰkre/ /kükre/ – გაბრალებული

ქონაკი (გვარში: ქონაკიძე) < /kʰočak/ – მამაცი, ყონალი

ქუზია (გვარში: ქუზიაშვილი) < /kuzʌ/ – ბატკანი

ქურქჩი (გვარში: ქურქჩიშვილი) < /kürkčʰ/ – ჭონი

ქურქჩიბაში (გვარში: ქურქჩიბაშიშვილი) < /kürkčʰ bašy/ – მთავარი ჭონი

ქუნუკი < /künük/ – პატარა

ყ

ყაზან < /kʰazan/ – ქვაბი

ყაზანჯი (გვარში: ყაზანჯიშვილი) < /kʰazančy/ – მქექაბე

ყაზახა < /kʰazak/ – ყაზახი, თავისუფალი

ყაია < /kʰaja/ – კლდე

ყაიაბეგ < /kʰaja beg/ – კლდე ბატონი

ყაიათმაზ < /kʰajytmaz/ – ია, ვინც არ მოიქცევა

ყალაიჯი < /kʰalajčy/ – მკალავი

ყანდურ < /kʰandur/ – ნელლი ტყავი

ყარა < /kʰara/ – შავი, მამაცი

ყანგელდი < /han geldʰ/ – ხანი მოვიდა

ყარაბაღლი (გვარში: ყარაბაღლიშვილი) < /kʰara bağʰ/ – დიდი ვენახის მქონე

ყარაბაშ < /kʰara baš/ – შავი თავი

ყარაბეგ < /kʰara beg/ – დიდი ბატონი

ყარაბუდახ < /kʰara budak/ – დიდი ტოტი

ყარაბულა < /kʰara buyʌ/ – შავი ხარი, ან დიდი ხარი

ყარაგოზ < /kʰara gʰz/ – შეთვალა

ყარადალა < /kʰara day/ – შავი მთა

ყარაიგით < /kʰara jygit/ – შავი მამაკაცი

ყარაოღლან < /kʰara oγlan/ – შავი ბიჭი

ყარასლანი < /k'ara aslan/ – ძლიერი ლომი

ყარაული (გვარში: ყარაულაშვილი) < /k'araul/ – დარაჯი, გუშაგი

ყარაყუმა < /k'ara qum/ – შავი ქვიშა

ყარახან < /k'ara xan/ – გმირი ხანი

ყარაჯა (გვარში: ყარაჯაშვილი) < /k'aradža/ – შეგვრემანი

ყარდაშ < /k'ardaš/ – ძმა

ყაუხნი (გვარში: ყაუხნიშვილი) < /k'a(v)uxn/ – მექუდე

ყაფინი < /k'apyñ/ – მეკარე, კარისკაცი

ყაფლან < /k'aplan/ – ვეფხვი

ყაფლანბეგ < /k'aplanbeg/ – ვეფხვი ბატონი

ყაჩალა < /k'ačak/ – გაქცეული

ყაჯარ (გვარში: ყაჯარიშვილი) < /k'ažar/ – ეთნონიმი ყაჯარი

ყვინი (გვარში: ყვინია) < /k'ajum/ – ოქრომჭედელი

ყივიაყი (გვარში: ყივიაყიძე) < /k'ivčak/ – ეთნონიმი ყივიალი

ყიზარსლან < /k'yz(y)arslan/ – წითელი ლომი

ყიზელბაქი < /k'yzyl bek/ – წითელი ბატონი

ყიზია < /k'yz/ – გოგო

ყიზილა (გვარში: ყიზილაშვილი) < /k'yzyl/ – წითელი

ყიზლარ < /k'yzlar/ – ტოპონიმი ყიზლარი

ყილიჯი < /k'yic/ – ხმალი

ყირიმი < /k'yrym/ – ტოპონიმი ყირიმი

ყირიმლი (გვარში: ყირიმლიშვილი) < /k'yrymly/ – ყირიმელი

ყირყიზულ (გვარში: ყირყიზულაისშვილი) < /k'yr k'yzyl/ – ორმოცი წითელი

ყოღბი (გვარში: ყოღბაია) < /k'ulp/ – ჭურჭლის ყური, სახელური

ყორღანი < /k'uryan/ – ყორღანი

ყორჩი (გვარში: ყორჩიშვილი) < /k'oruš/ – მცველი

ყორჩიბაში < /k'oruš bašy/ – მსახურთუხუცესი

ყორხმაზბეგ < /k'orxmaz beg/ – უშიშარი ბეგი

ყონბაი < /k'ibej/ – ყონი ბეგი

ყონია < /k'ib/ – ყონი

ყუთლუა (გვარში: ყუთლუაშვილი) < /k'utlu/ – ბედნიერი

ყუთლუარსლანი < /k'utlu arslan/ – ბედნიერი ლომი

ყუთლუაღა (გეარში: ყუთლუაღაშეილი) < /kʰutlu aɣa/ – ბედნიერი ბატონი
ყულა < /kʰul/ – მონა
ყულარაღასი < /kʰullar aɣasy/ – ყმათა ბატონი
ყულბაქი < /kʰul beɣi/ – მონის ბატონი
ყულეჯი (გეარში: ყულეჯიშეილი) – მეკოშქე < არ/ kʰule/კოშქი
ყულიბეგ < /kʰul beɣ/ – მონა ბატონი
ყულოღლი < /kʰul oɣla/ – მონის ვაჟი
ყულუხბე < /kʰylyɕ bej/ – ხმალი ბატონი
ყულუხნი < /kʰullukɕ/ – დარაჯი, მოსამსახურე
ყუმახა (გეარში: ყუმახაშეილი) < /kʰumyk/ – ყუმუხი
ყურთულა (გეარში: ყურთულაშეილი) < /kʰurtul/ – გადარჩენა

შ

შიშმან < /ʃiʃman/ – მსუქანი
შუქია < /yʃyk/ – შუქი, სინათლე

ჩ

ჩალაბა (გეარში: ჩალაბაშეილი) < /ɕalap/ – ღმერთი
ჩანთა (გეარში: ჩანთაძე) < /ɕanta/ – ჩანთა
ჩანლი (გეარში: ჩანლიშეილი) < /ɕanly/ – ქვეერიანი
ჩაქუნა < /ɕekiɕ/ – ჩაქუნი
ჩახმახა (გეარში: ჩახმახაშეილი) < /ɕakmak/ – ჩახმახი
ჩიბუხა (გეარში: ჩიბუხაშეილი) < /ɕubuk/ – ჩიბუხი
ჩითახა (გეარში: ჩითახაშეილი) < /ɕy1ak/ – ბალკანელი თურქი
ჩინიჯი (გეარში: ჩინიჯიშეილი) – მეფაიფურე < სპ. /ɕini/ – ფაიფური
ჩირქინა (გეარშიც: ჩირქინასშეილი) < /ɕirkin/ – უშრო
ჩიფნი (გეარში: ჩიფნიური) < /ɕipɕij/ – სულ მთლად უმი
ჩიღია (გეარში: ჩიღიაშეილი) < /ɕiy/ – უმი
ჩინახა (გეარში: ჩინახაშეილი) < /ɕiɕek/ – ყვეილი
ჩოლოყა (გეარში: ჩოლოყაშეილი) < /ɕolak/ – ცალხელა
ჩომახი (გეარშიც: ჩომახიძე) < /ɕomak/ – ჯოხი, კომბალი
ჩოფა (გეარში: ჩოფაძე) < /ɕɕp/ – ნაგავი

ჩოფული (გეარში: ჩოფულიანი) < /čɔplɪ/ – ნაგვიანი

ხ

ხაზარა < /xazar/ – ხაზარი

ხაზარბეგ (გეარში: ხაზარბეგიშვილი) < /xazar begi/ – ხაზართა ბეგი

ხაკან < /xakan/ – ხაყანი

ხანი (გეარში: ხანიშვილი) < /xan/ – ხანი

ხანვერდი < /xan verdi/ – ხანმა მომცა

ხანუმი < /xanum/ – ჩემი ქალბატონი

ხანყულა < /han kulɔ/ – ხანის მონა

ხუთლუბელ (გეარში: ხუთლუბელაშვილი) < /k'utlu beg/ – ბედნიერი ბატონი

ჯ

ჯარჯი < /ɟarɟi/ – მაუწყებელი

ჯალათა (გეარში: ჯალათაშვილი) < /ɟaɟata/ – ჯალათა (ეთნონიმი)

ჯიბლა (გეარში: ჯიბლაშვილი) < /ɟibɟa/ – უმაღლესი სამხედრო ტიტული
ძველ თურქეთში

ჯილიტა (გეარში: ჯილიტაშვილი) < /ɟiɟil/ – მამაცი, ვაჟკაცი

ჯოლბორდი (გეარია) < /ɟol boldɔ/ – გზა იპოვა

ჯუმუშა < (გეარში: ჯუმუშაძე) < / ɟumʊʂ | ɟumʊʂ/ – ვერცხლი

ჯურლა < /ɟoɟɔɟa/ – ჩორთმაგალი ცხენი

Ad, Hd, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქართული საბუთების საფონდო
Qd, Sd შიფრები
A, H, S, Q ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქართული ხელნაწერების
საფონდო შიფრები

- ათაბ. : ქრ. შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV–XVIII სს.), ათაბატთა ქრონიკა, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1954.
- მ. ანდრ. : მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966.
- ი. ა. : ი. ახუაშვილი, ქართული გეარ-სახელეები, თბ., 1994.
- ე. ბარდ. : ე. ბარდაველიძე, სევანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალი წლის ციკლი, ტფილისი, 1939.
- ნ. ბერძ. I : დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, XV–XVIII სს., ნ. ბერძენიშვილის რედ., თბ., 1940.
- ნ. ბერძ. II : დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, II (XV–XVIII სს.), ნ. ბერძენიშვილის რედ., თბ., 1953.
- გეორგ. ტრაქტ. : გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ, თბ., 1983.
- ი. გ. : ი. გაგულაშვილი, ქართული გვარები, საკუთარი სახელები, ქუთაისი, 1993.
- ნ. გ. : ნ. გურგენიძე, თურქულიდან ნასესხებ პატრონიმთა სტრუქტურისა და სე მანტიკისათვის ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1984, №4.
- ნ. გ. მ. ჯ. : ნ. გურგენიძე, მ. ჯიქია, თურქული წარმოშობის ანთროპონიმები ქართულში, თბ., 1994.
- გედდ : გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი. თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ს. ჯიქიამ, წ. II, თბ., 1941.
- დოკ. I : საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივი. საბუთები ძველი ხანისა და XIX საუკუნის დასაწყისისა, ფონდი 226 (III), საინვენტარო აღწერა, 1448 აღწერილობა, წ. I – 2418.
- დოკ. II : საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ქართული ისტორიული დოკუმენტების პირთა კოლექციის 1449 აღწერილობა, წ. I – 2418.
- დოკ. III–IV : საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ძველი ხანისა და XIX ს-ის საბუთების პირები, საინვენტარო აღწერა, წ. II, 419, 1448–226–III.

- დოკ. V: ძველი საბუთების რეგისტრები, სასინოდო კანტორის რეგისტრები, შინაგანი აღწერა, 1551.230/5.
- დოკ. VI: საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ძველ სიგელ-გუჯართა კოლექცია, 1448, 2261.
- დოკ. VII: საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივის ძველი ხანისა და XIX საუკუნის საბუთების პირები, 1449(II).
- ვახუშტი: ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1941.
- თბსც: თბილისის ბინების სატელეფონო ცნობარი, თბილისი, 1998.
- იერუსალ.: ე. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.), თბ., 1962.
- ისტ. დოკ.: ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466-1770), წიგნი I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1959.
- ისტ. საბ.: ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წიგნი II, თბ., 1913.
- ისტორ.საბ.: თ. ჯორდანიას, ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები. ფოთი, 1903.
- პ. ინგორ.: ინგოროყვა პ., სვანეთის საისტორიო ძეგლები, II, ტექსტები. თბ., 1941.
- გ. ლეონ.: გ. ლეონიძე, ქართული სახელები, გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“ №12, 17.III.1961.
- ი. ლორთქ.: იასე ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII ს-ის პირველ მეოთხედში, ნაწ. I-II, ტფ., 1935, ნაწ. III-IV, ტფ., 1938.
- მაის., I: ი. მაისურაძე, ქართული გეარსახელები, სემანტიკა, სტრუქტურა, ეტიმოლოგია, თბ., 1979.
- მაის.: ი. მაისურაძე, ქართული გეარსახელები (სალექსიკონო ბიბლიოგრაფიული მასალები). თბ., 1981.
- მაკალ. მთიულ.: ს. მაკალათია, მთიულეთი, თბ., 1930.
- მაკალ. თუშ.: ს. მაკალათია, თუშეთი, თბ., 1933.
- მაკალ. ფშ.: ს. მაკალათია, ფშავი, თბ., 1934.
- მაკალ. ხევს.: ს. მაკალათია, ხევსურეთი, თბ., 1935.
- პალ I - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა. თბილისი 1991.

- პალ II - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, II, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ. თბილისი 1993.
- პალ III - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, III, მასალები შეკრიბეს და გამოსაცემად მოამზადეს: ა. ბაქრაძემ, ლ. რატიანმა და გ. ოთხმესურმა. ტომი შეადგინეს დ. კლდიაშვილმა და მ. სურგულაძემ. თბილისი 2004.
- პალ IV - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, IV, მასალები შეკრიბეს და გამოსაცემად მოამზადეს: გ. ოთხმესურმა, გ. მჭედლიძემ, მ. სურგულაძემ, დ. ულენტმა, ა. ბაქრაძემ, თენუქიძემ და დ. კლდიაშვილმა. ტომი შეადგინეს მ. სურგულაძემ და დ. კლდიაშვილმა. თბილისი 2007.
- პირთა სახ. საძ. : საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ძველი საბუთების პირთა კოლექციისა (1450, I და II წიგნი) და ძველი საბუთების დედნების კოლექციის (1449) პირთა სახელების საძიებელი.
- ჟორდ. III : თ. ჟორდანიას, ისტორიული საბუთები შიო მღვიმის მონასტრის და „ძველი“ ვაჰხანის ქვაბთა, თბ., 1896.
- საეკლ. საბ. : დასაუღეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, გამოცემული ს. კაკაბაძის მიერ, თბ., 1921.
- საქ. სიძე. I : საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1920.
- საქ. სიძე. II : საქართველოს სიძველენი, ტ. II, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1920.
- საქ. სიძე. III : საქართველოს სიძველენი, ტ. III, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1910.
- ო. სოს. I, II : ოლღა სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასაუღეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, სათავადოები, I, თბ., 1973; II, თბ., 1981.
- სტატ. ცნ. : სტატისტიკური ცნობები საქართველოს შესახებ, XVIII ს., ე. თაყაიშვილის რედ., თბ., 1907.
- ტბეთის მატთანე : ტბეთის სულთა მატთანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და საძიებლები დაურთო თინა ენუქიძემ, თბ., 1977.
- ქავთ. : ი. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის (XII-XVIII სს.), თბ., 1960.
- ქ. დიალ. : ი. გიგინეიშვილი, ე. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
- ქვგლ : ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. ა. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I-VIII, 1950-1964 წწ.
- ქართ. ცხ. I : ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955.

ქართ. ცხ. II : ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959 (I, II, III, IV, V, VI, VII).

ქლსმ : ქეთევან ლორთქიფანიძის სადისერტაციო მაცნე სათაურით – თურქულიდან ნასესხები ლექსიკა შუა საუკუნების ქართულ წერილობით ძეგლებში, თბ., 1994.

ქრონიკ. I, II : თ. უორდანი, ქრონიკები, ტ. I, თბ., 1893; ტ. II, თბ., 1897.

ქსს : ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.

ქსძ : ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. I–VII, 1963–1981 წწ.

ღლ. : ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974.

ჭუმბ. : ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1966.

ჯაეახ. : ივ. ჯაეახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, თბ., 1928.

მ. ჯ. : მ. ჯიქია, თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში, აღმოსავლური ფილოლოგია III, 1973.

ს. ჯ. I : ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, I, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, III, თბ., 1960.

ს. ჯ. II : ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, II, თსუ შრომები, 273, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თბ., 1987.

თბ. : გაზეთი „თბილისი“.

კომ. : გაზეთი „კომუნისტი“.

ს. აჭ. : გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“.

ლიტ. საქ. : გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“.

აზ. : აზერბაიჯანული.

არ. : არაბული.

ბერძ. : ბერძნული. სპ. : სპარსული.

უზბ. : უზბეკური.

ქ. : ქართული.

თ. : თურქული.

მონღ. : მონღოლური.

რუს. : რუსული

- აბათხანაშვილი, ი. გ., 8.
 აბალა, ქართლ. ცხ., II, 239.
 აბალაშვილი, Hd –1886.
 აბალხანაშვილი, ი. გ., 8.
 აბაშხან, ქსს, 255.
 აბდულათბეგი, ი. ა., 747.
 აბდულაბეგისშვილი, ნ. გ., 167.
 აბდულაბეგიშვილი, დოკ. I, 1765წ.
 აბდულათბეგი, ი. ა., 747.
 აბულვარდისშვილი, 1449, 111.
 აბულვარდიშვილი, ნ. ბერძ., III, 391.
 აბულეერდა, ქსს, 67.
 აბულეერდიშვილი, 1448–I–2415.
 ადიბეგ, პირთა სახ. საძ., 16–20.
 ადიბეგა, საქ. სიძე., II, 257. 1450–7126;
 ადიბეგაშვილი, პირთა სახ. საძ., 41–118.
 ადიბეგიშვილი, ნ. გ. 165–9, თბ., 18.I.1980.
 ადიბეგი, დოკ. I, 1783 წ.
 ადიგებასშვილი, ი. ა., 683.
 ადიდემურ, პირთა სახ. საძ., 41–118.
 ადიშხან, ქსს, 225.
 ავჯი, თბ., 20.III.1982.
 ავჯიშვილი, ი. გ., 9.
 აზიბეგაშვილი, ი. ა., 684.
 ათა, ქსს, 69.
 ათაბაგა, შაის., 18.
 ათაბაგი, ი. გ., 9.
 ათაბაკი, ი. გ., 9.
 ათაბეგ, გვილ., 381.
 ათაბეგა, საქ. სიძე., II, 157.
 ათაბეგაშვილი, თბსც, 17.
 ათაბეგი, საქ. სიძე., II, 159.

ათაბეგისშვილი, 1450–48/149.
ათაბეგისშვილი, ი. ა., 684.
ათაია, ქსს, 69.
ათამა, ქ. დიალ., 715.
ათაქიში, პირთა სახ. საძ., 2621.
ათაქიშვილი, თბსც, 18.
ათაშვილი, ი. გ., 9.
ათჯი, შუახვევი.
აიგუნ, 1448–2313.
აიგუნაშვილი, პალ., I, 90.
აიდარაშვილი, თბ., 09.03.1994.
აიდემურ, Hd–2233; 1797 წ.
აიდინა, Sd–18, Hd–14927.
აიდინი, Sd–18; ს. აჭ., 20.02.1977,
აიდოლშიშ, პირთა სახ. საძ., 8-42.
აიდოლშიშ, 1450–10/12.
აიდოლშიშისშვილი, Sd–795.
აივანაშვილი, ი. გ., 9, 16.
აივანიშვილი, ნ. გ., 163.
აითბე, ქსს, 70.
ალადალ, Hd–2190, 21–2190.
ალადაღისშვილი, 1450–28/156.
ალავერდა, ქსს, 70.
ალავერდაშვილი, მაის., 19.
ალავერდასშვილი, ი.ა., 684
ალათემურ, ქართლ. ცხ., II, 251–252.
ალაჯა, გედდ, 497.
ალაჯუყ, ქსს, 71.
ალაქყული, Sd–4.
ალბეგა, ქსს, 71.
ალდუზი, ს. აჭ., 4.1.1978.
ალთიბეშა, 1448, 226, II.1808 წ.
ალთუაშვილი, 1449–1550.

ალთუინა, პ. ინგორ., 118.
ალთუმეშარ, საქ. სიძე., II, 37.
ალთუნა, ნ. ბერძ., 1296.
ალთუნაშვილი, თბ., I. 02.1980.
ალიბეგ, დოკ. I, 33.
ალიბეგა, საქ. სიძე., II, 50.
ალიბეგაშვილი, დოკ. I, თბ., 23.II.80.
ალიბეგისშვილი, 1448. 226. III.
ალიბეგეშვილი, ი. ა., 685.
ალიკულაშვილი, ი. გ., 10.
ალიყაფლან, Hd-2246.
ალიყულა, 1803 წ., დოკ. III.
ალიყულაშვილი, ი. გ., 10.
ალიყული, 1803 წ., დოკ. I.
ალიყულისშვილი, 1450-9/119.
ალიყულიშვილი, დოკ. V, VI, 1793 წ.
ალიყაი, Sd-1245, 213-218.
ალიხანა, Hd-1777.
ალიხანაშვილი, თბ., 14.01.1980.
ალიხანი, დოკ. I, 1775 წ.
ალიხანიშვილი, თბ., 18.03.1980.
ალმა, ქსს, 256.
ალმასხანი, ქსს, 71.
ალმასხანიშვილი, თბ., 26.II.1980.
ალულაშვილი, თბ., 09.03.82.
ალულიშვილი, თბ., 16.09.1993.
ალულოშვილი, ი. გ., 10.
ალფარსლანი, ქართ. ცხ., 306,307.
ალღუზაშვილი, თბსც, 26.
ალჩიბეგ, გვდდ, 447.
ალხანაშვილი, თბსც, 27.
ალხანიშვილი, თბსც, 27.
ამაზბეგ, Hd-1789.

ამბარჯი, გელდ, II, 135.
ამირალა, 1449–1498, 1552 წ.
ამირალასშვილი, პალ., I, 133.
ამირალაშვილი, 1449–1762, 1647.
ამირბაბა, 1450–51/24.
ამირბაში, ი. ა., 449.
ამირბეგ, პალ III, 6.
ამირბეგაშვილი, ი. ა., 685.
ამირბეგი, თბსც, 29.
ამირბეგიშვილი, CKTT, 26.
ამირბეგისძე, ი. ა., 685.
ამირასლანა, 1450–51/24, ქსს, 72.
ამირხან, 1450–47/27; თბ., 18.03.1983.
ამირხანაშვილი, თბსც, 30.
ამირხანიშვილი, თბ., 15.03.1980.
ანბარჯი, გელდ, II, 241.
ანაყიზ, ისტორ. საბუთ., 87.
ანიტბე, ქსს, 73.
არზაყან, ქსს, 74.
არაბაშვილი, ი. ა., 685.
არაბაჯი, ი. გ., II.
არგუნია, ე. ზ., 143.
არსლან, ტბეთის მატჩიანე, 258.
არსლანისძე, ი. ა., 685.
არსლანიშვილი, Hd–1085.
არლონ, საქ. სიძე, II, 7.
არლუთაშვილი, მაის., 23.
არლუნ, პ. ინგორ., 42.
არლუნა, ჟორდ., III, 728, 688.
არლუნაშვილი, თბ., 18.1.75.
არხნიაშვილი, Hd–3198.
ასათბეგა, 1450–21/2.
ასამბეგ, ქსს, 76.

ასანბეგისშვილი, 1448,12415.
ასანბეგიშვილი, ნ. გ., 167.
ასაყულა, დოკ. V.
ასლან. დოკ. II,115.
ასლანა, ქსს, 76.
ასლანაძე,თბსც, 47.
ასლანაშვილი, დოკ. I, 1736 წ.
ასლანბეგ, ქსს, 76.
ასლანბეგიშვილი, Hd-13128.
ასლანბეი, ს. ჯ-, 1,6.
ასლანბი, ქსს, 76.
ასლანიკაშვილი, თბსც, 47.
ასლანისშვილი, 1448, 1-1528 წ.
ასლანიშვილი, სპკ. სიძე, I, 438.
ასლანიძე, ო. გ., 12.
აფაქიძე. ი. გ., 12.
აფაქი. ი. გ., 12.
აფაქია, ი. გ., 12.
აფაქიანი, ე. ზ., 118.
აფაქიძე, ი. ა., 751.
აფენდიშვილი, ი. გ., 12.
აღაბაბა, პალ. I, 195.
აღაბაბასშვილი, პალ. I, 195.
აღაბეგ, 1450-4/177.1648 წ.
აღაბეგასშვილი, 1450-51/102.
აღაბეგაშვილი, 1448-328. 1698 წ.
აღაბეგიშვილი, ი. ა., 687.
აღავერდა, პალ. I, 195.
აღაიბეგიშვილი, პალ. I, 196.
აღამირაშვილი, 1450-23/103.
აღამირასშვილი, პალ. I, 196.
აღასი, ქრონიკ., II, 412.
აღასიაშვილი, ი. გ., 135.

აღაშვილი, გეორგ. ტრაქტ. 64.
აღაჯა, შუახევი.
აღაჯანასშვილი, ი. ა., 687.
აღაჯანაშვილი, ი. გ., 12.
აღბუღა, 1448–63, ქრონიკ., II, 255.
აღიაშვილი, 1806, დოკ. II, 1.
აღლეკარასშვილი, პალ. I, 199.
აღმურასშვილი, ი. ა., 687.
აღმურაშვილი, Hd–814.
აღჩაუშასშვილი, 1450–53/92.
აღფაშასშვილი, პალ., I, 200.
აშირხანაშვილი, პალ., I, 200.
აშხანა, ქსს, 77.
აშხარბეგიშვილი, ი. ა., 687.
ახეერდაშვილი, ი. გ., 13.
ახეერდა, Hd–9960.
ახეერდასშვილი, Hd–1658, 1699 წ.
ახეერდაშვილი, ნ. გ., 165.
ახეერდიანი, ზემო ხოდაშენი.
აჯია, ქსს, 78.
აჯიაშვილი, ი. გ., 13.
აჯიბეგაშვილი, Hd–115.
აჯიბეგიშვილი, Hd–115.
აჯიყაფაშვილი, პალ., I, 208.
ბაადურ, ნ. ბერძ., I, 105.
ბაადურა, საქ. სიძე, II, 247.
ბაადურაშვილი, ი. ა., 688.
ბაადურისშვილი, ი. ა., 688.
ბაადურიშვილი, ი. ა., 688.
ბაბა, საქ. სიძე, II, 83.
ბაბაგული, ნ. ბერძ., I, 105.
ბაბაშვილი, მაის., 26.
ბაბახანა, 1450–37/169, 1651 წ.

ბაბაჯანა, Hd-1555, 1545 წ.
ბაბაჯანაშვილი, 1450–27/233.
ბადურა, ნ. ბერძ., II, 31.
ბადურაშვილი, მარს., 27.
ბადური, ქართ. ცხ., II, 268.
ბათა, ქსს, 80.
ბათაია, მაკალ., ხეცს., 192.
ბათალბი, ქსს, 80.
ბათირა, მაკალ., ფშ., 147.
ბათირი, გ. ლეონ.
ბათირმაზი, ქსს, 80.
ბათირო, ქსს, 80.
ბათუ, ქსს, 81.
ბათუა, ქსს, 81.
ბათურა, ქსს, 81.
ბაი, ქსს, 80.
ბაიდარაშვილი, ი. გ., 14.
ბაითაში, ი. გ., 135.
ბაინდურ, საქ. სიძე., II, 128.
ბაინდურაშვილი, ნ. გ., 163.
ბაირამ, საქ. სიძე., II, 390.
ბაირამა, საქ. სიძე., II, 147.
ბაირამასშვილი, 1450–11/112.
ბაირამაშვილი, 1448–2318.
ბაირალა, ქსს, 81.
ბაირახტარი, თბ., 25.1.69.
ბაისალური, ქსს, 81.
ბაისოლა, საქ. სიძე., II, 378.
ბაისოლულასშვილი, პალ., 382.
ბაისოლულაშვილი, 1448–91, 1692წ.
ბაისოლულისძე, გედდ., 287.
ბაისული, ქსს, 81.
ბაიძე, ქსს, 81.

ბალაბანაშვილი, ი. გ., 14.
ბალაბანიშვილი, ი. გ., 14.
ბალარჯიშვილი, თბსც, 66
ბალთა, ქსს, 82.
ბალთაშვილი, მ. ქამად., 46.
ბალჩი, ქსს, 82.
ბაია, ქსს, 81.
ბაღა, ქსს, 84.
ბაღაშვილი, მაის., 32.
ბაღაძე, ქსს, 84.
ბაღათ, ქსს, 8.
ბაღათა, ქსს, 81.
ბაღათარ, ქსს, 84.
ბაღათარა, ქსს, 81.
ბაღათურა, ქსს, 84.
ბაღათურა, ქსს, 84.
ბაღათური, ქსს, 84.
ბაღათურია, მაის., 32.
ბაღაი, ქსს, 84.
ბაშდაღლიშვილი, ე. ზ., 152.
ბაშია, ქსს, 84.
ბაშიშვილი, ე. ზ., 10.
ბაშკირა, ქსს, 84.
ბაშქა, ღლ., I, 172.
ბაშხა, ქსს, 84.
ბახლახან, ქსს, 26.
ბეგა, ქსს, 86.
ბეგაბეგაშვილი, 1449–564, 230.
ბეგაია, ი. გ., 17.
ბეგალა, პალ. I, 489, 1700 წ.
ბეგალაშვილი, ი. გ., 17.
ბეგალიშვილი, მაის., 33.
ბეგაშვილი, მაის., 33.

ბეგაძე, თბსც, 83.
ბეგდარაშვილი, ი. გ., 17.
ბეგვერდა, 1448–2939. 2341.
ბეგვერდი, პალ. III, 280.
ბეგვერდისშვილი, პალ. I, 490
ბეგვერდიშვილი, 1448. 226. 1723წ.
ბეგთაბეგი, Hd-2024, 1668. I–22.
ბეგთაბეგისშვილი, დოკ. III.
ბეგთაბეგიშვილი, დოკ. I.
ბეგთათაშვილი, ი. ა., 691.
ბეგთათიშვილი, ი. ა., 693.
ბეგთაშაშვილი, ი. ა., 693.
ბეგი, ქსს, 86.
ბეგია, ქსს, 86.
ბეგიასშვილი, პალ., I, 491.
ბეგიაური, პალ., I, 490.
ბეგიაშვილი, თბსც, 83.
ბეგისშვილი, პალ., I, 491.
ბეგიშვილი, მაის., 33.
ბეგიჯანა, პალ., I, 492.
ბეგიჯანაშვილი, მაის., 33.
ბეგლარ, ქსს, 86.
ბეგლარა, პალ., I, 492.
ბეგლარაშვილი, 1448–93.
ბეგლარიშვილი, თბ., 31.12.1990.
ბეგლიკი, ხელნაწ. ინ-ტი.,ქ.ფ., 185.
ბეგლიაშვილი, პალ., I, 493.
ბეგლიკაშვილი, პალ., I, 493.
ბეგმამადაშვილი, ი. გ., 17.
ბეგმამელაშვილი, ი. გ., 135.
ბეგნაზარი, გედდ, 142.
ბეგნაზარი, ი. ა., 691.
ბეგო, ქსს, 86.

ბეგოაშვილი, ი. ა., 691.
ბეგოია, ქსს, 86.
ბეგოიძე, თბსც, 84..
ბეგოშვილი, Hd-607.
ბეგსოლთან, ქსს, 86.
ბეგსოლთანა, პ. ინგორ., 47.
ბეგტურაშვილი, CKTT, 65.
ბეგუა, 1448-1243, ქსს, 86.
ბეგუასშვილი, ი. ა., 691. პალ, I, 494.
ბეგუმი, ს. ჯ., I, 9-10.
ბეგუმიშვილი, ი. გ., 17.
ბელხანი, ქსს, 260.
ბერდი, ქსს, 87.
ბერდია, მაკალ., თუშ., 163.
ბერდიაშვილი, თბილისი.
ბერდიკაშვილი, თბსც, 91.
ბერდისშვილი, ი. ა., 740.
ბერდო, ქსს, 57.
ბერიხან, ქსს, 260.
ბერდიშაშვილი, Hd-135.
ბესლათხან, ქსს, 88.
ბესლან, ქსს, 88.
ბეკა, ქსს, 88.
ბეკაია, ი. გ., 18.
ბეკაური, თბსც, 99.
ბეკაშვილი, ე. ზ., 12.
ბეკაძე, საქ. რესპ., 15.2.1991.
ბეკური, ე. ზ., 117.
ბექთათაშვილი, ი. ა., 693.
ბექთაშა, 140-6/36.
ბექი, საქ. სიძე., II, 432.
ბექია, ტბეთის მატიანე, 10.
ბექიაშვილი, თბსც, 99.

ბექიშვილი, ი. გ., 18.
ბექმირზა, ქსს, 88.
ბექოშვილი, ი. გ., 18.
ბექსოლთან, ქსს, 88.
ბექუზა, ქსს, 58.
ბექირბი, ქსს, 88.
ბეხმირზა, ქსს, 79.
ბიათაშვილი, ი. გ., 89.
ბიასლანი, ქსს, 89.
ბითემირ, ქსს, 89.
ბილმიშ, გვდლ, 373.
ბიმირზა, ქსს, 89.
ბირახა, სტატ. ცნ., 419.
ბირდუ, ქსს, 90.
ბისლანი, სტატ. ცნ., 433.
ბიქრიევრმიშ, გვდლ, 273, 263.
ბილა, ქსს, 90.
ბილია, ქსს, 90.
ბილიაშვილი, ი. გ., 19.
ბილო, ქსს, 90.
ბიჭა, ქსს, 90.
ბიჭაი, ქსს, 90.
ბიჭაშვილი, მაის, 36.
ბიჭაური, ქსს, 90.
ბიჭი, ქლსმ, 14.
ბიჭია, ქსს, 90.
ბიჭიაშვილი, მაის, 36.
ბიჭიკაშვილი, თბსც, 105.
ბიჭინაშვილი, მაის, 36.
ბიჭიტაშვილი, ი. გ., 19.
ბიჭოლაშვილი, ი. გ., 19.
ბიჭოშვილი, მაის, 36
ბიჭუნური, ი. გ., 19.

ბოია, ქსს, 91.
ბორნაშვილი, თბსც, 111.
ბორნაძე, ვ. ზ., 14.
ბორნიაშვილი, ი. გ., 20.
ბორჯაძე, თბსც, 111.
ბოლაშვილი, ი. გ., 20.
ბოლაძე, ი. გ., 20.
ბოლიშვილი, ი. გ., 20.
ბოლღორწოშვილი, ი. გ., 20.
ბოლოლაშვილი, ი. გ., 20.
ბოხანა, პ. ინგორ., 156.
ბოხაშვილი, ი. გ., 20.
ბოჯახაშვილი, 1448–2316.
ბუგუნაშვილი, ვ. ზ., 15.
ბუდაგაშვილი, CKTT, 310.
ბუდაგიშვილი, თბსც, 117.
ბუდალაშვილი, ი. გ., 20.
ბუდახა, გედდ, 25, 55.
ბუდახასშვილი, Hd-149128.
ბუდახაშვილი, Hd-7017.
ბუზუკა, ქსს, 93.
ბუზუკაშვილი, მაის., 35.
ბუიღლიშვილი, თბსც, 118.
ბუიდრიშვილი, ი. გ., 91.
ბურდუკი, ქსს, 34.
ბურდუკია, ქსს, 34.
ბურდუხან, იერუსალ., 99, ქსს, 261.
ბურდუხანი, ტბეთის მატრიანე, 539,5.
ბურთუხან, ქსს, 261.
ბურნუსუზაშვილი, მაის., 1, 50.
ბურლაშვილი, ი. გ., 21.
ბურლაძე, ი. გ., 21.
ბურღულაშვილი, ი. გ., 21.

ბულა, ქართ. ცხ., 1, 256.
ბულაფა, პალ. I, 570.
ბულაშვილი, ი. გ., 21.
ბულაძე, თბსც, 122.
ბულია, H-85.
ბუნუკი, ქსს, 95.
ბუნუკაძე, CKTT, 313.
ბუნუკური, თბსც, 123.
ბუნუქიშვილი, ი. გ., 21.
ბუნუხიშვილი, ი. გ., 21.
ბუჭუხიშვილი, ი. გ., 21.
ბუხაიძე, ი. გ., 22.
გაფნი, ქსს, 99.
გეგეზა, ხულო, ქედა.
გეზელი, ქსს, 100.
გეზელიშვილი, ი. გ., 21.
გელახსან, ქსს, 100.
გელბაქიძე, ი. გ., 24.
გელბაქიძე, ი. გ., 24.
გელბახიანი, ი. გ., 24.
გელდია, ქსს, 100.
გელდიაშვილი, თბსც, 149.
გენჯელა, ქსს, 100.
გეირჯიშვილი, თბსც, 157.
გიორგიბეგ, პალ., III, 262.
გირგელდი, ქსს, 128.
გირდია, პალ., I, 666.
გირმისასშვილი, პალ., I, 666.
გირმისაშვილი, პალ. I, 666.
გირმიშ, H -1453.
გიურჯაშვილი, პალ., 667.
გობირეხაშვილი, ი. გ., 26.
გოგუსანია, ვ. ზ., 143.

გოზალა, ნ. ბერძ., I, 57.
გოზალაშვილი, პალ., I, 701.
გოზალაძე, გედდ, 310.
გოზალბეგა, გედდ, 317.
გოზალბეგასშვილი, 1450–53/100.
გოზალბეგაშვილი, პალ., I, 701.
გოზალიშვილი, უორდ., III, 695.
გოზალიძე, Sd–140.
გოზაშვილი, ი. გ., 27.
გოზია, მაკალ., ფშ., 147.
გოთაძე, ი. გ., 27.
გოთაძე, ი. გ., 27.
გოთია, ი. ა., 756.
გოთუა, ვ. ზ., 130.
გომშიაშვილი, ი. გ., 27.
გონგლაძე, თბსც, 181.
გონგლია, ქსს, 105.
გონგლიასშვილი, –1636.
გონგლიაშვილი, თბსც, 181.
გორგასლანიძე, ი. გ., 136.
გორახანაშვილი, ი. ა., 698.
გორახანა, ქსს, 105.
გოშაყან, ქსს, 263.
გულაღასშვილი, პალ., I, 731.
გულაღაშვილი, ი. გ., 29.
გულბეგაშვილი, 1448–5032.
გულბუდახ, ქსს, 264; სოს., I.195.
გულევერდა, ქსს, 107.
გულევერდაშვილი, მაის., 50.
გულივერდაშვილი, პალ., I, 733.
გურგენბეგ, პალ., I, 747.
გურგენბეგიშვილი, ვ. ზ., 25.
გურგინბეგიშვილი, ი. ა., 699.

გურჯი, ი. ა., 757.
გურჯია, თბ., 29.I.1994.
გურჯიაშვილი, პალ., I; 752.
გურჯიბეგ, პირთა სახ.საძ., 629.
გურჯიშვილი, ე. ზ., 25.
გურჯიძე, ი. გ., 30.
გუჯამახან, ქსს, 109.
დავლეთხან, ქსს, 265.
დავუთბეგა, ი. ა., 759.
დამახან, ქსს, 265.
დამირ, თბილისი.
დანგა, ქსს, 110.
დანგაძე, ქ. ლ., 17.
დანიბეგაშვილი, მაის., 54.
დანმაზ, პირთა სახ. საძ., 9–18.
დარაბეგაშვილი, მაის., 54.
დარაბეგიშვილი, მაის., 54.
დარბეგაშვილი, ჟორდ., III,699.
დარიბეგიშვილი, Hd–1042.
დარიხან, ქსს, 266.
დარუხან, ქსს, 266.
დარჩიბეგაშვილი, ი. ა., 700.
დალაშვილი, თბ., 24.011980.
დალბაში, პირთა სახ.საძ., 2695.
დაღელაშვილი, თბ., 23.05.1980.
დაღელიშვილი, H–169.
დაღლარა, ღლ., I,72.
დედხან, ქ. მარგიანი, ავტ. 8.
დევალმაზ, გედდ, II, 260.
დელბაშიშვილი, თბ., 7.I.1980.
დელია, ღლ., I,176.
დელიანიძე, მ. ქამად.,153.
დელიბალთა, ი. გ., 31.

დელიბაშვილი, ი. გ., 31.
დელიქსიშვილი, ი. გ., 31.
დელიყარდაშ, Sd-555.
დელიყული, ქ. დიალ., 716.
დელმაზა, 1448, 1-2415, 1665.
დელუმამადა, პალ, II, 67.
დემირ, თბ., 6.I.1982.
დემირბულაშვილი, Hd-78.
დემუაშვილი, 1450-116/115.
დემურ, ქსს, 112.
დემურა, პალ., II, 72.
დემურაშვილი, თბსც, 219.
დემურაძე, თბსც, 219;
დემურია, თბსც, 219;
დემურიშვილი, თბსც, 219.
დემურიძე, ი. გ., 31.
დემურტაშ, ტბეთ. მატ., II.
დემურჩა, Hd-5306.
დემურჩასშვილი, Hd -9387.
დემურხანაშვილი, თბსც, 219.
დენეზა, კომ., 17.II.1957.
დენიზა, თბ., 24.07.1958.
დენისაშვილი, მაის., 56.
დერმიშა, 1450-22/111.
დიამბეგიშვილი, ი. ა., 700.
დიგორხან, ქსს, 267.
დილენჯი, გედდ, 348.
დილენჯაშვილი, Hd -1754, 4156.
დილიბაზაშვილი, თბ., 17.01.1983.
დინიბეგა, 1450-16/121; 1691 წ.
დინიბეგაშვილი, პალ., II, 83.
დიორხან, ქსს, 267.
დოგრაშვილი, თბ., 24.01.1965.

დოგრაძე, მაის., 57.
დოგუზაშვილი, თბსც, 224.
დოლენჯაშვილი, ქსს, 114.
დოლენჯისშვილი, Sd-378.
დოლენჯიშვილი, მაის., 57.
დოღმაზ, გვდდ, 442, 277.
დოღმაზა, 1450-53/210.
დოღმაზასშვილი, ი. ა., 701.
დოღმაზაშვილი, თბსც, 228.
დოღუაშვილი, თბსც, 228.
დოღუბეგი, გვდდ, 264.
დოღუნგი, ქსს, 114.
დომუზაშვილი, თბსც, 228.
დონბეგაშვილი, 1448, 1-2418.
დონბეგიშვილი, 1448, 1-24187.
დონგუზა, ქსს, 114.
დონგუზაშვილი, ქსს, 114.
დონდია, ქსს, 114.
დონდიაშვილი, ე. ზ., 29.
დონდუა, დღ., 1,74.
დონდუაშვილი, ი. ა., 701.
დონმაზ, Hd-14664.
დონმაზა, 1450-8/81.
დონმაზაშვილი, თბ., 11.10.1979.
დონღუზაშვილი, თბსც, 229.
დონღუზია, ე.ზ., 21.
დორმუშა, საქისტ.მუს.ხელნ.საძ.,39.
დორუხან, ქსს, 268.
დოდდაი, ქსს, 114.
დოდმაზ, დღ., 1,177.
დოდუზაშვილი, თბსც, 229.
დოდუზია, ქსს, 111,91.
დუდუხანა, ქსს, 268.

დუდუხანი, ქსს, 268.
დუნდუა, თბსც, 232.
დურმიშ, 1448–1087, 1450–5/38.
დურმიშიძე, თბსც, 232.
დურმიშხანაშვილი, პირ.სახ.საძ.,126.
დურმიშხანი, ქსს, 115.
დურმიშხანისშვილი, ნ.გ., 168.
დურსუნაშვილი, 1450–38/38.
დურსუნი, ს. აჭ., 02.10.1980.
დურსუნიძე, ი. გ., 33.
დუშხან, ქსს, 268.
ებე, ქსს, 268.
ებიაშვილი, ი. გ., 33.
ეგარსლანი, ქსს, 116.
ევახან, ქსს, 269.
ეზრახან, ქსს, 269.
ეივაზაშვილი, ნ. გ., 163.
ეინალბეგ, Ad–5208.
ეკიზაშვილი, მაის., 62.
ელალდი, გედდ, II, 181.
ელალმაზ, გედდ, 135, 294.
ელბაგი, ქსს, 117.
ელბადური, საქ. სიძე, II,37.
ელბაკიძე, თბსც, 236.
ელბაქიძე, მაის., 59.
ელბეგიძე, ჟორდ., III, 701.
ელბერდი, ქსს, 117.
ელგიზი, ქსს, 117.
ელგუჯა, ქსს, 117.
ელგუჯაური, მაის., 60.
ელდარაშვილი, თბსც, 237.
ელდარი, ქსს, 117.
ელდემურაშვილი, 1548, 1–2415.

ელდერაშვილი, მაის., 60.
ელდინი, ღლ., 1,179.
ელეარდი, თბ., 22.01.1967.
ელიბეგაშვილი, ი. გ., 33.
ელიბეგი, ქსს, 117.
ელიგულაშვილი, ი. გ., 33.
ელიგუნ, ქსს, 118.
ელიხან, 1450–53/100.
ელიხანაშვილი, 1450–53/100.
ელიბეგაშვილი, თბსც, 240.
ელჯახან, ქსს, 270.
ელჯი, ქსს, 118.
ენიბეგაშვილი, 1448,226.
ერბაქიძე, ი. გ., 35.
ერკენაშვილი, მაის., 61.
ერქახან, ქსს, 270.
ეფენდიშვილი, თბ., 15.03.1993.
ექიზა, ქსს, 120.
ექიზაშვილი, ნ. გ., 165.
ელმიშაშვილი, პალ., I, 162.
ეშა, ქსს, 170.
ეშახან, ქსს, 270.
ეშეხან, ქსს, 270.
ეშიკაღა, ნ. ბერძ., 1,51; დოკ. I.
ეშიკაღასშვილი, ნ. გ., 169.
ეშხან, ქსს, 270.
ეხისკელაშვილი, თბსც, 245.
ეჯახან, ქსს, 120.
ვალადემურ, ქრონიკ., II, 262.
ვალადემურიშვილი, Sd–480.
ვარახან, ქსს, 271.
ვარდახან, ქსს, 271.
ველიხანა, ი. ა., 762.

ველიხანაშვილი, ი. ა., 703.
ველიხანიშვილი, ი. გ., 35.
ვერდი, გვდდ, 337.
ვერმიშა, საქ. სიძე, II, 225; Sd – 9275.
ვერმიშასვილი, Sd – 5271.
ვერმიშისძე, გვდდ, 365, 371.
ვილდუზი, უორდ., II, 457.
ზაალბეგ, ი. ა., 762.
ზაბეგ, ქსს, 124.
ზალბეგ, ი. ა., 762.
ზალიხან, ქსს, 272.
ზარიბეგ, ქსს, 124.
ზაურბეგ, ქსს, 124.
ზაქუმბეგი, ი. ა., 704.
ზედახან, ქსს, 272.
ზედეხან, ქსს, 272.
ზენახან, ქსს, 272.
ზიეისხან, ქსს, 125.
ზილიხან, ქსს, 273.
ზისხან, ქსს, 126.
ზორაბეგ, ქსს, 126.
ზორბაქ, ქსს, 126.
ზორბეგ, ქსს, 126.
ზორყან, ქსს, 126.
ზოურბეკ, ქსს, 124.
ზურყანა, ქსს, 126.
თაბეკ, ქსს, 127.
თაეკელაშვილი, ნ. გ., 166.
თათარა, ქსს, 128.
თათარაი, საქ. სიძე, I, 27.
თათარაიძე, მაის., 71.
თათარასვილი, 1450–53/81.
თათარასძე, ი. ა., 705.

თათარაშვილი, Ad-1653.
თათარაძე, მაის., 71.
თათარგიორგისშვილი, CKIT, 513.
თათარი, ქსს, 127.
თათარიშვილი, თბსც, 274.
თათარყანი, ქსს, 128.
თათლახან, ქსს, 274.
თათრიშვილი, ი. ა., 705.
თათრულაძე, თბ., 14.03.1994.
თალიბე, ქსს, 128.
თალიბეგ, ი. ა., 769.
თალიყუ, ქსს, 128.
თამბეჭ, თბილისი.
თანდურყულაშვილი, ი. ა., 705.
თანღრია, 1449, 1556.
თანღრიაშვილი, 1450-1/86.
თანღრიყუ, პირთა სახ. საძ., 635.
თანღრიყულა, Hd -1563, 772-2751.
თანღრიყულაშვილი, Ad-1299.
თანყულაშვილი, Hd-819.
თარაზხან, ქსს, 1291.
თარასხან, თბ., 12.04.1991.
თარიყერდი, 1448, 226.1.
თარაყულაშვილი, პალ., I, 289.
თარიყულაშვილი, 1450-53/113.
თარყულაშვილი, Ad -1159.
თარხან, ნ. ბერძ., III, 139.
თარხანასშვილი, პალ., II, 290.
თარხანაშვილი, ი. ა., 705.
თარხან-მოურაეი, მაის., 73.
თარხნისშვილი, 1448. 226. 111.
თარხნიშვილი, მაის., 13.
თაღრი, ქსს, 129.

თაღრივერდი, პირ.სახ.საძ., 864.
თაღრუა, პაღ., 1,292.
თეგა, ქსს, 129.
თეგასქე, ი. ა., 706.
თეგაშეიღი, თბსც, 278..
თეგაძე, თბსც, 278.
თეგაძისშეიღი, ი. ა., 706.
თეგი, ქსს, 129.
თეგთუმანიძე, ნ. გ., 166.
თეგთურმანიძე, Ad –1388.
თელემხანი, ქსს, 130.
თემირა, ქსს, 130.
თემირბი, ქსს, 130.
თემირბეგ, ქსს, 130.
თემირი, ქსს, 130.
თემირყანაშეიღი, თბ., 09.03.1994.
თემურ, ნ. ბერძ., II, 204.
თემურაშეიღი, Sd –1613.
თემურბეგ, ქსს, 130.
თემურიშეიღი, ე. ზ., 38.
თემურყეა, ქსს, 130.
თემურნი, ქართ. ცხ., II, 160.
თემურხან, ქსს, 275.
თემირყან, ქსს, 130.
თენგიზი, ქსს,131.
თექა, ქსს, 130.
თექაძე, მაის., 74.
თექთომანიძე, თბსც, 282.
თექთუბანი, ნ. ბერძ., I, 265.
თექთუმან, ნ. გ., 166.
თექთუმანაშეიღი, თბსც, 282.
თექთუმანიშეიღი, მაის., 74.
თექთუმანიძე, თბსც, 282.

თექთურმაზა, მაკალ, ხეე, 168.
თექთურმანიძე, 1449–1191.
თიარბი, ქსს, 131.
თილქიაშვილი, Sd– 936.
თინიბეგ, ქსს, 131.
თინიბეკ, ქსს, 131.
თილღური, ქსს, 131.
თივბე, ქსს, 131.
თოღღურ, ქსს, 131.
თოფალა, სტატ. ცნ., 289.
თოფაძე, ქსს, 132.
თოფრაკიშვილი, ე. ზ., 89.
თოფრაყალაშვილი, ი. ა., 707.
თოფლიაშვილი, თბსც, 287.
თოფლიშვილი, ე. ზ., 39.
თოღუზაშვილი, ე. ზ., 39.
თოფინა, ი. ა., 764.
თოფინი, ქსს, 132.
თოფინიაშვილი, 1448–928.
თოფინიშვილი, თბსც, 288.
თოფინიძე, ი. გ., 40.
თოქმაზიშვილი, CKTT, 525.
თოქმაძე, ი. გ., 40.
თოქმაჯიშვილი, მაის., 76.
თულა, გვდდ, 261, ქსს, 132.
თულაშვილი, მაის., 76.
თულაისძე, ი. ა., 707.
თულაძე, ი. გ., 40.
თუმანა, დოკ. I, 70.
თუმანბეგასშვილი, ნ. ბერძ., I, 40.
თუმანბეგიშვილი, ი. ა., 707.
თუმანისშვილი, Sd– 1563,772–2175.
თუმანიშვილი, თბსც, 289.

თურმანაული, მაის., 55.
თურმანბეგ, Hd—1588.
თურმანისძე, მაის., 77.
თურმანიშვილი, მაის., 77.
თურმანიძე, მაის., 77.
თურქა, ქსს, 133.
თურქანაისძე, A—1563, 772—275.
თურქაძე, თბსც, 290.
თურქი, ქსს, 132.
თურქია, ქსს, 133.
თურქიაშვილი, თბსც, 290.
თურქიშვილი, თბსც, 290.
თურქო, ქსს, 133.
თურქოშვილი, თბ., 02.03.1960.
თურქესტანიშვილი, ი. გ., 40.
თურქისტანიშვილი, ი. ა., 707.
თურქუაშვილი, ი. გ., 40.
თუქლაძე, სოს., II, 30.
იალღუზ, პ. ინგორ., 126.
იალღუზიძე, ი. გ., 40.
იალღუზაშვილი, H—2124.
იალღუზისშვილი, Hd — 1533.
იალღუზიშვილი, Hd — 1533.
იანგო, ქსს, 133.
იანკოშვილი, ი. გ., 41.
იანქოშვილი, ი. გ., 41.
იანღული, გედდ, 23.
იარალა, საქ. სიძე, II, 181.
იარალასშვილი, Hd — 4164.
იარალაშვილი, 1450—1/67.
იარალი, 1448. 226. I.
იარალისშვილი, ჟორდ., III, 707.
იარალიშვილი, 1450—1/67.

იარალ, ქრონიკები, II.316.
იარლისშვილი, ნ. გ., 164.
იარყულასშვილი, 1450–16/165.
იარყულაშვილი, პალ., II, 401.
იასაკ, ნ. ბერძ., II, 24.
იასალაშვილი, თბ., 08.01.1980.
იასიბულა, Sd –2856.
იალა, საქ. სიზე., II, 518.
იალი, ქსს, 134.
იალიშა, ჟორდ., III, 707.
იაღუზაშვილი, Sd –2124.
იგითაშვილი, თბსც, 296.
იგითხანაშვილი, მაის., 78.
იგითხანიშვილი, მაის., 78.
იგიტხანიშვილი, ი. გ., 41.
იგიტაშვილი, თბსც, 296.
იელბერდუყ, ქსს, 134.
იელმას, გედდ, 461.
იელყან, ქსს, 134.
იენე, ქსს, 277.
იეშა, ქსს, 270.
იერბეგაშვილი, ი. ა., 708.
იზმირელი, ი. გ., 137.
ილდიზი, თბ., 7.IX.1993.
იმამყერდი, 1448, 226, 1.
იმამყული, Hd-14911.
იმანყერდი, ნ. ბერძ., I, 378.
იმანყულა, 1451, 230, 5, 1744წ.
იმახან, ქსს, 277.
ინანიშვილი, ი. ა., 385.
იოღლანა, Ad-116.
იოხმუსაშვილი, თბსც, 304.
ისარლი, მაის., 80.

ისარლიშვილი, თბ., 27.11.86.
ისაყბეგი, ი. ა., 766.
ისაშვილი, თბსც, 306.
ისახანაშვილი, თბსც, 306.
ისახანიშვილი, თბ., 22.12.1990.
ისკანდერაშვილი, ნ. გ., 163.
ისმახან, ქსს, 278.
იუზეერდი, გედდ, 496.
იურუკიძე, მაის., 81.
ილლუყარაშვილი, 1450–18/79.
კადირბი, ქსს, 113.
კადრიბი, ქსს, 137.
კადრიხანი, ქსს, 278.
კაშერხანი, ქსს, 278.
კალაინიშვილი, ი. გ., 48.
კალაიჯიშვილი, თბ., 27.12.1986.
კაპლანიშვილი, ი. გ., 43.
კარბუგაშვილი, ი. გ., 43.
კანშაშვილი, ი. გ., 44.
კაჩუხაშვილი, ი. გ., 44.
კაჭუხაშვილი, ე. ზ., 45.
კელდიშვილი, ე. ზ., 45.
კესომხან, ქსს, 279.
კიზილაშვილი, ი. გ., 46.
კირკესალი, თბ., 2.3.1993.
კირკესალიშვილი, ი. გ., 46.
კილარჯიშვილი, ი. გ., 46.
კირიმლიშვილი, ი. გ., 46.
კირმელაშვილი, ი. გ., 46.
კიწბაბაშვილი, ი. გ., 47.
კოკრაშვილი, ე. ზ., 48.
კომბეგაშვილი, ი. გ., 47.
კორკმაზ, გედდ, 348.

კორკმაზი, გედდ, 273.
კორღანაშვილი, ი. გ., 48.
კორხმა, ქსს, 147.
კორხმაზაშვილი, ქსს, 147.
კოსუნ, ქსს, 147.
კუდუხაშვილი, თბსც, 375.
კუდუხაძე, ი. გ., 48.
კუზიბაბაშვილი, ი. გ., 138.
კუზიქევიშვილი, ი. გ., 48.
კულატაშიშვილი, ი. გ., 48.
კულადაშვილი, ი. გ., 49.
კულაშვილი, ი. ა., 712.
კუსიაშვილი, ი. გ., 48.
კულადაშვილი, თბ., 313.1991.
კულიბეგ, 1448. 226. 1.
კულუმბეგაშვილი, ი. გ., 49.
კულუმბეგვიშვილი, ი. გ., 49.
კულიაშვილი, ი. გ., 49.
კულუხაძე, 1448–5023.
კურახიაშვილი, თბსც, 379.
კურახიშვილი, თბსც, 379.
ლაღიმხან, ქსს, 281.
ლაფანი, თბსც, 387.
ლაფანიშვილი, თბსც, 387.
ლაფანიძე, თბსც, 387.
მაიფხან, ქსს, 133.
მარათბი, ქსს, 155.
მაპარბი, ქსს, 163.
მამბადალიაშვილი, ნ.გ., 168.
მეთოფიშვილი, ი. ა., 718.
მელეხან, ქსს, 286.
მერიხან, ქსს, 286.
მესურხან, ქსს, 286.

მეფიხან, ქსს, 286.
მილიხან, ქსს, 287.
მირათბი, ქსს, 163.
მირარსლან, ქსს, 163.
მირზაბეგ, ქსს, 188.
მისლახან, ქსს, 288.
მისრახან, ქსს, 288.
მისრიხან, ქსს, 288.
მისხან, ქსს, 288.
მურადბეგი, გვდდ, 27, 28.
მურათბი, ქსს, 163; თბ., 03.12.1990.
მურდახანაშვილი, ი. ა., 720.
მურზაბეგ, ქსს, 166.
მურზაყან, ქსს, 166.
მურსაყულისშვილი, პალ., III, 223.
მურძაყან, ქსს, 166.
მულამშიშვილი, 1450–V/102.
ნაბიჭერიშვილი, ი. გ., 60.
ნადირალაშვილი, პალ. III.
ნადირხან, პალ, III.
ნათათრალაშვილი, ი. გ., 60.
ნათათრეიშვილი, ი. გ., 60.
ნათათრიშვილი, ი. გ., 60.
ნაზარბეგაშვილი, ვ. ზ., 151.
ნარიბეგ, 1450–33/53.
ნარიბეგასშვილი, პალ. III, 270.
ნარიბეგაშვილი, პალ. III, 270.
ნარიბეგისშვილი, Ad –1852.
ნურალა, პალ, III.
ნურალაშვილი, პალ, III.
ოზა, ქსს, 172.
ოზაგებაშვილი, ი. გ., 63.
ოზაშვილი, გეორგ. ტრაქტ., 64.

ოზბაქ, ქსს, 172.
ოზბეგ, Hd—1552; პინგორ., 86.
ოზბეგაშვილი, თბსც, 528.
ოზბეგისშვილი, პალ., III, 321.
ოზგებაშვილი, თბსც, 528.
ოზგებიშვილი, თბსც, 528.
ოზგელდაშვილი, ი. გ., 63.
ოზიაშვილი, თბსც, 528.
ოთარ, პალ., III, 322.
ოთარა, ქსს, 172.
ოთარაშვილი, ი. გ., 63.
ოთარი, ქსს, 172.
ოთარიშვილი, თბსც, 529.
ონიბეგაშვილი, ე. ზ., 156.
ორდა, ქსს, 173.
ორდული, გედდ, 167.
ორსახან, ქსს, 291.
ორხანი, ქართ. ცხ. IV, 244.
ოსგებაშვილი, ი. გ., 53.
ოქუზა, ქსს, 974.
ოქუზასშვილი, პალ, III, 354.
ოქუზაშვილი, Hd—9313.
ოღლანი, პირთა სახ.საძ., 9107.
ოღლიაშვილი
ოღლიშვილი, თბ., 28.02.1988.
ოღუზაშვილი, ი. ა., 724.
იღულ, პალ. III, 355.
იღულა, პალ, III, 355.
იყულა, პალ, III, 355.
პალაგაშვილი, ი. გ., 64.
პაპაზაშვილი, ი. გ., 64.
პაპუნაბეგ, პალ, III, 187.
პარლაგაშვილი, ი. გ., 65.

პარმასისიზაშვილი, მაის., 131.
პირიბე, ქსს, 177.
პირკულაშვილი, თბ., 8.1.1991.
ჟურგაშვილი, ი. გ., 140.
რადიმხან, ქსს, 294.
რისიმხან, ქსს, 294.
როსტოხანი, ქსს, 182.
საბუთბეგა, ი. ა., 777.
სადაგაშვილი, ი. გ., 67.
სადაგიშვილი, ი. გ., 67.
სადალაშვილი, ი. გ., 67.
სადალიშვილი, CKTT 656.
სადიმხან, ქსს, 295.
საღურბეგი, 1448.226.1,1724 წ.
საზეურდი, 1448,1-2415.
სათალმიშა, 763
სათიღმიშა, პირთა სახ. საძ., 28-213.
საიბეგა, ნ. ბერძ., 1, 399.
საიბეგაშვილი, ნ. ბერძ., 1, 399.
საიგი, ქსს, 184.
საინბეგაშვილი, 1449-1627.
სალამბეკი, ქსს, 184.
სალბეგი, ქსს, 184.
სალბიაშვილი, თბსც.
სალბიშვილი, CKTT 473, თბსც.
სალდათხან, ქსს, 296.
სალმხანი, ქსს, 296.
სალიბე, ქსს, 184.
სალიბეგაშვილი, CKTT 474.
სალიბიშვილი, მაის., 143.
სალითბე, ქსს, 184.
სალამხან, ქსს, 184.
სალიმხან, ქსს, 184.

სალმახანა, ქსს, 184.
სალურყაზანაშვილი, ი. ა., 728.
სალუყაზანა, 1448–2318.
სალუყაზანასშვილი, 1448, 1690 წ.
სალუყაზანი, ქრონიკ., 11, 264.
სალუყხანაშვილი, დოკ. I, 1726 წ.
სამადბეგაშვილი, ვ. ზ., 72.
სამადბეგიშვილი, CKTT, 475.
სამიბეგაშვილი, ი. ა., 728.
სარბეგი, გვდდ, 269.
სარბი, ქსს, 185.
სარია, მაის., 144.
სარიაშვილი, თბსც, 588.
სარიბეგ, 1448,226.11.
სარიბეგაშვილი, კომ., 28.II.1980.
სარიშვილი, მაის., 144.
სარუბეგ, გვდდ, 279.
სარუყაფლან, 2358.
სარუხანაშვილი, ი. გ., 69.
სარუხანიშვილი, CKTT 481.
საღინაშვილი, ი. გ., 69.
საღინაზე, თბ., 17.VII.1994.
საღირასშვილი, ჟორდ., 111, 721.
საღირაშვილი, ი. გ., 69.
საღირი, პ. ინგორ., 120.
საღირიშვილი, კომ., 23.III.1980.
საღირიძე, ი. გ., 69.
საღრიშვილი, თბ., 3.04.1980.
საღრიძე, მაის., 145.
სელიმხანი, ქსს, 297.
სელუმხანი, ქსს, 297.
სერეხან, ქსს, 297.
სეფიყული, პალ., III, 187.

სეფიყულიშვილი, პალ, III, 223.
სიდიხან, ქსს, 297.
სიმხან, ქსს, 297.
სირმახან, ქსს, 298.
სიხახან, ქსს, 298.
სკანდარაშვილი, ნ. გ., 163.
სოგუთ, ქ. დიალ., 719.
სოილ, ათაბ., 76.
სოლაღა, პალ., III, 181.
სოლაღაშვილი, 1449; Sd-75; Sd -751.
სოლთანბეგიშვილი, ი. ა., 729.
სოლთაშა, ი. ა., 778.
სოლიბე, ქსს, 189.
სოლოგაშვილი, კომ., 16.01.1972.
სოლოღა, ქსს, 189.
სოლოღაშვილი, 496.
სომღულა, 1448-5529, 1569 წ.
სონგულია, ე. ზ., 136.
სონღულა, სტატ. ცნ., 159.
სონღულაშვილი, 1448-5127, 1699 წ.
სონღურაშვილი, თბ., 13.05.1979.
სონღულისშვილი, პალ., IV, 191.
სოულახ, ქსს, 190.
სოუხი, ღლ., 1; ე. ბარდ., 224.
სტამბოლიშვილი, ი. გ., 140.
სუბა, ქსს, 190.
სუბეი, ღლ., 1, 124.
სულთაგრა, გედდ, 132.
სუმადბეგიშვილი, ე. ზ., 76.
სუნგულია, ი. გ., 71.
სუნღუ, ქრონიკ., 11, 14.
სუნღული, ქრონიკ., 11, 198.
სუნღულიძე, ქრონიკ., 11, 224.

სუნდულისძე, 1450–29/61.
სურმავა, 504.
სუფრიჯი, ი. ა., 730.
ტაგანაშვილი, მაის., 162.
ტაიბულა, ქსს, 192.
ტაშვერდა, ჩონხათი, გულიანი.
ტაშლიგოლი, გედდ, 174.
ტოკლიკიშვილი, მაის., 154.
ტოლინჯაშვილი, ი. გ., 72.
ტოპლიაშვილი, მაის., 155.
ტოპრაკა, ქსს, 194.
ტოპრაკაშვილი, მაის., 155.
ტოპრიკაშვილი, სოფლ. ცხ., 19.05.1972.
უგუზაშვილი, ი. გ., 73.
უზბაში, დოკ. IV, 1755 წ.
უზბაშისშვილი, ნ. გ., 169.
უზბეგ, ქსს, 196.
უზბაშიშვილი, დოკ. IV, 1745 წ.
უზნაძე, მაის., 157.
უზნასძე, ნ. გ., 165.
უზუმბეგაშვილი, ი. გ., 73.
უზუნა, პალ., III, 245.
უზუნალაშვილი, ვ. ზ., 81.
უზუნასძე, მაის., 157.
უზუნაშვილი, მაის., 157.
უზუნისშვილი, ატაბ., 177.
უზუნ-პასანი, ა.780.
უთანმაზ, გედდ, 146; 264, 276.
უთურგა, ქსს, 186.
უთურგაიძე, თბსც, 642.
უთურგაული, თბსც, 642..
უთურგაური, თბსც, 642.
უთურგაშვილი, მაის., 158.

უთურგი, ქსს, 158.
უთურგული, თბსც, 642..
ულარჯიშვილი, მაის., 158.
ულუ, ქსს, 197.
ულუბეგა, ნ. ბერს., 1,13; ქსს, 197.
ულუბეგაშვილი
ულუმბეგა, გვდდ, 261.
ულუმბეგაშვილი, თბსც, ი. გ., 74.
ულუსან, 1448–3324, 1573 წ.
ულუსანა, პალ., III, 99.
ულუშეიხ, გვდდ, 230.
უმახან, ქსს, 197.
ურდბეგი, გვდდ, II, 365.
ურდოელაშვილი, პალ., III, 9.
ურდუბეგა, ს. ჯ., 1, 7.
ურდუბეგაშვილი, 1450–1087.
ურდუბეგისშვილი, 8761
ურიხანაშვილი, ი. ა., 731.
ურუმაი, ქსს, 197.
ურუმაშვილი, თბსც, 643.
ურუმბეგაშვილი, თბსც, 643.
ურუმბეგი, გვდდ, 351.
ურუმელაშვილი, ი. გ., 74.
ურუნია, დლ., 1, 128.
ურკმაზ, სტატ. ცნ., 12.
ურკმაზა, პალ. III, 326.
ურკმაზაშვილი, გეორგ. ტრაქტ., 59.
უსეინბეგისშვილი, პალ., IV, 265.
უსტახანი, ქსს, 300.
უსუბეგისშვილი, 1707, 1692 წ.
უსუნბეგაშვილი, პალ., IV, 265.
უსუნბეგიშვილი, 31, 1648 წ.
უსუფბეგ,

უსუფბეგაშვილი, ი. ა., 732.
უსუფბეგიშვილი, ი. ა., 732.
უსუფბეკაშვილი, ი. ა., 732.
ულუზაშვილი, მაის., 160.
ულულასშვილი, 1456–14/13.
ულული, ქსს, 198.
ულულუ, 14679.
ულურლუ, გედდ, 39.
უნუმბეგაშვილი, მაის., 160; თბსც.
ფალგოზი, ღლ., 1, 129.
ფარანგოზა, მაკალ., ფშ., 148.
ფაფაზაშვილი, მაის., 164.
ფაფაზა, ქსს, 200.
ფაფახნიშვილი, ი. გ., 75.
ფარეხანი, ქსს, 301.
ფირბულაზა, გედდ, 373.
ფირყულა, ქსს, 202.
ფირყულაშვილი, ი. ა., 733.
ქაბახან, ქსს, 303.
ქაიაბეგი, 1448, 1–2415, 1802 წ.
ქამარბეგ, პალ, III, 186.
ქამარბეგი, 1450–15/132.
ქარდაყან, ქსს, 205.
ქართახან, ქსს, 205.
ქაშახან, ქსს, 304.
ქეისბეგი, ქსს, 206.
ქელდი, ღლ., 1, 133.
ქელდიშ, ქსს, 206.
ქელდიშვილი, მაის., 172.
ქერეკმეზ, ქსს, 206.
ქელეშბი, ქსს, 296.
ქელეჩბი, ქსს, 206.
ქერეკ, ქსს, 206.

ქელეშბეი, ს. ჯ., 1, 6.
ქერთბი, ქსს, 206.
ქერმახან, ქსს, 305.
ქერქეზლიშვილი, CKTT 274.
ქესკინა, ქსს, 305.
ქეშიკაშვილი, მაის., 173.
ქიელდა, ქსს, 207.
ქილარჯიშვილი, მაის., 173.
ქიმურჯიშვილი, მაის., 174..
ქირბეგაშვილი, ი. ა. 734.
ქიშია, ქსს, 208.
ქინიგ, ისტორ. საბუთ. 2.
ქიწბაბაშვილი, ი. გ. 141.
ქომურჯიშვილი, თბ., 19.03.87.
ქოროღლი, ქსს, 208.
ქოროღლიშვილი, თბსც, 679.
ქოქაშვილი, მაის., 176.
ქოქია, მაკალ., მთიულ., 125.
ქოქიაური, მაის., 176.
ქოქიაშვილი, მაის., 176.
ქოქიშვილი, ი. გ. 141.
ქოქრაშვილი, თბსც, 680.
ქოქუაშვილი, თბსც, 680.
ყაია, პალ. III, 135.
ყარაბაშ, გედდ, II, 261.
ყიასაბეგ, პალ, III, 221.
ყიზლარ, Hd – 6558.
ყიზლარაშვილი, Hd – 6558.
ყილიჯი, ჟორდ., III, 715.
ყირიმ, სოს., 194, ქსს, 216.
ყირიმელაშვილი, თბსც, 697.
ყირიმელი, მაის., 185.
ყირიმი, ქსს, 216.

ყირიშია, ქსს, 216.
ყირიმელიშვილი, მაის., 185.
ყირმელაშვილი, მაის., 185.
ყირქესაშვილი, ქსს, 282.
ყირქესალაშვილი, ს. ჯ., II, მაის.
ყირქესალი, ქსს, 282.
ყირყიზულაისშვილი, Hd – 2270, 1570 წ.
ყორღანა, ქსს, 270.
ყოლბაია, ი. გ., 82.
ყორღანაშვილი, ი. გ., 82.
ყორღანაშვილი, 1450–17/14.
ყორჩიბაში, 1450–37/160.
ყორჩიბაშისშვილი, ნ. გ., 169.
ყორჩიბაშიშვილი, ნ. გ., 169.
ყორჩიბაჩისშვილი, ნ. გ., 169.
ყორჩიშვილი, ი. გ., 83.
ყორხმაზ, 1450–38/31; პალ I, 516.
ყორხმაზა, პალ, III, 272.
ყორხმაზაშვილი, 1448, –33011.
ყორხმაზბეგ, პალ, III, 187.
ყორხმაზბეგი, დოკ. IV.
ყორხმაზი, პალ, I, 747, ნ. ბერძ., 1, 31.
ყონაშვილი, თბსც, 698.
ყონბაი, ქსს, 216.
ყონია, ქსს, 216.
ყონიაშვილი, თბსც, 698; მაის., 186.
ყონიშვილი, მაის., 186.
ყუთლუარსლანი, Sd –2859, 1260 წ.
ყუთლუაღასშვილი, 1450/42, 1675 წ.
ყუთლუაშვილი, 1450–51/177, 1694 წ.
ყულა, 1448.226.1.
ყულარაღასი, სპქ. სიძე, II, 170.
ყულარაღასისშვილი, ე. ზ., 158.

ყულასშილი, 1448. 226. 111.
ყულაშილი, ი. გ., 83.
ყულბაქი, ქსს, 217.
ყულეიჯიშილი, მაის., 186.
ყულეიჯიშილი, მ. ქამად., დის., 153.
ყული, ნ. გ., 168.
ყულია, 1450–1913.
ყულიასშილი, Hd – 9660.
ყულიაშილი, Hd – 833.
ყულიშილი, თბსც, 699//
ყულიჯან, ნ. ბერძ., I, 37.
ყულიჯანაშილი, მაის., 186.
ყულოშილი, თბსც, 206.
ყულოღლი, Hd – 812.
ყულუმბეგაშილი, თბსც, 699.
ყულუნბე, ქსს, 217.
ყულუნხი, პირთა სახ. საძ., 868.
ყულჯანიშილი, თბსც, 699.
ყუმახაშილი, Sd – 748.
ყურდიბეგი, ი. ა., 782.
ყურთულაშილი, ი. გ., 83.
შაგელდაშილი, 1450–51/71.
შაგარდაშილი, ი. გ., 83.
შავერდა, საქ. სიძე, II, 406.
შავერდასშილი, 1448–226.
შავერდაშილი, თბსც, 702.
შავერდი, საქ. სიძე, III, 2.
შავერზაშილი, თბსც, 702.
შაყყან, ქსს, 217.
შაყხან, ქსს, 218.
შალბეკი, ქსს, 218.
შალბეკიშილი, ვ. ზ., 93.
შალყერდი, ქსს, 218.

შამყულაშვილი, ი. გ., 84.
შანიბეგაშვილი, ი. ა., 738.
შანკულაშვილი, ე. ზ., 93.
შანყულაშვილი, მაის., 191.
შაყულა, ქსს, 219.
შაყულაშვილი, მაის., 191.
შაყულია, დოკ. VI, 1695 წ.
შახიბგისაშვილი, –ნ.
შახმახან, ქსს, 219.
შახვერდაშვილი, ნ. გ., 165.
შახულაშვილი, მაის., 191.
შახყულაშვილი, მაის., 191.
შაბერდი, ი. ა., 783.
შაპყულა, A–26.
შაპყულასშვილი, დოკ. VI, 1885.
შაპყულაშვილი, დოკ. II, 1734.
შეროდლაშვილი, ი. ა., 739.
შიოშბეგიშვილი, ი. ა., 739.
შიუშბეგი, ი. ა., 783.
შიშმან, პირთა სახ. საძ., 6367.
შიშმანაშვილი, თბ., 25.II.82.
შიშმანიშვილი, ი. ა., 739.
შიშმანიძე, მაის., 193.
შიხიბეგი, ი. ა., 739.
შუქა, ქსს, 222.
შუქია, ქსს, 308.
ჩალაბაშვილი, ი. გ., 86.
ჩანთაძე, ი. გ., 86.
ჩანთიაშვილი, ი. გ., 86.
ჩანლიშვილი, ი. გ., 86.
ჩაქუნა, სტატ. ცნ., 81.
ჩახმახაშვილი, თბსც, 732.
ჩახმახიშვილი, თბსც, 732.

ჩემლეთხან, ქსს, 308.
ჩიბუხაშვილი, მაის., 199.
ჩიბუხტარაშვილი, ე. ზ., 97
ჩიბუხაია, ი. გ., 86
ჩითახაშვილი, ი. ა., 740
ჩინიჯიშვილი, იმერ.მოამ.,28.04.2000.
ჩირქინასშვილი, დოკ. V. 1634 წ.
ჩიფნიური, თბსც,739
ჩილიტაშვილი, ი. გ., 142
ჩინახიშვილი, თბსც, 741
ჩოლაყა, ქსს, 226
ჩოლაყა, ქსს, 226
ჩოლაყასშვილი, პალ. I, 673
ჩოლაყაშვილი, მაის., 202
ჩოლოყაშვილი, მაის., 202
ჩომახაშვილი, თბსც, 744
ჩომახია, ი. გ., 88
ჩომახიშვილი, თბსც, 744
ჩომახიძე, ი. გ., 88.
ჩოფხანა, ქსს, 226
ჩოფაძე, ი. გ., 88
ჩოფლიანი, ი. გ., 88
ციხეთათრიშვილი, ი. გ., 90
ციხითათრიშვილი, თბსც, 761
ციხითარიშვილი, თბ.,17.07.1994
ძალიხან, ქსს, 312
ძივისხან, ქსს, 232
ძილიმხანი, ქსს, 313
ძინუხან, ქსს, 313
ჭილიტაშვილი, ი. ა., 743
ხაზარა, ქსს, 241
ხაზარაშვილი, ი. გ., 95.
ხაზარაძე, მაის., 224.

ხაზარბეგიშვილი, თბსც, 796.
ხაზარია, მაის., 224.
ხაზბეგი, ქსს, 241.
ხაკან, ქსს, 241.
ხალიბეგაშვილი, ი. გ., 95.
ხალილბეგი, ი. ა., 785.
ხალუბეკი, ქსს, 241.
ხალუმბეკი, ქსს, 241.
ხანა, ი. ა., 785.
ხანვერდი, ქ. დიალ., 720.
ხანი, ქსს, 315.
ხანია, ქსს, 241.
ხანიაშვილი, თბსც, 798.
ხანიკაშვილი, ი. გ., 95.
ხანისეული, ი. გ., 95.
ხანიშვილი, თბსც, 798.
ხანსულთიანაშვილი, ი. ა., 744.
ხანუკაშვილი, ი. გ., 85.
ხანუმაშვილი, ი. ა., 744.
ხანუში, ს. ჯ., 1, 6.
ხანეული, 1450–11/112.
ხარბეგაშვილი, მაის., 226.
ხარიბეგაშვილი, მაის., 226.
ხასანბეგი, დოკ. III, 1832.
ხასბეგ, ქსს, 242.
ხაჯიბეგი, ი. გ., 96.
ხაჯიხან, ქსს, 316.
ხეინჩიაშვილი, მაის., 229.
ხიდიბეგიშვილი, ი. გ., 97.
ხიდირბეგ, ქსს, 224.
ხიდირბეგაშვილი, თბსც, 811.
ხიდირბეგიშვილი, ი. გ., 97.
ხიდრიბეგ, ნ. ბერძ., 1, 316.

ხილემხანი, ქსს, 316.
ხილიბეგიშვილი, ი. გ., 97.
ხოსროხანაშვილი, ი. ა., 745.
ხოსროხანიშვილი, ი. ა., 745.
ხოჯაბეგაშვილი, 1448. 226.
ხოჯაბეგიშვილი, ი. ა., 745.
ხუდავერდასშვილი, 1448, 226.
ხუდავერდაშვილი, ი. ა., 744.
ხუდავერდი, გვდდ, 177.
ხუთლუბელაშვილი, 1450–48/148.
ხურდაყულაშვილი, ნ. გ., 168.
ხურდაყული, 1450–20/28.
ხურდაყულიშვილი, ი. გ., 144.
ჯაბურხან, ქსს, 317.
ჯაებათურ, ქსს, 248.
ჯალხანა, ქსს, 317.
ჯამირხან, ქსს, 317.
ჯამლეთხან, ქსს, 317.
ჯახასლან, ნ. ბერძ., I, 134.
ჯანბეგი, ქსს, 248.
ჯანვერდი, საქ. სიძე., III, 355;.
ჯანვერდაშვილი, მაის., 240.
ჯანიბეგ, ჟორდ., II, 383.
ჯანიბეგა, ნ. ბერძ., 36.
ჯანიბეგაშვილი, მაის., 241.
ჯანყულა, გვდდ, 279.
ჯანყულაშვილი, თბ., 18.IV.1980.
ჯანყული, გვდდ, 279.
ჯანჯიბუხაშვილი, მაის., 241.
ჯარჯი, ქსს,
ჯარჯიშვილი, მაის., 241.
ჯარუმხან, ქსს, 317.
ჯაშბეგ, ქსს, 249.

ჯალათაშვილი, ნ. ბერძ., 44.
ჯახანა, ქსს, 250.
ჯეჯიშვილი, ვ. ზ., 159.
ჯიბლა, ქართლ. ცხ., 1, 225.
ჯიბლაშვილი, მაის., 244.
ჯილიხან, ქსს, 318.
ჯინეარდი, ლღ., 1, 214.
ჯინეერდი, ქსს, 251.
ჯინჯიბუხაშვილი, ი. გ., 101.
ჯილა, ქსს, 251.
ჯილაურაშვილი, თბსც, 848.
ჯილაური, მაის., 246.
ჯილაურიშვილი, მაის., 246.
ჯილიტაშვილი, მაის., 246.
ჯოლბორდი, თბსც, 850.
ჯურგა, ქსს, 253.
ჯურლა, ქსს, 253.
ჯურხა, ქსს, 253.
ჯურხაი, ქსს, 253.
ჯურხაძე, მაის., 248.
ჯუხაი, ქსს, 254.
პაზვერდაშვილი, ნ. გ., 165.
პაჯიბეგი, ქსს, 254.
პურუშია, ქსს, 254.

1. ც. აბულაძე, თურქული ლექსიკური მასალის შესახებ ს.-ს. ორბელიანის ქართულ ლექსიკონში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, IV, თბ., 1962.
2. ც. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვანის თურქული თარგმანები, თბ., 1968.
3. მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966.
4. შ. აფრიდონიძე, ანთროპონიმთა ქართული ეროვნული ფორმები – ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, IV, 1981.
5. ი. ახუაშვილი, ქართული გეარ-სახელები, თბ., 1994.
6. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია), თბ., 1941.
7. იოანე ბაგრატიონი, საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1986.
8. ვ. ბარდაყელიძე, სევანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, ტფ., 1939.
9. მ. ბელთაძე, XVIII საუკუნის თურქულენოვანი ძეგლი ქართული ტრანსკრიპციით, თსუ შრომები, ტ. 121, 1967.
10. ე. გაბაშვილი, დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით – აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ისტორიის მოამბე, XIII, თბ., 1943.
11. ე. გაბაშვილი, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბ., 1957.
12. ი. გაგულაშვილი, ქართული გეარები (ძირითადი ლექსიკური ფონდი), საკუთარი სახელები (ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი), ქუთაისი, 1993.
13. გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ, თბ., 1983.
14. ი. გიგინეიშვილი, ე. თოფურია, იე. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
15. ე. გოილაძე, ჯუანშურის თხზულებაში მოხსენიებული “თურქთა მეფე საბა” და “ჯიბლა ერისთავი”, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1977, №2.

16. ნ. გურგენიძე, აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკური ელემენტები აჭარულსა და გურულში, თბ., 1973.
17. ნ. გურგენიძე, თურქულიდან ნასესხებ პატრონიმთა სტრუქტურისა და სემანტიკისათვის ქართულში, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1984, №4.
18. ნ. გურგენიძე, მ. ჯიქია, თურქული წარმოშობის ანთროპონიმები ქართულში, თბ., 1994.
19. გურიის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები, ფოტოტიპიური გამოცემა ზურაბ ჭუმბურიძისა და ქველ ჩხატარაშვილის რედაქციით, თბ., 1993.
20. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთარი. თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ს. ჯიქიამ, წ. II, თბ., 1941.
21. დასავლეთ საქართველოს საბუთები, გამოცემული სარგის კაკაბაძის მიერ, წიგნი I, თფილისი, 1921.
22. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, I, თბ., 1940; II, თბ., 1953.
23. გ. ზარდალიშვილი, 27 წელი აზიის ქვეყნებში, თბ., 1971.
24. ვ. ზუხბაია, ქართული გეარები, სოხუმი, 1973 (ხელნაწერი).
25. ო. თედევეი, ნარკვევები ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1983.
26. მ. თევზაძე, ფრანგულ ანთროპონიმთა დერივაციული შესაძლებლობები, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, №1.
27. რ. თოფნიშვილი, ღენსხუმური გეარსახელები, თბ., 1993.
28. პ. ინგოროყვა, სევანეთის საისტორიო ძეგლები, II, ტექსტები, თბ., 1941.
29. ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466–1770), წ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1959.
30. ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წიგნი II, თბ., 1913.
31. ს. კაკაბაძე, საამილახვროს დაეთარი XVII საუკუნის მეორე ნახევრისა, თბ., 1925.
32. გ. ლეონიძე, ქართული სახელები, „ლიტერატურული გაზეთი“ №12, 1961 წლის 17 მარტი.

33. ქეთევან ლორთქიფანიძე, თურქულიდან ნასესხები ლექსიკა შუა საუკუნების ქართულ წერილობით ძეგლებში (XI–XIII სს. ეპოსი და ლირიკა), სადისერტაციო მაცნე, თბ., 1994.
34. ი. ლორთქიფანიძე, ქვემო ქართლი XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, ნაწ. I–II, ტფ., 1935, ნაწ. III–IV, ტფ., 1938.
35. ი. მაისურაძე, ქართული გეარსახელები, სემანტიკა, სტრუქტურა, ეტიმოლოგია, თბ., 1979.
36. ი. მაისურაძე, ქართული გეარსახელები (სალექსიკონო ბიბლიოგრაფიული მასალები). თბ., 1981, 1990.
37. ს. მაკალათია, მთიულეთი, თბ., 1930.
38. ს. მაკალათია, თუშეთი, თბ., 1933.
39. ს. მაკალათია, ფშავი, თბ., 1934.
40. ს. მაკალათია, ხევსურეთი, თბ., 1935.
41. მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, დანართი I, II, III, წიგნების ლექსიკონი და საძიებლები შეადგინა მამისა ბერძენიშვილმა, თბ., 1957.
42. მასალანი საქართველოს სტატისტიკური აღწერილობისა XVIII საუკუნეში, გამოცემული ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქტორობით, თბ., 1907.
43. გ. მელიქიშვილი, ურარტუ, თბ., 1951.
44. ძეგლი ერისთავთა (ქსნის ერისთავთა) საგვარეულო მატრიანე ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო შ. მესხიამ, – მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, 1954.
45. ე. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI–XVII სს.), თბ., 1962.
46. რ. მიმინოშვილი, ბერძნულ და რომაულ სახელთა მართლწერისათვის, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 15.IV.1983.
47. მ. ნიუარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი 1971.
48. ონომასტიკური კრებული, თბ., 1994.
49. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, თბ., 1991.
50. გ. ჟორდანიას, მესხურელნი, თბ., 1956.
51. თ. ჟორდანიას, ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები. ფოთი, 1903.

52. სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV–XVIII სს.). ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საბუთები ქრისტინე შარაშიძისა, თბ., 1961.
53. საქართველოს სსრ მეციერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართული საბუთები. შიფრები: Ad, Hd, Qd, Sd.
54. ონომასტიკა I, თბ., 1987.
55. საქართველოს სსრ ცენტრალური საისტორიო არქივის ქართული საბუთები, შიფრები: 1448, 1449, 1450.
56. საქართველოს სიძველენი, ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქციით, ტ. I, II, თბ., 1899, 1909, 1910.
57. ა. სვანიძე, შესავალი აღაროდელ ტომთა ისტორიისა. – თსუ შრომები, III, 1936.
58. ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, I, თბ., 1973.
59. ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, II, თბ., 1981.
60. ი. სურგულაძე, საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის, I, თბ., 1951.
61. მ. ქალდანი, სვანური საკუთარი სახელების სემანტიკა და სტრუქტურა, ონომასტიკა, I, თ ., 1957.
62. მ. ქამადაძე, აჭარის ონომასტიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს რეგიონის მონაცემებთან მიმართებით – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი. ბათუმი, 1999.
63. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955; ტ. II, თბ., 1959.
64. ქართველ თავად-აზნაურთა გვარების აღწერა, აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი (ფ. №3729).
65. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I–VIII, თბ., 1950–1964.
66. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ყორდანიას მიერ, წ.I, ტფ., 1892; წ.II, ტფ., 1897; წ.III, თბ., 1967.
67. ლ. ღვინჯილია, მეგრული გვარები, 1980 (ხელნაწერი).

68. ალ. ღლონტი, ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები, თბ., 1988.
69. ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974.
70. ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974.
71. ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1967.
72. ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.
73. ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნული მამაკაცთა სახელების გადმოცემისათვის ქართულში, – „არილი“, თბ., 1925.
74. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.
75. ა. შანიძე, თეოფორული სახელები ქართველურ ენებში – ჟურნ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, №2, 1967.
76. მ. შანიძე, ზოგიერთი საკუთარი სახელის სწორად ბრუნებისათვის, – ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №1,1, 1968.
77. მ. შანიძე, ი-ხმოვანფუძიანი ანთროპონიმების ბრუნების ისტორიისათვის ქართულში: „თბილისის უნივერსიტეტი გიორგი ახვლედიანს“, 1969.
78. ქრ. შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV–XVIII სს), ათაბაგთა ქრონიკა, – „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 258–288.
79. ლ. ჩლაიძე, ქოროღლის ეპოსის ქართული ევერსია, თბ., 1978.
80. ი. ცინცაძე, ძივბანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (X–XV სს), თბ., 1956.
81. კ. ცხადაია, ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1988.
82. თ. ჩხეიძე, ნარკვევები ირანული ონომასტიკიდან, თბ., 1984.
83. თ. ჩხეიძე, ირანული წარმომავლობის საკუთარი სახელები ქართულში, „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1987, №4.
84. შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974.
85. გ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბ., 1960.
86. ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1966.
87. გ. ცოცანიძე, თუშეთში გავრცელებული გვარები და სახელები საეკლესიო ჩანაწერების მიხედვით, ონომასტიკა, 1, თბ., 1987.
88. პ. ხუბუტია, თუშური კილო, თბ., 1969.
89. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვ. 1, თბ., 1987.
90. გ. ჯამბურია, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955.

91. ნ. ჯანაშია, ზემო წალკის თურქული მეტყველების თავისებურებანი, ფილ. მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1954.
92. ე. ჯანგიძე, საღირ-ნუნის განსხვავებული რეფლექსები თურქულსა და აზერბაიჯანულ სალიტერატურო ენებში, – თსუ შრომები, 116, თბ., 1965.
93. მ. ჯიქია, თურქული საკუთარი სახელები, თბ., 1992.
94. მ. ჯიქია, თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში, აღმოსავლური ფილოლოგია III, 1973.
95. მ. ჯიქია, ზოოფორული, ხარიზმატული და თეოფორული თურქული სახელები ქართველურ ანთროპონიმიკონში. თბ., 1993.
96. მ. ჯიქია, არაბული და თურქული nomen agentis-ი ქართულ გეარსახელთა ფუძეებში. თბ., 1993.
97. ს. ჯიქია, სამცხე-საათაბაგოს ტოპონიმიკისა და ისტორიული გეოგრაფიის ზოგიერთი საკითხი. – თსუ შრომები, ტ. 41, 1950.
98. ს. ჯიქია, XVIII საუკუნეში შედგენილი ქართულ-თურქული სასწავლო წიგნი, – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, 1, თბ., 1954.
99. ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთარი, 111, 1958.
100. ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, I, – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, III, თბ., 1960.
101. ს. ჯიქია, ერთი ფონეტიკური კანონზომიერებისათვის ქართულში, – თსუ შრომები, 186, აღმოსავლეთმცოდნეობა, 1978.
102. ს. ჯიქია, აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან, II, თსუ შრომები, 273, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თბ., 1987.
103. Алфавитный указатель собственных имен, встречающихся в первом томе образцов народной литературы тюркских племен, собранных В.В. Радловым, составил И.О. Катапов, СПб., 1888.
104. Антропонимика, М., 1970.
105. Антропонимия лезгин – История.
106. В. Бартольд, Туркестан в эпоху монгольского нашествия, ч. II, М., 1963.

107. А.Н. Баскаков, Н.П. Голубева, А.А. Кямилаева, К.М. Любимов, Ф.А. Салимзянова, Р.Р. Юсипова, Турецко-русский словарь, М., 1977.
108. Н.А. Баскаков, Введение в изучение тюркских языков, 1962.
109. Н.А. Баскаков, Русские фамилии тюркского происхождения, М., 1979.
110. Н.А. Баскаков, Модели тюркских этнонимов и их типологическая классификация. – Ономастика Востока, М., 1980.
111. И. Бестужев-Лада, Имя человеческое – его прошлое, настоящее и будущее, – журн. Наука и жизнь, 1968, №7.
112. А.К. Боровков, Лексика среднеазиатского тесфира XII–XIII вв., М., 1963.
113. Л. Будагов, Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т.1, СПб, 1869; т.11, СПб, 1871.
114. Ш.В. Габескирия, Лексика произведений Юнуса Эмре, Тбилиси, 1983.
115. И.З. Гаджиев, Прозвища (ояма) в азербайджанском языке, Ономастика Кавказа, г. Орджоникидзе, 1980.
116. М.А. Гафаров, Персидско-русский словарь, М., 1927.
117. А. Гафуров, Имя и история, М., 1987.
118. В.А. Гордлевский, К личной ономастике османцев, – Избранные сочинения, т. IV, М., 1968.
119. А. Гафуров, Лев и Кипарис, М., 1971.
120. Е.В. Гудиашвили, Фонстические особенности турецкой речи, Ризе и Тралезунда, – Вопросы диалектологии тюркских языков, т. III, Баку, 1963.
121. Л.Г. Гулиева, Система личных имен у азербайджанцев, – Система личных имен у народов мира, М., 1986.
122. Л.Н. Гумилев, Древние тюрки, М., 1967.
123. Дагестанская ономастика, Махачкала, 1991.
124. В.Т. Джангидзе, Ингилойский диалект в Азербайджане, Вопросы грамматической и лексической интерференции, Тбилиси, 1978.
125. М.С. Джикия, Тюркская лексика в картвельском ономастике, Типологические исследования, Тб., 1993.
126. Н.К. Дмитриев, Турецкий язык, М., 1960.
127. Н.К. Дмитриев, Строй тюркских языков, М., 1962.
128. Древнетюркский словарь, Л., 1969.
129. Д.Е. Еремеев, Этногенез турок, М., 1971.
130. В.М. Жирмуцкий, Сказание об Алпамыше и богатырские сказки, М., 1960.

131. В.В. Иванов, Древнеиндийский миф об установлении имен и его параллель в греческой традиции, – Индия в древности, М., 1964.
132. З.Г. Исаева, Основные пласты осетинской антропонимии, Ономастика востока, М., 1980.
133. Зарубежная тюркология, Выпуск I, М., 1986.
134. Къарачай калк джырла. М., 1969.
135. Н.Ф. Катанов, Алфавитный указатель собственных имен, встречающихся в первом томе образцов народной литературы тюркских племен, собранных В.В. Радловым, СПб., 1888.
136. Г.А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964.
137. Книга моего деда Коркута (Огузский героический эпос), Перевод акад. В.В. Бартольда, Издание подготовили В.М. Жирмунский, А.Н. Кононов, М., 1962.
138. А.Н. Кононов, Опыт анализа термина türk – "Советская этнография", М., 1949, №1.
139. А.Ф. Лосев, Философия имени, М., 1927.
140. С.Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М., 1951.
141. В. Махпиров, Некоторые этимологии антропонимов, этнонимов и топонимов по Махмуду Кашгарскому. – Вестник АН Казахской ССР, 1950, №11.
142. Г.К. Меликишвили, Урартские клинообразные надписи, – Вестник древней истории, 1953, №4.
143. Г.К. Меликишвили, К истории древней Грузии, Тбилиси, 1959.
144. А.Г. Митрошкина, Бурятская антропонимия, Новосибирск, 1987.
145. Э.И. Наджип, Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века, М., 1979.
146. В.А. Никонов, Имя и общество, М., 1974.
147. Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XIX. Проблемы современной тюркологии, М., 1987.
148. Ономастика Востока, М., 1980.
149. Ономастика и грамматика, М., 1981.
150. Ономастика и норма, М., 1976.
151. Перспективы развития славянской ономастики, М., 1980.
152. Н.В. Подольская, Словарь русской ономастической терминологии, М., 1988.
153. Н.В. Подольская, Типовые восточнославянские топоосновы. М., 1983.
154. Принципы типологического анализа языков различного строя, М., 1972.
155. В.В. Радлов, Опыт словаря тюркских наречий, т. I–IV, Санкт-Петербург, 1888–1911.

156. В.В. Падлов, Титулы и имена уйгурских ханов, – Записки Восточного отделения Русского археологического общества, 1981, №5.
157. З. Ризванов, Р. Ризванов, История лезгин, – Махачкала, 1990.
158. Е.В. Розен, Немецкая лексика: история и современность, М., 1991.
159. Э. Роспонд, Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов. – ВЯ, 3, 1965.
160. М. Рясянен, Материалы по исторической фонетике тюркских языков, М., 1955.
161. З.А. Садыхов, Система азербайджанских личных имен. – Тюркская ономастика, Алма-Ата, 1984.
162. А.Н. Самойлович А.Н., К вопросу о наречении имени у тюркских племен, – "Живая старина", выпуск II, Санкт-Петербург, 1911.
163. А.А. Сатыбалов, К вопросу о личной ономастике у кумыков. Советское языкознание, т. II, Л., 1936.
164. Э.В. Севортян, Примечания к "Турецкому языку" М.К. Дмитриева, М., 1964.
165. Э.В. Севортян, Этимологический словарь тюркских языков. Т. I-III, М., 1974–1980.
166. Б.А. Серебрянников. Общее языкознание. М., 1970.
167. Системы личных имен народов мира. М., 1989.
168. Словарь английских личных имен. Составитель А.И. Рыба, М., 1973.
169. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. Антропонимия. Москва, 2001.
170. В.Э. Сталтмане. Латышская антропонимия. Фамилии. М., 1981.
171. М.И. Стеблин-Каменский, Древнеисландская топономастика как материал к истории имени собственного, – Спорное в языкознании, Л., 1974.
172. А.В. Суперанская, Общая теория имени собственного, М., 1973.
173. А.В. Суперанская, Структура имени собственного, М., 1969.
174. А.В. Сулова, А.В. Суперанская, О. Русских именах. Л., 1991.
175. Теория и методика ономастических исследований, М., 1986.
176. Т.И. Тепляшина, Антропонимические модели пермских языков, М., 1976.
177. Туркменский язык, часть I, Учебник для русских ВУЗ-ов ТССР, Туркмениздат, 1974.
178. Тюркская ономастика, Алма-Ата, 1984.
179. Б.О. Унбегаун, Русские фамилии, М., 1989.
180. Д.Н. Ушаков, Толковый словарь русского языка, т. I–4, М.–Л., 1935–1940.
181. С.М. Шапшал, К вопросу о тарханских ярлыках, – Историческое развитие лексики тюркских языков, М., 1961.

182. Н.А. Шипова, *Словарь тюркизмов в русском языке*, М., 1959.
183. А.М. Щербак, *Названия домашних и диких животных, Историческое развитие лексики тюркских языков*, М., 1961.
184. А.А. Фрейман, *Из истории Согдианы*, – *Известия ЦИК СССР и ВЦИХА*, 1955. 30.III. №77, 158030.
185. *Этнография имен*, М., 1971.
186. Р.О. Якобсон, *Шифтеры, глагольные категории и русский глагол, Принципы типологического анализа языков различного строя*, М., 1972.
187. А. Әбдірахманов, *Махмуд Кашкар и және ономастика мәселелері – "Қазақстан Мектебі"*, 1971, №10.
188. Г.М. Мәшәдијев, *Загафғазиянын Азәрбајҗан топонимләри*, Бақы, 1990.
189. *Anadilden Derlemeler*, İstanbul, 1932.
190. A. Aysan, S. Tüncay, *Türkiye'de Kadın – Erkek Adları Sözlüğü*. Ankara, 1993.
191. A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul, 1942.
192. A. Caferoğlu, *Azerbaycan antroponimisine dair notlar*, – *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 1958.
193. A. Caferoğlu, *Dede Korkut hikayelerinin antroponim yapısı*, – *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*
194. . İstanbul, *Türk kültürü Vakfı*, 1999.
195. A. Celal, *Yeni harfler üzerine tertip olunmuş Türk isimleri*, Belleten, 1959.
196. M. Cikia, *Gürcistan Vilayeti'nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar – XIII .Türk Tarih Kongresine sunulan bildiriler*, Ankara, 2002.
197. A. Erol, *Şarkılarla, Siirlerle, Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Ankara, 1992.
198. A. Erol, *Adlarımız*, İstanbul, 1929.
199. G. Clauson, *An Etimological Dictionary of Pre-thirteenthcentury Turkish*, Oxford, 1972.
200. G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, I, 1963.
201. A. Cardiner, *The theory of proper names*, London, 1954.
202. W. Fleischer, *Die deutschen Personennamen*, Berlin, 1968.
203. K.Z. Gençosman, *Türk isimleri sözlüğü*. İstanbul, 1975.
204. S. Frits, *Schichten der ossetischen Onomastik*. Indo-Germanische Seminar, Berlin-Dahlem, 1984.
205. V. Hinz, *Zwei Steuerbefreiungs-Urkunden*, – *Documenta Islamica Inedita*, Berlin, 1952.
206. I. Kafesoğlu, *Selçuklerin oğulları ve torunları*, – *Türkiyet mecmuasi*, 1958, III.
207. A. Kurat, *Топкапу Сарayı, müzesi arşivindekit, Alten Ordu Kırım Ol Türkestan hanlarına ait yarlık ve bitikler*. İstanbul, 1940.

208. Kutlu Türkçe Kadın ve erkek adları, Ankara, 1972.
209. Millettürkischer Wortschatz nach Mahmud al Kaşgaris Divan Lugat at Türk, bearbeitet von C. Brockelmann, Budapest-Leipzig, 1928.
210. L. Rasonyi, Sur quelques categories de noms de personnes en Türk; Acta Linguistica Hungarica, III, Budapest, 1953, p.23-27.
211. O. Pritsak, Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker, – Ural-Altäischen Jahrbücher, Bd.24, 1952, n. 1–2.
212. L. Rasony, Der Frauenname bei der Türkvölkern, – Ural-Altäischen Jahrbücher, XXXIV, 3–4, 1962.
213. M. Räsänen, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen, Helsinki, 1969.
214. Tarama Sözlüğü, 2, Ankara, 1965.
215. Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü, 1, 2, 3, Ankara, 1939, 1942, 1947.
216. Studies in Turkish Linguistics. Amsterdam/Philadelphia, 1986.

Turkisms in the Kartvelian Anthroponymics

The Kartvelian languages abound with Iranian, Arabic and Turkic names. The Turkic names commonly used and those detected in the Georgian historical documents are examined in the article. Lexemes, word-forms and word-combinations can be found in the stems of names and surnames of the Georgians, Svans, Megrels. For lack of appropriate data the information on original Laz (Chan) names is very poor. At present the Laz onomastics has fully got turkified.

The Georgian written monuments of the XI-XX centuries are the main source for the analysis of the loan anthroponymics. The lengthy registers (*defter*) of Gūrjistan (1595) and Tiflis (1728) vilayets, statistical accounts, genealogical tables, Synod agendas, books of certificate of birth from the Republic Archive of Citizens' Registration Office, anthroponymic dictionaries, onomastic studies and periodicals for the last 35 years are widely shown in the mentioned sources. A part of proper names is listed in legal and historic-ethnographic monuments.

A centuries-old history of contacts between the Georgians and Turkic people, be it occupations, annexations, taxation or peaceful relations, have greatly contributed to appearing the Turkic words in the Kartvelian anthroponymics. Careful examination of these events from the historic point of view makes for easier understanding of penetration of Turkic words, those adopted not at once but only successive Turkic migrations made them use in every-day life.

The first monument of the Georgian literature "Martyrdom of Saint Shushanik" dated back to V century A.D., gives us the first record of the Huns, the nation which later on was frequently portrayed in the Georgian historical works. Namely, the chronicle "Kartlis Tskhovreba" ("Kartly Life) provides a description of the Huns' hegemony in the Northern Caucasus. According to the annals, the Khazar language was one of the six spoken languages in Kartli of those years. There is also evidence of Georgian-Turkic union against Iran. According to the chronicle "Turks and Kartli people got on quite well, jointly reinforcing their towers and towns against the Persians. In the reign of David IV Kipchak nomad tribes were resettled in Kartli in order to create the regular army. Mongolians had also influenced the Kartvelian languages in some way. It should be noticed that the Mongolian invasions contributed to strengthening the Turkic element (1, 197) that had its effect on anthroponymics. In 1461 Trabzon was conquered by Mehmed II Fatih after which the Western Georgia became the neighbor of the new Turkic State – Ottoman Empire. Ottomans found themselves in the western part of Samtskhe and in 1578 after detachment from Akhaltsikhe principality, Childar vilayet was formed as an isolated political unit. In 1625 after accepting Islam by Beka, the ruler of Samtskhe-Saatabago, Islam had spread over the whole region. In spite of the

frequent military operations between Ottoman and Persian peoples, the mentioned region remained the part of the Ottoman State till 1828.

The contacts with Turks were not only military by nature, and the fact is evidenced by centuries-old good-neighbor relations between the Georgian and Azerbaijan people. Highlanders from East Georgia and Svans had close cultural and economic contacts with Karachais, Balkars, Kumyks and Noghais.

According to the Georgian written monuments the first records of Anatolia-Turkic names are referred to the XII century, but they become widespread since the XVI century. The Azerbaijanian personal names occur in juridical documents and statistical descriptions dated the XVII-XVIII centuries. The Northern Caucasus Turkic tribe anthroponymics had been used by Svans and Highlanders since the XIII century. The interruption of continuity comes in the XIX century and the Kartvelian onomastic space turns closed for Turkisms.

The lexemes from certain Turkic language-source-of-borrowing show the same reflexes [2, 11]. The problem that one encounters while examining the Turkic loans is, first of all, the exact definition of the language-source and secondly the establishment of the ways of the penetration of the words. The territorial closeness and historical-cultural context of the ethnos are the preferable factors in studying the genesis of proper names. Therefore there are dozens of cases of penetration of ottoman and Azerbaijanian anthroponymics against some isolated instances of loaning of the Northern Caucasus Turkic names. It is supposed that continuous battle with Huns, Khazars, Kipchaks, Seldjuks, Ottomans, Azerbaijanians made a fertile soil for penetration of the Turkic words in the Kartvelian languages. Taking into account the fact that every type of the proper names come from ancient centuries, it may be considered a historic category. Process of patronymization in the Kartvelian languages is very ancient. In this connection the social term *yabğu*, occurring as a root in the surname Djibhashvili, is a genuine "nomadic" word. This title is often used in the Georgian historical sources, concerning the Khazar campaign in Transcaucasia.

The Turkic words, used in nicknames, marking the human exterior such as hair color, habitus defects or merits were attached to eponyms regardless of their belonging to the Turkic tribes, they simply were used to mark human features [3, 42].

The fact of occurrence of the Kartvelian surnames with the Turkic stem does not mean that such persons belong to Turkic ethnos.

Unlike the proper names, the Svan and Megrelian patronyms proved to be impenetrable for the Turkic words. They are found only in two Svan (Gelbakhiani, Apakiani) and two Megrelian (Demuria, Kolbaia) surnames. Some of the Jewish surnames also have the Turkic lexemes as their stems – Parlagashvili, Topchiashvili, Burnusuzashvili, Parmakcizashvili.

At present the major part of the names and surnames with Turkic stems are lost. There are few of them left, e.g. Timur, Tengiz, Elguja, Khatuna, Aslan. The name Durmishkhan is very rare nowadays. The surnames Aidogmishashvili, Aladagishvili, Baisogulashvili, Begverdishvili, Vermishashvili (today in more common use is Dursunidze with the same stem as that of Dursunashvili but with a different surname marker), Kirkizulashvili, Kutluagashvili, Tangrikulashvili, Tilkiashvili, Hutlibegashvili. For the last 25 years surname Kerkezhlishvili (kōr gōzlū) has disappeared.

The body of the Turkic lexemes, word-forms and word-combinations, that are adapted for anthroponymics and found in the Kartvelian onomastics, acts as a tool for the information storage and transmission.

The formation of the Turkic anthroponymic system implied a mixture of the substrate, adstrate and proper elements that evidenced the variety of the cultural strata, the result of successive development of the social and political systems [4, B_{4.7,8}].

In spite of changing of confessions in that period, preference was given to traditional Turkic names. For example, in Edisu region of Turkistan among the inscriptions of the hundred gravestones of the Turk-Nestorians only five appeared to be written in foreign languages [5, 11]. Acceptance of Islam promoted the substitution of national proper and tribal names that had been formed during the centuries. Nowadays the main part of the proper names of the Turkic nations are of the Semitic-Iranian origin. A lot of Arabian and Persian onyms had penetrated in the Kartvelian anthroponymic space via turcica, but we examine here only the proper names of the Turkic origin and the complex anthroponymics with the Turkic words as their components. A lot of word-forms occur as stems of proper names and surnames and they provide a good basis for the comparative study of the sound systems of the Turkic and Kartvelian languages. The borrowed names keep the evidence of the phonetic regularities and processes accompanying the establishment of the Turkic words in the Kartvelian languages. Besides, they contain important information on the historical phonetics of the Turkic languages.

Nine Turkic vowels are presented with five vowels in Georgian. In a number of cases the place of articulation of the Turkic vowel may be defined by the adjacent gutturals, from which /q/ and /ɣ/, as we know, occur with the vowels of the backward zone and /k/ and /g/ – with those of the forward zone. The Velar voiceless spirant /x/ occurs only in three purely Turkic words – /xaqan/, /xan/ and /xazar/. The archiphoneme /K/ in the Turkic languages and dialects is represented by the following allophones: /g/, /ɣ/, /x/, /q/, /k/ and /k/. All the allophones of this phoneme are testified in the anthroponymics. The anlaut /k/ in the borrowed words is mainly presented by the glottal /q/, that is

evidenced in the Turkish texts with the Georgian transcription [6, 202-3]. The consonant /g/ with the adjacent front vowels gets palatalized and at the end of the closed syllable is represented as /j/: /bcg>/bcj/, in Georgian the word is established as /beg/. Typical for the Ottoman language the consonant /ŋ/ in the word *donguz* with seven (!) reflexes is found in the stems of seven Georgian surnames; /ŋ>/ng/: *Donguzashvili*; /ŋ>/ny/: *Donguzashvili*; /ŋ>/n/: *Donuzashvili*; /ŋ>/g/: *Doguzashvili*; /ŋ>/y/: *Doguzashvili*; /ŋ>/m/: *Domuzashvili*; /ŋ>/vm/: *Dovmuzashvili*. In the anthroponymics of the Turkic origin there is a basic phonetic difference between the Oghuz and Kipchak languages – voiced and voiceless anlaut. In this respect *Temur* is opposed to *Demur*, *Tengiz* – to *Deniza*, *Geldi* – to *Keldi*, where the variations with the voiceless anlaut are adopted from the languages of the Kipchak group, and with the voiced anlaut – from the Ottoman, Turkish and Azerbaijani languages. The b/v alteration at the beginning of the word is quite typical for the modern Oghuz and Kipchak languages. Thus, in the name *Berdia* the stem is -ber, and in the anthroponymic *Vermisha* – -ver. The unstable /j-z-ʒ/ in the Kipchak words correspond to the steady /j/ anlaut of the Oghuz languages. For example, popular among the highlanders the name *Djurga* // *Djurkha* corresponds to /ʒorga/ in Karachaevo-Balkarian. The same stem was adopted in Georgian from the Oghuz languages in the form of /iorya/, but not as an anthroponymic.

Among the proper names and patronymics occur: nouns (*Alma*<*alma*, *Aslan*<*aslan*, etc.), adjectives (*Gozala*<*gözäl*, *Kirmiza*<*kirmizi*, etc.). There are few occurrences of numerals as the stems of anthroponymics: *Birdu*<*birdu*, *Kirkizula*<*kirk kizil* (in the surname *Kirkizulashvili*); adverbs: *erken*<*erken*, *ialhuzi*<*yalniz*, the modal word *gerek*<*Kereki* and the negative particle *yok* in the surname *Iokhmusashvili*. Among the possessive forms those with the affixes of the third person are prevalent: *agasi*</*agasi*/, *gonglia*</*gõŋl-ü*/. The possessive affix of the third person is found in three names: *Adimkhan*</*adim xan*/, *Begumi*<*begüm*, *Khanuma*<*xanum*; there are also two cases with the plural formant -lar: *Beglar*</*begler*/, *Dağlara*</*dağlar*/. The anthroponymics adopted from the Turkic languages abound both with personal and impersonal verbal forms. The forms of the past (categorical) tense of the third person are used predominantly: *verdi*</*verdü*/. In the Turkic population of the Caucasus the name often occurs in the form of *Berdi*, from which is obtained *Berdia*, *Elberdi*</*el berdü*/, *geldia*</*geldü* (in the surname *Geldiashvili*), *Keldi*<*keldi*, *Girdia*<*girdi*, *Dondua*<*döndü*. In some proper names are used the forms of the imperative mood: *Dursun*</*dursun*/, *Kosun*</*kosun*/, *Birakha*</*birak*/. Among the infinitive verbs the forms with the affix of a negative participle -maz are common: *Dogmaza*</*doğmaz*/, *Donmaza*</*dönmez*/, *Batirmaza*</*batırmaz*/, *Utanmaza*</*utanmaz*/. In some cases the suffix of the past tense participle – mlš is added to the verbal root: *Vermisha*</*vermiš*/, *Girmisha*</*girmiš*/, *Dogmisha*</*doymuš*/,

durmish<durmiš (in the surname Durmishidze), egmisha<çymiš/ (in the surname Egmishashvili), Bilmisha<bilmiš/, Satilmisha<satilmiš/. For the variety of the verbal forms these names are supposed to be the special onymic formations. In the word-forms produced by morphological means dominate the names with the suffixes –CI and –II. The presence of the suffix –CI considerably facilitates fixing of the Turkic *nomen agentis* in the Georgian anthroponymics: Avdji</avci/, atchi</atçi/, Balchi</balci/, Demirchi</demirci/, kurkchi</kürkçü/ (in the surname Kurkchishvili), Kaukchi</kavukçu/ (in the surname Kaukhchishvili). Some relative adjectives produced with the suffix –II were found in the roots of the Georgian proper names: Buigli</byjkyly/ (in the surname Buiglishvili), ugrulu</uğurlu/. The same suffix is present in the first component of the complex name Kutluarslani: kutlu</kutlu/. Two words with the affix of absence –siz are testified in the roots of the Georgian patronyms: parmaksiz</parmaksiz (in the surname Parmaksizashvili) and burnusuz</burnusuz (in the surname Burnusuzashvili). The Turkic words with the affixes –gl, -llk, -Ak, -lk, -mAn and –CA are used both as a proper name and as a patronymic root: saigi</say-gy/, toklika</tok-luk/, kochaki</koç-ak/ (in the surname Kochakidze), kachukha</kaç-ik/ (in the surname Kachkhashvili), Shishmana>/šišman/, Aladja</alaca/, Karadja</karaka. Among the anthroponymic composites have been revealed the noun and verbal structures; dominate nouns and adjectives, there are fewer verbs and the other parts of speech are rare. The first izafet is quite seldom: Atakishi</atakişi/, Aidemuri</ajdemür/, etc. The second izafet: Elbegi</elbegi/, Tangrikula</tanyr kulu/.

Some of the names clearly evidence the process of creation of the name on the basis of certain fact. Thus, the first syntagma of the Turkic proverb – El gücü – sel gücü ‘the power of a nation is the power of a mudflow’ – is the source of the popular Georgian name Elguja. The attributive word-combinations also occur quite often: Aladaga</ala day/, Sarukaplani</sarı kaplan/, Karaoglan</kara oylan/, etc. The derivatives may be present in the same construction; it happens to be an attribute with the affix –II: Tashligoli</taşlı gölü/, Kutuaga</kutuaya/; or the defined word: kerkezli</kör gözli/ (in the surname Kerkezlishvili). In syntagmas containing the verbal forms according to the mode of the concord between the noun and predicate the following subtypes are fixed: noun+predicate: Aidolmish</aj dolmuş/, Aidogmish</aj doymuş/, Agaverda</aya verdi/; direct object+predicate: luzverdi</juzverdi/, Tashverda</taş verdi/; adjunct+predicate: Tekturmaz</tek turmaz/, Girgeldi</geri geldi/. The anthroponymics of the form Adidemur</adi demur/ make a special type of the possessive word-combinations. It is regarded as a certain morpho-syntactic construction peculiar to the Turkic languages, representing a sentence with the special order of its word-forms. Such names can be interpreted in two ways. On the one hand it is a

construction subject+compound predicate, but since the copula is presented by zero morph, its is manifested as name+affix of belonging+name: Adimkhan</adım xan/.

The semantic classification is limited by the definition of the meaning of the Turkic root because in the language-borrower the foreign proper names are perceived as simple syllable- combinations.

The Turkic ethnonyms occur as anthroponymics. There are several Turkic ethnoanthroponymics among the Georgian names: argun</argun/ in the surname Argunashvili, Baiduri</bayundur (fixed both as a name and a stem of a surname), Bashkir>/baškurt/ (testified in Svaneti), and Turka</türk/ which occurs in the Georgian surnames: Turkadze, Turkishvili, Turkia, Turkiashvili, Turkoshvili.

After the identification of the toponymy and proper names the following Turkic topoanthroponyms are established: Beslan</bejaslan/, Karakuma</karakum/, Kizlara</kızlar/, Kirimia</kırım/, etc.

Naming a person after its special feature characterizes an early stage of anthroponymization. The words describing the appearance of a person, its physical defects or some other features and merits were used as nicknames or surnames: Colaga</solak/, Kuchuka</kūčūk/, Shishmana</šišman/, Geveza</geveze/, etc. In the Turkic languages the terms of profession do not occur as anthroponyms, but in Georgian they are present as the stems of patronyms, rarely in proper names: Avdji<avcı, Atji<atçı. The terms of profession were attached to persons as their family nicknames and then, through the surname formants were turned into the surnames: arkhchi<ar(ı)kçi in the surname Arkhchiashvili, demurcha<demirçi, which occurs both as names and surname stems, papakhchi<papakçi in the surname Papakhchishvili, tokmadji<tokmacı in the surname Tokmajishvili and so on.

Turning of titles, ranks, and the terms of social status into a personal name or the component of a complex name is a distinctive feature of anthroponymics of the people of the Middle East. There are many Turkic terms of social status and military ranks in the Kartvelian anthroponymics: aga<ağa in the surname Agashvili; begi</beg/ – this honorary title occurs as the first or second component in about 150 complex names; Tarkhan, Solaga, uzbashi (in the surname Uzbashishvili) are also to be found.

Unlike the Mohammedan anthroponymics the Turkic names happened to be charismatic. Apocryphal onyms represent verbal forms describing the most innermost wishes, be it the birth of the long-awaited son – Geldia<geldi; wishing for the son being fearless: Ilmaz</jilmaz/, Korkmaza<korkmaz, Urkmaza<ürkmez; parents' dream of more children – Tekmturmaz<tekurmaz; keeping the newborns alive – Durmisha<dunmiş, Dursun<dursun, Kosun<kosun, Satilmisha<satılmış, not to fall into disgrace – Utanmaz<utanmaz; to be unreachable for Azrail: Elberdi<el berdi, Begverdi<Beg verdi, Jolbordi<çöl buldu, etc.

Animal names used as a proper name is supposed to be the residual of the taboo alternation. Certain charisma is present in the zoophoric Domuz<domuz – the parents hoped the angel of death would not like the name and leave their son in peace. Certain zoophoric names are quite popular: Aslan<aslant, Kaplan<kaplan (these names were anthroponymised a long time ago). The presence in Georgian of the names Aslanbeg (also in the surname stem) and Kaplanbeg serves as a confirmation of the fact. In the Georgian language they were used as proper names and surnames were produced later according to the derivative rules of Georgian: Aslanadze, Aslanashvili, Aslanikashvili, Aslanishvili, Kaplanidze, Kaplanishvili.

The Turkic anthropolexemes are arranged in the different microfields: names derived from the parts of body – Bashia<baş, Gozia<göz, Gonglia<gönglü; the names of heavenly bodies – Aiguni<aygün, Ildizi<yıldız; the names of implements – Kilija<kılıç; the terms of relationship – Anakiz<anakız, Ienc<yenge, ogli<oğlu (in the surname Ogliashvili), Kardasha<kardaş, the words denoting metals – Altun<altun, Temur<temür. These Turkic appellatives have been used in the panturkic anthroponymic for many centuries. Some original names were created on the basis of the every-day vocabulary: Alajuki<alacık, Bairaga<bayrak, Balta<balta, topa<top (in the surname Topadze), chomakh<çomak.

One third part of the Turkic borrowings are testified in the forms of the proper and family names. Some of the loan-words are fixed only as the proper names. 120 names are reconstructed from the stems of the family names [8, 100].

In order to form a proper name the Kartvelian anthropoformant –a is added to the Turkic lexemes: Budag-a, Vermish-a, and –shvili, –dze and –iani occur as the derivative affixes of the surnames: Komurjishvili, Korkmazashvili; Aslanidze, Durmishidze; Apakiani, Gelbakhiani.

Thus, by the time of formation of surnames the desemantized Turkic lexemes established as the proper names and stems of surnames among the representatives of both the lower social stratum (from the records of sale and purchase participants) and the haut monde (according to the nobles census).

The Kartvelians were not much inclined to give their daughters the Turkic names. It must be taken into account that in the registers of those days (quite an important source of anthroponymics) the female children were not listed. Nevertheless there were certain exceptions – the compound names with the -khan element: Burdukhan, Karakhan, Tatlakhan, Ulukhan. V. V. Radlov had pointed out the frequent use of the complex words with the stable second component -khan by the Turkic people [7, II, 13, 1663]. Many Georgian names contain the mentioned title. In the Svan anthroponymics there are more than hundred female names with –khan, where the first component is of Semitic, Iranian or of unknown origin.

The Kartvelian names and surnames containing the Turkic elements, along with the variations, come up to a body of 1250 units, and at the same time the anthroponymic and patronymic inventory of the Turkic borrowings comes up only to 400 words. Such a difference can be explained in two ways: first of all the Arabic-Turkic and Persian-Turkic compound names like Alakhkuli or Khukaverda have not been included in the list of Turkic words; secondly, the number of the names increases in three times owing to the allonyms. For example, in the Kartvelian anthroponymikon Tatar occurs only once in the list of the Turkic words, but the same word in the register of names and surnames is met eighteen times: Natatralishvili (Georgian na-tatr-al-I 'former Tatar'), Natatreishvili, Natatrishvili, Tatar, Tataradze, Tatarai, Tataraidze, Tatarasdze, Tatarashvili, Tatarashvili, Tatargiorgashvili, Tatari, Tataridze, Tatarishvili, Tatarsabashvili, Tatrishvili, Tatrulaidze (Georgian tatr-ul-I 'Tatarian'), Tsikhetatrishvili (Georgian tsikhe 'tower'). The like "sprouts" are brought up on the Georgian soil. The number of concrete names is increasing owing to the refraction of the specific Turkic sounds in the phonetic system of the Kartvelian languages (see the phonetic variations of /donguz/).

The social needs of the various nations at the similar epochs facilitated the appearance of the analogous types of names. The similarity of the names is based on the psychological likeness of the people of certain epoch and culture and as a result the words of the same type are generated by the various nations. In the Kartvelian languages are present the onyms mostly of the Georgian origin, but, concerning their meanings, similar to the loan anthroponymics. In the both language groups are found ethnoanthroponymics – Bashkira, Tuklama, Uruma and Türk, Oğuz, Özbeg; the theophoric names – Gvtisavari ('I belong to God'), Uplisa ('God's'), Tanrikulu, Tanriverdi; the zoophoric names – Loma 'lion', Vepkhia 'tiger', Jogoria (Megr. <ჴოროი) 'dog', Gitsariani (Svan. gicar 'goat'), Aslan, Kaplan, Tolgur. Names, denoting the various features and properties of a person: Chrela (Georgian /čreli/ 'many-colored'), Tsiteladze (Georgian /tsiteli/ 'red'), Uchava (Megr. /uča/ 'black'), Pataraiia (Georgian patara 'little'), Alasa, Uzun, Kizil, Küçük, Okrua (Georgian /okro/ 'gold'), Altın, Berejiani (Svan. /berež/ 'iron'), Temir, Kvavila (Georgian /qvavili/ 'flower'), Čiček; the mentioned parallelism between the images derived by the two non-relative nations leads us to the assumption of the universal trends and tendencies in personal names area. With eight simple diachronic universals will be manifested specificity of personal names-designation of individual (gnosiologically starting-point of names as well as their linguistical properties. The intersection of the concepts of the contacting languages is significantly supported by the areal factors. Nevertheless the onymic thesaurus is specific in every language.

Türkizmler Kartvel Ad Hazinesinde

Kartvel kişi ad hazinesinde Farsça, Arapça, Türkçe kökenli isimler oldukça fazladır. Bu yazımızda Gürcü tarihi kaynaklarda ve bugünde mevcut olan Türk asıllı isimler incelenmiştir.

Bilinmez zamanlardan beri Kartvel milletinin tarihini oluşturan Gürcü, Svan, Laz ve Megrellerin özel isimleri ve soyadlarının köklerinde Türkçe sözcük ve kelime grupları tesbit edilir. Bugünkü Lazların adları tamamen türkleştirildiğinden günümüze kadar asıl varlıklarını koruyabilenler hakkında da çok az bilgiye sahibiz. Bu yüzden onları ele almıyoruz.

Bir dilde özel adlar üzerinde duran, yapılarına göre onları köken bilimi, tarihi gelişimi ve türlü dil-kültür meseleri açısından inceleyen ad bilimi lügüistik bünyesinde bağımsız bir dilbilimsel disiplin haline geldi. Türk'ün kimliği ve varlığı için büyük bir değeri olan Türk isimleri – Türk kişi adlarının sistemli bir araştırma alanı haline getirilişi, son derece önemlidir.

Eski Türkler, doğacak çocuklara ad vermeyi çok önemli sayarlardı. “Dede Korkut hikayeleri”nde ad verme törelerinden söz edilir. Araştırmacıların birleştiği nokta çocuğun asıl adının doğar doğmaz değil, bir süre sonra verildiğidir. Dede Korkut şöyle der: “ Bir oğlana baş kesip, kan dökmedikçe ad konmaz”.

Türk adları incelenirken, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden önce ve sonra olmak üzere, iki dönem yaşadıkları ve bu iki dönemin birbirinden ayrı özellikler taşıdığı görülür. Türklerin İslam dinini benimsemelerinden önceki dönemlerde töreler yer yer değişse de verilen adlar hemen hemen tümüyle Türkçedir. Bu dönemde Türkler Mani, Zerdüşt ve Hristiyan dinlerine girip çıktıkları halde hem ad verme törelerine sadık kalmışlar, hem de Türk adlarını devam ettirmişlerdir, Katı Budist olan Uygur Türklerinin kitapları, yabancı Hint adlarıyla dolu olduğu halde çocuklarının adları saf Türkçedir. Bir mezarlıkta M.S. 885 ve 1335 yılları arasında ölmüş olanlar içinde, şu adlar okunmuştur: Mengütaş, Tigir, Altuntaş, Kızırtürk, Gümüştatun. Daha ilginç, bu Hristiyan Türk Papaz adlarının Türkçe olmasıdır: Akbaş Papaz, Yulukutuğ Papaz gibi...

Türk adları bakımından ikinci dönem, Arapların, İran ve Turan Türkleri arasına iyice sokulmalarından sonra başlar. Araplar, bu yakınlaşmadan sonra, Türklerin ulusalvarlıklarını yıkmaya ve kendi kültürlerini onlara kabul ettirmeğe çalışmış, ağır baskı yapmışlar. Türk bilginlerini ortadan kaldırmaya ve eski Türk varlığını gösteren ne varsa yok etmeye çalışıyorlardı. Bu çalışmada oldukça başarıya ulaştıkları da o dönemden sonra Türk törelerinde ve bu arada Türk adlarında araplaşmaya doğru güçlü bir eğilimin belirmiş olmasından anlaşılıyor.VII. yüzyıl başlarında İslam dini ile beraber Arapça ve Samanoğullarının egemenliği döneminde Farsça adlar,

Türk aristokrat sınıfı tarafından önce unvan, sonra da adolarak benimsenmeye başlanmıştır. Ancak büyük Türk İslam devletlerinin dağılışından sonra beylikler kuran kişiler, Türk halkı arasında çıktıkları için bu kişilerin gene Türk adlarına döndükleri görülmüyor. Selçuklu Devleti'nin dağılışından sonra Anadolu'da İnal, Demirhan, Yakşı, Turgu ve Dursun gibi adlara en az önem veren Osmanlı boyu olmuştur. Türk Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluşu sırasında, 600 yıllık egemenliğı boyunca Osmanlı Soyundan gelen hakanların, Orhan'dan sonra hiçbiri Türkçe ad taşımamıştır. 600 yıllık tarih boyunca hanedanın şehzadeleri içinde sadece altı Orhan, iki Cengiz, iki Korkut, iki Savacı, dört Ertuğrul, bir Oğuz; ve sultanlar içinde de üç Selçuk'la iki Beyhan vardır. Osmanogulların Arapça ve Farsça adlara çok düşkün olması, özellikle seçkin sınıfı baskı altında tutan divan edebiyatının etkisinin görülmesindedir.

Türk kavimlerinden alınan ve Gürcü kişi ad ve soyadlarının gövdelerinde tesbit edilmiş kelimeler öğrenilmesinin temel kaynağı 11.- 20. yy. arasındaki Gürcü yazılı kaynaklardır. Bununla birlikte El yazmalar enstitüsü ve Gürcistan devlet tarihi merkez arşivinde saklanan eski belge koleksiyonlarının kişi adlar listeleri, istatistik tasvirleri, kilise kayıtları, Gürcistan / 1595 y./ ve Tiflis / 1728 y./ vilayetler defterleri, Soy ağaç cetvelleri, sinot ve doğum kütükleri, S.S.C. Birliğı Gürcistan Cumhuriyeti vatandaşlık durum kayıt tutanak defterleri, kişi adları sözlükleri, onomastik incelemeleri ve son 30 yıl içindeki süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Özel isimlere aynı zamanda adli ve tarihî-etnolojik kaynaklarda da rastlıyoruz.

Yüzyıllar boyunca Türk dili konuşan halklarla yakın politik ve ekonomik; (çoğunlukla Türkler tarafından işgal, ilhak, vergi mükelle fiyatları ve sulhi) ilişkiler sonucunda, birçok Türk göçünden etkilenen ve bundan dolayı Gürcü diline yerleşen Türk sözcüklerine rastlıyoruz.

Gürcücede mevcut olan Türk kişi adlarının Gürcüceye geçme ve yerleşme kaynakları hakkında bilgiyi, bu Türk kişi adlarını tarihî açıdan incelemekle elde edebiliriz. Bu incelemelerden oluşuyor ki Türk kişi adlarının Gürcüceye geçiş yerleşme olay bir devirde değil Türk boylarının birkaç göçü sonucunda gerçekleşmiştir.

Bize kadar ulaşan M.S.5. yy-a ait ilk Gürcü edebi eseri olan "Şuşanik'in işkence edilmesi"nde Hunlardan da bahsedilmektedir. Tarihî kaynaklarda "Kartli'nin Hayatı"nda Hunların Kuzey Kafkasyada egemenlik çağı ve Selçuklular da kayıt edilmiştir. Bu eserde bize eski yüzyıllarda Hazar Türkçesinin Kartli'de mevcut altı dilden biri olduğunu zikredilmektedir. Mezkûr eserde Türklerin ve Gürcülerin İrana karşı beraber yer aldıklarıyla ilgili bilgiler de mevcuttur. Aynı kaynağı göre, "Türkler ve Gürcüler, kaleler ve şehirlerini İran istilalarına karşı birlikte korumaktaydılar". IV. Davit Ağmaşenebeli, savaşı düzenli bir ordu kurmak amacıyla, Kartli'ye Kıpçakları getirip yerleştirmiştir. Selçuklu politik birleşimlerinden en uzun süre ayakta kalabilen Anadolu Selçuklu Devletidir. 11.-13. yüzyıllarda bu devlet Gürcistana komşu olmuştu ve

Gürcistanla yakın politik-ekonomik ve kültürel ilişkilere sahip olmuştur. Kartvel dillerinde Moğollar da kendi izlerini bırakmışlardır. Moğol istilalarında Türk elementleri güçlenmiştir¹, bu durumdan antroponomikonde de bahsedilmektedir. 1461 Tarihinde Sultan 2. Fatih Mehmet Trapzon'u feth etmiş ve Batı Gürcistan, yeni Türk devleti – Osmanlı İmparatorluğunun komşusu olmuştur. Aynı tarihte Osmanlılar Samtshenin batı kısmında belirmişlerdir, burası da 1578 yılında Ahaltsihe (Ahıska) beyliğinden ayrılmış ve Çıldır vilayeti adıyla ayrı bir siyasi birik kurulmuştur. 1625 yılında Samtshe-Saatabago yöneticisi Beka İslamı kabul ettikten sonra, bu din tüm bölgede hızla yayılmıştır. İranlılarla Osmanlıların bu bölgede oldukça çok mücadeleleri olmasına rağmen, bu ilçe 1828 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kalmıştır.

Türklerle olan münasebetimiz sadece savaşlardan ibaret değildi. Azeri ve Gürcü halklarının pek çok yüzyıllar boyunca iyi komşuluk ilişkileri de bunun bir belirtisidir. Bununla birlikte Kafkas dağlarının, Karaçay, Balkar, Kumık ve Noğaylarla yakın kültürel ve ekonomik ilişkileri vardı.

Gürcü yazılı kaynaklara göre, Anadolu-Türk isimlerine 12. yüzyıldan beri itibaren rastlıyoruz, ancak 16. yüzyıldan oldukça yaygınlaşmıştır. Hukuk belgelerinde ve 17.-18. yüzyılların istatistik verilerinde Azeri isimlere rastlanmaktadır. Kuzey Kafkasya'da oturan Türk boylarının isimlerine Svanlarda ve diğer Gürcü dağlılarda 18. yüzyıldan beri Dağlılarda karşılaşmaktayız. 19. Yüzyıldan itibaren Kartvel kişi adları alanı, Türk özel isimler için sanki kapandı.

Çeşitli Türk lehçelerinden giren sözcükler, hemen hemen aynı tür fonetik değişiklikleri göstermektedir. Bu nedenle sözcüklerin hangi dilden geldiğini, aynı zamanda hangi yolla girdiği ve tarihini de belirlemek genelde zordur. İsmi oluşum sürecinde, halkların yakınlığının ve tarihi-kültürel bağlara büyük önem verilir.

Gerçek "göçebe" kelimesi, çok eski sosyal bir terim olan – Yabgu, Gürcü soyadı olan Cibgaşvili'nin temelini oluşturmaktadır. Gürcü tarihi kaynaklarında bu unvan, Hazarların Kafkasdaki istilalarıyla ilişkilidir. Kural olarak lakaplar olarak kullanılan ve insanın dış görünüşünü, saç rengini, yüz şeklini, dış yapısını ya da saygınlığını belirten Türkçe kelimeler (Uzun, Kara, Güzel, Çolak, Körgözlü, v.b.), Türk boylarına mensup olsun ya da olmasın eponimlere verilir.'Türk kökenli Gürcüce soyadlarını taşıyan şahsın muhakkak Türk halkından olduğu her zaman söylenemez.

Svan-Megrel soyadlarında özel isimlerden farklı olarak, sadece iki Svan soyadı olan – Gelbakhiani (Gel bak) ve Apakiani (Apak) ile iki Megrel soyadında - Demuria (Demür) ve Kolbaia (Külp) dışında hiçbirinde Türk özel isimlerin etkisi görülmemiştir. Birkaç Gürcü Yahudi soyadında da birleşik sözcük bulunmaktadır: Parlağaşvili (Parlak), Topçiaşvili (Topçu), Burnusuzaşvili (Burnusuz), Parmaksızaşvili (Parmaksız) v.b.

Bizim zamanımızda Türkçe köklü bulunan soyadlar ve isimlerin büyük kısmı kaybolmuştur. Kalanlar sadece; Temur, Tengiz, Elguca, Khatuna ve Aslan'dan ibarettir. "Durmışhan" isminin verilmesi, - aile için bir tür haraç verme geleneğini göstermektedir. Kalmadılar: Aidoğmuşaşvili, Aladağışvili, Baisoğulaşvili, Begverdişvili, Vermisaşvili, Dursunaşvili (bugün de bu soyadına rastlamaktayız ancak değişmiş haliyle - Dursunidze), Kirkizulaşvili, Kutluagaşvili, Tangrikulaşvili, Tilkiaşvili, Urdubegaşvili, Kutlibegaşvili, Kerkezlişvili (Kör gözlü) soyadları taşıyanlar kalmadı.

Gürcü ad ve soyadlarında yer alan Türkçe kelime hazinesi, bilginin muhafazası ve kendine özgü aktarma fonksiyonunu da taşımaktadır Türk boyları İslamı kabul edinceye kadar Budizm, Şamanizmi, Manikeizmi, Zerdüştu ve Hristiyanlığı da tanımışlardır, ancak buna rağmen çocuklara isim verirken onlar daha çok tarih boyunca gelişip kurulan kendilerine özgü, anadil isimleri kullanıyorlardı. Mesela; Türkistan'ın Yedisu vilayetinde Nestorian Hristiyan Türklerin mezar taşlarında okunan 100 isimden yalnızca 5'i yabancı idi.(5,11) İslam dininin kabulü, tarih boyunca gelişip kurulan Türk kişi adları sisteminin değişmesine yol açtı. Bugünde Türk dilini konuşan halkların kullandıkları kişi isimlerinin bir kısmı Semit-İran kökenlidir. Pek çok Arapça ve Farsça isimler Gürcüceye vasıtasıyla - Yani via turcica - girmiştir. Ancak bu yazımızda, aslı Türkçe olan özel isimler ve birleşik adlardan bir ismi veya sözü Türkçe olanları incelenmiştir.

İsimlerde ve soyadların köklerinde değişik türde sözcük şekillerine rastlamaktayız. Türkçe ve Gürcüce ses sistemlerini birbirleri ile karşılaştırmak için iyi bir imkânımız var. Onların içinde, Gürcüce dillerinde mevcut Türkçe kökenli kelimeler bulunan fonetik kurallar korunmuştur. Bu sözcükler aynı zamanda Türk dillerinin tarihi fonetik hakkında bilgileri de vermektedir.

Türkçe dokuz ünlülerini Gürcü dili kendi 5 ünlüsüyle karşılar..

Bazen Türk Dilindeki ünlülerin hangi sıradan olduklarını anlamak için, ünlünün yanında bulunan ünsüz harfe bakarak hangi sıradan olduğunu bulabiliriz. Bildiğimiz gibi /q/, /y/ harflerin yanında görünen ünlüler kalın ünlülerdir. /k/, /g/ harflerin yanına gelen ünlüler ince ünlülerdir. Sert üç ünsüz /x/ Türkçe kelimedede bulunur - /xaqan/, /xan/, /xazar/. Arkifonem /k/ Türk lehçelerinde /g/, /y/, /x/, /q/, /k/, ve /k/ alofon olarak rastlamaktayız. İsim ve soyisimlerinde / k/ harfin bütün alofonlar bulunmuştur.(6,202 -3). Ünsüz harf /g/ ünlülerin yanında kapalı hecelerde /y/ oluyor: /beg/ > /bej/, Bu kelime Gürcü Dilinde /beg/ olarak kaldı. Osmanlı dillerinde bulunan / donguz/ kelimedeki /ŋ/ ünsüz 7 Gürcü soyadlarının kökenlerinde rastlanmaktadır: /ŋ/>/ng/: Donguzaşvili /ŋ/>/ny/, Doŋuzaşvili , /ŋ/>/n/, Donuzaşvili, /ŋ/>/g/, Doguzaşvili /ŋ/>/y/, Doŋuzaşvili /ŋ/>/m/, Domuzaşvili, /ŋ/>/vm/, Dovmuzaşvili. Oğuz ve Kıpçak

dillerindeki ünsüzler arasındaki farkı Türkçeden girmiş olan kelimelerden öğrenmekteyiz. Buna misal olarak şu karşılaştırmayı yapabiliriz: Temur ve Demur, Tengiz ve Deniza, Geldi ve Keldi. Sert ünsüzler Kıpçak dillerinden girmiş, yumuşak ünsüzler ise Türkçeden ve Azericeden. Modern Kıpçak ve Oğuz dillerinde kelime başında b~v sırayla değişime uğramaktadır. Mesela BERDIA isminde kökü -BER - , VERMİŞA isminde kökü - VER-. Oğuz dillerinde kelime başındaki /j-ž-ʃ/ ile karşılaşılır. Mesela, dağlık bölgelerde çok yaygın isim olan Curğa//Curxa Karaçay-Balkarcadaki Джopra kelimesidir. Aynı kök Oğuz dillerinden Gürcüceye yorğa olarak geçmiş yalnız özel ad olarak kullanılmamaktadır. Bugünde Türk dilini konuşan halkların kullandıkları kişi kökü - VER-Oğuz dillerinde kelime başındaki /j-ž-ʃ/ ile karşılaşılır. Mesela, dağlık bölgelerde çok yaygın isim olan Curğa//Curxa Karaçay-Balkarcadaki Джopra kelimesidir. Aynı kök Oğuz dillerinden Gürcüceye yorğa olarak geçmiş yalnız özel ad olarak isimlerinin bir kısmı Semit-İran kökenlidir. Pek çok Arapça ve Farsça isimler Gürcüceye vasıtasıyla -yani *via turcica* - girmiştir. Ancak bu yazımızda, aslı Türkçe olan özel isimler ve birleşik adlardan bir ismi veya sözü Türkçe olanları incelenmiştir.

İsimlerde ve soyadların köklerinde değişik türde sözcük şekillerine rastlamaktayız.

Özel adlar ve soyadlarda genellikle isimler (aslan, toprak), sıfatlar (uzun), zamirler (başka), sayılar (bir, kırk) _ kırkızulaşvili soyadında), zarflar (erken, yalnız), modal kelimeler: (gerek) ve olumsuz yok kelimesi (yokmuşaşvili soyadında), 3. Şahis iyelik eki (agası, gönlü), 1. Şahis iyelik (3 özel isimde: Adım xan, Begüm, Xanum), -lar Çoğul eki (iki kez: Begler, Dağlar) ile karşılaşılıyor. Türk dillerinden girmiş olan özel isimlerin yanında fiil ve ortaçlar da oldukça fazladır. Çoğu hallerde -di'li geçmiş zaman 3. Şahis ekleri kullanılıyor (Berdia, Elberdi, Geldi/Geldiaşvili soyadında/Keldi, Girdi, Döndü v.b.). özel isimler olarak emir kipi (Dursun, Kosun, Bırak), olumlu ve olumsuz sıfat-fiilli şekiller (Vermiş, Girmiş, Dormuş/Durmuşidze soyadında/, Eğmiş/Eğmişaşvili soyadında/, Bilmiş, Satılmış; Doğmaz, Dönmez, Batırmaz, Utanmaz); isimden sıfat yapma ekleri olan -CI, -slz ve -li'yle üretilmiş isimler (Avcı, Atçı, Balcı, Demirci, Kürkçü/Kürçişvili soyadında/; Buiğli > /bıyıklı/ /Buiğlişvili soyadında/, Uğurlu < /Uğurlu/, Yaralı; parmaksız /Parmaksızaşvili soyadında/, burnusuz /Burnusuzaşvili soyadında/ v.b.) ile karşılaşılıyor.

-GI, -lik, -Ak, -Ik, -mAn ve -CA ekli Türk sözcüklerine bazen özel isim, bazen soyadların kökleri olarak rastlıyoruz: Saygı, Tokluk, Koçak/Koçakidze soyadında/, Şişman, Alaca, Karaca v.b.

Alıntı kelimelerin gövdelerinde kelime grupların 7 çeşidiyle karşılaşılıyor:

Bunların ilk ikisi isim tamlamaları:

a) İyelik eki olmayan belirsiz isim tamlamalarıdır: Atabeg, Atakişi, Aygün, Aydemir v.b.

b) Belirsiz isim tamlaması: Dağbaşı, Elbegi, Tağnkula

Bazi isimler bir olaydan oluşmuştur. Elguca ismi, hiçbir Türk boyun özel ad hazinesinde bulunmamasına rağmen, Gürcistan'da çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Biz, bu ismin "el gücü _ sel gücü" Türk atasözünden üremiş olabileceği kanatindeyiz.

Üçüncüsü, sıfat tamlaması: Sarkaplan, Karagöz, Yenibeg, Aladağ v.b.

Bu tamlamada, bazen isimden sıfat üreten *-//* ekli sıfat tamlamalarına da rastlıyoruz: Taşlıgöl, Kutlucağa, Körgözlü (*Kerkezlişvili* soyadında) v.b.

ç) İsim cümlesi: Adıbeg, Adıdemir, Elihan, Eligün, v.b.

d) Kalan şekiller de fiil cümleleridir:

e) Özne + yüklem'li fiil cümlesi: Elder, Bcgverdi, Elberdi v.b.

f) Nesne + yüklem'li fiil cümlesi: Taşverdi, Yüzverdi v.b.

g) Zarf + yüklem'li fiil cümlesi: Tekturamaz, Girgeldi (*geri geldi*'v.b.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, Türkçeden Gürcüceye özel ad olarak geçen tamamlama ve cümleciklerde, Türk sentaksinin temel kaidesi olan tamlanan unsurun tamlayan sonra gelmesi kuralına bağlı kalmıştır.

Bu isimlerin anlam sınıflandırması ancak Türk kelime kökü ile sınırlı kalmıştır, çünkü yabancı bir dilden alınan isimler, bu isimleri kendi dillerine ödünç olan toplum için sadece basit bir hece kombinasyonundan ibaret olmaktadır.

Anlam yönüyle söz edilen alıntı öz Türkçe isimler arasında, kişi adları olarak şu kavim isimleri bulunuyor: Argunaşvili soyadında argun </argun/, Baiduri < /bayındur/ (hem isim hem soyadı kökü olarak kullanılmaktadır), Başkir > /başkurt/ (bu ismin varlığı Svanlarla ilgili bir kaynakla doğrulanmaktadır), etnonim *Türk* şu beş Gürcü soyadında görülür: Turkadze, Turkişvili, Turkia, Turkiaşvili ve Turkoşvili; Yuruk, Ozbeg, Uzbeg, Urum, Uğuz < Oğuz /Uğuzaşvili soyadında/, Kazah, Kacar, Kivçağ < Kıpçak, Kumuk, Çağatay.

Yer adları ve özel isimlerin tanımlanmasından sonra elde edilmiş Türk topoantroponimler, Beslan < bey aslan, Karakuma < kızlar, Kırımıa < Kırım v.b.'dir.

İnsana kişisel hususiyetine göre isim verme, isim verme geleneğinin ilk tarihi aşamasıydı. Bir kişinin dış görünüşünü, saç rengini, yüz şeklini, fiziksel eksiklerini ya da başka özellikleri, takma isim veya soyisim olarak kullanılmıştır: Solağa < /solak/, Kuçuka < /küçük/, Şişmana < /şişman/, Çolaka < /çolak/, Uzuna < /uzun/, Gozala < /güzel/.

Türk onomastiğinde meslek terimleri kişi adları olarak kullanılmaz. Türk kişi adlarının şöyle bir kategorisi var: Doğumdan sonra çadıra, odaya ilk giren kimsenin, avluda bulunan yabancıların adı, rütbesi, işi ve göze çarpan vücut özelliği ad haline getirilir. Bu kategorideki adları verenler konuyu kutlu sayarlar. Türk kökenli Gürcü soyadlarında şunlarla karşılaşılır: Atçı, Arabacı, Balcı, Demirci, Dilenci, Topçu, Sopaçı, Kullukçu, Kapıcı, Okçu, Tokmakçı, Kömürcü, Yularcı, Kurkçu, Kazancı, kalaycı, Kavukçu (Kauhçışvili soyadında), Kuyumcu, arhçı < arççı (Arhçıaşvili soyadında), Papakçı (Papakçışvili soyadında) v.b.

İslâm antroponimikon sisteminin tersine, Türklerde eskiden beri bazı Türk kökenli özel isimler daha karizmatik görülmüştür. Koruyucu isimler, en derin dilekleri, duyguları dile getiren fiillerce temsil edilmiştir: Çok beklenmiş (birkaç kız çocuğundan sonra) doğan erkek çocuğa Geldia < geldi; yeni doğan erkek çocuğunun korkusuz olması için ona İlmaz < yılmaz, Korkmaza < korkmaz, Urkmaza < ürkmemez; daha fazla çocuğa sahip olmak için yeni doğan çocuğa Tekturmaz < tek durmaz; yeni doğan çocuğun uzun ömürlü olması için ona Durmuş < durmuş, Dursun < dursun, Kosun < kosun, Satılmış < satılmış; çocuğun onurlu bir yaşam sürmesi için ona Utanmaz < utanmaz; Azrail'den korunması için de Elberdi < el berdi, Begverdi < beg verdi, Colbordi < col (yol), buldu, Satılmış < satılmış v.b. derler.

Çocuklarının yaşaması, hayatta kalması için onlara anlamca bu duruma münasip isim veren Türkler, bu adların büyük etki göstererek çocuğun yaşamasını sağlayacağına inanırlardı. Bu yüzden, "yaşamak, hayatta kalmak" anlamına gelen fiillerden bol bol kişi adlarını türetmişlerdir: Durmuş, Vermiş, Bilmiş, Dolmuş (tamam olmak anlamında) v.b. Kişi adlarının bu kategorisine, sağlamlık kavramıyla ilgili bazı nesne veya madde adlarını da katabiliriz: Mesela, temir, Anadolu Türklüğünde çocukların yaşaması amacıyla da konulan Kaya ismi v.b. çocuğun uzun yaşaması dileğiyle konulmuş adlar, Türk inanç dünyasında önemli bir yer tutan "kötü ruhlar" kavramıyla ilgili olup, İslâm dinini de etkisiyle bu kavramın yerini "ölüm meleği" (Azrail) almıştır.

Kötü ruhların ana babanın yeni doğan çocuğu sevmediğini, ölümünün onlara üzüntü vermeyeceği inancını uyandırmak için çocuğa verilen çirkin adlar da Türk kişi adları sistematığında ilgi çekici bir kategori oluşturmaktadır. Böyle adlar eski, Macarcada da bulunmaktadır. Bu konuya Sağır adını örnek olarak verebiliriz.

Kötü ruhları şaşırtan veya onlardan kudretli hayvanların adları, bunlarla sıkı ilişkileri gösteren adlar da koruyucu/yaşatıcı adlar olarak düşünülebilir. Bunların bir bölümü belki totem kökenlidir. Özel isim olarak kullanılan hayvan isimlerin değişen tabuların sonucudur. Çocukların ölüm meleklarının şerrinden korunması amacıyla, "domuz" gibi bazı hayvan isimlerinin özel isim olarak kullanılması, Türkler tarafından daha karizmatik görülmüştür. Belli zooforik isimler oldukça

yaygın: Aslan, kaplan (bu isimlerin uzun zaman önce özel ad olarak kullanılmaya başlanmıştır) gibi.

Gürcü dilinde Aslanbeg (aynı zamanda soyadı kökü olarak) ve Kaplanbeg isimlerinin varlığı bu gerçeğin kanıtıdır. Gürcü dilinde isim ve soyadı olarak kullanılan bu isimler daha sonra Gürcü dilinin türeme kuralına uygun olarak geçişime uğramıştır: Aslanadze, Aslanaşvili, Aslanikaşvili, Aslanışvili; Kaplanidze, kaplanışvili soyadlarında olduğu gibi.

Büyük ve güçlü hayvanlarda yırtıcı kuş adlarının erkek çocuklara ad olarak konuluşunu Türklerde çok yaygın bir geleneştir. Güç, cesaret ve yırtıcılığın timsalı olarak görülen bu hayvanların adlarıyla anılmak geleneğini de "yiğitlik dileğiyle" ilgili olarak anlamak gerekir. Avcı ve savaşçı bir milletin yönelişlerinin başka türlü olması düşünülmaz. Ayrıca koç, arslan gibi bazı hayvan adlarının zamanla "yiğit" anlamına gelişi de bu görüşümüze dayanak sağlar.

Kaplan kelimesi hakkında şunu söyleyebiliriz: Ya bu söz burada olduğu gibi güçlü hayvan anlamında kullanılır, ya da 12 Hayvanlı Türk takvimine göre doğum yılının adı kaplan olduğundan da kullanılmış olabilir.

Anadolu Türklüğünde yıllar yılı çocukları olayan ailelerin yeni doğan çocuklarına verdikleri isimlerin psikolojik temelinde başlangıçta kötü ruhları korkutmak niyeti vardı. Teoforik isimler de "yaşatacak adlar" içinde verdik: Hudaverdi, Allahverdi, (Tanrı)bulmuş, (tanrı)bilmiş örneklerinde olduğu gibi.

Görkemli adlar kategorisinde yer alan adların çoğu unvan ve rütbelere veya onlarla ilgili sözlere. Rütbe, makam ve sosyal statü terimlerinin özel isimler veya birleşik isimlerin parçalarına dönüştürülmesi, Orta Doğu halkların kişi adlar sistemlerinin belirleyici bir özelliğidir. Sultan tarafından henüz küçük yaşta olan şehzadelerine vasi ve mürebbi sıfatıyla seçilen beylere veya makamı yükselmiş kumandanlara verilen "atabeg" unvanı kişi adı olarak kullanılır. Eski Türkçeden bugüne değin gelen "beg" unvanı, küçük devletin başkanı, ileri gelen, sözü nüfuzlu, zengin kişi demektir.

"Han" unvanı, Eski Türkçede iki anlam ifade etmektedir: Büyük göçebe konfederasyonuna bağlı bir federasyonun hükümdarı ve genel anlamda hükümdar. Gerek Türkçede, gerekse komşu dillerde "kağan"dan çok daha yaygın olan "han" unvanı, son zamanlara kadar Türk ve Moğol hükümdarları taşımışlardır. "Han gibi kişi" hürmetli, cenap kişi demektir.

Gerçek "göçebe" kelimesi, çok eski sosyal bir terim olan _ yabğu, Gürcü soyadı olan Cibğaşvil'inin temelini oluşturmaktadır. Gürcü tarihi kaynaklarında bu unvan, Hazarların Kafkasya'daki istilalarıyla ilişkilidir.

Türk kişi adlarının kategorilerinde doğumdan sonra anne babanın ilk işittiği veya söylediği sözlere göre verilen özel isim grubu da vardır. Bu kategoride yer alan adların bazıları gerçekten de

doğumdan sonra gelişigüzel söylenmiş sözlerdir, bazılarında ise çocukla ilgili duygu ve yargıların belirişi söz konusudur. Erdoğan, Elaldı (bu isim özel isi olarak kullanılmasında doğum günündeki önemli bir olay da olabilir) isimlerde olduğu gibi.

Bütün Türk kavimlerde genellikle kız çocuğun doğumu şefkat duyguları uyandırmakla birlikte oğlan doğumundan daha az istenmektedir.

Bu eğilim, özellikle ataerkil ve savaşçı toplumların değer yargılarına uygun düşer. gürcistan'ın müslümanlığıkabu eden bölgelerinde de oğlan kelimesine ad olarak rastladık.

Şu isimler, mutluluk ve başarılı bir hayat tarzı dileyen adlar grubundadır: Korkmaz, Ürkmez, Devalmaz, Uğurlu, Deli, iyi karakter özellikleri dileyen adlardan olmalı, ama cesur anlamında.

Gürcüceye girmiş Türk özel isimler, değişik mikro alanlara bölünmüştür. Vücut uzuvlarından türemiş (yani somatik) isimler: Başia < baş, Gozia < göz, Gonglia < gönlü; gük cisimlerinden türemiş isimler: Aiguni < ay gün, İldiz < yıldız; bazı nesnelere türemiş isimler: Kiliça < kılıç; akrabalık isimlerinden türemiş adlar: Anakiz < ana kız, İene < yenge, Oğli < oğlu, Kardaş < kardeş; metal isimler: Altun, Temur < demir. Bu cins isimleri, Türk ad hazinesinde yüzyıllarca kullanılmıştır. Bazı adlar ise eşya isimleridir: Alacuk < alacık, Bairağa < bayrak, Balta, Topa < top (Topadze soyadında), Çomak (Çomahidze soyadında).

Türkçeden alınmış isimlerin üçte biri özel isim ve soyisimlerde kullanılmıştır.

Gürcüler kızlarına Türk isimleri vermeye yatkın değildiler. Yalnız meselenin bu yanını araştırırken o zamanların nüfus kayıtlarına kız çocukların geçirilmediği hususu göz önüne alınmalıdır. Fakat, belli istisnalar da yok değildir. "-Han" unvan elementi bulunan Burduhan, Karahan, Tatlahan, Uluhan, gibi birleşik isimler bu türdendir. V.V. radlof, Türkler tarafından "-han" sözcüğü ile biten birleşik isimlerin yıllarında kullanıldığının altını çizmiştir. Birçok Gürcü isim bünyesinde mezkûr unvanı taşımaktadır. Svan antroponiminde yüzden fazla "-han" sözcüğü ile biten bayan ismi bulunmaktadır. Bu isimlerin bir kısmı Semitik, İran ya da bilinmeyen başka kaynaklardandır.

Bir dilde özel adlar üzerinde duran, yapılarına göre onları köken bilimi, tarihi gelişimi ve türlü dil-kültür meseleleri açısından ad bilimi lengüistik bünyesinde bağımsız bir dilbilimsel disiplin (onomastik) haline geldi. Türklerin kimliği ve varlığı için büyük bir değeri olan Türk isimleri _ kişi adları sistemli bir araştırma alanı haline getirilmesi, son derece önemlidir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Adların anlamlandırılması için Türk kişi isimlerinin tarihi sözlüğünde Kartvel ad hazinesindeki alıntılar faydalı olabilir. TDK'un 2004 yılında hazırladığı Kişi Adları Sözlüğü'ne maalesef zamanında ulaşamadık. Ayrıca da, bu yazımız daha önce çıkmış olsaydı belki TDK bu sözlüğü hazırlarken bundan yararlanabilirdi.

Kartvel Özel Ad ve Soyadlarındaki Türk Asıllı Dizimi

Acı	Balta	Çakmak	Ebe	Kandır
Acıbeg	Baş	Çalap	Egarslan	Kapıcı
Adıbeg	Başka	Çanlı	Eğmiş	Kaplan
Adıdemür	Başkurt	Çanta	Elaldı	Kaplanbeg
Adıman	Batırmaz	Çeri	Elalmaz	Kara
Ağa	Batu	Çıtak	Elbadur	Karabağlı
Ağabeg	Bay	Çiçek	Elbegi	Karabeg
Ağaç	Bayay	Çirkin	Elberdi	Karaboğa
Ağaverdi	Baydar	Çolak	Elçibeg	Karabudak
Ağı	Bayındur	Çomak	Eldemür	Karaca
Akboğa	Bayrak	Çöp	Elder	Kardağ
Akçavuş	Bayram	Çöplüğü	Elgızı	Kargöz
Alaca	Baysağır	Çubuk	Elgücü	Karahan
Alacık	Baysoğu	Dağ	Eliçeri	Kararakum
Aladağ	Baytaş	Dağbaşı	Eligün	Karoğlan
Alatemür	Beg	Dağeli	Elihan	Karaslan
Allık (Aluğ)	Begler	Dağlar	Erbcg	Karaul
Alma	Begliik	Dang	Erdoğdu	Karayiğit
Alparslan	Begüm	Danmas	Erken	Karçık
Altınbaş	Begverdi	Deli	Eş	Kardaş
Altun	Bektaş	Delibaş	Eşhan	Kavukçu
Altunmışar	Beküz	Delikardaş	Gelbak	Kaya
Anakız	Bırak	Deliksi(z)	Geldi	Kayabeg
Apak	Bıyıklı	Delikul	Gencel	Kayıtmaz
Araba	Bilmiş	Delioğlu	Geveze	Kazak
Arabacı	Birdu	Demirci	Girdi	Kazan
Argun	Biyaslan	Demirhan	Girgeldi	Kazancı
Argut	Biyata	Demirtaş	Girmiş	Kel
Ankçı	Bitemir	Demürboğa	Gomşu	Keleşbi
Aslan	Boğa	Derebegi	Gönül	Kerek
Aslanbeg	Borç	Derehan	Göyüs	Kelmez
Ata	Borç	Dermiş	Göz	Keskin

Atabeg	Boya	Dilenci	Gözel	Keçik
Atakişi	Bozuk	Dilim	Gözelbeg	Kılıç
Atama(n)	Bucak	Doğdu	Gürcü	Kılıçbe
Atçı	Buçuk	Doğmaz	Gürcübeg	Kıpçak
Avcı	Budak	Doğmuş	Hakan	Kırım
Aydar	Bugün	Doğru	Han	Kırmımlı
Aydemür	Bulğur	Dolmaz	Hangeldi	Kırkızıl
Aydın	Bulkulu	Dolmuş	Hankulu	Kız
Aydoğmuş	Bulmuş	Dolu	Hanum	Kız(ıl)arslan
Aydolmuş	Burduk	Dolubeg	Hanverdi	Kızılbec
Aygün	Burduhan	Dolun	Hazar	Kızlar
Ayvaz	Burğu	Domuz	Hazarbeg	Kişi
Baba	Burmusuz	Dönbeg	Işık	Kobırak
Babahan	Buzuk	Döndü	İkiz	Koç
Bağa	Cağata	Dönmez	İnan	Koçak
Bağatur	Cığa	Dulbeg	Kacar	Koçbay
Bala	Colbuldu	Duran	Kaçak	Korkmaz
Balaban	Corğa	Durmuş	Kaçık	Korkmazbeg
Balarcı	Çakal	Durmuşhan	Kaçmaz	Korucu
Balçı	Çakmak	Dursun	Kalaycı	Korucubaşı
Kosun	Kürkçü	Sarı	Tek	Urumeli
Kök	Kürkçübaşı	Sarıbeg	Tektuman	Utanmaz
Kökre	Laçın	Sarıkaplan	Tekturmaz	Uturgur
Kömürcü	Lapa	Saruhan	Temür	Uzun
Köpek	Lapaçı	Satılmış	Temürbeg	Ürkmez
Körgözlü	Oğlan	Saygı	Tengiz	Verdi
Koroğlu	Oğul	Soğuk	Tilki	Vermiş
Kuduk	Oğuz	Solak	Toğrul	Yabgu
Kul	Okçu	Soltaş	Tokluk	Yağı
Kulp	Ordu	Songul	Tokmacı	Yağmur
Kule	Ordubeg	Sopacı	Tokmakçı	Yaldız
Kuleci	Ordueli	Soylu	Tokmaz	Yalguz
Kularağası	Orhan	Söğüt	Top	Yangul
Kulluk	Otar	Sübeyi	Topçu	Yarak

Kullukçu	Öküz	Sürme	Toplu	Yaralı
Kuloğlu	Öz	Şişman	Toprak	Yasak
Kulubeg	Özbek	Tagana	Tuklam	Yelberduk
Kumuk	Özgeldi	Tandirkulu	Tula	Yenge
Kurgan	Papakçı	Tanrı	Tuman	Yenibeg
Kurtul	Parlak	Tanrıkuu	Türk	Yerbegi
Kutlu	Parmaksız	Tanrıverdi	Uğurlu	Yıldız
Kutluağa	Piç	Tarhan	Uğurlukara	Yılmaz
Kutluarslan	Sadak	Taşlıgöl	Ulu	Yiğit
Kutlubeg	Sağın	Taşverdi	Ulubeg	Yiğithan
Kuyumcu	Sağır	Tatar	Uluhan	Yularcı
Kuzu	Sağrı	Tatarhan	Urum	Yürük
Kuzubaba	Saman	Tatlıhan	Urumbeg	Yüzbaşı
Küçük	Sarı	Taboğa		Yüzverdi

შესავალი	3
თურქული საკუთარი სახელები	11
თურქიზმების დამკვიდრების ფონეტიკურ-ფონოლოგიური კანონზომიერებანი	20
ა) ხმოვანთა გადმოცემა	20
ბ) თანხმოვანთა გადმოცემა	22
გ) სხვადასხვა ფონეტიკურ-ფონოლოგიური მოვლენები	24
თურქული სიტყვაფორმების მორფოსინტაქსური ანალიზი	27
მარტივი და ფლექსიური სიტყვაფორმები	27
წარმოქმნილი სახელები	31
თხზული სახელები	34
ა) სახელთა შემცველი კომპოზიტები	35
პირველი იზაფეტი	35
მეორე იზაფეტი	36
ბეგ-ის შემცველი სახელები	38
ყულ-ის შემცველი სახელები	41
ხან-ის შემცველი სახელები	42
მსაზღვრელ-საზღვრული	44
ბ) ვერბალური სინტაგმები	47
პოსესიური სტრუქტურები	47
ქვედებარე-შემასმენელი	48
პირდაპირი დამატება-შემასმენელი	50
გარემოება-შემასმენელი	52
თურქული წარმოშავლობის ანთროპონიმთა სემანტიკური ჯგუფები	53
სხვადასხვა ნიშან-თვისების აღმნიშვნელი სახელები	53
ხელობა-მოსაქმეობის ტერმინები	59
სოციალური და წოდება-თანამდებობის ტერმინები	64
ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები	71
უწონოანთროპონიმები	73
ტოპოანთროპონიმები	82
ხარიზმატული და თეოფორული სახელები	84
ზოოფორული სახელები	88
სხვადასხვა	93
ცოტაოდენი სტატიტიკა	102
გაქართულებული ნასესხობები	106
ანთროპონიმული უნივერსალიები	109
ბოლოსიტყვა	114
ლექსიკონი	116
წყაროთა შემოკლებების ახსნა	130
თურქიზმების შემცველ ანთროპონიმთა საძიებელი	134
ბიბლიოგრაფია	177
Turkisms in the Kartvelian Anthroponymics	188
Türk isimleri Kartvel kişi ad hazinesinde	196
სარჩევი	208